

ทีมา ชาครโต รตติ   ทิม สนต์สุส โยชน
ทีโม พาลาน สัสโร   สทุมม์ อวิขานต์
(พ.พ.๒๕.๖๐.๒๓)

กลางคืนยาวนานสำหรับคนนอนไม่หลับ
ระยะทางเพียง ๑ โยชน์ไกลนักสำหรับคนเดินทางผู้เหนื่อยล้า
สังสารวัฏฏ์ยาวไกลสำหรับผู้ไร้ปัญญาผู้ไม่เข้าใจพระสัทธรรม

มหาปาลีวิชชาลัย

สถาบันสอนภาษาบาลีสำหรับบุคคลทั่วไป
วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร
ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐
เว็บไซต์ www.mahapali.com อีเมล maha@mahapali.com

วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร
ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐
โทร. ๐-๒๔๗๒-๘๑๔๗ แฟกซ์. ๐-๒๔๗๒-๘๑๔๗ มือถือ ๐๘๙-๖๖๐๑-๔๖๔
เว็บไซต์ www.watmoli.org อีเมล waratassee@hotmail.com

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

พื้นฐานเพื่อการเรียนภาษาบาลี เป็นประเพณีของชาวไทย

พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ

พิมพ์เป็นธรรมทาน
สิงหาคม ๒๕๕๖

เกี่ยวกับผู้รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญฺโญ (เข้มสันเทียะ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันอาทิตย์ที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
การศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษามหาวิทยาลัย (สอบได้ลำดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง (มจร.) ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร.)
ประวัติการทำงาน ที่อยู่ปัจจุบัน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่ วัดพิบูลทอง ถนนเทอดพระเกียรติ ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
ผลงานหนังสือ	๑. รูปสัททวิธาน เล่ม ๑ สนธิกัณฑ์ ๒. รูปสัททวิธาน เล่ม ๒ นามกัณฑ์ ๓. รูปสัททวิธาน เล่ม ๓ การกัณฑ์ ๔. รูปสัททวิธาน เล่ม ๔ สมาสกัณฑ์ ๕. รูปสัททวิธาน เล่ม ๕ ตัทธิธกัณฑ์ ๖. รูปสัททวิธาน เล่ม ๖ อาขยาตกัณฑ์ ๗. รูปสัททวิธาน เล่ม ๗ กิพพิธานกัณฑ์ ๘. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๙. กัจจายนสูตรปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๑๐. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๑๑. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ หลักการสัมพันธ์ ๑๒. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่าง ๆ ของภาษาบาลี ๑ ๑๓. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่าง ๆ ของภาษาบาลี ๒ ๑๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ การแปลอรรถกถา ๑๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีแต่งประโยคภาษาบาลี

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

พื้นฐานเพื่อการเรียนภาษาบาลี
เป็นประเพณีของชาวไทย

พระมหาธิพิงศ์ อุตตมปณฺโณ

มหาบาลีวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

พื้นฐานเพื่อการเรียนภาษาบาลี

เป็นประเพณีของชาวไทย

ผู้เขียน

พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ

บรรณาธิการ

ธัญเดชา ลีภา

ออกแบบปก

ศักดา วิมลจันทร์

รูปเล่ม

เฉลิมชัย มาลีรอด

พิสูจน์อักษร

สุรเชษฐ์ ทองแมน

ภูเมธ ทิพวัน

จัดพิมพ์โดย

มหาบาลีวิทยาลัย

MAHAPALI VIJJALAYA

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๖

จำนวน : ๒,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ธิติพงศ์ อุตตมปญโญ, พระมหา

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น, พื้นฐานเพื่อการเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณีของชาวไทย—กรุงเทพฯ :

มหาบาลีวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

๓๐๔ หน้า | ชื่อเรื่อง

ISBN : 978-616-335-807-3

พิมพ์ที่ : นิตិธรรมการพิมพ์

๗๖/๒๕๑-๓ หมู่ที่ ๑๕ ต.บางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี ๑๑๑๔๐

โทร. ๐-๒๔๐๓-๔๕๖๗-๘, ๐-๒๔๔๙-๒๕๒๕, ๐๘๑-๓๐๙-๕๒๑๕

e-mail : niti2512@hotmail.com, niti2512@yahoo.co.th

คำนำ

คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๘ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัปภูตตะ และเวทัลลตะ ซึ่งคำสั่งสอนเหล่านี้ พระพุทธองค์ ทรงสั่งสอนไว้ในยัสต์ว์ ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์

พุทธศาสนิกชนผู้สนใจจะศึกษาธรรมะของพระพุทธองค์ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการดังกล่าว จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาหลักการทางภาษาเสียก่อน อันได้แก่ไวยากรณ์ เพื่อนำไปเป็นอุปกรณ์สำหรับศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฯลฯ

ไวยากรณ์บาลีนั้น แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ (๑) ไวยากรณ์อย่างย่อ เช่น ไวยากรณ์บาลีสยามหลวง (๒) ไวยากรณ์ปานกลาง เช่น คัมภีร์กัจจายณะ คัมภีร์โมคคัลลานะ คัมภีร์ปทฐุปสัทธิตินันต์ และ(๓) ไวยากรณ์อย่างพิสดาร เช่น สัททนีติปกรณ์

การเลือกศึกษาไวยากรณ์ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั้น ก็มีความสำคัญกับบุคคลแต่ละกลุ่มทั้งในเรื่องของเนื้อหาสาระ ระยะเวลาเป็นต้น เช่น การศึกษาในกลุ่มไวยากรณ์อย่างย่อ เหมาะสำหรับการศึกษาในเบื้องต้น เพื่อปูพื้นฐานสำหรับการในการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไป คือในระดับปานกลางกับระดับพิสดาร

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นหนังสือเรียนภาษาบาลีในระดับพื้นฐานสำหรับชาวไทย เพื่อส่งเสริมให้คนไทยได้เรียนภาษาบาลีเป็นประเพณี หวังว่าหนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้จะช่วยให้คนไทยมีความรู้ภาษาบาลีในระดับพื้นฐานเป็นอย่างดี อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษภาษาบาลีในระดับที่สูงขึ้น รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา สืบต่อไป

พระมหาธิติพงศ์ อุดตมปญโญ

สิงหาคม ๒๕๕๖

อนุโมทนาภคา

มหาบาลีวิทยาลัย จัดตั้งขึ้นเพื่อชวนคนไทยเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณี ตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๕๕๕ เน้นสร้างองค์ความรู้ด้านภาษาบาลีแก่ชาวพุทธทุกระดับทั้งกลุ่มเยาวชน กลุ่มคนทำงานและผู้เกษียณอายุ ด้วยเชื่อว่า การเรียนภาษาบาลีจะเป็นพื้นฐานช่วยให้ผู้เรียนสามารถอ่าน เขียนและแปลภาษาบาลีได้อย่างถูกต้อง ทำให้ผู้เรียนมีศรัทธาที่มั่นคงและมีพื้นฐานที่ดีในการศึกษาและปฏิบัติธรรมต่อไป กุศลเจตนาที่นับเป็นการสืบสานพระพุทธวจนะได้เป็นอย่างดียิ่ง

มหาบาลีวิทยาลัยได้ดำเนินการเปิดการเรียนการสอนภาษาบาลีสำหรับบุคคลทั่วไป หลายหลักสูตรและกลุ่มเป้าหมายตามอัธยาศัยของผู้เรียน ในการเรียนการสอนภาษาบาลีนั้น จำเป็นต้องมีหลักสูตรและหนังสือเรียนที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน ในวาระโอกาสที่มหาบาลีวิทยาลัยชวนคนไทยเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณีนี้ พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปญโญ วัดพิบูลทอง จังหวัดนนทบุรี ได้ให้ความเมตตาต่อการดำเนินงานของมหาบาลีวิทยาลัย โดยอนุญาตให้นำหนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นที่ท่านรวบรวมเรียบเรียงขึ้น เพื่อใช้เป็นหนังสือเรียนสำหรับหลักสูตรภาษาบาลีเบื้องต้นของมหาบาลีวิทยาลัยต่อไป

ขออนุโมทนาแต่พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปญโญ ที่มีอุตสาหะรวบรวมเรียบเรียงหนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ ซึ่งเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาพอเหมาะพอควร เหมาะสำหรับผู้สนใจเรียนภาษาบาลีในระดับเริ่มต้นเป็นอย่างดี

ขออนุโมทนาทุกท่านที่สนใจเรียนภาษาบาลีและทุกท่านที่ร่วมทำบุญและมีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์หนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จักอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจตามสมควรแก่ฐานะ ขอความสุขและความเจริญในธรรมจงบังเกิดมีแก่ทุกท่านตลอดไป

พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์)

ประธานบริหารมหาบาลีวิทยาลัย

เจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม ราชวิหาร

อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม

ชาวไทยพึงเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณี

"เทว เม ภิกขเว ฐมา สทุมมสุส สมโสมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ. กตเม เทว. ทฺนฺนิกฺขิตฺตตฺตจ ปทพฺยณฺชนํ อตฺถอ จ ทฺนฺนํโธ, ทฺนฺนิกฺขิตฺตตฺตส ภิกขเว ปทพฺยณฺชนสฺส อตฺถอปิ ทฺนฺนํโย โหติ."

เทวเม ภิกขเว ฐมา สทุมมสุส จิตฺติยา อสมโสมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ. กตเม เทว. สฺนิกฺขิตฺตตฺตจ ปทพฺยณฺชนํ อตฺถอ จ สฺนํโธ, สฺนิกฺขิตฺตตฺตส ภิกขเว ปทพฺยณฺชนสฺส อตฺถอปิ สฺนํโย โหติ." (อง.ทูก. ๒๐/๒๐-๒๑/๕๘ มหาจุฬาฯ)

"ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสลาย เพื่อความอันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม ธรรม ๒ อย่างอะไรบ้าง คือ บทพญฺญชนะที่นำมาไม่ถูกต้อง และเนื้อความที่เข้าใจไม่ถูกต้อง เมื่อบทพญฺญชนะนำมาไม่ถูกต้อง แม้เนื้อความก็ย่อมเข้าใจไม่ถูกต้องเช่นกัน"

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสลาย ไม่อันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม ธรรม ๒ อย่างอะไรบ้าง คือ บทพญฺญชนะที่นำมาถูกต้อง และเนื้อความที่เข้าใจถูกต้อง เมื่อบทพญฺญชนะนำมาถูกต้อง แม้เนื้อความก็ย่อมเข้าใจถูกต้องเช่นกัน"

พระสัทธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะเสื่อมสลายไป หากไม่มีคนเรียนภาษาบาลี ไม่มีคนเข้าใจบทพญฺญชนะ ไม่มีคนเข้าใจเนื้อความที่พระพุทธองค์ตรัสบอกไว้ ไม่มีคนสืบต่อบทพญฺญชนะอย่างถูกต้อง ในฐานะชาวพุทธเราต้องช่วยกันเรียนรู้ เผยแผ่และรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกสืบไปตลอดกาลนาน

ด้วยเหตุดังนี้ มหาบาลีวิซชาลัย จึงได้ชวนชาวไทยเรียนภาษาบาลีให้เป็นประเพณี เพื่อให้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสัทธรรมมั่นคงยาวนาน และในการส่งเสริมให้ชาวไทยเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณีนั้น มหาบาลีวิซชาลัย ได้เตรียมหนังสือเรียนไวยากรณ์บาลีในระดับเบื้องต้นไว้ ๘ เล่มด้วยกัน นั่นคือ

๑. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น
๒. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลพื้นฐาน
๓. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ หลักการสัมพันธ์

๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่าง ๆ ของภาษาบาลี ๑
๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่าง ๆ ของภาษาบาลี ๒
๖. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ การแปลอรรถกถา
๗. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีแต่งประโยคภาษาบาลี
๘. ฉันทลักษณ์บาลีเบื้องต้น

หนังสือเรียนไวยากรณ์บาลีชุดนี้ ถือได้ว่าเป็นหนังสือเรียนภาษาบาลีที่ดีที่สุดและมีความเหมาะสมที่สุดชุดหนึ่งสำหรับชาวพุทธไทย ควรมีไว้ประจำทุกบ้านเรือนทั่วประเทศเพื่อการเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณีของชาวไทย

กราบขอบพระคุณพระอาจารย์มหาธิพิงศ์ อุตตมปญโญ พระอาจารย์และคณาจารย์ทุกท่านที่ได้รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือเรียนไวยากรณ์บาลีชุดนี้

ขออนุโมทนาผู้สนใจเรียนภาษาบาลีทุกท่าน ขอขอบคุณและอนุโมทนาทุกท่านที่ร่วมทำบุญเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือเรียนบาลีชุดนี้และได้ทำบุญอุปถัมภ์การดำเนินงานของมหาบาลีวิชชาลัยตลอดมาและในโอกาสต่อ ๆ ไป

จิริ ติฏฐตุ สทุธมโม ขอพระสังฆกรรม จงตั้งอยู่ยั่งยืนนาน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชาวโลกทั้งมวลสืบไป

ธฤญเดชา ลิภา

บรรณาธิการ

สารบัญ

คำนำ	III
อนุโมทนาภาดา	IV
ชาวไทยพึงเรียนภาษาบาลีเป็นประเพณี	V
บทที่ ๑ สัญญาวิธาน ว่าด้วยวิธีแห่งชื่ออักษร	๑
บทที่ ๒ สन्ธิวิธาน ว่าด้วยวิธีการเชื่อมต่อบท	๗
๒.๑ วิธีของสรสนธิ	๑๑
๒.๒ วิธีของปกตีสन्ธิ	๑๕
๒.๓ วิธีของพยัญชนสนธิ	๑๗
๒.๔ วิธีของนิคหิตสนธิ	๒๐
บทที่ ๓ นาม ว่าด้วยบทที่ประกอบด้วยวิภตตินาม	๒๓
๓.๑ ปุงลึงคนาม	๒๗
๓.๒ อิตถीलึงคนาม	๔๒
๓.๓ นปุงสกลึงคนาม	๔๗
๓.๔ สัพพนาม	๕๕
๓.๕ อพยยศัพท์	๗๕
๓.๕.๑ วิภตติปัจจยวิธาน	๗๕
๓.๕.๒ อุปสัคบท	๗๗
๓.๕.๓ นิบาตบท	๘๖
บทที่ ๔ อาขยาด ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กิริยา	๑๐๔
๔.๑ ภูวาทิคณะ ฦกาลิกวิภตติวิธาน	๑๑๖
๔.๒ ภูวาทิคณะ วิภตติวิธาน	๑๒๔
๔.๓ รุฐาทิคณะ	๑๓๐
๔.๔ ทิวาทิคณะ	๑๓๑
๔.๕ สวาทิคณะ	๑๓๓
๔.๖ กิยาทิคณะ	๑๓๕
๔.๗ ตนาทิคณะ	๑๓๗
๔.๘ จุราทิคณะ	๑๔๐
๔.๙ ธาตุปัจจยันตนัย	๑๔๑

บทที่ ๕	กิตก์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กิริยากิตก์และนามกิตก์	.....	๑๔๘
๕.๑	กิจจปัจจัย	.....	๑๕๗
๕.๒	กิตกปัจจัย	.....	๑๕๙
๕.๓	อดีตกาลิกปัจจัย (ต ปัจจัย)	.....	๑๗๔
๕.๔	ตเวตุนาหิปัจจัย	.....	๑๗๖
	๕.๔.๑ ตเว และ ตุ่ ปัจจัย	.....	๑๗๖
	๕.๔.๒ ตุน, ตวาน และ ตวา ปัจจัย	.....	๑๗๙
๕.๕	อนุดมานปัจจัย	.....	๑๘๕
๕.๖	อนาคตปัจจัย	.....	๑๙๐
๕.๗	อุณาหิปัจจัย	.....	๑๙๑
บทที่ ๖	สมาส ว่าด้วยการย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปเข้าด้วยกัน	.....	๑๙๗
๖.๑.	อภัยยี่ภาวสมาส	.....	๒๐๓
๖.๒.	กัมมธารยสมาส	.....	๒๐๖
๖.๓	ทิกุสสมาส	.....	๒๑๗
๖.๔	ตปปริสสมาส	.....	๒๑๙
๖.๕	พหุพพีหิสสมาส	.....	๒๓๕
๖.๖	ทวันทสมาส	.....	๒๕๐
๖.๗	สมาสทออง (คัพภสมาส)	.....	๒๕๗
บทที่ ๗	ตัทธิต ว่าด้วยการย่อบทกับปัจจัยเข้าด้วยกัน	.....	๒๕๙
๗.๑	อปัจจตัทธิต	.....	๒๖๑
๗.๒	สังสัฎฐาทิอเนกัตถตัทธิต	.....	๒๖๒
๗.๓	ภาวตัทธิต	.....	๒๗๓
๗.๔	วิเสตตัทธิต	.....	๒๗๘
๗.๕	อัสสัตถิตัทธิต	.....	๒๗๙
๗.๖	สังขยาดัทธิต	.....	๒๘๑
๗.๗	อภัยยตัทธิต	.....	๒๘๗
	เกี่ยวกับมหาบาลีวิชาลัย	.....	๒๙๐
	รายนามผู้ร่วมทำบุญ	.....	๒๙๓

บทที่ ๑

สัญญาวิธาน ว่าด้วยวิธีการตั้งชื่ออักษร

บุคคลสามารถที่จะรู้เนื้อความ(อรรถ)ทั้งปวงได้ก็ด้วยอักษร เมื่ออักษรวิบัติแล้วก็เข้าใจเนื้อความได้ยาก อรรถหรือเนื้อความที่ว่านั้น มี ๓ ประการ คือ

- (๑) โลกียตถ เนื้อความอันเป็นโลกียะ
ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘
- (๒) โลกุตตรตถ เนื้อความอันเป็นโลกุตตระ
ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑
- (๓) โวหารตถ หรือ ปญตตตถ เนื้อความอันเป็นคำเรียก หรือเป็นบัญญัติของชาวโลก
ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พรหม ชาย หญิง เป็นต้น

อักษรภาษาบาลี ๔๑ ตัว

คำว่า “อักษร” แปลว่า วัณณะที่ไม่เสียหายไป

อักษร มีวิเคราะห์ว่า “**น**ก**ษ**ร**ห**ต**ติ** **อ**ก**ษ**ร**า**” - ชื่อว่าอักษร เพราะไม่เสียหายไป (น + ขร ธาตุ + อ ปัจจัย)

หมายความว่า อักษรในภาษาบาลีทั้ง ๔๑ ตัว เราจะใช้อย่างไร ก็ไม่เสียหายไป เพราะเป็นบัญญัติ ดั่งมีพุทธพจน์ที่ว่า “รูป ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ” - รูปชั้นรหของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมฉิบหายไป ส่วนบัญญัติ คือชื่อและโคตร ย่อมไม่ฉิบหายไป หรือคำว่า ไม่หมดสิ้นไป หมายความว่า เราจะใช้อักษรมากมายเท่าไร อักษรก็ยังคงมีอยู่เท่าเดิม คือใช้ไม่รู้จักหมดสิ้นไป

อักษรในภาษาบาลีนั้น มี ๔๑ ตัว คือ

อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ,
ก ข ค ฉ ม ง, จ ฉ ช ฌ ญ,
ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ, ต ถ ท ธ น,
ป ผ พ ภ ม,
ย ร ล ว ส ห พ อํ

สระ ๘ ตัว

คำว่า “สระ” แปลว่า เป็นไปเอง คือออกเสียงได้ด้วยตัวเอง หรือยังพยัญชนะให้เป็นไป คือช่วยให้พยัญชนะออกเสียงได้เต็มเสียง มีรูปวิเคราะห์ว่า “**ส**ร**ห**ต**ติ** **ค**จ**ฉ**ร**ห**ต**ติ** **ส**ร**า**” แปลว่า ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า สระ หมายความว่า สระทุกตัวสามารถที่จะออกเสียงเองได้

โดยไม่ต้องอาศัยพยัญชนะช่วยออกเสียง หรือวิเคราะห์ว่า “**พยุชเน สาเรหฺติปิ สรา**” แปลว่า *ยังพยัญชนะทั้งหลาย ย่อมให้เป็นไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า สระ* (สร ธาตุ + อ ปัจจัย) หมายความว่า เป็นที่พึ่งพิงของพยัญชนะในด้านการออกเสียง เพราะลำพังตัวพยัญชนะเอง มีเสียงเพียงครั้งมาตราเท่านั้น ไม่สามารถที่จะออกเสียงได้เต็มที่ด้วยตัวเอง ต้องอาศัยสระช่วย ในการออกเสียง สระนั้นมี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ

สระที่มีเสียงสั้น (มาตราเบา) เรียกว่า **รัสสระ** มี ๓ ตัว คือ อ อิ อุ

สระที่มีเสียงยาว (มาตราหนัก) เรียกว่า **ทิมสระ** มี ๕ ตัว คือ อา อี อู เอ โอ

สระนั้น จัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ คือ **อ อา** เรียกว่า **อ วัณณะ**, **อิ อี** เรียกว่า **อิ วัณณะ** และ **อุ อู** เรียกว่า **อุ วัณณะ** เพราะเกิดในฐานเดียวกัน

ส่วน **เอ** กับ **โอ** เป็น **สังยุตตสระ** คือประกอบด้วยเสียงสระสองตัว ได้แก่ **อ** กับ **อิ** ผสมกันเป็น **เอ** และ **อ** กับ **อุ** ผสมกันเป็น **โอ**

พยัญชนะ ๓๓ ตัว

คำว่า “**พยุชเน**” แปลว่า แสดงเนื้อความให้ปรากฏชัด มีวิเคราะห์ว่า “**พยุชียติ เอเตหิ อตุโถติ พยุชเนา**” - *ชื่อว่าพยัญชนะ เพราะแสดงเนื้อความ* พยัญชนะมี ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฉ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ จ ฎ ฌ ญ, ต ถ ท ฐ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ อ พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ **วรรค** และ **อวรรค** สำหรับ พยัญชนะวรรค จัดเป็น ๕ วรรค มี ๒๕ ตัว ดังนี้

(๑) ก ข ค ฉ ง เรียกว่า ก วรรค

(๒) จ ฉ ช ฌ ญ เรียกว่า จ วรรค

(๓) ฎ จ ฎ ฌ ญ เรียกว่า ฎ วรรค

(๔) ต ถ ท ฐ น เรียกว่า ต วรรค

(๕) ป ผ พ ภ ม เรียกว่า ป วรรค

พยัญชนะทั้ง ๒๕ ตัวนี้ เรียกว่า **วรรค** เพราะเกิดในฐานและกรณ์เดียวกัน

ส่วนพยัญชนะอีก ๘ ตัวที่เหลือ คือ ย, ร, ล, ว, ส, ห, พ, อ เรียกว่า **อวรรค** เพราะไม่เป็นพวกเดียวกัน ตามฐานและกรณ์ที่เกิด

พยัญชนะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) **ปุปุพาสยพยุชเน** คือพยัญชนะที่อาศัยสระข้างหน้าออกเสียง มีหนึ่งตัว คือ **อ** (นิคหิต)

(๒) **ปราสยพยุพชน** คือพยัญชนะที่อาศัยสระข้างหลังออกเสียง มี ๓๒ ตัว คือ ก ข ค ฃ ง, จ ฉ ช ฌ จ, ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ, ต ถ ท ฒ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ

ฐาน ๖

คำว่า “**จาน**” แปลว่า สถานที่อันเป็นที่เกิดของอักษร(เสียง) มีวิเคราะห์ว่า “**ติฏฺฐติ** **เอตถาติ จาน**” - *อักษรย่อมเกิดขึ้นในที่นี้ เพราะเหตุที่นั่น* ชื่อว่า **จาน** (จา ธาตุ + ยุ ปัจจัย) มี ๖ ฐาน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. เอกชจาน อักษรที่เกิดฐานเดียว มีดังนี้

- (๑) **กณฺชจาน** (คอ) ได้แก่ อ วัณณะ ก วรรณ และ ห อักษร
= อวณฺณ กวคฺค หการา กณฺชชา
- (๒) **तालुจान** (เพดาน) ได้แก่ อิ วัณณะ จ วรรณ และ ย อักษร
= อิวณฺณ จวคฺค ยการา ทาลุชา
- (๓) **มฺหุชจาน** (ปุ่มเหงือก) ได้แก่ ฎ วรรณ ร อักษร และ พ อักษร
= ฎวคฺค รการา พการา มฺหุชชา
- (๔) **ทनुตจาน** (ฟัน) ได้แก่ ต วรรณ ล อักษร และ ส อักษร
= ตวคฺค ลการา สการา ทनुตชา
- (๕) **โฏฏจาน** (ริมฝีปาก) ได้แก่ อุ วัณณะ และ ป วรรณ
= อุวณฺณ ปวคฺคา โฏฏจชา
- (๖) **นาสิกจาน** (จมูก) ได้แก่ นิคฺคิต
= นิคฺคิตํ นาสิกฺกจานช

๒. ทวิชจาน อักษรที่เกิดสองฐาน มีดังนี้

- เอ อักษร** เกิดที่ คอ และเพดาน เรียกว่า กณฺชतालुช
= เอกาโร กณฺชतालुช
- โอ อักษร** เกิดที่คอ และริมฝีปาก เรียกว่า กณฺโฏฏจช
= โเอกาโร กณฺโฏฏจช
- ว อักษร** เกิดที่ฟัน และริมฝีปาก เรียกว่า ทनुตโฏฏจช
= วกาโร ทनुตโฏฏจช
- ง ฃ จ น ม อักษร** เกิดที่ฐานของตนและที่จมูกเรียกว่า สกฺกจานนาสิกฺกจานช
= งณฺณมา สกฺกจานชา นาสิกฺกจานชา จ

กรณ์ ๔

คำว่า “กรณ์” แปลว่า เครื่องกระทำเสียง มีวิเคราะห์ว่า “กริยฺหฺติ อฺจุจฺจาริยฺหฺเต เอเตนาติกรณ์” - อักษรทั้งหลาย ย่อมถูกออกเสียง ด้วยท่ามกลางลิ้นเป็นต้นนี้ เพราะเหตุฉะนั้น ท่ามกลางลิ้นเป็นต้นนี้ ชื่อว่ากรณ์ (กร ธาตุ + ยุ ปัจจัย) กรณ์นั้น มี ๔ อย่าง คือ

- (๑) **ชิวฺหามชฺฌ** (ท่ามกลางลิ้น) ได้แก่ อักษรที่เกิดतालฐาน
= ชิวฺหามชฺฌ ตาลุชานํ
- (๒) **ชิวฺโหปคฺค** (ใกล้ปลายลิ้น) ได้แก่ อักษรที่เกิดมฺุทฐาน
= ชิวฺโหปคฺคํ มฺุทชานํ
- (๓) **ชิวฺหคฺค** (ปลายลิ้น) ได้แก่ อักษรที่เกิดทฺนฺฐาน
= ชิวฺหคฺคํ ทนฺชานํ
- (๔) **สกฎฺจฺาน** (ฐานของตน) ได้แก่ อักษรที่เหลื่อ
= เสสา สกฎฺจฺานกรณฺา

พยตนะ ๔

คำว่า “พยตน” แปลว่า ความพยายามในการเปล่งเสียง มี ๔ อย่าง คือ

- (๑) **สํวุตฺตพยตน** ความพยายามในการปิดฐานและกรณ์ ได้แก่ อ อักษร
= สํวุตฺตํ อการสฺส
- (๒) **วิวฏฺฏพยตน** ความพยายามในการเปิดฐานและกรณ์ ได้แก่ สระ อา อิ อี อุ อู เอ โอ
ส อักษร และ ห อักษร
= เสสสรานํ สการหการานญจ
- (๓) **มุฏฺฐพยตน** ความพยายามในการทำให้ฐานและกรณ์กระทบกันหนักๆ ได้แก่
พยัญชนะวรรคทั้ง ๒๕ ตัว
= มุฏฺฐํ วคฺคานํ
- (๔) **อิสํมุฏฺฐพยตน** ความพยายามในการทำให้ฐานและกรณ์กระทบกันเล็กน้อย ได้แก่
ย ร ล และ ว อักษร
= อิสํมุฏฺฐํ ยรลวานํ

คำเรียกชื่อของสระและพยัญชนะ

(๑) **นิสฺสย** ได้แก่สระทั้ง ๘ ตัว เพราะสระเป็นที่อาศัยของพยัญชนะในการออกเสียง

(๒) **นิสฺสิต** ได้แก่พยัญชนะ ๓๓ ตัว เพราะเป็นผู้อาศัยสระในการออกเสียง

เสียงของอักษร

มาตราของอักษร มีดังนี้คือ สระเสียงสั้น มีหนึ่งมาตรา, สระเสียงยาว มีสองมาตรา, พยัญชนะทั้งหมด มีกึ่งมาตรา

โฆสະ ได้แก่อักษรที่มีเสียงก้อง มี ๒๑ ตัว คือ

ค ฌ ง, ช ฌ ญ, ฌ ฌ ญ, ท ฐ ฑ, พ ภา ม, ย ร ล ว ห พ

มีบาลีว่า “**วคฺคานํ ตตฺติยจตุตฺตปญฺจมา ย-ร-ล-ว-ห-พ ชาติ เอกวิสฺสติ โฆสสา**”

(สำหรับจำ : สาม สี่ ห้า ย-ร-ล-ว-ห-พ = โฆสະ)

อโฆสະ ได้แก่อักษรที่มีเสียงไม่ก้อง มี ๑๑ ตัว คือ

ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ, ส

มีบาลีว่า “**วคฺคานํ ปจฺมทฺตฺติยา สกาโร จ อโฆสสา**”

(สำหรับจำ : หนึ่ง สอง ส = อโฆสະ)

สิถิลະ ได้แก่อักษรที่มีเสียงอ่อนนุ่ม เสียงเบา มี ๑๐ ตัว คือ

ก ค, จ ช, ฎ ฌ, ต ท, ป พ

มีบาลีว่า “**สิถิลํ นาม ปญฺจสุ วคฺเคสุ ปจฺมตตฺติยํ**”

อักษรตัวที่หนึ่งและสามในวรรคทั้งห้า ชื่อว่า สิถิลະ

(สำหรับจำ : หนึ่ง สาม = สิถิลະ)

ธนิตະ ได้แก่อักษรที่มีเสียงแข็ง เสียงดัง มี ๑๐ ตัว คือ

ข ฌ, ฉ ฌ, จ ฌ, ถ ฐ, ผ ภา

มีบาลีว่า “**ธนิตํ นาม เตเสวว ทฺตฺติยจตุตฺตํ**”

อักษรตัวที่สองและสี่ในวรรคทั้งห้าเหล่านั้น ชื่อว่า ธนิตະ

(สำหรับจำ : สอง สี่ = ธนิตະ)

สังโยคະ ได้แก่พยัญชนะตั้งแต่สองตัวขึ้นไปอยู่ติดกันโดยไม่มีสระมาคั่น

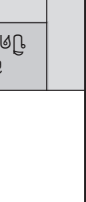
มีบาลีว่า “**สรานนฺตฺริตานิ พฺยญฺชนานิ สํโยโค**”

พยัญชนะทั้งหลายที่ไม่มีสระคั่นในระหว่าง เรียกว่า **สังโยค** เช่น ทตฺวา ระหว่าง ต กับ ว เป็นสังโยคกัน

ผังอักษรภาษาบาลี

สระ ๘ (นิสฺสย)	รัสสะ	พยัญชนะ ๓๓ (นิสฺสิตตะ)						กรณฺ์ เครื่องทำเสียง ๔	ฐานเกิดเสียง ๖	เกิด ๑ หรือ ๒ ฐาน	
		วรรค ๒๕			วรรค ๘						
		อเส		เส		อเส	วิมุตตะ				วิมุตตะ
		อเส	เส	อเส	เส						
		อเส	เส	อเส	เส	อเส	เส				
อ วัฒนธรรม	อ	กา	ก	ข	ค	ฌ	ง	กัณฐะ ฐานตน	เอกษะ		
อิ วัฒนธรรม	อิ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	ย	तालुष्य เพदान	เอกษะ		
		ฆ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ร	มฺพธชะ นฺมฺแหงอก	เอกษะ		
		ด	ต	ถ	ด	น	ล	ทฺนตชะ พฺน	เอกษะ		
อุ วัฒนธรรม	อุ	ป	พ	ภ	ภา	ม	ม	โอมฺฐชะ ริมฝีก	เอกษะ		
	สังยฺตตะ	เอ						กัณฐะ คอ+เพदान	ทวิษะ		
		โ						กัณฐะ คอ+ริมฝีก	ทวิษะ		
							ว	ทฺนตชะ พฺน+ริมฝีก	เอกษะ		
								นาลิกัณฐชะ จุมก	เอกษะ		
	วิวัฏฐะ เปิดฐานกรณฺ์	ฐานกรณฺ์กระพทหนัก		วิวัฏฐะ เปิดฐานกรณฺ์		วิวัฏฐะ เปิดฐานกรณฺ์		อ	ตาม อ อิ อุ		
	วิวัฏฐะ เปิดฐานกรณฺ์	ฐานกรณฺ์กระพทหนัก		วิวัฏฐะ เปิดฐานกรณฺ์		วิวัฏฐะ เปิดฐานกรณฺ์		อ	ตาม อ อิ อุ		

ปัตตะนะ ความพยายามในการออกเสียง ๔

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย
RAJABHAT VICHITRAVADHANA

บทที่ ๒

สนธิวิธาน ว่าด้วยวิธีการเชื่อมบท

สนธิ คือ การเชื่อมคำ การต่อคำ (Combination) มีวิเคราะห์ว่า “สนธิยหฺติ เอตถ ปทานิ อกฺขรานิ จาติ สนฺธิ, สํหิตปทํ” บทและอักษรย่อมถูกเชื่อมในบทนี้ เพราะเหตุนั้น บทนี้ ชื่อว่า สนธิ ได้แก่บทที่ถูกเชื่อม หรือวิเคราะห์ว่า “สนธิยติติ สนฺธิ” - ย่อมถูกต่อด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สนธิ “สนฺทธาติติ สนฺธิ” - ย่อมต่อด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สนธิ (ส + ธา ธาตุ + อิ ปัจจัย) ศัพท์ที่จะนำมาทำสนธิกันได้นั้น มี ๒ ประเภท คือ

- (๑) ศัพท์ที่มีวิภตติ เช่น จตุตทาโร + อิเม ต่อสนธิเป็น จตุตทาโรเม
  - (๒) สนธิในบทสมาส เช่น กต + อุปกาโร ต่อสนธิเป็น กโตปกาโร
- สำหรับประโยชน์ของสนธินั้น เพื่อย่นอักษรให้น้อยลง เป็นอุปการะในการแต่งฉันท และ ทำคำพูดให้สละสลวย

สนธิ มี ๔ ประเภท

- (๑) **สรสนธิวิธาน** คือวิธีของสรสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างสระกับสระหรือเชื่อมใน เพราะสระ มีวิเคราะห์ว่า “สรานํ สนฺธิ สรสนฺธิ” - บทที่ถูกเชื่อมระหว่างสระกับสระ ชื่อว่า สรสนธิ หรือวิเคราะห์ว่า “สเรสุ สนฺธิ สรสนฺธิ” - บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะสระทั้งหลาย ชื่อว่า สรสนธิ
- (๒) **ปกติสนธิวิธาน** คือวิธีของปกติสนธิ เพราะพยัญชนะหรือสระหลัง สระทั้งหลายมี รูปคงเดิม
- (๓) **พยัญชนสนธิวิธาน** คือวิธีของพยัญชนสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างพยัญชนะ กับสระ หรือในเพราะพยัญชนะ มีวิเคราะห์ว่า “พฺยญฺชนานํ สนฺธิ พฺยญฺชนสนฺธิ” - บทที่ถูกเชื่อมระหว่าง พยัญชนะกับสระ ชื่อว่า พยัญชนสนธิ หรือวิเคราะห์ว่า “พฺยญฺชนเนสุ สนฺธิ พฺยญฺชนสนฺธิ” - บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะพยัญชนะทั้งหลาย ชื่อว่า พยัญชนสนธิ
- (๔) **นิคหิตสนธิวิธาน** คือวิธีของนิคหิตสนธิ เป็นการใช้นิคหิตในการเชื่อมบท มี วิเคราะห์ว่า นิคคหิตานํ สนฺธิ นิคคหิตสนฺธิ - การเชื่อมแห่งนิคหิตทั้งหลายชื่อว่า นิคหิตสนธิ

สนธิกิริโยปกรณํ ๘

สนธิกิริโยปกรณํ คืออุปกรณหรือวิธีในการทำสนธิทั้ง ๔ ประเภทนั้น มี ๘ ประการ คือ

- (๑) โลบ การลบ

- (๒) **อาเทศ** การแปลงอักษร
 (๓) **อาคม** การลงอักษรใหม่
 (๔) **วิการ** การเปลี่ยนแปลง การกลับหน้ากลับหลัง (วิปริตตะ หรือวิปริยยะ)
 (๕) **ปกติ** การคงอักษรไว้ตามเดิม
 (๖) **ทิม** การทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว
 (๗) **รสฺส** การทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น และ
 (๘) **สญฺโศค** การซ้อนพยัญชนะ หรือการเทวภาวะ

วิธีทำสนธิ มี ๘ วิธี

โลปาเทโส จ อาคโม

วิกาโร ปกตีปิ จ

ทีโฆ รสฺโส สญฺโศคติ

สนธิเกทา ปกาสิตา

ประเภทของสนธิ ท่านกล่าวว่ามี ๘ ประการ คือ **โลป** การลบ, **อาเทศ** การแปลงอักษร, **อาคม** การลงอักษรใหม่, **วิการ** การเปลี่ยนแปลง การกลับหน้ากลับหลัง (วิปริตตะ หรือวิปริยยะ), **ปกติ** การคงอักษรไว้ตามเดิม, **ทิม** การทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว, **รสฺส** การทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น, **สญฺโศค** การซ้อนพยัญชนะ หรือการเทวภาวะ

๑. โลปวิธี วิธีการลบ

๑.๑ **ปุพฺพสฺสรโลป** ลบสระหน้า เช่น

โลกคฺคฺปุคฺคฺโล

โลก + อคฺคฺปุคฺคฺโล

๑.๒ **ปรสฺสฺสรโลป** ลบสระหลัง เช่น

ยสฺสทานิ

ยสฺส + อิทานิ

กตฺนฺติ

กตฺ + อิติ

๑.๓ **พฺยญฺชนโลป** ลบพยัญชนะ เช่น

เอวํส

เอวํ + อสฺส

วฺตุยสฺส

วฺตุติ + อสฺส

๑.๔ **นิคฺคฺทิตโลป** ลบนิคฺทิต เช่น

ตาสาหํ

ตาสํ + อหํ

พฺพุชาน สาสนํ

พฺพุชานํ + สาสนํ

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลง หรืออาเทศ

๒.๑ **สฺราเทส** แปลงสระ เช่น

มฺวยยํ

เม + อยํ

กฺวตฺโต

โก + อตฺโต

พยุณชน	วิ + อยุณชน
ดิยนต์	ติ + อนนต์
ควาชิน	โค + อชิน
ปฤชชโน	ปฤ + ชโน
โอกาโส	อว + กาโส
มโนมย	มน + มย

๒.๒ พยุณชนาทส แปลงพยัญชนะ เช่น

โนนัต	นว + นัต
ชจจนุโ	ชาติ + อนุโ
นิพพาน	นิ + วาน
ปรีโ	ปรี + โ
ทุกกฏ	ทุ + กฏ
นียโก	นียโต
นียปุตต์	นียปุตต์
กฤษปโก	กฤษปโก
ปนิธาน	ปนิธาน

๒.๓ สพพาทส แปลงทั้งตัว เช่น

อจจนต์	อติ + อนนต์
อพภกขาน	อภี + อกขาน
อชคมา	อชิตี + อกมา
ปฏคคิ	ปติ + อกคิ

๒.๔ นิคคหิตาทส แปลงนิคหิต เช่น

ตณหงุโร	ตณห์ + กุโร
ปจจตตณเฏว	ปจจตตต์ + เฏว
สณโยโค	ส + โยโค
ตมห์	ต + อกห์
เอว วุตเต	เอว + วุตเต

๓. อาคมวิธี วิธีการลงอักษรใหม่

๓.๑ สราคม ลงสระอาคม เช่น

เอส ทมโม	เอโส + ทมโม
ปโรสत्	ปร + สत्

๓.๒ พยัญชนาคม ลงพยัญชนะอาคม เช่น

ยถยิทํ	ยถา + อิทํ
ติวงฺคุลํ	ติ + องฺคุลํ
ลหุเมสฺสติ	ลหุ + เอสฺสติ
อุทโย	อุ + อโย
อิโต นายติ	อิโต + อายติ
ตสฺมา ติท	ตสฺมา + อิท
นินฺนตฺรํ	นิ + อนฺนตฺรํ
สพายตํ	ฉ + อายตํ
อติปฺปโค โช ตาว	อติปฺป + โช ตาว
สุหฺชฺ จ	สุ + อุหฺ จ
ปฺถเคว	ปฺถ + เหว
ปเคว	ปา + เหว

๓.๓ นิคฺคหิตาคม ลงนิคฺคหิตาคม เช่น

จกฺขุ อฺทปาทิ	จกฺขุ + อฺทปาทิ
---------------	-----------------

๔. วิการวิธ วิธการวิการ หรือเปลี่ยนอักษร (วิปริต, วิปริยยะ)

๔.๑ สรวิการ เปลี่ยนแปลงสระ เช่น

โนเปติ	น + อุเปติ
อุคฺคเต	อว + คเต

๔.๒ พยัญชนวิการ สลับที่พยัญชนะ เช่น

ปยฺรฺทาหาสิ	ปรียฺทาหาสิ
-------------	-------------

๕. ปกติวิธ วิธปกติ (ไม่เปลี่ยนแปลง คงเดิม)

๕.๑ เพราะสระหลัง ปกติสระหน้า เช่น

จानนฺท อนิจฺจสณฺญา	จานนฺท อนิจฺจสณฺญา
--------------------	--------------------

๕.๒ เพราะพยัญชนะหลัง ปกติสระหน้า เช่น

ภาสติ วา กโรติ วา	ภาสติ วา กโรติ วา
-------------------	-------------------

๖. ทิมวิธ วิธทิมสระ (ทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว)

๖.๑ ปุพฺพสฺสทิม ทิมสระหน้า เช่น

กีสฺฐ	กีสฺ + อิท
-------	------------

๖.๒ ปรสฺสทิม ทิมสระหลัง เช่น

สทฺฐิธ	สทฺฐา + อิท
ตฺยาสฺส	เต + อสฺส

๗. รสสุสวิธี วิธีรัสสระ (ทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น)

๗.๑ ปุพฺพสุสรรสุส รัสสระหน้า เช่น

ยถริว	ยถา + เอว
โกวาทิ นาม	โกวาทิ + นาม

๘. สมุโณควิธี วิธีการซ้อนพยัญชนะ หรือ เทวภาว

๘.๑ สทิสเทวภาว ซ้อนพยัญชนะตัวที่เหมือนกัน เช่น

อิฐปฺปมาโท	อิฐ + ปมาโท
มหพฺพฬ	มห + ฬ
วิญญาณ	วิ + ญาณ

๘.๒ อสทิสเทวภาว ซ้อนพยัญชนะตัวที่ไม่เหมือนกัน เช่น

รูปกฺขนฺโ	รูป + ขนฺโ
ปคฺฉรติ	ป + ฉรติ

๒.๑ วิธีของสรสนธิ

สรสนธิวิธาน คือวิธีของสรสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างสระกับสระหรือเชื่อมในเพราะสระ มีสระเป็นนิमित มีวิเคราะห์ว่า “สรานํ สนฺธิ สรสนฺธิ” - บทที่ถูกเชื่อมระหว่างสระกับสระ ชื่อว่า สรสนธิ หรือ “สเรสุ สนฺธิ สรสนฺธิ” - บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะสระ ชื่อว่าสรสนธิ

วิธีของสรสนธินี้ มี ๖ วิธี คือ (๑) โลปวิธี วิธีการลบ (๒) อาเทศวิธี วิธีการแปลง (๓) อาคมวิธี วิธีการลงอักษรตัวใหม่ (๔) วิการวิธี วิธีการเปลี่ยนอักษร (๕) ทิฆมิวิธี วิธีการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว และ (๖) รสสุสวิธี วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น ดังนี้

๑. โลปวิธี วิธีการลบ

๑.๑ ปุพฺพโลป เพราะสระหลัง ลบสระหน้า เช่น

โลกคฺคฺปคฺคฺโล	มาจาก	“โลก + อคฺคฺปคฺคฺโล”
ภิกฺขุโนวาทิ	มาจาก	“ภิกฺขุณี + โนวาทิ”
จกฺขายตณ	มาจาก	“จกฺขุ + อายตณ”

๑.๒ ปรโลป หลังจากอสุรูปสระ ลบสระหลัง เช่น

อิติปิ	มาจาก	“อิติ + อปิ”,
จกฺขุณฺหุริย	มาจาก	“จกฺขุ + อินฺหุริย”
สญฺญาติ	มาจาก	“สญฺญา + อติ”
โสฬ	มาจาก	“โสฬ + อฬ”

๑.๓ เพราะสระหลัง ลบสระหน้า และลง อ อากม เช่น

เอส อตุโถ	มาจาก	“เอโส + อตุโถ”
เอส อาโโกโค	มาจาก	“เอโส + อาโโกโค”
เอส อิทานิ	มาจาก	“เอโส + อิทานิ”

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลงอักษร

๒.๑ เพราะสระหลัง แปลง เอ เป็น ยู เช่น

มุยายิ	มาจาก	“เม + อยิ”
ตฺยหาหิ	มาจาก	“เต + อหิ”
ยุยาสุส	มาจาก	“เย + อสุส”
ปพฺพตฺยหาหิ	มาจาก	“ปพฺพเต + อหิ”

๒.๒ เพราะสระหลัง แปลง อุ เป็น วุ เช่น

อนฺวทฺธมาสี	มาจาก	“อนฺ + อทฺธมาสี”
อเนฺวติ	มาจาก	“อนฺ + เอตฺติ”
สุวาคตฺ	มาจาก	“สุ + อาคตฺ”
จกฺขวาปาถ	มาจาก	“จกฺขุ + อาปาถ”

๒.๓ เพราะสระหลัง แปลง โอ เป็น วุ เช่น

อถ ขฺวสุส	มาจาก	“อถ โข + อสุส”
เสฺว	มาจาก	“โส + เหว”
กฺวตฺโถ	มาจาก	“โก + อตฺโถ”
ยตฺวาธิกรณ	มาจาก	“ยโต + อธิกรณ”

๒.๔ เพราะสระหลัง แปลง อี เป็น ยู เช่น

พฺยาคโต	มาจาก	“วิ + อากโต”,
พฺยณฺชน	มาจาก	“วิ + อณฺชน”,
วฺตุยสุส	มาจาก	“วฺตุติ + อสุส”,
นทฺยาสนฺโน	มาจาก	“นที + อาสนฺโน”

๒.๕ เพราะสระหลัง แปลง ตี เป็น จุ เช่น

อจฺจนตฺ	มาจาก	“อติ + อนตฺ”
ปจฺจโย	มาจาก	“ปติ + อโย”
ปจฺจตฺต	มาจาก	“ปติ + อตฺต”
อิจฺจาที	มาจาก	“อติ + อาที”

๒.๖ เพราะสระหลัง แปลง อภิ เป็น อพฺภุ เช่น

อพฺภุภุขานํ	มาจาก	“อภิ + อภุขานํ”
อพฺภุคฺคจฺจติ	มาจาก	“อภิ + อุกฺคจฺจติ”
อพฺโภกาโส	มาจาก	“อภิ + โอกาโส”

๒.๗ เพราะสระหลัง แปลง อธิ เป็น อชฺฌ เช่น

อชฺฌคมา	มาจาก	“อธิ + อคมา”,
อชฺฌโคมคาเหตุวา	มาจาก	“อธิ + โอคคาเหตุวา”
อชฺฌาหฺรติ	มาจาก	“อธิ + อาหฺรติ”

๒.๘ เพราะสระหลัง แปลง ฐ เป็น ท เช่น

เอกมิตาหํ	มาจาก	“เอกํ + อธิ + อหํ”
-----------	-------	--------------------

๒.๙ เพราะสระหลัง แปลง เอ เป็น ริ และ รัสสระหน้า เช่น

ยถริว	มาจาก	“ยธา + เอว”
ตถริว	มาจาก	“ตธา + เอว”

๒.๑๐ เพราะสระหลัง แปลง อี เป็น อีย เช่น

ติยทุธิ	มาจาก	“ติ + อทุธิ”
อคฺคิตฺยาคาเร	มาจาก	“อคฺคิตฺ + อคาเร”
สฺตตฺตมียตฺเถ	มาจาก	“สฺตตฺตมฺ + อตฺเถ”

๒.๑๑ เพราะสระหลัง แปลง อุ ที่ชี้ ล เป็น อู เช่น

ภิกฺขุวฺวาสนเ	มาจาก	“ภิกฺขุ + อาสนเ”
ทฺววจฺจิกํ	มาจาก	“ทฺ + อวจฺจิกํ”
ปฺปฺถวฺวาสนเ	มาจาก	“ปฺปฺถ + อาสนเ”

๒.๑๒ เพราะสระหลัง แปลง โอ ของ โค ศัพท์ เป็น อว เช่น

ควาชินํ	มาจาก	“โค + อชินํ”
คเวพฺกํ	มาจาก	“โค + เอพฺกํ”

๓. อาคมวิธี วิธีการลงอักษรตัวใหม่

๓.๑ เพราะสระหลัง ลง กุ อาคม เช่น

ปฺปฺถเคว	มาจาก	“ปฺปฺถ + เอว”
ปเคว	มาจาก	“ปา + เอว”

๓.๒ เพราะสระหลัง ลง ยุ อาคม เช่น

ยถยิทํ	มาจาก	“ยธา + อิทํ”
มายิทํ	มาจาก	“มา + อิทํ”

	นวยิเม ทมฺมา	มาจาก	“นว + อิเม ทมฺมา”
	ปฺริโยสํ	มาจาก	“ปฺริ + โอสํ”
๓.๓	เพราะสระหลัง ลง ฎ อาคม เช่น		
	ติวํคฺลํ	มาจาก	“ติ + อกฺลํ”
	ติวํคิํ	มาจาก	“ติ + อกฺกิํ”
	ปํคฺคฺชฺตา	มาจาก	“ปํคฺคฺ + ชฺตา”
	ปํจฺจติ	มาจาก	“ป + จฺจติ”
๓.๔	เพราะสระหลัง ลง มฺ อาคม เช่น		
	อิทฺมาหุ	มาจาก	“อิท + อาหุ”
	ครุเมสฺสติ	มาจาก	“ครุ + เอสฺสติ”
	ภทฺโร กสํมิว	มาจาก	“ภทฺโร กส + อิว”
	ภายติเมว	มาจาก	“ภายติ + เอว”
๓.๕	เพราะสระหลัง ลง ฑ อาคม เช่น		
	อุทฺปาที	มาจาก	“อุ + อฺปาที”
	อุทฺโย	มาจาก	“อุ + อโย”
	สกีเทว	มาจาก	“สกี + เอว”
	เกนจฺเทว	มาจาก	“เกนจ + เอว”
๓.๖	เพราะสระหลัง ลง ฌ อาคม เช่น		
	อิโต นายติ	มาจาก	“อิโต + อายติ”
	จิริํ นายติ	มาจาก	“จิริ + อายติ”
๓.๗	เพราะสระหลัง ลง ฏ อาคม เช่น		
	อชฺชตคฺเค	มาจาก	“อชฺช + ตคฺเค”
	ยสฺมาติห	มาจาก	“ยสฺมา + อิห”
	ตสฺมาติห	มาจาก	“ตสฺมา + อิห”
๓.๘	เพราะสระหลัง ลง ฐ อาคม เช่น		
	นิรฺนฺตรํ	มาจาก	“นิ + อนฺตรํ”
	นิรํลโย	มาจาก	“นิ + าลโย”
	ปํตฺรุโหสิ	มาจาก	“ปํตฺรุ + โหสิ”
	ปฺนเรติ	มาจาก	“ปฺน + เติ”
๓.๙	เพราะสระหลัง ลง ฬ อาคม เช่น		
	จฺพภิณฺณา	มาจาก	“จ + ภิณฺณา”
	สพฺยตฺนํ	มาจาก	“จ + อายตฺนํ”

ฉพงค์	มาจาก	“ฉ + องค์”
ฉพาสีติ	มาจาก	“ฉ + อสีติ”

๔. วิการวิธิ วิธีการเปลี่ยนแปลงสระ วิการ อิ, อี เป็น เอ และ อุ เป็น โอ

๔.๑ เมื่อลบ อสรูปสระหลังแล้ว วิการสระหน้า เช่น

โสตุถิ	มาจาก	“สุ + อตุถิ”
--------	-------	--------------

๔.๒ เมื่อลบ อสรูปสระหน้าแล้ว วิการสระหลัง เช่น

อุเปกฺขติ	มาจาก	“อุป + อิกฺขติ”
ชินเรริตฺ	มาจาก	“ชิน + อีริตฺ”
จนฺโททโย	มาจาก	“จนฺท + อุทโย”
ยโถทเก	มาจาก	“ยถา + อุทเก”

๕. ทีฆวิธิ วิธีการทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว

๕.๑ เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง เช่น

พฺพุธานุสฺสติ	มาจาก	“พฺพุท + อนุสฺสติ”
ยานีธ ภูตานิ	มาจาก	“ยานิ + อिธ ภูตานิ”
พหฺรูปการิ	มาจาก	“พหุ + อุปการิ”

๕.๒ เมื่อลบสระหลังแล้ว ทีฆะสระหน้า เช่น

โลกฺสฺสาติ	มาจาก	“โลกฺสฺส + อิติ”
สาธฺฐติ	มาจาก	“สาธฺฐ + อิติ”
เทวติ	มาจาก	“เทว + อิติ”
สงฺฆมาฐิปี	มาจาก	“สงฺฆมาฐิ + อปี”

๖. รสฺสวิธิ วิธีการทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น

- หลังจากทีฆะสระ แปลง เอ เป็น ริ และรัสสะสระหน้า เช่น

ยถริวิ	มาจาก	“ยถา + เอว”
ตถริวิ	มาจาก	“ตถา + เอว”

- เพราะสระหลัง ลง คุ อาคม และรัสสะ ปา นิบาต เช่น

ปเคว	มาจาก	“ปา + เอว”
------	-------	------------

๒.๒ วิธีของปกติสนธิ

ปกติรูป มีได้ใน ๓ ฐานะ

(๑) **จนฺทเภทภูฏาน** ในคาถา เมื่อมีการลบหรือการแปลงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะทำให้ฉันทลักษณะเสียไป ในที่เช่นนี้ให้คงไว้ตามปกติได้ เช่นในคาถาว่า “**ปิตฺติภฺกฺขา**

ภวิสสามิ เทวา อากสุสรา ยถา” ตรงคำว่า “เทวา อากสุสรา” ถ้าแยก-ลบ-รวมแล้ว จะมีรูปเป็น “เทวากสุสรา ยถา” เหลือเพียง ๗ พยางค์ ทำให้อนุญญาณันท์ซึ่งกำหนดให้มีบาทละ ๘ พยางค์ เสียไป ฉะนั้น จึงต้องคงไว้ตามเดิม

(๒) **อสุขุจจารณญฺจาน** ในจุดณียะกัถิ ในคาถากัถิ เมื่อมีการลบหรือการแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ทำให้ออกเสียงยาก สวดไม่สะดวก ในที่เช่นนี้ให้คงไว้ตามปกติได้ เช่น ในคำว่า “คาถา อชฺฌภาสิ” ถ้าแยก-ลบ-รวม เป็น “คาถชฺฌภาสิ” แล้วจะทำให้ออกเสียงยาก สวดไม่สะดวก ฉะนั้น จึงต้องคงไว้ตามเดิม

(๓) **สนธิจฺจารหิตญฺจาน** ในที่ไม่ต้องการทำสนธิ ก็ให้คงไว้ตามปกติได้ เช่น ในที่ต้องการแสดงการตัดบท เป็นต้นว่า “สญฺญา อิติ, ฉายา อิว” และในที่ต้องการแสดงรูปวิเคราะห์ เป็นต้นว่า “ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน”

๑. เพราะสระหลัง สระทั้งหลายมีรูปเป็นปกติ บ้าง

(๑) อาลปนนฺเตสุ บทที่มีอาลปนนะเป็นที่สุด ให้เป็นปกติสนธิ เช่น
กตมา จานนฺท อนิจฺจสญฺญา = *ดูก่อนอานนท์ อนิจจสัจญญา เป็นไฉน ?*

ภิกฺขุ อโรคฺ ทว สิลฺล = *ดูก่อนภิกษุ ศีลของเธอ เป็นสภาพไม่มีโรค*

(๒) อสมาเส ปทนต์ที่เขมฺสุ ทีฆะสระที่เป็นที่สุดบทที่ไม่ใช่สมาส ให้เป็นปกติสนธิ เช่น
อายุสฺมา อานนฺโท = *พระอานนทผู้มีอายุ*

เอโก เอกาย = *สองต่อสอง (ชายกับหญิง)*

จตฺตารอ โอมฺา = *โอหะทั้งสี่*

- นิปาเตสฺสุปี แม้ในบทนิบาต ก็ให้เป็นปกติสนธิ เช่น

อโห อจฺจริโย = *โอ น้าอัศจรรย์*

อถ โข อายุสฺมา = *ครั้งนั้นแล ท่านผู้มีอายุ*

(๓) นามปทนต์อิการุกาเรสุ = ใน อิ อักษรและ อุ อักษรที่เป็นที่สุดของนามบทที่มีอดีตกิริยาอยู่หลัง ให้เป็นปกติสนธิ เช่น

คาถาหิ อชฺฌภาสิ = *ได้ตรัสแล้ว ด้วยคาถาทั้งหลาย*

บุปฺผานิ อาหริสฺสุ = *นำมาแล้ว ซึ่งดอกไม้ทั้งหลาย*

สตฺถุ อทาสิ = *ได้ถวายแล้ว แต่พระพุทธเจ้า*

๒. เพราะพยัญชนะหลัง สระทั้งหลายมีรูปเป็นปกติ

ภาสติ วา กโรติ วา = *ย่อมกล่าว หรือว่าย่อมกระทำ*

เวทนาฯขณฺโธ = *เวทนาขั้นนี้*

๒.๓ วิธีของพยัญชนสนธิ

พยัญชนสนธิวิธาน คือ วิธีของพยัญชนสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ หรือการเชื่อมในเพราะพยัญชนะ มีพยัญชนะเป็นนิमित มีวิเคราะห์ว่า **“พยุฒขนานัน สนธิ พยุฒชนสนธิ”** - บทที่ถูกเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ ชื่อว่า พยัญชนสนธิ หรือวิเคราะห์ว่า **“พยุฒชนสนธิ สนธิ พยุฒชนสนธิ”** - บทที่ถูกเชื่อมในเพราะพยัญชนะ ชื่อว่าพยัญชนสนธิ

วิธีของพยัญชนสนธิ มี ๖ วิธี คือ (๑) **โลปวิธี** วิธีการลบ (๒) **อาเทศวิธี** วิธีการแปลง (๓) **อาคมวิธี** วิธีการลงอักษรตัวใหม่ (๔) **ทิมวิธี** วิธีการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว (๕) **รสวิธี** วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น และ (๖) **สญโณคววิธี** วิธีการซ้อนพยัญชนะ ดังนี้

๑. โลปวิธี วิธีการลบสระ

- เพราะพยัญชนะ ลบสระหน้า เช่น

เอส ฌมโ	มาจาก	“เอโส + ฌมโ”
เอส ปตุโตสิ	มาจาก	“เอโส + ปตุโตสิ”
ส สีลวา	มาจาก	“โส + สีลวา”
ส มุณี	มาจาก	“โส + มุณี”

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลงอักษร

๒.๑ แปลง ตย เป็น จ เช่น

ขจจนุโร	มาจาก	“ชาติ + อนุโร”
---------	-------	----------------

๒.๒ แปลง ลย เป็น ล เช่น

วิปลลาโส	มาจาก	“วิปรี + อาโส”
----------	-------	----------------

๒.๓ แปลง นย เป็น ณ เช่น

อณณาโย	มาจาก	“อนิ + อาโย”
--------	-------	--------------

๒.๔ แปลง ทย เป็น ท เช่น

ยชเชวริ	มาจาก	“ยทิ + เอริ”
---------	-------	--------------

๒.๕ แปลง สย เป็น ส เช่น

โปริส	มาจาก	“ปุริส + ฌย”
-------	-------	--------------

๒.๖ แปลง ก วรรณ กับ ย เป็น ก วรรณ เช่น

เนปกุกิ	มาจาก	“นิปก + ฌย”
---------	-------	-------------

๒.๗ แปลง จ วรรณ กับ ย เป็น จ วรรณ เช่น

วาณิซุช	มาจาก	“วาณิซ + ฌย”
---------	-------	--------------

๒.๘ แปลง ป วรรณ กับ ย เป็น ป วรรณ เช่น

อปเปกจเจ	มาจาก	“อปี + เอกจเจ” เป็นต้น
----------	-------	------------------------

๒.๙	แปลง ฤย เป็น ฉ เช่น		
	ตจจัน	มาจาก	“ตถ + ญย”
๒.๑๐	แปลง ฐย เป็น ฌ เช่น		
	โพชฌงคา	มาจาก	“โพธิ + องคา”
๒.๑๑	แปลง ญย เป็น ญ เช่น		
	สามญญ	มาจาก	“สมณ + ญย”
๒.๑๒	แปลง ว เป็น พ เช่น		
	กุกุพฺพโต	มาจาก	“กู + วนฺโต”
	อุทฺทยพฺพย	มาจาก	“อุทฺทย + วย”
	นิพฺพินฺนทติ	มาจาก	“นิ + วินฺนทติ”
	ปพฺพชติ	มาจาก	“ป + วชติ”
๒.๑๓	แปลง ร เป็น ล เช่น		
	ปลลฺลํ	มาจาก	“ปริ + องํ”
	ปลิโพโธ	มาจาก	“ปริโพโธ”
	ปลิปนฺโน	มาจาก	“ปริปนฺโน”
๒.๑๔	แปลง ต เป็น ฏ เช่น		
	ทุกฺกฏ	มาจาก	“ทูกฺกต”
	สุกฺกฏ	มาจาก	“สุกฺกต”
	ปหฺฏ	มาจาก	“ปहत”
	ปตฺถฏ	มาจาก	“ปตฺถต”
	วิสฺฏ	มาจาก	“วิสต”
๒.๑๕	แปลง ต เป็น ก เช่น		
	นียโก	มาจาก	“นียโต”
๒.๑๖	แปลง ช เป็น ย เช่น		
	นียฺปฺตฺต	มาจาก	“นิชฺปฺตฺต”
๒.๑๗	แปลง ค เป็น ก เช่น		
	กฺลฺลปโก	มาจาก	“กฺลฺลปโต”
๒.๑๘	แปลง น เป็น ฌ เช่น		
	ปณฺธาน	มาจาก	“ปณฺธาน”
๒.๑๙	เพราะพยัญชนะ แปลง ปติ เป็น ปฏี เช่น		
	ปฏฺคฺติ	มาจาก	“ปติ + อคฺติ”
	ปฏฺหณฺณติ	มาจาก	“ปติ + หนฺณติ”
	ปฏฺปตฺติ	มาจาก	“ปติ + ปตฺติ”

๒.๒๐ เพราะพยัญชนะ แปลง อ ที่สุดของ ปุถ นิบาต เป็น อุ เช่น

ปุถุชฺชโน มาจาก “ปุถ + ชฺชโน”

ปุถุภฺภูตฺ มาจาก “ปุถ + ภูตฺ”

๒.๒๑ เพราะพยัญชนะ แปลง อว เป็น โอ เช่น

โอภาโส มาจาก “อว + กาโส”

โอวทติ มาจาก “อว + วทติ”

โอสนัน มาจาก “อว + สานัน”

โอนทฺุโร มาจาก “อว + นทฺุโร”

๒.๒๒ เพราะพยัญชนะ แปลง อว เป็น อุ เช่น

อุคฺคเต มาจาก “อว + คเต”

อุคฺคจฺฉติ มาจาก “อว + จฉติ”

อุคฺคเหตฺวา มาจาก “อว + คเหตฺวา”

๒.๒๓ แปลง อ เป็น โอ ท่ามกลางสมาสและศัพท์ิต เช่น

เตชฺชกสิณฺ มาจาก “เตช + กสิณ”

อโหรรตฺตํ มาจาก “อห + รรตฺตํ”

อาโปธาตุ มาจาก “อาป + ธาตุ”

มนมฺยํ มาจาก “มน + มย”

อโยมฺยํ มาจาก “อย + มย”

๓. อาคมวิธิ วิธีการลงอักษรใหม่

- เพราะพยัญชนะ ลง โอ อาคม เช่น

ปโรสฺตํ มาจาก “ปร + สฺตํ”

ปโรสฺหสฺสํ มาจาก “ปร + สหสฺส”

๔. ทิมวิธิ วิธีการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว

- เพราะพยัญชนะ ทิมะสระหน้า เช่น

ตฺยาสฺส มาจาก “เต + อสฺส”

สฺวากฺขาโต มาจาก “สฺ + อกฺขาโต”

ชนฺตี ปรมฺ ตโป ตติกฺขา มาจาก “ชนฺตี ปรมฺ ตโป ตติกฺขา”

๕. รสฺสวิธิ วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น

- เพราะพยัญชนะ รสสะสระหน้า เช่น

ยิฏฺฐจฺวั หุตฺ ว โลเก มาจาก “ยิฏฺฐจฺ วา หุตฺ วา โลเก”

วสิมฺหิ มาจาก “วสิ + อมฺหิ”

ยถาภาวี कुณैन सो มาจาก “ยถาภาวี कुณैन सो”

๖. สยฺยไถยวธิ วิธิการซอญญชนะ

๖.๑ ซอญญชนะตัวที่เหมือนกัน เรียกว่า **สทิสเทวภาว** ได้แก่การซอญญชนะ ตัวที่ ๑ ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑ พยัญชนะตัวที่ ๓ ซอญญชนะตัวที่ ๓ และพยัญชนะตัวที่ ๕ ซอญญชนะตัวที่ ๕ ในวรรคทั้งห้า เช่น

ยถากุภมฺมิ มาจาก “ยถา + กมฺมิ”

อนุกุคโห มาจาก “อนุ + คโห”

วิญญาณํ มาจาก “วิ + ญาณํ”

๖.๒ ซอญญชนะตัวที่ไม่เหมือนกัน เรียกว่า **อสทิสเทวภาว** ได้แก่การซอญญชนะ ตัวที่ ๑ ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ ๒ ซอญญชนะตัวที่ ๓ ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรคทั้งห้า เช่น

รูปกฺขนโร มาจาก “รูป + ขนโร”

ปคฺฉรติ มาจาก “ป + ฉรติ”

๖.๔ วิธิการนิกคหิตสนธิ

นิกคหิตสนธิวิธาน คือวิธีของนิกคหิตสนธิ ใช้นิกคหิตในการเชื่อมต่อบท มีวิเคราะห์ว่า “นิกคหิตานํ สนธิ นิกคหิตสนธิ - การเชื่อมแห่งนิกคหิตทั้งหลาย ชื่อว่านิกคหิตสนธิ”

วิธีของนิกคหิตสนธิ มี ๓ วิธี คือ (๑) **โลปวิธิการ** (๒) **อาเทศวิธิการ** วิธิการแปลง และ (๓) **อาคมวิธิการ** วิธิการ ลงนิกคหิตอาคม ดังนี้

๑. โลปวิธิการ

๑.๑ เพราะสระหลัง ลบนิกคหิต เช่น

ตาสาหํ มาจาก “ตาสํ + อหํ”

อทาสาหํ มาจาก “อทาสํ + อหํ”

เอวาทํ มาจาก “เอวํ + อหํ”

กฺยาหํ มาจาก “กํ + อหํ”

๑.๒ เพราะพยัญชนะ ลบนิกคหิต เช่น

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ มาจาก “เอตํ พุทฺธานํ สาสนํ”

อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ มาจาก “อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ”

คนฺตุกาโม มาจาก “คนฺตุํ + กาโม”

๑.๓ หลังจากนิคหิต ลบสระหลัง เช่น

กตนฺติ	มาจาก	“กตฺ + อิติ”
จกุกํ	มาจาก	“จกุกํ + อิว”
ตุว์สิ	มาจาก	“ตุว์ + อสิ”
อิทมิปี	มาจาก	“อิทฺ + อปี”
สทิสํ	มาจาก	“สทิสํ + เอว”

๑.๔ เมื่อลบสระหลังแล้ว หลังจากนิคหิต ลบพยัญชนะสังโยค เช่น

เอวํส	มาจาก	“เอวํ + อสฺส”
ปุပ္ผํสา อูปฺปชฺชิ	มาจาก	“ปุပ္ผํ + อสฺสา อูปฺปชฺชิ”

๒. อาทศวิธี วิธีการแปลงนิคหิต

๒.๑ เพราะพยัญชนะวรรค แปลงนิคหิตเป็นที่สูตวรรค เช่น

สงฺคโห	มาจาก	“สํ + คโห”
ชฺชฺตินฺชโร	มาจาก	“ชฺชฺติ + ฐโร”
ฐมฺมณฺจเร	มาจาก	“ฐมฺมํ + จเร”
สฺมฺภูโต	มาจาก	“สํ + ภูโต”

๒.๒ เพราะ ล แปลงนิคหิต เป็น ล เช่น

ปฏฺฐิสฺลฺลีโน	มาจาก	“ปฏฺฐิสฺ + ลีโน”
ปฺลฺลึงคํ	มาจาก	“ปฺ + ลึงคํ”
สฺลฺลกฺขณฺนา	มาจาก	“สํ + ลกฺขณฺนา”
สฺลฺลเเลโข	มาจาก	“สํ + เเลข”
สฺลฺลลาโป	มาจาก	“สํ + ลาโป”
ปฏฺฐิสฺลฺลानโน	มาจาก	“ปฏฺฐิสฺ + ลานโน”

๒.๓ เพราะ เอ และ ห แปลงนิคหิต เป็น ญ เช่น

ปฺจฺจตฺตณฺณเฆว	มาจาก	“ปฺจฺจตฺตํ + เอว”
ตณฺณเฆว	มาจาก	“ตํ + เอว”
ตณฺณหิ ตสฺส	มาจาก	“ตํ + หิ ตสฺส”
เอวณฺณหิ	มาจาก	“เอวํ + หิ”

๒.๔ เพราะ ย แปลง นิคหิต กับ ย เป็น ญ เช่น

สณฺณโยโค	มาจาก	“สํ + โยโค”
สณฺณยาจิกาย	มาจาก	“สํ + ยาจิกาย”
สณฺณโยชนํ	มาจาก	“สํ + โยชนํ”

๒.๕ เพราะสระหลัง แปลงนิกหิต เป็น ม เช่น

ตมห์ มาจาก “ต + อห”

ยมาหุ มาจาก “ย + อาหุ”

ชนเมว มาจาก “ชน + เอว”

กิเมตฺติ มาจาก “กี + เอต”

๒.๖ เพราะสระหลัง แปลงนิกหิต เป็น ท เช่น

เอตทโวจ มาจาก “เอต + อโวจ”

ยทนิจฺจ มาจาก “ย + อนิจฺจ”

ตทนต์ตา มาจาก “ต + อนตฺตา”

เอตเทว มาจาก “เอต + เอว”

๒.๗ เพราะพยัญชนะ แปลงนิกหิต เป็น อ เช่น

เอวํ วุตฺเต มาจาก “เอว + วุตฺเต”

ตํ สาธุ มาจาก “ต + สาธุ”

เอกํ สมยํ ภควา มาจาก “เอก + สมย + ภควา”

๓. อาคมวิธี วิธีการลงนิกหิตอาคม

๓.๑ เพราะสระ ลงนิกหิตอาคม เช่น

จกฺขุ อุกฺขาติ มาจาก “จกฺขุ อุกฺขาติ”

๓.๒ เพราะพยัญชนะ ลงนิกหิตอาคม เช่น

อวํสิโร มาจาก “อว + สิโร”

อณฺณฺถฺลลานิ มาจาก “อณฺ + ฐลลานิ”

ยาวณฺจิช ภิภฺชเว มาจาก “ยาว + จ + อิธ ภิภฺชเว”

ตํชเณ มาจาก “ต + ชเณ”

ตํสภาวโ มาจาก “ต + สภาวโ”

ตํสมฺปยุตฺตา มาจาก “ต + สมฺปยุตฺตา”

บทที่ ๓

นาม ว่าด้วยบทที่ประกอบวิภัตตินาม

ความหมายของนาม

คำว่า “นาม” แปลว่า ชื่อ (Noun) เป็นชื่อของคน สัตว์ ที่ สิ่งของ เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “**อตุณฺ หนตฺติ นามํ - ชื่อว่านาม เพราะน้อมไปสู่ความหมาย**” ตามวิเคราะห์นี้ ดังตัวอย่าง เช่น ปุริสศัพท์ ย่อมน้อมไปสู่ศัพท์ คือ บุรุษ หมายความว่า เมื่อกล่าวคำว่า “ปุริส” ก็ทำให้นึกถึง รูปร่าง ลักษณะ ของผู้ชาย หรือวิเคราะห์ว่า “**อตุณฺ อตุณฺ นามตฺติ นามํ (หนมฺ+ณ)** - **ชื่อว่านาม เพราะยังความหมาย ให้น้อมมาในตน**” ตามวิเคราะห์นี้ เป็นการกล่าวกลับกันอีกนัยหนึ่ง ดังตัวอย่างเช่น ปุริส ศัพท์นี้ ดึงเอาความหมายของบุรุษมาไว้ในตน หมายความว่า คำว่า “ปุริส” นี้ สามารถอธิบายความหมาย หรือคำจำกัดความทั้งหมดที่มีอยู่ใน “ปุริส ศัพท์”

๑. นามมี ๒ ประเภท คือ

(ก) **อนวัตถนาม** คือนามที่เป็นไปตามอรรถ หรือตามความเป็นจริง เช่น ปุริโส คำว่า “ปุริโส” นี้ แปลว่า “บุรุษ,ผู้ชาย” มีวิเคราะห์ว่า “**มาตาปีตุนฺ หทยํ ปุเรตฺติ ปุริโส - บุคคลใด ย่อมยังใจ ของบิดามารดาให้เต็ม เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่าปุริส (บุรุษ)**” จริงอย่างนั้น พ่อแม่ย่อมมิเิบใจเมื่อได้ลูกชาย ฉะนั้น คำว่า “ปุริโส” จึงเป็นอนวัตถนาม

(ข) **รุพฺพินาม** คือนามที่ตั้งขึ้นสำหรับเรียกขานเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงความหมาย เช่น สิริวิฑโฒ ชื่อสิริวิฑฒ์ แปลว่า ผู้เจริญด้วยสิริ แต่เป็นชื่อของคนใช้

๒. นามมี ๓ ประเภท คือ

- (ก) **ปลุกลิงฺคนาม** นามที่บ่งถึงเพศชายของศัพท์ เช่น รุกฺโข ดันไม้
- (ข) **อิตฺถิลิงฺคนาม** นามที่บ่งถึงเพศหญิงของศัพท์ เช่น มาลา ระเบียบ
- (ค) **นปฺงฺสกลิงฺคนาม** นามที่ไม่ระบุเพศชายและเพศหญิงของศัพท์ เช่น ธนํ ทรัพย์

๓. นามมี ๓ ประเภท คือ

๓.๑ **สุทฺธนาม** หรือ **นามนาม** คือนามที่ล้วนๆ ที่ใช้เป็นประธานของประโยค มี ๒ อย่าง คือ

- (ก) **สาธาณนาม** นามทั่วไปไม่เจาะจง เช่น นคร เมือง
- (ข) **อสาธาณนาม** นามที่ไม่ทั่วไปเจาะจง เช่น สาวตฺถิ เมืองสาวตฺถิ

๓.๒ **คุณนาม** นามที่แสดงลักษณะพิเศษของสุทรนามหรือนามนาม ว่าดีหรือชั่ว ขาวหรือดำ เป็นต้น มี ๓ ชั้น คือ

๓.๒.๑ ชั้นปกติ เช่น ปาโป ผู้ชั่ว

๓.๒.๒ ชั้นวิเศษ เช่น ปาปตโร, ปาปิโย, ปาปิสิโก ผู้ชั่วกว่า

๓.๓.๓ ชั้นอธิวิเศษ เช่น ปาปตโม, ปาปิภูโจ ผู้ชั่วที่สุด

๓.๓ **สัพพนาม** นามที่ใช้แทนชื่อคน สัตว์ ที่ สิ่งของที่กล่าวมาแล้ว มี ๒ อย่าง คือ

(ก) **ปुरुสสัพพนาม** นามที่ใช้เป็นประธานในประโยคได้ มี ๓ บุรุษ คือ

๑) ปฐมบุรุษ หมายถึง บุคคลที่เรากล่าวถึง ได้แก่ ต ศัพท์ (เขา, นั้น)

๒) มัชฌิมบุรุษ หมายถึง บุคคลที่เราพูดด้วย ได้แก่ ตุมห ศัพท์ (ท่าน)

๓) อุตตมบุรุษ หมายถึง ตัวเราเอง ได้แก่ อมห ศัพท์ (ข้าพเจ้า)

(ข) **วิเสสนสัพพนาม** สัพพนามที่ทำหน้าที่เป็นตัวยายสุทรนาม มี ๒๕ ตัว คือ สัพพ, กตร, กตม, อุภย, อิตร, อณฺณ, อณฺณตฺร, อณฺณตม, ปุพฺพ, พร, อปร, ทกฺขิณ, อุตฺตร, อหฺร, ย, ต, เอต, อิม, อมุ, กี, เอก, อุภ, ทฺวิ, ติ และ จตุ ศัพท์

[หมายเหตุ :- เฉพาะ ต ศัพท์ เป็นได้ทั้งปुरुสสัพพนามและวิเสสนสัพพนาม และ กี ศัพท์ มีใช้เป็นประธานได้]

๔. นามมี ๔ ประเภท คือ

(ก) **สามณฺณนาม** คือนามที่มีสภาพเหมือนๆ กัน หรือชื่อทั่วไป เช่น รุกฺโข ต้นไม้

(ข) **คุณนาม** คือนามที่แสดงลักษณะพิเศษของคน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น ในด้านคุณลักษณะบ้าง เช่น ดี ชั่ว รูปทรงสัณฐานบ้าง เช่น สูง ต่ำ หรือสีสัณ เช่น ขาว ดำ เป็นต้น เช่น นีโล สีเขียว

(ค) **กิริยานาม** คือนามที่แสดงกิริยาอาการ เช่น ปาจโก ผู้หุง

(ง) **ยทิจฺจนาม** คือนามที่ตั้งขึ้นตามความพอใจ มิได้มุ่งเอาความหมาย เช่น สิริวิฑฺฒ ชื่อทาสรับใช้ว่าสิริวิฑฒ

ลิงค์

ลิงค์ คือเพศของศัพท์ หรือปกติศัพท์ เข้าไปอยู่ในทุกๆ บทที่เป็นนาม ดังมีวิเคราะห์ว่า “**ลิงฺเคติ คเมติ โทเธตีติ ลิงฺคํ**” - ย่อมให้รู้ว่าเป็นผู้ชาย เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลิงค์

ลิงค์นั้นมี ๓ ประเภท คือ

๓.๑ ปุงลิงค์ ได้แก่ เพศชาย เช่น ปุริโส ผู้ชาย เป็นต้น

๓.๒ อิตถิลิงค์ ได้แก่ เพศหญิง เช่น อิตถิ ผู้หญิง เป็นต้น

๓.๓ นปุงสกลิงค์ ได้แก่ ไม่ใช่เพศชายไม่ใช่เพศหญิง เช่น กุลํ ตระกูล เป็นต้น

การจัดลึงค์ของศัพท์ มี ๒ เกณฑ์ คือ

๑. ลึงค์ตามความเป็นจริง เช่น ปุริโส แปลว่า บุรุษ เป็นปุงลึงค์ เป็นต้น
๒. ลึงค์โดยสมมติ เช่น ทาโร แปลว่า ภรรยา สมมติให้เป็นปุงลึงค์, ธนั ทรัพย์ สมมติให้เป็น นปุงสลึงค์ เป็นต้น

การันต์

คำว่า “การันต์” มาจาก “การ + อนฺต” การ แปลว่า อักษร อนฺต แปลว่า ที่สุด ได้แก่ อักษรที่สุดของศัพท์มี ๘ การันต์ คือ

- (๑) *อการันต์* นามที่มี อ อักษรเป็นที่สุด เช่น ปุริส ศัพท์
- (๒) *อาการันต์* นามที่มี อา อักษรเป็นที่สุด เช่น สา ศัพท์
- (๓) *อิการันต์* นามที่มี อิ อักษรเป็นที่สุด เช่น อคฺคิ ศัพท์
- (๔) *อีการันต์* นามที่มี อี อักษรเป็นที่สุด เช่น ทณฺที ศัพท์
- (๕) *อุการันต์* นามที่มี อุ อักษรเป็นที่สุด เช่น ภิกฺขุ ศัพท์
- (๖) *อูการันต์* นามที่มี อู อักษรเป็นที่สุด เช่น อภิภู ศัพท์
- (๗) *โอการันต์* นามที่มี โอ อักษรเป็นที่สุด เช่น โค ศัพท์
- (๘) *นิคฺคหิตนฺต* นามที่มี นิคฺคหิต เป็นที่สุด ได้แก่ กิ ศัพท์

จัดการันต์ตามลึงค์ทั้งสาม ดังนี้

๑. **ปุลลึงคนาม** มี ๗ การันต์ คือ

- ๑.๑ อ การันต์ มี ปุริส ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ปุริสาทิคณ
- ๑.๒ อา การันต์ มี สา ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า สาทิคณ
- ๑.๓ อิ การันต์ มี อคฺคิ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อคฺคิยาทิคณ
- ๑.๔ อี การันต์ มี ทณฺที ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ทณฺทียาทิคณ
- ๑.๕ อุ การันต์ มี ภิกฺขุ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ภิกฺขุวาทิคณ
- ๑.๖ อู การันต์ มี อภิภู ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อภิภูาทิคณ
- ๑.๗ โอ การันต์ ได้แก่ โคศัพท์

๒. **อิตถิลึงคนาม** มี ๖ การันต์ คือ

- ๒.๑ อา การันต์ มี กณฺฐา ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า กณฺฐาทิคณ
- ๒.๒ อิ การันต์ มี รตฺติ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า รตฺติยาทิคณ
- ๒.๓ อี การันต์ มี อิตฺถิ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อิตฺถิยาทิคณ
- ๒.๔ อุ การันต์ มี ยาคู ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ยาคูอาทิคณ
- ๒.๕ อู การันต์ มี ชมฺพุ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ชมฺพุอาทิคณ
- ๒.๖ โอ การันต์ ได้แก่ โค ศัพท์

๓. นปุงสกลิงคนาม มี ๗ การันต์ คือ

- ๓.๑ อ การันต์ มี จิตฺต ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกปทมาลา เรียกว่า จิตฺตาทิคณ
 ๓.๒ อา การันต์ มี อสุตฺตธา ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกปทมาลา เรียกว่า อสุตฺตธาติคณ
 ๓.๓ อิ การันต์ มี อฎฺฐิ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกปทมาลา เรียกว่า อฎฺฐยาติคณ
 ๓.๔ อี การันต์ มี สุขการี ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกปทมาลา เรียกว่า สุขการียาติคณ
 ๓.๕ อุ การันต์ มี อายุ ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกปทมาลา เรียกว่า อายุยาคิคณ
 ๓.๖ ฌ การันต์ มี โคตฺรภู ศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกปทมาลา เรียกว่า โคตฺรภูยาคิคณ
 ๓.๗ โอ การันต์ ได้แก่ จิตฺตโค ศัพท์

วิภัตติ

คำว่า “วิภัตติ” แปลว่า จำแนก หรือแจกแจงอรรถของลึงค์[นาม/ปาฏิพทิกบพ] มีอรรถกรรม เป็นต้น และความเป็นเอกวจนะ หรือพหูวจนะ มีวิเคราะห์ว่า “กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ ลิงฺคตฺถํ วิภชฺชติ วิภตฺติโย ย่อมจำแนกอรรถของลึงค์ มีกรรมเป็นต้น และมีความเป็นของสิ่งเดียว เป็นต้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิภัตติ” หรือวิเคราะห์ว่า “ปาฏิพทิกตฺถโ วิภชฺชเต เอตยาตติ วิภตฺติ เนื่องจากของปาฏิพทิกบพ ย่อมถูกจำแนกด้วยวิภัตตินี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิภัตติ” ได้แก่ วิภัตตินาม ๑๔ ตัว คือ ลี โย, อํ โย, นา หิ, ส นํ, สฺมา หิ, ส นํ, สฺมี สฺ

วิภัตติ ๗ หมวดและคำแปล

วิภัตติ	ลำดับที่	เอกวจนะ	พหูวจนะ	อายุตนิบาต (คำแปลซึ่งเป็นคำเชื่อมต่อศัพท์)
ปฐฺมา	ที่ ๑	ลี	โย	อันว่า..... (อ.), อันว่า....ทั้งหลาย (อ..... ท.)
ทุติยา	ที่ ๒	อํ	โย	ซึ่ง, สู้, ยัง, ลิ่น, ตลอด, กะ, เฉพาะ
ตติยา	ที่ ๓	นา	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง
จตุตถิ	ที่ ๔	ส	นํ	แก่, เพื่อ, ต่อ
ปัญจมี	ที่ ๕	สฺมา	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ, เพราะ
ฉฺฉฐิ	ที่ ๖	ส	นํ	แห่ง, ของ, เมื่อ
สัตตมี	ที่ ๗	สฺมี	สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน, ณ
อालปนะ	คำร้องเรียก	ลี	โย	แนะ, ดูก่อน, ข้าแต่

หมายเหตุ : อายุตนิบาตฝ่ายพหูวจนะ ให้เติมคำว่า “ท. (ทั้งหลาย).....” ต่อท้ายคำแปล เช่น ซึ่ง.....ท., สู้.....ท. ฯลฯ

วจนะ หรือพจน์

คำว่า “วจนะ” หรือ “พจน์” เป็นคำพูดที่แสดงจำนวนของสิ่งที่พูดถึงว่ามีจำนวนมาก หรือน้อย มี ๒ อย่าง คือ

(๑) เอกวจนะ หรือ เอกพจน์ แสดงจำนวนของสิ่งที่พูดว่ามีอย่างเดียว

(๒) พหูวจนะ หรือ พหูพจน์ แสดงจำนวนของสิ่งที่พูดมีจำนวนมาก ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป การที่เราจะทราบบทนามนั้นๆ ว่าเป็นเอกวจนะ หรือพหูวจนะได้นั้น อาศัยวิภัตตินาม ทั้ง ๑๔ ตัว เป็นตัวบอกให้ทราบ

๓.๑ ปลุลิงคนาม

อ การันต์ ปุงลิงค์ ปุริสสทพทพมาลา (บุรุษ, บุคคล)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ปุริโส	ปุริสา
อालปะนะ.	โภ ปุริส ปุริสา	ภวานโต ปุริสา
ทุตติยา.	ปุริสั	ปุริเส
ตติยา.	ปุริเสน	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
จตุตถิ.	ปุริสสุส [ปุริสาย ปุริสตุถั]	ปุริसानั
ปัญจมี.	ปุริสา ปุริสมุหา ปุริสสุมา	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
ฉกัฐิ.	ปุริสสุส	ปุริसानั
สัตตมี.	ปุริเส ปุริสมหิ ปุริสสุมี	ปุริเสสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- หลังจาก อ การันต์ในปุงลิงค์ แปลง สิ เป็น โอ, แปลง โย ปฐมา เป็น อา และลบ อ หน้า
- เพราะสิ (ค) แปลงที่สุด เป็น อา, รัสสะ อา เป็น อ บ้าง และลบ สิ (ค) วิภัตติ
- คง อ วิภัตติไว้, แปลง โย ทุตติยา เป็น เอ และลบ อ หน้า
- หลังจาก อ การันต์ ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ แปลง นา เป็น เอน และลบ อ หน้า และเพราะ หิ และ สุ วิภัตติ แปลง อ เป็น เอ
- เพราะ ส วิภัตติ ลง สุ อาคม, หลังจาก อ การันต์ แปลง ส จตุตถีวิภัตติ เป็น อาย และ ตตุ บ้าง
- เพราะ นั วิภัตติ ทีฆะ อ เป็น อา
- แปลง สุมา เป็น มุหา และ อา บ้าง และลบ อ หน้า
- แปลง สุมี เป็น มหิ และ เอ บ้าง และลบ อ หน้า

ศัพท์แจกตาม ปุริส มีดังนี้

สุร	เทวดา	อสุร	อสุร	นร	คน
อูรค	งู	นาค	พญานาค, ช้าง	ยกฺข	ยักษ์, เทวดา
คนุรพฺพ	คนธรรพ์	กิณฺนร	กิณนร	มนุสฺส	มนุษย์
ปีศาจ	ปีศาจ	เปต	เปรต	มาตฺตค	ช้าง
สีห	ราชสีห์	พฺยคฺช	เสือโคร่ง	อจฺฉ	หมี
กจฺฉป	เต่า	ตรจฺฉ	หมาป่า	มิต	เนื้อ
อสุส	ม้า	โสณ	สุนัข	อาโลก	แสงสว่าง
โลก	โลก	นฺลย	บ้าน	อนฺล	ลม
จาด	การสละ	โยค	การประกอบ, สูตร	วายาม	ความพยายาม
คาม	หมู่บ้าน	นฺคม	นิกม, ตำบล	อาคม	การมา, พระปริยัติธรรม
ธมฺม	ธรรม, บุญกุศล	กาม	กาม, ความใคร่	สฺม	พระสงฆ์, หมู่
โอฆ	ห้วงน้ำ	โฆส	เสียงก้อง	ปฏฺิฆ	ความเคียดแค้น

มนสทฺทปทมาลา (ใจ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	มโน	มนา
อาลปนะ.	เห มน มนา	เห มนา
ทฺตฺติยา.	มนํ	มเน
ตตฺติยา.	มนสา มเนน	มเนหิ มเนภิ
จตฺตฺติ.	มนโส มนสฺส	มนานํ
ปญฺจมี.	มนา มนฺมุหา มนฺสุมา	มเนหิ มเนภิ
ฉฺฉฺฉฺ.	มนโส มนสฺส	มนานํ
สํตตฺมี.	มนสิ มเน มนฺมุหิ มนฺสุมี	มเนสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. มโนคณะ มีการแจกปทมาลาที่แตกต่างออกไป ๔ วิภัตติ คือ นา ตตฺติยา, ส วิภัตติทั้งจตฺตฺติและฉฺฉฺฉฺ และ สฺมี สํตตฺมีวิภัตติ
๒. แปลง นา ตตฺติยา เป็น อา และลง สฺ อาคม
๓. แปลง ส วิภัตติ [จตฺตฺติและฉฺฉฺฉฺ] เป็น โอ และลง สฺ อาคม
๔. แปลง สฺมี สํตตฺมี เป็น อิ และลง สฺ อาคม
๕. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน ปุริส ศัพท์ทุกประการ

คาถาแสดงมโนคณศัพท์

มโน วโจ วโย เตโช   ตโป เจโต ตโม ยโส
 อโย ปโย สิโร จนุโท   สโร อุโร รโห อโห
 ศัพท์แจกตาม มน เรียกว่า มโนคณะ มีดังนี้

วจ	คำพูด	วย	วัย	เตช	เดช
ตป	ตบะ, ความเพียร	เจต	ใจ	ตม	ความมืด
ยส	ยศ	อย	เหล็ก	ปย	น้ำนม
สิร	ศีรษะ	จनुท	คัมภีร์ฉันท, ความพอใจ, อำนาจ		
สร	สระน้ำ	อร	อก	รห	ที่ลับ
อห	วัน				

คุณวนตุสทุกปทมาลา (ผู้มีคุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	คุณวา	คุณวานโต คุณวานตา
อาลปนะ.	โก คุณวํ คุณว คุณวา	ภวานโต คุณวานโต คุณวานตา
ทุตिया.	คุณวนุตํ	คุณวนุเต
ตติยา.	คุณวตา คุณวนุเตน	คุณวนุเตหิ คุณวนุเตภิ
จตุตถิ.	คุณวโต คุณวนุตสฺส	คุณวตํ คุณวนุตานํ
ปัญจมี.	คุณวตา คุณวานุตา คุณวนุตมฺหา คุณวนุตสฺมา	คุณวนุเตหิ คุณวนุเตภิ
ฉกฺฐิ.	คุณวโต คุณวนุตสฺส	คุณวตํ คุณวนุตานํ
สัตตมี.	คุณวติ คุณวนุเต คุณวนุตมฺหิ คุณวนุตสฺมี	คุณวนุเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง นฺตุ ปัจจัยกับ สิ วิภัตติ เป็น อา, แปลง นฺตุ กับ โย เป็น นฺโต
๒. เพราะ โย, อํ, นา, หิ, นํ, สฺมา, สฺมี และ สฺ วิภัตติ แปลง อฺ ของ นฺตุ เป็น อ
๓. เพราะ สิ อาลปนะ (ค) แปลง นฺตุ กับ สิ วิภัตติ เป็น อํ, อ และ อา
๔. เพราะ นา วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ นา เป็น ตา
๕. เพราะ ส วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ ส เป็น โต, เพราะ ส วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ ส เป็น นุตสฺส และเพราะ นํ วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ นํ เป็น ตํ
๖. แปลง สฺมา เป็น นา

- ๗. เพราะ สมี วิกัตติ แปลง นตุ กับ สมี เป็น ติ
- ๘. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน ปุริส ศัพท์ทุกประการ
ศัพท์แจกตาม **คุณวนตุ** มีดังนี้

คณวนตุ	ผู้มีหมู่	กุลวนตุ	ผู้มีตระกูลดี	พลวนตุ	ผู้มีกำลัง
ยสวนตุ	ผู้มียศ	ธนวนตุ	ผู้มีทรัพย์	ผลวนตุ	ต้นไม้อันมีผล
สีลวนตุ	ผู้มีศีล	ปญฺญวนตุ	ผู้มีปัญญา	ภควนตุ	พระผู้มีพระภาค, ผู้มีโชค
สุตวนตุ	ผู้มีการได้ยินได้ฟังมาก				

หิมวนตุสทฺทปทมาลา (ภูเขหิมพานต์)

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	หิมวา หิมวานุโต	หิมวานุโต หิมวานุตา
อालปนนะ.	เห หิมวํ หิมว หิมวา	เห หิมวานุโต หิมวานุตา
ทุตติยา.	หิมวนุตํ	หิมวานุเต
ตติยา.	หิมวตา หิมวานุเตน	หิมวานุเตหิ หิมวานุเตภิ
จตุตถิ.	หิมวโต หิมวานุตสฺส	หิมวตํ หิมวานุตานํ
ปัญจมี.	หิมวตา หิมวานุตา หิมวานุตมฺหา หิมวานุตสฺมา	หิมวานุเตหิ หิมวานุเตภิ
ษฏฐิ.	หิมวโต หิมวานุตสฺส	หิมวตํ หิมวานุตานํ
สัตตมี.	หิมวติ หิมวานุเต หิมวานุตมฺหิ หิมวานุตสฺมี	หิมวานุเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิกัตติ

- ๑. เพราะ อํ วิกัตติและ ส วิกัตติ แปลง นตุ เป็น อ
- ๒. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณวนตุ ศัพท์ทุกประการ
ศัพท์แจกตาม **หิมวนตุ** มีดังนี้

สติมนตุ	ผู้มีสติ	ธิติมนตุ	ผู้มีความตั้งมั่น	คติมนตุ	ผู้มีปัญญา
มติมนตุ	ผู้มีปัญญา	มุตติมนตุ	ผู้มีปัญญา	มุตฺตติมนตุ	ผู้มีปัญญา
ชุตติมนตุ	ผู้มีรัศมีรุ่งเรือง	สิริมนตุ	ผู้มีสิริ	หิริมนตุ	ผู้มีความละอาย
ฤติมนตุ	ผู้มีการสรรเสริญ	รติมนตุ	ผู้มีความยินดี	ยติมนตุ	ผู้มีความเพียร
สุจิมนตุ	ผู้มีความสะอาด	กลิมนตุ	ผู้มีโทษ	พลิมนตุ	ผู้มีพิธีกรรม
กสิมนตุ	ผู้มีการไถ	รุจิมนตุ	ผู้มีความชอบใจ	พทุธิมนตุ	ผู้มีปัญญา
จกขุมนตุ	ผู้มีปัญญาจักขุ	พนฺธุมนตุ	ผู้มีพวักพ้อง	เหตุมนตุ	ผู้มีเหตุ
เสตุมนตุ	ผู้มีสะพาน	เกตุมนตุ	ผู้มีธง	ราหุมนตุ	ผู้มีราหู

ภาณุนนตฺ ผู้มีแสงสว่าง

ขานนตฺ ป่าอันมืด

วิชฺชุนนตฺ

ท้องฟ้าอันมีสายฟ้า

หมายเหตุ :- เฉพาะ สตินนตฺ และ พนฺธุนนตฺ ศัพท์ ใน อํ ทุตฺติยาวิภัตติและ ส วิภัตติ ให้แปลง นตฺ ปัจจัยทั้งตัว เป็น อ สำเร็จรูปเป็น สติมฺ สตินนตฺ, พนฺธุนนตฺ, พนฺธุนนตฺ, สติมฺสฺส สติมฺโต สติมนนตฺสฺส, พนฺธุนนตฺสฺส พนฺธุนนตฺโต พนฺธุนนตฺสฺส วิภัตติที่เหลือแจกเหมือนกับ หิมานนตฺ ศัพท์ทุกประการ

คจฺจนนตฺสหทฺปทมาลา (ผู้ไปอยู่)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจํ คจฺจนฺโต	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
อาลฺปะนะ.	โก คจฺจํ คจฺจ คจฺจา	ภวานฺโต คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
ทุตฺติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต
ตตฺติยา.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตุตฺถิ.	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตฺสฺส	คจฺจนฺตํ คจฺจนฺตานํ
ปัญฺจมี.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตา	
	คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
ฉฎฺฐิ.	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตฺสฺส	คจฺจนฺตํ คจฺจนฺตานํ
สัตตฺมี.	คจฺจนฺติ คจฺจนฺเต	
	คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- เพราะ สิ วิภัตติ แปลง นตฺ เป็น อํ และลบ สิ วิภัตติ
- ให้ตั้ง นตฺ เหมือน นตฺ ปัจจัย แล้ววิธีการทำตัวรูป ก็ให้ทำเหมือน คุณวานนตฺ ศัพท์
- รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณวานนตฺ ศัพท์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม คจฺจนนตฺ มีดังนี้

มหนตฺ	ผู้บูชาอยู่	จรนตฺ	ผู้เที่ยวไปอยู่	ติฏฺฐนตฺ	ผู้ยืนอยู่
ททนตฺ	ผู้ให้อยู่	ภุญฺชนนตฺ	ผู้บริโภคอยู่	สุณนตฺ	ผู้ฟังอยู่
ปจฺนตฺ	ผู้หุงอยู่	ชยนนตฺ	ผู้ชนะอยู่	ชีรนตฺ	ผู้แก้อยู่
จวนนตฺ	ผู้ตายอยู่, เคลื่อน	มียนนตฺ	ผู้ตายอยู่	สรนนตฺ	ผู้ระลึกถึงอยู่
กุกฺพนนตฺ	ผู้กระทำอยู่	ชปนนตฺ	ผู้สวดอยู่	วชนนตฺ	ผู้ไปอยู่

ภานุตสทฺทปทมาลา (ผู้เจริญ, ท่าน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ภว	ภานโต ภานโต ภานตา
อालปนนะ.	ภ โภ ภนเต โภนต โภนตา	ภานโต ภานโต ภานตา
ทุตติยา.	ภานต	ภานเต ภานเต
ตติยา.	ภاتا ภاتا ภานเตน	ภานเตหิ ภานเตหิ
จตุตถี.	ภโต ภโต ภานตสฺส	ภตํ ภานตานํ
ปัญจมี.	ภاتا ภاتا ภานตา ภานตมฺหา ภานตสฺมา	ภานเตหิ ภานเตหิ
ฉกฺฐี.	ภโต ภโต ภานตสฺส	ภตํ ภานตานํ
สัตตมี.	ภตติ ภานเต ภานตมฺหิ ภานตสฺมี	ภานเตสฺสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ โย วิภัตติ แปลง ว ของ ภานุต ศัพท์ เป็น โอ
๒. เพราะ สิ อาลปนนะ (ค) แปลง ภานุต ศัพท์ เป็น โภ, ภนเต, โภนต, โภนตา
๓. เพราะ นา วิภัตติและ ส วิภัตติ แปลง ว ของ ภานุต ศัพท์ เป็น โอ
๔. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณานตฺ ศัพท์ทุกประการ

สนุตสทฺทปทมาลา (มีอยู่, สัตบุรุษ, ผู้สงบ, ผู้อ่อนล้า)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สนโต	สนโต สนตา
อาลปนนะ.	ภ โภ สํ ส สา	ภานโต สนโต สนตา
ทุตติยา.	สนต	สนเต
ตติยา.	สตา สนเตน	สนเตหิ สพุหิ
จตุตถี.	สโต สนตสฺส	สตํ สนตานํ
ปัญจมี.	สตา สนตา สนตมฺหา สนตสฺมา	สนเตหิ สพุหิ
ฉกฺฐี.	สโต สนตสฺส	สตํ สนตานํ
สัตตมี.	สตติ สนเต สนตมฺหิ สนตสฺมี	สนเตสฺสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ ภ แปลง สนตศัพท์ เป็น ส และลง พุ อาคม
๒. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณานตฺ ศัพท์ทุกประการ

ราชสทฺทพทมาลา (พระราชา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ราชา	ราชาโน
อาลปนะ.	โก ราช ราชา	ภานโต ราชานโน
ทฺติยา.	ราชานํ ราชํ	ราชานโน
ตฺติยา.	รณฺณา ราชเชน	ราชูหิ ราชูภิ ราชเอหิ ราชเอภิ
จตุตถิ.	รณฺโณ ราชินโน	รณฺณํ ราชูนํ ราชานํ
ปัญฺจมี.	รณฺณา	ราชูหิ ราชูภิ ราชเอหิ ราชเอภิ
ฉกฺฐิ.	รณฺโณ ราชินโน	รณฺณํ ราชูนํ ราชานํ
สັตตมี.	รณฺเณ ราชินิ	ราชูสุ ราชेषु

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- หลังจาก พุรหฺม, อดฺต, สข และ ราช ศัพท์เป็นต้น แปลง สิ เป็น อา
- หลังจาก พุรหฺม, อดฺต, สข และ ราช ศัพท์เป็นต้น แปลง โย เป็น อาโน
- หลังจาก พุรหฺม, อดฺต, สข และ ราช ศัพท์เป็นต้น แปลง อํ เป็น อานํ
- เพราะ นา วิภัตติ แปลง ราช กับ นา เป็น รณฺณา บ้าง
- เพราะ สุ, หนี และ หิ วิภัตติ แปลง ราช เป็น ราชู บ้าง
- เพราะ ส วิภัตติ แปลง ราช กับ ส เป็น รณฺโณ และ ราชินโน
- เพราะ หนี วิภัตติ แปลง ราช กับ หนี เป็น รณฺณํ บ้าง
- หลังจาก อมฺห, ตุมฺห, นตฺ, ราช, พุรหฺม, อดฺต, สข, สตฺถุ และ ปิตุ ศัพท์ เป็นต้น แปลง สุมา เป็น นา
- เพราะ สฺมี วิภัตติ แปลง ราช กับ สฺมี เป็น รณฺเณ และ ราชินิ

พฺรหฺมสทฺทพทมาลา (พฺรหฺม)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	พฺรหฺมา	พฺรหฺมานโน
อาลปนะ.	โก พฺรหฺเม	ภานโต พฺรหฺมานโน
ทฺติยา.	พฺรหฺมานํ พฺรหฺมํ	พฺรหฺมานโน
ตฺติยา.	พฺรหฺมฺนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จตุตถิ.	พฺรหฺมฺโน พฺรหฺมฺสฺส	พฺรหฺมานํ พฺรหฺมฺนํ
ปัญฺจมี.	พฺรหฺมฺนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉกฺฐิ.	พฺรหฺมฺโน พฺรหฺมฺสฺส	พฺรหฺมานํ พฺรหฺมฺนํ
สັตตมี.	พฺรหฺมฺนิ	พฺรหฺเมสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. แปลง สิ อาลปนนะ (ค) เป็น เอ
๒. เพราะ นา วิภัติ ส วิภัติ และ น วิภัติแปลง อ ที่สุดของ พุรหุม ศัพท์ เป็น อุ
๓. หลังจาก อิ วัณณะ และ อุ วัณณะ แปลง ส เป็น โน บ้าง
๔. หลังจาก พุรหุม ศัพท์ แปลง สมี เป็น นิ

อตุตสทูปทมาลา (ตน/จิต/กุศล/ปรมาตมัน)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อตุตา	อตุตโน
อาลปนนะ.	โก อตุต อตุตา	ภานโต อตุตโน
ทุตติยา.	อตุตตาน อตุต	อตุตโน
ตติยา.	อตุตตนา อตุตเตน	อตุตเตนหิ อตุตเตนภิ
จตุตถิ.	อตุตตโน	อตุตตาน
ปัญจมี.	อตุตตนา	อตุตเตนหิ อตุตเตนภิ
ฉกฺขิ.	อตุตตโน	อตุตตาน
สัตตมี.	อตุตตนิ	อตุตเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. เพราะ หิ วิภัติ แปลงที่ สุดของ อตุต ศัพท์ เป็น อน
๒. หลังจาก อตุต ศัพท์ แปลง ส เป็น โน
๓. หลังจาก อตุต ศัพท์ แปลง สฺมา เป็น นา
๔. หลังจาก อตุต ศัพท์ แปลง สมี เป็น นิ

อา การ์ันต์ ปุลงิงค์ สาสทูปทมาลา (สุนัข)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สา	สา
อาลปนนะ.	เห ส सा	เห सा
ทุตติยา.	ส	เส
ตติยา .	เสน	สาหิ साभि
จตุตถิ.	สสฺส สาย	सान
ปัญจมี.	สา สมฺหา สฺสฺมา	สาหิ साभि
ฉกฺขิ.	สสฺส	सान
สัตตมี.	เส สมฺหิ สฺสฺมี	สาสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- เพราะวิภัตติฝ่ายเอกวจนะและ โย วิภัตติ เว้น อา การันต์ในอิตถีลิงค์ รัสสะ อา เป็น อ, อี เป็น อิ และ อุ เป็น อุ

อิ การันต์ ปุงลิงค์ อคฺคิสทฺพทมาลา (ไฟ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	อคฺคิโน อคฺคิ	อคฺคี อคฺคโย
อาลปนะ.	เห อคฺคิ	เห อคฺคี อคฺคโย
ทุตฺติยา.	อคฺคี	อคฺคี อคฺคโย
ตตฺติยา.	อคฺคิโน	อคฺคีหิ อคฺคีมิ อคฺคิหิ อคฺคิมิ
จตุตถิ.	อคฺคิโน อคฺคิสฺส	อคฺคีนํ อคฺคินํ
ปัญจมี.	อคฺคิโน อคฺคิมฺหา อคฺคิสฺมา	อคฺคีหิ อคฺคีมิ อคฺคิหิ อคฺคิมิ
ฉกฺขิ.	อคฺคิโน อคฺคิสฺส	อคฺคีนํ อคฺคินํ
สัตตมี.	อคฺคิมฺหิ อคฺคิสฺมี	อคฺคีสฺ อคฺคีสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- เพราะ สิ วิภัตติ แปลงที่สุดของ อคฺคิ ศัพท์ เป็น อิโนิ และลบ สิ วิภัตติ บ้าง
- ลบ โย วิภัตติ บ้าง เพราะ โย วิภัตติที่แปลงเป็น นิ แล้ว และที่ถูกลบแล้ว ทีชะ อิ เป็น อี และ อุ เป็น อุ และเพราะ โย วิภัตติ แปลง อิ หรือ อี (ชื่อ ฉ) เป็น อ
- แปลง อํ วิภัตติ และ ม อักษร เป็น นิคหิต
- ศัพท์แจกตามเหล่านี้ ในปฐมาไม่มีการแปลง สิ วิภัตติเป็น อิโนิ ที่เหลือแจกตาม อคฺคิ ศัพท์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม อคฺคิ ศัพท์ มีดังนี้

โชติ	ไฟ	ปาณิ	ฝ่ามือ	คณฺธิ	ศัพท์ยาก,ปม
มฺภูจฺจิ	กำมือ	กฺจฺจิ	ห้อง	วตฺถิ	กระเพาะปัสสาวะ
สาสิ	ข้าวสาลี	วีหิ	ข้าวเปลือก	พฺยาธิ	โรค
โอริ	เขตแดน	โพธิ	ต้นโพธิ์	สนฺธิ	การต่อ
ราสิ	กอง, หมู่	เกสิ	คนฝึกม้าชื่อเกสี	สาติ	ภิกษุชื่อว่าสาติ
ทีป	เสือดาว	อิสฺสิ	ฤาษี	มฺุหนิ	พระมฺุณี, ภิกษุ
มณิ	แก้วมณี	ธฺนิ	เสียง	ยติ	ภิกษุ
คิริ	ภูเขา	รวิ	ดวงอาทิตย์	กวิ	กวี, บัณฑิต
กปิ	ลิง	อสิ	ดาบ	มสิ	น้ำหมึก

นิธิ	ขุมทรัพย์	วิธิ	วิธี	อหิ	งู
กิมิ	หนอน	ปติ	สามี, เจ้านาย	หริ	ทองคำ
อริ	ศัตรู	ติมิ	ปลาใหญ่ชื่อติมิ	กลิ	โทษ, บาป
พลิ	พลีกรรม	ชลธิ	มหาสมุทร	คหปติ	คหบดี
อธิปติ	อธิบดี	อญชลิ	กระพุ่มมือ	สารถิ	นายสารถิ
อติถิ	แขกผู้มาเยือน	สมาธิ	ความตั้งมั่น		

อี การันต์ ปุงลิงค์ ทณฺที่สทฺทพทมาลา (ผู้สืไม่เท่า)

วิภตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ทณฺที่	ทณฺที่ ทณฺที่โน
อาลปนะ.	โภ ทณฺที่	ภวานฺโต ทณฺที่ ทณฺที่โน
ทฺตฺติยา.	ทณฺที่นํ ทณฺที่	ทณฺที่ ทณฺที่โน
ตตฺติยา.	ทณฺที่นา	ทณฺที่หิ ทณฺที่ภิ
จตฺตถิ.	ทณฺที่โน ทณฺที่สฺส	ทณฺที่นํ
ปญฺจจมี.	ทณฺที่นา ทณฺที่มฺหา ทณฺที่สฺมา	ทณฺที่หิ ทณฺที่ภิ
ฉกฺกฺจฺ.	ทณฺที่โน ทณฺที่สฺส	ทณฺที่นํ
สํตตมี.	ทณฺที่นิ ทณฺที่มฺหิ ทณฺที่สฺมี	ทณฺที่สุ

วิธีเปลี่ยนวิภตติ

๑. แปลง โย วิภตติ เป็น โน
๒. เพราะ สิ อาลปนะ (ค) รัสสะ อี เป็น อี และ อุ เป็น อู
๓. หลังจากที่ทำรัสสะแล้ว แปลง อํ เป็น นํ บ้าง
๔. หลังจากที่ทำรัสสะแล้ว แปลง สฺมี เป็น นิ บ้าง

ศัพท์แจกตาม ทณฺที่ มีดังนี้

ธมฺมี	ผู้มีธรรม	สํมี	ผู้มีหมู่	ภานิ	ผู้มีญาติ
หตฺถิ	ข้างผู้มีวง	จกฺกิ	ผู้มีจักร	ปกฺขิ	นกผู้มีปีก
ทาสี	สัตว์ผู้มีเขี้ยว	รกฺกฺจฺ	ผู้มีแวนแคว้น	ฉตฺตฺติ	ผู้มีร่วม
มาลี	ผู้มีพวงมาลัย	วมฺมี	ผู้มีเสื่อเกราะ	โยคิ	ผู้มีความเพียร
ภาคิ	ผู้มีส่วน	โภคิ	ผู้มีโภคทรัพย์	กามี	ผู้มีความใคร่
สามี	ผู้มีทรัพย์	ธชฺ	ผู้มีธง	คณิ	ผู้มีคณะ
สสี	ดวงจันทร์	กฏฺจฺ	ผู้มีโรคเรื้อน	ชฏิ	ธงผู้มีชฎา

ยานี	ผู้มียาน	สุขี	ผู้มีความสุข	ลีลิตี	นกยูงผู้มีหงอน
ทนต์	ช่างผู้มีงา	มนต์	ผู้มีการศึกษา	กริ	ช่างผู้มีงวง
จาคี	ผู้มีการบริจาค	กุสลี	ผู้มีกุศล	มุสลี	ผู้มีสาก
พลี	ผู้มีกำลัง	ปาปการี	ผู้ทำบาปเป็นปกติ	ธมฺมจารี	ผู้ประพฤติธรรมโดยปกติ

อุ การันต์ ปุลงลิงค์ วิกฤษทุพทพทมาลา (ภิกษุ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ภิกษุ	ภิกษุ ภิกษโว
อालปนนะ.	โภ ภิกษุ	ภวานโต ภิกษุ ภิกษเว ภิกษโว
ทุตติยา.	ภิกษุ	ภิกษุ ภิกษโว
ตติยา.	ภิกษุณา	ภิกษุหิ ภิกษุภิ ภิกษุหิ ภิกษุภิ
จตุตถี.	ภิกษุโน ภิกษุสฺส	ภิกษุโน ภิกษุโน
ปัญจมี.	ภิกษุณา ภิกษุมฺหา ภิกษุสฺมา	ภิกษุหิ ภิกษุภิ ภิกษุหิ ภิกษุภิ
ฉกฺวี.	ภิกษุโน ภิกษุสฺส	ภิกษุโน ภิกษุโน
สัตตมี.	ภิกษุมฺหิ ภิกษุสฺมี	ภิกษุสฺ ภิกษุสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง โย เป็น โว บ้าง
๒. เพราะ เว และ โววิภัตตยาเทศ แปลง อุ เป็น อ
๓. หลังจากรัสสะโดยปกติ แปลง โย อาลปนนะ เป็น เว และ โว

ศัพท์แจกตาม วิกฤษ มีดังนี้

เสตุ	สะพาน, เชื้อน	เกตุ	ธง	ราหู	อสูรชื่อว่าราหู
ภาณุ	พระอาทิตย์	ปงฺคุ	คนเปลี้ย	อุจฺจุ	อ้อย
เวฬุ	ไม้ไผ่	มจฺจุ	ความตาย	สินฺธุ	มหาสมุทร
พนฺธุ	พวกพ้อง	เนรุ	ภูเขาสีเนรุ	เมรุ	ภูเขาสีเนรุ
สตุตุ	ศัตรุ	การุ	นายช่าง	เหตุ	เหตุ
ชนฺตุ	สัตว์	รฺรุ	กวาง	ปฏฺ	คนฉลาด

หมายเหตุ :- เหตุ ศัพท์ และ ชนฺตุ ศัพท์ ใน โย ปฐมาวิภัตติและทุตติยา มีรูปเป็นเหตุโย, ชนฺตุโย เฉพาะ ชนฺตุ ศัพท์ แปลง โย วิภัตติ เป็น โน มีรูปเป็น ชนฺตฺโน ที่เหลือเหมือนภิกษุ ศัพท์

เหตุสทฺทพทมาลา (เหตุ)

วิกิตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	เหตุ	เหตุ เหตุโว เหตุโย
อาลปนะ.	โก เหตุ	ภานโต เหตุ เหตุเว เหตุโว
ทุตฺติยา.	เหตุํ	เหตุ เหตุโว เหตุโย
ตติยา.	เหตุนา	เหตุหิ เหตุภิ เหตุहि เหตุภิ
จตุตถิ.	เหตุโน เหตุสฺส	เหตุนํ เหตุนํ
ปัญจมี.	เหตุนา เหตุมฺหา เหตุสฺมา	เหตุหิ เหตุภิ เหตุहि เหตุภิ
ฉกฺขิ.	เหตุโน เหตุสฺส	เหตุนํ เหตุนํ
สัตตมี.	เหตุมฺหิ เหตุสฺมี	เหตุสฺ เหตุสฺ

ชนตฺสทฺทพทมาลา (สัตว์)

วิกิตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ชนตฺ	ชนตฺ ชนตฺโว ชนตฺโน ชนตฺโย
อาลปนะ.	โก ชนตฺ	ภานโต ชนตฺ ชนตฺเว ชนตฺโว
ทุตฺติยา.	ชนตฺํ	ชนตฺ ชนตฺโว ชนตฺโน ชนตฺโย
ตติยา.	ชนตฺนา	ชนตฺหิ ชนตฺภิ ชนตฺहि ชนตฺภิ
จตุตถิ.	ชนตฺโน ชนตฺสฺส	ชนตฺนํ ชนตฺนํ
ปัญจมี.	ชนตฺนา ชนตฺมฺหา ชนตฺสฺมา	ชนตฺหิ ชนตฺภิ ชนตฺहि ชนตฺภิ
ฉกฺขิ.	ชนตฺโน ชนตฺสฺส	ชนตฺนํ ชนตฺนํ
สัตตมี.	ชนตฺมฺหิ ชนตฺสฺมี	ชนตฺสฺ ชนตฺสฺ

สตุสทฺทพทมาลา (พระศาสดา, ครู)

วิกิตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	สตุถา	สตุถาโร
อาลปนะ.	โก สตุถ สตุถา	ภานโต สตุถาโร
ทุตฺติยา.	สตุถาโร	สตุถาเร สตุถาโร
ตติยา.	สตุถารา สตุถุณา	สตุถาเรหิ สตุถาเรภิ
จตุตถิ.	สตุถุ สตุถุโน สตุถุสฺส	สตุถารานํ สตุถานํ
ปัญจมี.	สตุถารา	สตุถาเรหิ สตุถาเรภิ
ฉกฺขิ.	สตุถุ สตุถุโน สตุถุสฺส	สตุถารานํ สตุถานํ
สัตตมี.	สตุถริ	สตุถาเรสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. เพราะ ส วิภัติ เปลี่ยนที่สุดของ สตุ, ปิตุ, มาตุ, ภาตุ, ฐิตุ และ กตุ ศัพท์ เป็นต้น เป็น อา และลบ ส วิภัติ
๒. เพราะวิภัติอื่นจาก ส วิภัติ เปลี่ยนที่สุดของ สตุ และ ปิตุ ศัพท์ เป็นต้น เป็น อาร
๓. หลังจาก อารอาเทศ แปลง โย วิภัติ เป็น โอ
๔. หลังจาก อารอาเทศ แปลง นา วิภัติ เป็น อา
๕. เพราะ ส วิภัติ เปลี่ยนที่สุดของ สตุ และ ปิตุ ศัพท์ เป็นต้น เป็น อุ และลบ ส วิภัติ
๖. เพราะ น วิภัติ เปลี่ยนที่สุดของ สตุ และ ปิตุ ศัพท์ เป็นต้น เป็น อ
๗. หลังจากอารอาเทศ แปลง สมี่ วิภัติ เป็น อี.
๘. เพราะ อวิภัตยาเทศ รัสสะ อารอาเทศ เป็น อร

กตตุสหุทพทมาลา (ผู้กระทำ)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	กตตา	กตตาโร
อालปะนะ.	โก กตต กตตา	ภวนโต กตตาโร
ทุติยา.	กตตาริ	กตตारे กตตारो
ตติยา.	กตตารา	กตตारेहि กตตारेहि
จตุตถी.	กตตุ กตตุโน กตตุสุส	กตตารานิ กตตานิ กตตุนิ กตตุนิ
ปัญจมี.	กตตารา	กตตारेहि กตตारेहि
ฉกฺษี.	กตตุ กตตุโน กตตุสุส	กตตารานิ กตตานิ กตตุนิ กตตุนิ
สัตตมี.	กตตริ	กตตारेสุ กตตुसु กตตुसु

ศัพท์แจกตาม กตตุศัพท์ มีดังนี้

กตตุ	ผู้เลี้ยง, สามี	วตตุ	ผู้กล่าว	เนตุ	ผู้นำไป
โสตุ	ผู้ฟัง	ฉาตุ	ผู้รู้	เชตุ	ผู้ชนะ
เจตตุ	ผู้ตัด	เกตตุ	ผู้ผ่า, ผู้ทำลาย	ทาตุ	ผู้ให้
ธาตุ	ผู้ทรงไว้	หนตตุ	หลาน	โพทฺฐุ	ผู้รู้
วิญญาเปตุ	ผู้ให้รู้	กาเรตุ	ผู้ให้ทำ	สาเวตุ	ผู้ให้ฟัง

ปิตุสททุกพทมาลา (บิดา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	บิดา	บิดโร
อालปนนะ.	โภ ปิต บิดา	ภานุโต ปิตโร
ทุตติยา.	ปิตริ	ปิตเร ปิตโร
ตติยา.	ปิตรา ปิตุนา	ปิตเรหิ - ภิ, ปิตูหิ - ภิ, ปิตุหิ - ภิ
จตุตถิ.	ปิตุ ปิตุโน ปิตุสสุ	ปิตรานัน ปิตานัน ปิตูนัน ปิตุนัน
ปัญจมี.	ปิตรา	ปิตเรหิ - ภิ, ปิตูหิ - ภิ, ปิตุหิ - ภิ
ษัฎฐิ.	ปิตุ ปิตุโน ปิตุสสุ	ปิตรานัน ปิตานัน ปิตูนัน ปิตุนัน
สัตตมี.	ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตูสุ ปิตุสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. รัสสะ อารอาเทศของ ปิตุ, มาตุ, ภาคู ศัพท์เป็นต้น เป็น อร
๒. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกพทมาลาเหมือน กตตุ ศัพท์ทุกประการ

อุ การันต์ ปุลงลิงค์ อภิภูสททุกพทมาลา (ผู้เป็นใหญ่)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	อภิภู	อภิภู อภิภูโว
อालปนนะ.	โภ อภิภู	ภานุโต อภิภู อภิภูโว
ทุตติยา.	อภิภู	อภิภู อภิภูโว
ตติยา.	อภิภูนา	อภิภูหิ อภิภูภิ
จตุตถิ.	อภิภูโน อภิภูสสุ	อภิภูนัน
ปัญจมี.	อภิภูนา อภิภูมหา อภิภูสุมา	อภิภูหิ อภิภูภิ
ษัฎฐิ.	อภิภูโน อภิภูสสุ	อภิภูนัน
สัตตมี.	อภิภูมฺหิ อภิภูสฺมี	อภิภูสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. ลบ โย วิภัตติ, แปลง โย เป็น โว และรัสสะ อุ เป็น อู
๒. รัสสะ อุ เป็น อู และแปลง ส วิภัตติ เป็น โน
๓. แปลง สุมา วิภัตติ เป็น นา

ศัพท์แจกตาม อภิภู มีดังนี้

สยมภู ผู้เป็นเอง, พระพุทธเจ้า เวสุสภู พระเวสสภูพุทธเจ้า
 ปราภิภู ผู้ปกครองบุคคลอื่น
 สหภู ธรรมอันเป็นไปด้วยกัน (เฉพาะ สหภู ศัพท์ แปลง โย วิภัตติ เป็น โว และ โน)

สัพพณฺณสทฺทปทมาลา (พระสัพพณฺณพุทธเจ้า)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	สพฺพณฺณ	สพฺพณฺณ สพฺพณฺณโน
อาลปนะ.	โภ สพฺพณฺณ	โภโนโต สพฺพณฺณ สพฺพณฺณโน
ทฺติยา.	สพฺพณฺณ	สพฺพณฺณ สพฺพณฺณโน
ตติยา.	สพฺพณฺณนา	สพฺพณฺณหิ สพฺพณฺณภิ
จตุตถิ.	สพฺพณฺณโน สพฺพณฺณสุส	สพฺพณฺณนํ
ปัญฺจมี.	สพฺพณฺณนา สพฺพณฺณมหา สพฺพณฺณสุมา	สพฺพณฺณหิ สพฺพณฺณภิ
ฉกฺขิ.	สพฺพณฺณโน สพฺพณฺณสุส	สพฺพณฺณนํ
สັตตมี.	สพฺพณฺณมุหิ สพฺพณฺณมุสมิ	สพฺพณฺณสุ

ศัพท์แจกตาม สพฺพณฺณ มีดังนี้

มคฺคณฺณ	ผู้รักรรค, ผู้รู้หนทาง	ธมฺมณฺณ	ผู้รู้ธรรม, ผู้รู้เหตุ
อตุถณฺณ	ผู้รู้สรรพ, ผู้รู้ผล	กาลณฺณ	ผู้รู้กาลอันสมควร
รตฺตณฺณ	ผู้รู้ราตรี (ผู้มีอายุมาก)	มตฺตณฺณ	ผู้รู้ประมาณ
กตณฺณ	ผู้รู้คุณที่ผู้อื่นทำแล้ว	ตถณฺณ	ผู้รู้ความจริง
วิญฺญ	ผู้รู้แจ้ง, ผู้รู้เตียงสา	วิฑู	ผู้รู้, บัณฑิต
เวทคฺค	ผู้ถึงฝั่งแห่งพระเวท	ปารคฺค	ผู้ถึงฝั่ง (ผู้เชี่ยวชาญ)

โอ การันต์ ปุงลิงค์ โคสทฺทปทมาลา (วัว)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	โค	คาโว คโว
อาลปนะ.	เห โค	เห คาโว คโว
ทฺติยา.	คาวู คาวู คว	คาโว คโว
ตติยา.	คาเวน คเวน	โคหิ โคภิ
จตุตถิ.	คาวสุส ควสุส	ควํ คุนฺนํ โคนํ
ปัญฺจมี.	คาวา คาวมหา คาวสุมา ควา ควมหา ควสุมา	โคหิ โคภิ
ฉกฺขิ.	คาวสุส ควสุส	ควํ คุนฺนํ โคนํ
สັตตมี.	คาเว ความุหิ ความุสมิ คเว ความุหิ ความุสมิ	คาเวสุ คเวสุ โคสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. เพราะ โย วิภัติ แปลง โอ ของ โค เป็น อว และแปลง โย เป็น โอ
๒. เพราะ อ วิภัติ และ ส วิภัติ แปลง โอ ของ โค เป็น อว และ อว
๓. เพราะ โย, นา, ส, สุมา, สฺมี และ สฺ วิภัติ แปลง โอ ของ โค เป็น อว
๔. เพราะ อ วิภัติ แปลง อ ของ อว ที่แปลงมาจาก โอ ของ โค เป็น อู บ้าง

ปลุกลิงคสังคหคาถา

ปุริโส คุณวา ราชชา   สาคฺคิ ทณฺที จ ภิกฺขุ จ
 สตุถาภิกฺกุ จ สพฺพณฺณญ   โคติ ปลุกลิงคสงฺคโห

๓.๒ อิตถิลิงคนาม

อาการันต์ อิตถิลิงค์ กณฺณาสทฺทปทมาลา (สาวน้อย)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	กณฺณา	กณฺณา กณฺณาโย
อาลปนะ.	โกติ กณฺเณ	โกติโย กณฺณา กณฺณาโย
ทฺุติยา.	กณฺณ	กณฺณา กณฺณาโย
ตติยา.	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
จตุตถิ.	กณฺณาย	กณฺณาน
ปัญฺจมี.	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
ษฏฺฐิ.	กณฺณาย	กณฺณาน
สัตตมี.	กณฺณาย กณฺณาย	กณฺณาสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. แปลง สิ อาลปนะ (ค) เป็น เอ
๒. หลังจาก อา การันต์ในอิตถิลิงค์ แปลงวิภัติฝ่ายเอกวจนะ ตั้งแต่ นา ตติยา ถึง สฺมี สัตตมี (นา, ส, สุมา, ส, สฺมี) เป็น อาย
๓. หลังจากการันต์ทั้งปวงในอิตถิลิงค์ แปลง สฺมี เป็น ย บ้าง

ศัพท์แจกตาม กณฺณามีดังนี้

สทฺธา	ความเชื่อ	เมธา	ปัญญา	ปญฺญา	ปัญญา
วิชฺชา	ความรู้	จินฺดา	ความคิด	มนฺดา	ความรู้
วีณา	พิน	ตณฺหา	ตัณหา	อิจฺจา	ความต้องการ
มฺุจฺจา	ความหลง	เอชา	ตัณหา	มายา	มารยา

เมตตดา	เมตตดา	มตตดา	ประมาณ	สิกฺขา	ข้อที่ควรศึกษา
ภิกฺขา	อาหาร	ขงฺขมา	แข่ง	คฺวีา	คอ
ชิวฺหา	ลึ้น	วาจา	คำพูด	ฉายา	เงา
อาสา	ความหวัง, ตัณหา	คณฺดา	แม่น้ำคงคา	หาวา	เรือ
คาถา	คาถา, ร้อยกรอง	เสนา	กองทัพ	เลขา	รอยขีดเขียน
สาลา	ศาลา	มาลา	พวงมาลัย	เวลา	เวลา
ปฺชชา	การบูชา	ขิทฺททา	การเล่น	ปิปาสา	ความกระหาย
เวทนา	การเสวยอารมณ์	สญฺญา	ความจำ, ชื่อ	เจตนา	ความจงใจ
ตสิหา	ตัณหา	ปฺชชา	หมู่สัตว์	เทวดา	เทวดา
วฏฺฏกา	นกคุ้ม	โคธา	เหี้ย, ตะกวด	พลาภา	นกยาง
ปริสา	บริษัท	สภา	สภา, ที่ประชุม	วาสิกา	ทราย
สิขา	ยอด, หงอน	วิสาขา	ดาววิสาขา	วิสิขา	ถนน
สาขา	กิ่งไม้	วจา	ว่านน้ำ	วณฺณา	หญิงหมั้น
ชฎา	ชฎา	ขมฺภา	หม้อ	เชฏฺฐา	ดาวข้างใหญ่
โสณฺฐา	วงวงข้าง	วาสนา	วาสนา	กรุณา	ความสงสาร
วนิตา	หญิงสาว	ลตา	เถาวัลย์	กถา	คำพูด
นิทฺททา	ความหลับ	สุธา	อาหารทิพย์, ปุณฺชชา	นาสา	จมูก
ทิสา	ทิศ	สิสฺปา	ต้นประดู่ลาย	ปฺปา	น้ำประปา, บ่อน้ำ
ปภา	รัศมี	สิมา	สิมา, เขตแดน	ขมา	ความอดทน
ชಾಯา	ภรรยา	ขตฺติยา	นางกษัตริย์	สกุขฺรา	ก้อนกรวด
สุรา	สุรา, เหล้า	โทลา	ชิงช้า	ตุลา	ตราช้าง
สิลา	ศิลา, หิน	ลีลา	การเยื้องกราย	ลาลา	น้ำลาย
เอลา	น้ำลาย	วสุธา	แผ่นดิน, พสุธา	กลา	ส่วน
วฬฺวา	ม้าตัวเมีย	มุสา	เบ้า	คฺหา	ถ้ำ

อิ การันต์ อิตถิลิงค์ รตติสทฺทพทมาลา (ราตรี, กลางคืน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	รตฺติ	รตฺตี รตฺติโย รโตย
อालปนนะ.	เห รตฺติ	เห รตฺตี รตฺติโย
ทฺตติยา.	รตฺตี	รตฺตี รตฺติโย
ตตติยา.	รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ รตฺติหิ รตฺติภิ
จตุตถิ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ รตฺตินํ
ปัญจมี.	รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ รตฺติหิ รตฺติภิ
ษฎฺฐิ.	รตฺติยา	รตฺตีนํ รตฺตินํ
สัตตมี.	รตฺติยา รตฺยา รตฺยํ รตฺตี รตฺโต รตฺติยํ	รตฺตีสุ รตฺติสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- หลัง อิ วัณณะ และ อุ วัณณะในอิตถิลิงค์ แปลงวิภัตติฝ่ายเอกวจนะ ตั้งแต่ นา ตตติยา ถึง สฺมี สัตตมี (นา, ส, สฺมา, ส, สฺมี) เป็น ยา
- แปลง สฺมา เป็น อา และแปลง สฺมี เป็น อํ บ้าง
- เพราะสระที่แปลงมาจากวิภัตติ แปลง อิ เป็น ย
- แปลง สฺมี วิภัตติ เป็น โอ บ้าง

ศัพท์แจกตาม รตฺติ มีดังนี้

ปตฺติ	ส่วนบุญ	ยฺตุตฺติ	ความสมควร	วฺตุตฺติ	คำอธิบายสูตร
กิตฺติ	ชื่อเสียง	มฺตุตฺติ	ความหลุดพ้น	ตฺตฺติ	ความอ้อม
ขนฺติ	ความอดทน	กนฺติ	ความชอบใจ	สนฺติ	พระนิพพาน
ตนฺติ	แบบแผน	สิทฺติ	ความสำเร็จ	สฺทฺติ	ความบริสุทธิ์
อิทฺติ	ความสำเร็จ, ฤทธิ์	วฺทฺติ	ความเจริญ	พฺทฺติ	ความรู้
โพธิ	โพธิญาณ	ภฺมฺติ	แผ่นดิน	ชาติ	การเกิด
ปีติ	ปีติ, ความอิมใจ	สฺตฺติ	การเกิด	นฺทฺติ	ความเพลิดเพลิน
สนฺติ	การปฏิสนธิ	สาณฺติ	ผ้ามาน	โกภฺติ	โกภฺติ, ปลาย
ทฺทฺติ	ความเห็น	วฺทฺตฺติ	ความเจริญ	ตฺทฺติ	ความยินดี
ยฺทฺติ	ไม้เท้า	ปาฬิ	ลำดับ, แถว	อาฬิ	ฝั่งน้ำ
นาฬิ	ทะนาน	เกฬิ	การเล่น	สติ	ความระลึกได้
มติ	ความรู้	คติ	การไป	จฺติ	ตาย, เคลื่อน
ธิตฺติ	ความเพียร	ยฺวติ	หญิงสาว	วิกติ	การเปลี่ยนแปลง
รติ	ความยินดี	รฺจฺติ	ความชอบใจ, รัศมี	อสฺนิ	สายฟ้า

วสนิ	ผ้า	โอสถิ	ดาวประจำรุ่ง	องคุลิ	นิ้วมือ
ธูลิ	ธูลี, ฝุ่นละออง	ทุนทุภิ	กลองใหญ่	โทณิ	รางไม้
อฏฺวิ	ป่าดง	ฉวิ	ผิวหนัง		

หมายเหตุ :- ศัพท์แจกตาม รตติ ศัพท์ เว้นปฐมวิภัติติ รูปว่า “รโตย” ปัญจมีวิภัติติ รูปว่า “รตฺยา” และสัตตมีวิภัติติ รูปว่า “รตฺยา, รตฺยํ, รตฺตี, รตฺโต” ที่เหลือแจกเหมือน รตติ ศัพท์ ทุกประการ

อี การันต์ อิตถิลิงค์ อิตถิสทฺพทมาลา (หญิง)

วิภัติติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	อิตถิ	อิตถิ อิตถิโย
อालปนนะ.	โกติ อิตถิ	โกติโย อิตถิ อิตถิโย
ทุตติยา.	อิตถิยํ อิตถิ	อิตถิ อิตถิโย
ตติยา.	อิตถิยา	อิตถิหิ อิตถิภิ
จตุตถิ.	อิตถิยา	อิตถินํ
ปัญจมี.	อิตถิยา	อิตถิหิ อิตถิภิ
ฉฺฐี.	อิตถิยา	อิตถินํ
สัตตมี.	อิตถิยา อิตถิยํ	อิตถิสฺ

ศัพท์แจกตาม อิตถิ มีดังนี้

มहि	แผ่นดิน	เวตรถิ	แม่น้ำเวตรถิ	วาปี	บึง
ปาฏฺลี	ต้นแคฝอย	กทลี	ต้นกล้วย	ขมิ	หม้อน้ำ
นารี	ผู้หญิง	กุมารี	เด็กหญิง	ตรุถิ	หญิงสาว
วารุถิ	แม่มด	พฺราหฺมถิ	พราหมณี	สขิ	เพื่อนหญิง
คนฺธพฺพิ	หญิงคนธรรพ์	กิณฺหรี	นางกินนรี	นาคี	นางนาค
เทวี	พระราชินี	ยภฺษิ	นางยักษ์	อชฺชิ	แม่แพะ
มิตฺติ	แม่เนื้อ	วานรี	นางลิง	สุภฺริ	แม่หมู
ภฺกฺภฺกฺภฺ	แม่ไก่	หฺสิ	นางหงส์	ภากิ	แม่กา

คุณวดีสทพทมาลา (หญิงผู้มีคุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คุณวดี	คุณวดี คุณวดีโย
อालปนนะ.	โภติ คุณวติ	โภติโย คุณวดี คุณวติโย
ทุตติยา.	คุณวติยํ คุณวตี	คุณวดี คุณวติโย
ตติยา.	คุณวติยา	คุณวดีหิ คุณวตีภิ
จตุตถี.	คุณวติยา	คุณวดีนํ
ปัญจมี.	คุณวติยา	คุณวดีหิ คุณวตีภิ
ฉกฺฉี.	คุณวติยา	คุณวดีนํ
สัตตมี.	คุณวติยา คุณวติยํ	คุณวดีสุ

คุณวณฺดีสทพทมาลา (หญิงผู้มีคุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คุณวณฺดี	คุณวณฺดี คุณวณฺดีโย
อालปนนะ.	โภติ คุณวณฺติ	โภติโย คุณวณฺดี คุณวณฺติโย
ทุตติยา.	คุณวณฺติยํ คุณวณฺตี	คุณวณฺดี คุณวณฺติโย
ตติยา.	คุณวณฺติยา	คุณวณฺดีหิ คุณวณฺตีภิ
จตุตถี.	คุณวณฺติยา	คุณวณฺดีนํ
ปัญจมี.	คุณวณฺติยา	คุณวณฺดีหิ คุณวณฺตีภิ
ฉกฺฉี.	คุณวณฺติยา	คุณวณฺดีนํ
สัตตมี.	คุณวณฺติยา คุณวณฺติยํ	คุณวณฺดีสุ

ภิกฺษุณีสทพทมาลา (ภิกษุณี)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ภิกฺษุณี	ภิกฺษุณี ภิกฺษุณีโย
อาลปนนะ.	โภติ ภิกฺษุณี	โภติโย ภิกฺษุณี ภิกฺษุณีโย
ทุตติยา.	ภิกฺษุณี	ภิกฺษุณี ภิกฺษุณีโย
ตติยา.	ภิกฺษุณียา	ภิกฺษุณีหิ ภิกฺษุณีภิ
จตุตถี.	ภิกฺษุณียา	ภิกฺษุณีนํ
ปัญจมี.	ภิกฺษุณียา	ภิกฺษุณีหิ ภิกฺษุณีภิ
ฉกฺฉี.	ภิกฺษุณียา	ภิกฺษุณีนํ
สัตตมี.	ภิกฺษุณียา ภิกฺษุณียํ	ภิกฺษุณีสุ

อุ การันต์ อิตถิลิงค์ ยาคุสทูปทมาลา (ข้าวต้ม)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
อालปนนะ.	เห ยาคุ	เห ยาคู ยาคูโย
ทุตติยา.	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
ตติยา.	ยาคุยา	ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคูหิ ยาคูภิ
จตุตถิ.	ยาคุยา	ยาคูนํ ยาคูนํ
ปัญจมี.	ยาคุยา	ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคูหิ ยาคูภิ
ษัฎฐิ.	ยาคุยา	ยาคูนํ ยาคูนํ
สัตตมี.	ยาคุยา ยาคุยํ	ยาคูสุ ยาคูสุ

ศัพท์แจกตาม ยาคุ มีดังนี้

ธาตุ	ธาตุ	เหนู	แม่โคนม	กาสุ	หลุม
ททฺ	โรคกลาง	กจฺจ	โรคฮิต	กณฺฑ	โรคเกลือ
รชฺช	เขือก	กเรณฺ	ข้างพัง	ปิยงฺค	ต้นประยงค์
สสฺส	แม่ยาย แม่ผัว				

มาตุสทูปทมาลา (มารดา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	มาตา	มาตโร
อालปนนะ.	โภติ มาต มาตา	โภติโย มาตโร
ทุตติยา.	มาตริ	มาตเร มาตโร
ตติยา.	มาตรา มาตุยา มตุยา	มาตเรหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ
จตุตถิ.	มาตุ มาตุสฺส มาตุยา	มาตฺรานํ มาตฺานํ มาตฺูนํ มาตฺูนํ
ปัญจมี.	มาตรา มาตุยา	มาตเรหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ
ษัฎฐิ.	มาตุ มาตุสฺส มาตุยา	มาตฺรานํ มาตฺานํ มาตฺูนํ มาตฺูนํ
สัตตมี.	มาตริ	มาตเรสุ มาตฺุสุ มาตฺุสุ

ศัพท์แจกตาม มาตุ มีดังนี้

ธิตฺ	ลูกสาว, ธิดา	ทฺหิตฺ	ลูกสาว, ธิดา
------	--------------	--------	--------------

อูการันต์ อิตถิลิงค์ ชมฺพุสทฺทปทมาลา (ต้นหว่า)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ชมฺพุ	ชมฺพุ ชมฺพุโย
อालปนนะ.	เห ชมฺพุ	เห ชมฺพุ ชมฺพุโย
ทุตติยา.	ชมฺพุ	ชมฺพุ ชมฺพุโย
ตติยา.	ชมฺพุยา	ชมฺพุหิ ชมฺพุภิ
จตุตถิ.	ชมฺพุยา	ชมฺพุนํ
ปัญจมี.	ชมฺพุยา	ชมฺพุหิ ชมฺพุภิ
ฉกฺฐิ.	ชมฺพุยา	ชมฺพุนํ
สัตตมี.	ชมฺพุยา ชมฺพุยํ	ชมฺพุสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะเอกวจนะวิภัตติ เว้น สวิภัตติ รัสสะ อู เป็น อู
๒. เพราะเอกวจนะวิภัตติ ตั้งแต่ตติยาวิภัตติ ถึงสัตตมีวิภัตติ แปลงวิภัตติ เป็น ยา
๓. แปลง สฺมี วิภัตติ เป็น ยํ บ้าง

ศัพท์แจกตาม ชมฺพุ มีดังนี้

วฐู	หญิงสาว,สะไภ้	สรภุ	แม่น้ำสรภุ	สรพฺ	ตุ๊กแก, จิ้งจก
สฺตฺนุ	หญิงผู้มีร่างกายงดงาม	จมุ	กองทัพ	วามฺรุ	หญิงผู้มีขาอ่อนงาม

โอ การันต์ อิตถิลิงค์ โคสทฺทปทมาลา (วัวตัวเมีย)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	โค	คาโว คโว
อาลปนนะ.	เห โค	เห คาโว คโว
ทุตติยา.	คารุํ คารุํ ควํ	คาโว คโว
ตติยา.	คาเวน คเวน	โคหิ โคภิ
จตุตถิ.	คาวสฺส ควสฺส	ควํ คุนฺนํ โคนํ
ปัญจมี.	คาวา คาวมาหา คาวสุมา ควา ควมาหา ควสุมา	โคหิ โคภิ
ฉกฺฐิ.	คาวสฺส ควสฺส	ควํ คุนฺนํ โคนํ
สัตตมี.	คาเว ความฺหิ คาวสฺมี คเว ความฺหิ ควสฺมี	คาเวสุ คเวสุ โคสุ

หมายเหตุ :- โค ศัพท์ เป็น โอ การันต์ อิตถิลิงค์ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน โค ศัพท์ ในปุงลิงค์ทุกประการ

อิตถीलึงคสังคหคาถา

ภณฺญา รตฺติ นที อิตฺถิ มาตุลาหิ จ ภิกฺขุหิ
ทณฺฑินิ ยาคุ มาตา จ ชมฺพุ โคตติถฺถิสงฺคโ

๓.๓ นปฺงสกลิงคนาม

อ การันต์ นปฺงสกลิงค์ จิตฺตสทฺทปทมาลา (จิต)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	จิตฺตํ	จิตฺตา จิตฺตานิ
อาลปฺนะ.	เห จิตฺต	เห จิตฺตา จิตฺตานิ
ทฺติยา.	จิตฺตํ	จิตฺเต จิตฺตานิ
ตฺติยา.	จิตฺเตน	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
จตุตฺถิ.	จิตฺตสฺส	จิตฺตานํ
ปญฺจมี.	จิตฺตา จิตฺตมฺหา จิตฺตสฺมา	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
หฺนฺวิ.	จิตฺตสฺส	จิตฺตานํ
สັตตมี.	จิตฺเต จิตฺตมฺหิ จิตฺตสฺมี	จิตฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- หลังจาก อ การันต์ในนปฺงสกลิงค์ แปลง สิ ปฐฺมาวิภัตติ เป็น อํ
- แปลง โย วิภัตติ เป็น นิ และแปลง นิ ปฐฺมา เป็น อา, แปลง นิ ทฺติยา เป็น เอ บ้าง
- เพราะ โย วิภัตติที่แปลงเป็น นิ แล้ว ทีฆะ อ เป็น อา
- รูปตั้งแต่ตฺติยาวิภัตติจนถึงสັตตมีวิภัตติ เหมือนใน อ การันต์ ปฺงลึงค์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม จิตฺต มีดังนี้

บุญญ	บุญ	บาป	บาป	ผล	ผล
รูป	รูป	สาธน	ความสำเร็จ	โสต	หู
ฆาน	จมูก	สุข	สุข	ทุกฺข	ทุกฺข์
การณ	เหตุ	ทาน	ทาน	สีล	ศีล
ธน	ทรัพย์	โลจน	ดวงตา	มฺล	มฺล, ราก, มฺลค่า
กฺูล	ฝั่งน้ำ	พล	กำลัง	ชาล	ข่าย
มงฺคล	มงฺคล	นพิน	ดอกบัว	ลึงค	ลึงค์, เพศ
มุข	ปาก, หน้า	องค	ส่วน, อวัยวะ	ชล	น้ำ
อมฺพุช	ดอกบัว	ปฺลฺิน	ทราย	ธญฺญ	ข้าวเปลือก
หิรญฺญ	เงิน	ปท	บท, เหตุ, เท้า	อมต	พระนิพพาน
ปทุม	ดอกบัวแดง	ปณฺณ	ใบไม้, หนังสือ	สฺุสฺสาน	ป่าช้า

วน	ป่า, น้ำ	อายุธ	อายุธ	ททย	หัวใจ
จีวร	จีวร	วตถ	ผ้า	กุล	ตระกูล
อินทริย	อินทริย์	นยหน	ดวงตา	วทหน	ปาก
ยาน	ยาน	อุทาน	คำอุทาน	โสปาน	บันได
ปาน	น้ำดื่ม	ภวน	บ้าน	ภวน	โลก
โลห	เหล็ก	อลาต	ตู้ไฟ	ตถุท	จะงอยปาก
อณูท	ไข	ปีจ	ตั้ง	กรณ	เครื่องมือ
มรณ	ความตาย	ณณ	ญาณ, ปัญญา	อารมมณ	อารมณ์
อรณณ	ป่า	ตาณ	พระนิพพาน	จรณ	การประพฤติ
นคร	เมือง	ตีร	ฝั่งน้ำ	จตต	ร่วม
จิตุท	รู, ช่อง, โพรง				

กมุสททปทมาลา (กรรม, การงาน, การกระทำ)

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กมม	กมมา กมมานิ
อาลปะนะ.	เห กมม	เห กมมา กมมานิ
ทุตติยา.	กมม	กมเม กมมานิ
ตติยา.	กมมุนา กมมุนา กมเมน	กมเมหิ กมเมหิ
จตตถิ.	กมมุนโน กมมสฺส	กมมาน
ปัญจมี.	กมมุนา กมมา กมมมฺหา กมมสฺมา	กมเมหิ กมเมหิ
ฉกฺขี.	กมมุนโน กมมสฺส	กมมาน
สัตตมี.	กมมนิ กมเม กมมมฺหิ กมมสฺมี	กมเมสฺสุ

คุณวณตฺสททปทมาลา (ผู้มีคุณ) (นปฺงสกลิงค์)

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	คุณว	คุณวณฺติ คุณวณฺตานิ
อาลปะนะ.	โก คุณว คุณว คุณว	กานฺโต คุณวณฺติ คุณวณฺตานิ
ทุตติยา.	คุณวณฺต	คุณวณฺเต คุณวณฺตานิ
ตติยา.	คุณวตา คุณวณฺเตน	คุณวณฺเตหิ คุณวณฺเตหิ
จตตถิ.	คุณวโต คุณวณฺตสฺส	คุณวตํ คุณวณฺตาน
ปัญจมี.	คุณวตา คุณวณฺตา คุณวณฺตมฺหา คุณวณฺตสฺมา	คุณวณฺเตหิ คุณวณฺเตหิ
ฉกฺขี.	คุณวโต คุณวณฺตสฺส	คุณวตํ คุณวณฺตาน
สัตตมี.	คุณวติ คุณวณฺเต คุณวณฺตมฺหิ คุณวณฺตสฺมี	คุณวณฺเตสฺสุ

คจจนตสทพทมาลา (ผู้ไปอยู่)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คจจัน คจจันตุ	คจจันตา คจจันตานี
อालปน.	เห คจจันตุ	เห คจจันตา คจจันตานี
ทุตติยา.	คจจันตุ	คจจันเต คจจันตานี
ตติยา.	คจจันตา คจจันเตน	คจจันเตหิ คจจันเตภิ
จตุตถิ.	คจจันโต คจจันตสส	คจจันตํ คจจันตानํ
ปัญจมี.	คจจันตา คจจันตา คจจันตมฺหา คจจันตสฺมา	คจจันเตหิ คจจันเตภิ
ฉกฺฉิ.	คจจันโต คจจันตสส	คจจันตํ คจจันตानํ
สัตตมี.	คจจันติ คจจันเต คจจันตมฺหิ คจจันตสฺมี	คจจันเตสุ

อา การันต์ นปฺงสกลิงค์ อสสทฐาสทพทมาลา (ผู้ไม่มีศรัทธา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อสสทฐั	อสสทฐา อสสทฐานี
อालปน.	เห อสสทฐ อสสทฐา	เห อสสทฐา อสสทฐานี
ทุตติยา.	อสสทฐั	อสสทฐเ อสสทฐานี
ตติยา.	อสสทฐเณ	อสสทฐเหิ อสสทฐेภि
จตุตถิ.	อสสทฐสส	อสสทฐานํ
ปัญจมี.	อสสทฐา อสสทฐมฺหา อสสทฐสฺมา	อสสทฐเหิ อสสทฐेภิ
ฉกฺฉิ.	อสสทฐสส	อสสทฐานํ
สัตตมี.	อสสทฐเ อสสทฐมฺหิ อสสทฐสฺมี	อสสทฐेषु

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. ให้รัสสะ อา เป็น อ ทุกวิภัตติ
๒. เมื่อรัสสะแล้ว มีวิธีทำตัวรูปและแจกพทมาลาเหมือน จิตต ศัพท์ทุกประการ

อิ การันต์ นปุงสกลิงค์ อฏฺจิสทฺทพทมาลา (กระดุก)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อฏฺจิ	อฏฺจึ อฏฺจึนิ
อालปนนะ.	เห อฏฺจิ	เห อฏฺจึ อฏฺจึนิ
ทุตติยา.	อฏฺจิ	อฏฺจึ อฏฺจึนิ
ตติยา.	อฏฺจินา	อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ
จตุตถิ.	อฏฺจिनโน อฏฺจิสฺส	อฏฺจึนํ อฏฺจึนํ
ปัญจมี.	อฏฺจินา อฏฺจิมฺหา อฏฺจิสฺมา	อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ
ฉกฺฉิ.	อฏฺจिनโน อฏฺจิสฺส	อฏฺจึนํ อฏฺจึนํ
สัตตมี.	อฏฺจิมฺหิ อฏฺจิสฺมี	อฏฺจึสฺ อฏฺจึสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. ลบ โย วิภัตติ แล้วที่ชะ อิ เป็น อี, แผลง โย เป็น นิ แล้วที่ชะ อิ เป็น อี
๒. ตั้งแต่ตติยวิภัตติ จนถึงสัตตมีวิภัตติ ฝ่ายพหูวจนะ จะมีได้ ๒ รูป คือ รูปรัสสะ และรูปที่ชะ

ศัพท์แจกตาม อฏฺจิ มีดังนี้

สตฺถิ	ชาอ่อน	ทฺธิ	นมสั่ม	วาริ	น้ำ
อกฺขิ	นัยน์ตา	อจฺฉิ	นัยน์ตา	อจฺฉิ	เปลวไฟ

อี การันต์ นปุงสกลิงค์ สุขการีสทฺทพทมาลา (อันกระทำซึ่งความสุขโดยปกติ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สุขการิ	สุขการึ สุขการึนิ
อาลปนนะ.	เห สุขการิ	เห สุขการึ สุขการึนิ
ทุตติยา.	สุขการินโน สุขการิ	สุขการึ สุขการึนิ
ตติยา.	สุขการินา	สุขการึหิ สุขการึภิ
จตุตถิ.	สุขการินโน สุขการิสฺส	สุขการึนํ
ปัญจมี.	สุขการินา สุขการิมฺหา สุขการิสฺมา	สุขการึหิ สุขการึภิ
ฉกฺฉิ.	สุขการินโน สุขการิสฺส	สุขการึนํ
สัตตมี.	สุขการินิ สุขการิมฺหิ สุขการิสฺมี	สุขการึสฺ

อุ การันต์ นปุงสกลิงค์ อายุสทพทมาลา (อายุ, ชีวิต)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อายุ	อายุ อายุนิ
อालปนนะ.	เห อายุ	เห อายุ อายุนิ
ทุตिया.	อายุ	อายุ อายุนิ
ตติยา.	อายุสา อายุนา	อายุหิ อายุภิ อายุหิ อายุภิ
จตุตถิ.	อายุโน อายุสสุ	อายุन्हิ อายุन्हิ
ปัญจมี.	อายุนา อายุมหา อายุสุมา	อายุหิ อายุภิ อายุหิ อายุภิ
ฉกฺวิ.	อายุโน อายุสสุ	อายุन्हิ อายุन्हิ
สัตตมี.	อายุมฺหิ อายุสมฺหิ	อายุสฺ อายุสฺ

ศัพท์แจกตาม อายุ มีดังนี้

จกฺ	นัยน์ตา	วสุ	ทรัพย์	ธนู	ธนู
ทารุ	ไม้, ฟืน	ติปุ	แร่ดีบุก	มธู	น้ำผึ้ง
หิงฺ	มหาหิงค์	สิคฺ	ต้นมะรุม	วตฺ	เรื่อง, สิ่งของ
ชตฺ	ครั้ง	อมฺ	น้ำ	อสฺ	น้ำตา

อุ การันต์ นปุงสกลิงค์ โคตรภูสทพทมาลา (โคตรภูจิต)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	โคตรภู	โคตรภู โคตรภูนิ
อาลปนนะ.	เห โคตรภู	เห โคตรภู โคตรภูนิ
ทุตिया.	โคตรภู	โคตรภู โคตรภูนิ
ตติยา.	โคตรภูนา	โคตรภูหิ โคตรภูภิ
จตุตถิ.	โคตรภูโน โคตรภูสสุ	โคตรภูन्हิ
ปัญจมี.	โคตรภูนา โคตรภูมหา โคตรภูสุมา	โคตรภูหิ โคตรภูภิ
ฉกฺวิ.	โคตรภูโน โคตรภูสสุ	โคตรภูन्हิ
สัตตมี.	โคตรภูมฺหิ โคตรภูสมฺหิ	โคตรภูสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. วิภัตติฝ่ายเอกวจนะ ให้รัสสะทุกวิภัตติ
๒. ลบ โย วิภัตติ, แปลง โย วิภัตติ เป็น นิ บ้าง

ศัพท์แจกตาม โคตรภู มีดังนี้

อภิกฺ	(จิต) ผู้เป็นใหญ่	สยมฺ	(จิต) ผู้รู้เอง	ธมฺ	(จิต) ผู้รวบรวม
-------	-------------------	------	-----------------	-----	-----------------

โอ การันต์ นปฺสกลิงค์ จิตฺตโคสทฺทปทมาลา (ไว้ต่าง)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	จิตฺตคฺ	จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนฺ
อาลปนะ.	เห จิตฺตคฺ	เห จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนฺ
ทุติยา.	จิตฺตคฺ	จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนฺ
ตติยา.	จิตฺตคฺนา	จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺมฺหิ จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺมฺหิ
จตุตถิ.	จิตฺตคฺโน จิตฺตคฺสุส	จิตฺตคฺนํ จิตฺตคฺนํ
ปัญจมี.	จิตฺตคฺนา จิตฺตคฺมฺหา จิตฺตคฺสุมา	จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺมฺหิ จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺมฺหิ
หฺนฺวิ.	จิตฺตคฺโน จิตฺตคฺสุส	จิตฺตคฺนํ จิตฺตคฺนํ
สัตตมี.	จิตฺตคฺมฺหิ จิตฺตคฺสุมี	จิตฺตคฺสุ จิตฺตคฺสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- ให้รัสสะ โอ เป็น อฺ ทุกวิภัตติ
- เมื่อรัสสะแล้ว ให้ทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน อฺ การันต์ในนปฺสกลิงค์ทุกประการ

นปฺสกลิงค์สังคหคาถา

จิตฺตํ กมฺมณฺจ อสฺสทฺธ-   มถฺภูจฺิ สุขกาโร จ
 อายุ โคตรฺกฺ ฐมฺมณฺญ   จิตฺตคฺคฺติ นปฺสเก

ฉนฺทวโต ก็ นาม กมฺมํ น สิขฺมฺติ

วีริยวโต ก็ นาม กมฺมํ น สิขฺมฺติ

จิตฺตวโต ก็ นาม กมฺมํ น สิขฺมฺติ

ปญฺญวโต ก็ นาม กมฺมํ น สิขฺมฺติ

ไม่มีสิ่งใด ที่ผู้มีฉันทะ จะทำไม่สำเร็จ

ไม่มีสิ่งใด ที่ผู้มีความเพียร จะทำไม่สำเร็จ

ไม่มีสิ่งใด ที่ผู้มีความใส่ใจ จะทำไม่สำเร็จ

ไม่มีสิ่งใด ที่ผู้มีปัญญา จะทำไม่สำเร็จ

(พระอาจารย์ภักทันตะ ธรรมานันทมหาเถระ (อู))

๓.๔ สัพพนาม

คำว่า “สัพพนาม” หมายความว่า นามที่ใช้แทนนามนามที่กล่าวมาแล้วทั้งสามลิงค์ มีวิเคราะห์ว่า “สพฺเพสํ อิติปิมนปฺสกาณํ นามานิสพฺพนามานิ แปลว่า “อ. ชื่อ ท. ของอิตติลิงค์ ปฺงลิงค์ และนปฺงสกลิงค์ ท. ทั้งปวง ชื่อว่าสัพพนาม. สัพพนามนั้นมีทั้งหมด ๒๗ ตัว คือ สพฺพ, กตร, กตม, อุกย, อิตร, อญฺญ, อญฺญตร, อญฺญตม, ปุพฺพ, ปร, อปร, ทกฺขิณ, อุตฺตร, อธฺร, ย, ต, เอต, อิม, อมุ, กิ, เอก, อุก, ทฺวิ, ติ, จตุ, ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์

สัพพนามนี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ปุริสสัพพนาม และวิเสสนสัพพนาม ดังนี้

(๑) **ปุริสสัพพนาม** ได้แก่ สัพพนามที่ใช้แทนชื่อบุคคล ใช้เป็นประธานในประโยคได้ มี ๓ ตัว คือ ต, ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ แบ่งออกเป็น ๓ บุรุษ ดังนี้

๑. ปฐมบุรุษ หมายถึง บุคคลที่เรากล่าวถึง ได้แก่ ต ศัพท์ (เขา, นั้น)
๒. มัชฌิมบุรุษ หมายถึง บุคคลที่เราพูดด้วย ได้แก่ ตุมฺห ศัพท์ (ท่าน, เธอ, คุณ)
๓. อุตตมบุรุษ หมายถึง ตัวเราเอง ได้แก่ อมฺห ศัพท์ (ข้าพเจ้า, ผม, ดิฉัน)

(๒) **วิเสสนสัพพนาม** ได้แก่ สัพพนามที่ใช้แทนคำพูดที่กล่าวมาแล้ว หรือใช้เป็นตัวขยาย สุตฺรนามให้พิเศษขึ้น ไม่สามารถเป็นประธานได้ ต้องประกอบด้วยสุตฺรนามเสมอ มี ๒๕ ตัว คือ

สพฺพ = ทั้งปวง	กตร = ไหน
กตม = ไหน	อุกย = ทั้งสอง
อิตร = นอกนี้	อญฺญ = อื่น
อญฺญตร = อย่างไม่อย่างหนึ่ง	อญฺญตม = อย่างไม่อย่างหนึ่ง
ปุพฺพ = ก่อน, ข้างหน้า	ปร = อื่น, หลัง
อปร = อื่นอีก	ทกฺขิณ = ใต้, ขวา
อุตฺตร = เหนือ, บน	ธฺร = ภายใต้, เบื้องล่าง
ย = ใด	ต = นั้น
เอต = นั้น (นี้)	อิม = นี้
อมุ = โน้น	กิ = อะไร, ใคร, ไหน
เอก = หนึ่ง	อุก = ทั้งสอง
ทฺวิ = สอง	ติ = สาม
จตุ = สี่	

หมายเหตุ :- เฉพาะ ต ศัพท์ เป็นได้ทั้งปุริสสัพพนามและวิเสสนสัพพนาม และ กิ ศัพท์ มีใช้เป็นประธานในประโยคได้

วิธีแจกปริสัทพนาม (อลิงคนาม)

ตุมุหสททปทมาลา (ท่าน, เธอ, คุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ตุว์ ตุว์	ตุมุเห โว
ทุติยา.	ตุว์ ตํ ตุว์ ตุว์	ตุมุหากํ ตุมุเห โว
ตติยา.	ตยา ตฺวยา เต	ตุมุเหหิ ตุมุเหภิ โว
จตุตถิ.	ตุมุหํ ตว ตฺมุหํ เต	ตุมุหํ ตุมุหากํ โว
ปัญจมี.	ตยา	ตุมุเหหิ ตุมุเหภิ
ฉกฺฉิ.	ตุมุหํ ตว ตฺมุหํ เต	ตุมุหํ ตุมุหากํ โว
สัตตมี.	ตยิ ตฺวยิ	ตุมุเหสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. ตุมุห ศัพท์ เมื่อลงวิภัตติแล้วผิดไปจากรูปเดิม ฟังแปลง ตุมุห กับวิภัตตินั้นเป็นอย่างนั้นๆ
๒. หลังจาก ตุมุห และ อมุห แปลง โย ทุติยา เป็น อากํ บ้าง
๓. แปลง ต ของ ตยา และ ตยิ เป็น ตฺว บ้าง
๔. แปลง ส วิภัตติ เป็น อํ บ้าง
๕. หลัง ตุมุห และ อมุห ให้แปลง หนี เป็น อํ และ อากํ
๖. เต, โว เมื่อมีบทอื่นนำหน้า จึงใช้เรียงในประโยคได้

อมุหสททปทมาลา (ข้าพเจ้า, ผม, ดิฉัน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อหํ	มยํ อมุเห โน
ทุติยา.	มํ มม	อมุหากํ อมุเห โน
ตติยา.	มยา เม	อมุเหหิ อมุเหภิ โน
จตุตถิ.	อมุหํ มม มฺมุหํ มม เม	อมุหํ อมุหากํ อสุมากํ โน
ปัญจมี.	มยา	อมุเหหิ อมุเหภิ
ฉกฺฉิ.	อมุหํ มม มฺมุหํ มม เม	อมุหํ อมุหากํ อสุมากํ โน
สัตตมี.	มยิ	อมุเหสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง อมุห กับวิภัตตินั้น เป็นรูปนั้นๆ
๒. เม, โน เมื่อมีบทอื่นนำหน้า จึงเรียงไว้ได้
๓. แปลง อมุห เป็น อสุม และแปลง หนี เป็น อากํ

วิเสสนศัพท์นาม
สพฺพสทฺทปทมาลา (ทั้งปวง) ปุ่่งลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	สพฺโपो	สพฺเพ
อาลปนะ.	हे सपुप सपुपा	हे सपुपे
तुटिया.	सपुप्	सपुपे
ตटिया.	सपुपेन	सपुपेहि सपुपेभि
जट्टट्टी.	सपुपसुस	सपुपेसु सपुपेसान
ปัญจมี.	सपुपमहा सपुपसुमा	सपुपेहि सपुपेभि
นัฏฐี.	सपुपसुस	सपुपेसु सपुपेसान
สัตตมี.	सपुपमहि सपुपसुमी	सपुपेसु.

สพฺพาสทฺทปทมาลา (ทั้งปวง) อิตถीलิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	सपुपा	सपुपा सपुपायो
อาลปนะ.	हे सपुपे	हे सपुपा सपुपायो
तुटिया.	सपुप्	सपुपा सपुपायो
ตटिया.	सपुपाय	सपुपाहि सपुपाभि
จट्टट्टी.	सपुपसुसा सपुपाय	सपुपासु सपुपासान
ปัญจมี.	सपुपाय	सपुपाहि सपुपाभि
นัฏฐี.	सपुपसुसा सपुपाय	सपुपासु सपुपासान
สัตตมี.	सपुपसुसु सपुपाय	सपुपासु

สพฺพสทฺทปทมาลา (ทั้งปวง) นปุ่่งสกลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	सपुप्	सपुपानि
อาลปนะ.	हे सपुप	हे सपुपानि
तुटिया.	सपुप्	सपुपानि
ตटिया.	सपुपेन	सपुपेहि सपुपेभि
จट्टट्टी.	सपुपसुस	सपुपेसु सपुपेसान
ปัญจมี.	सपुपमहा सपुपसुमा	सपुपेहि सपुपेभि
นัฏฐี.	सपुपसुस	सपुपेसु सपुपेसान
สัตตมี.	सपुपमहि सपुपसुमी	सपुपेसु

ศัพท์แจกตาม สัพพ ศัพท์ทั้งสามลิงค์ มีดังนี้

กตร	ไหน	กตม	ไหน	อุภย	ทั้งสอง
อิตร	นอกนี้	อญญ	อื่น	อญญตร	อย่างไรอย่างหนึ่ง
อญญตม	อย่างไรอย่างหนึ่ง				

ปุพฺพสทฺทปทมาลา (ข้างหน้า, ก่อน) ปฺงฺลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ปุพฺโ	ปุพฺเพ ปุพฺพา
อาลปฺนะ.	हे ปุพฺพ	हे ปุพฺเพ ปุพฺพา
ทฺตฺติยา.	ปุพฺพํ	ปุพฺเพ
ตตฺติยา.	ปุพฺพเณ	ปุพฺเพहि ปุพฺเพภิ
จตฺตฺถิ.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺเพสํ ปุพฺเพसानํ
ปฏฺยจฺมี.	ปุพฺพา ปุพฺพมฺหา ปุพฺพสฺมา	ปุพฺเพहि ปุพฺเพภิ
นฏฺฐิ.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺเพสํ ปุพฺเพसानํ
สํตตฺมี.	ปุพฺเพ ปุพฺพมฺหิ ปุพฺพสฺมี	ปุพฺเพสุ

ปุพฺพาสทฺทปทมาลา (ข้างหน้า, ก่อน) อิตฺถิลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ปุพฺพา	ปุพฺพา ปุพฺพาโย
อาลปฺนะ.	हे ปุพฺเพ	हे ปุพฺพา ปุพฺพาโย
ทฺตฺติยา.	ปุพฺพํ	ปุพฺพา ปุพฺพาโย
ตตฺติยา.	ปุพฺพาย	ปุพฺพาहि ปุพฺพาภิ
จตฺตฺถิ.	ปุพฺพสฺสา ปุพฺพาย	ปุพฺพาสํ ปุพฺพาสานํ
ปฏฺยจฺมี.	ปุพฺพาย	ปุพฺพาहि ปุพฺพาภิ
นฏฺฐิ.	ปุพฺพสฺสา ปุพฺพาย	ปุพฺพาสํ ปุพฺพาสานํ
สํตตฺมี.	ปุพฺพสฺสํ ปุพฺพายํ	ปุพฺพาสู

ปุพฺพสทฺทปทมาลา (ข้างหน้า, ก่อหน) นปฺงสกลิงค์

วิภัติติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	ปุพฺพ	ปุพฺพพานิ
อาลปฺนะ.	เห ปุพฺพ	เห ปุพฺพพานิ
ทุติยา.	ปุพฺพ	ปุพฺพพานิ
ตติยา.	ปุพฺพเพน	ปุพฺพเพหิ ปุพฺพเพภิ
จตุตถิ.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺพเพสฺส ปุพฺพเพसानํ
ปัญฺจมี.	ปุพฺพพา ปุพฺพมฺหา ปุพฺพสฺมา	ปุพฺพเพหิ ปุพฺพเพภิ
ฉกฺ্ষิ.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺพเพสฺส ปุพฺพเพसानํ
สັตตฺมี.	ปุพฺพเพ ปุพฺพมฺหิ ปุพฺพสฺมี	ปุพฺพเพสุ

ศัพท์แจกตาม ปุพฺพ ศัพท์ทั้งสามลิงค์ มีดังนี้

ปร   อื่น, หลัง   อปร   อื่นอีก   ทกฺขิณ   ใต้, ขวา
 อุตฺตร   เหนือ, บน   อธฺร   ภายใต้, เบื้องล่าง

หมายเหตุ : ศัพท์ตั้งแต่ ปุพฺพ - อธฺร เป็นศัพท์กล่าวเกี่ยวกับกาลเวลา ทิศ และสถานที่

ยสทฺทปทมาลา (ใต) ปฺงลิงค์

วิภัติติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	โย	เย
ทุติยา.	ยํ	เย
ตติยา.	เยน	เยหิ เยภิ
จตุตถิ.	ยสฺส	เยสฺส เยसानํ
ปัญฺจมี.	ยมฺหา ยสฺมา	เยหิ เยภิ
ฉกฺ্ষิ.	ยสฺส	เยสฺส เยसानํ
สັตตฺมี.	ยมฺหิ ยสฺมี	เยสุ

ยาสทพทมาลา (ไต) อิตถीलิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ยา	ยา ยาโย
ทุติยา.	ยํ	ยา ยาโย
ตติยา.	ยาย	ยาหิ ยาภิ
จตุตถิ.	ยสฺสา ยาย	ยาสํ ยาสานํ
ปัญจมี.	ยาย	ยาหิ ยาภิ
ฉกฺฐิ.	ยสฺสา ยาย	ยาสํ ยาสานํ
สัตตมี.	ยสฺสํ ยายํ	ยาสุ

ยสทพทมาลา (ไต) นปฺงสกลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ยํ	ยานิ
ทุติยา.	ยํ	ยานิ
ตติยา.	เยน	เยหิ เยภิ
จตุตถิ.	ยสฺส	เยสํ เยसानํ
ปัญจมี.	ยมฺหา ยสฺมา	เยหิ เยภิ
ฉกฺฐิ.	ยสฺส	เยสํ เยसानํ
สัตตมี.	ยมฺหิ ยสฺมี	เยสุ

ตสทพทมาลา (न्ह) ปฺงลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	โส	เน เต
ทุติยา.	นํ ตํ	เน เต
ตติยา.	เนน เตन	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
จตุตถิ.	อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนसानํ เตสํ เตसानํ
ปัญจมี.	อสฺมา นสฺมา ตสฺมา นมฺหา ตมฺหา	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
ฉกฺฐิ.	อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนसानํ เตสํ เตसानํ
สัตตมี.	อสฺมี นสฺมี ตสฺมี นมฺหิ ตมฺหิ	เนสุ เตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง ต ของ ต ศัพท์และ เอต ศัพท์ ในปฺงลิ่งค์และอิตถीलิ่งค์ เป็น ส
๒. แปลง ต เป็น น บ้าง

๓. เพราะ ส, สฺมา, สฺมี, สฺ(สฺมี), สฺ(สฺมา) แปลง ต เป็น อ
๔. หลังจากสัพพนาม แปลง น เป็น สฺ และ สานฺ และแปลง อ เป็น เอ

ตาสทฺพทมาลา (นั้น) อิตถीलิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	สา	นา ตา นาโย ตาโย
ทุติยา.	นํ ตํ	นา ตา นาโย ตาโย
ตติยา.	นาย ตาย	นาหิ นาภि ताहि ताभि
จตุตถी.	ติสฺสสาย ตสฺสสาย อสฺสสาย นสฺสสาย ติสฺसा ตสฺसा อสฺसा นสฺसा นาย ตาย	นาสํ นาสานํ तासं तासानํ
ปัญฺจมี.	นาย ตาย	นาหิ นาภि ताहि ताभि
ฉฎ्ठी.	ติสฺสสาย ตสฺสสาย อสฺสสาย นสฺสสาย ติสฺसा ตสฺसा อสฺसा นสฺसा นาย ตาย	นาสํ นาสานํ तासं तासानํ
สัตตमी.	ติสฺสํ ตสฺสํ อสฺสํ นสฺสํ นายํ ตายํ	นาสุ ताสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง ส วิภัตติ เป็น สฺสาย และ สฺ พร้อมกับลง สฺ อาคม
๒. เพราะ ส วิภัตติที่แปลงเป็น สฺ และ สฺมี วิภัตติที่แปลงเป็น สฺ แปลงที่สุดของ ตา ศัพท์ เป็น อี
๓. เพราะ ส วิภัตติที่แปลงเป็น สฺ และ สฺมี วิภัตติที่แปลงเป็น สฺ รัสสะที่สุดของ ตา ศัพท์ เป็น อ บ้าง

ตสทฺพทมาลา (นั้น) นปฺงสกลิ่งค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	นํ ตํ	นานิ ตานि
ทุติยา.	นํ ตํ	นานิ ตานि
ตติยา.	เนน เตน	เนहि เนभि เตहि तेभि
จตุตถी.	อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนसानํ เตสํ เตसानํ
ปัญฺจมี.	อสฺมา นสฺมา ตสฺมา นมฺหา ตมฺหา	เนहि เนभि เตहि तेभि
ฉฎ्ठी.	อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนसानํ เตสํ เตसानํ
สัตตमी.	อสฺมี นสฺมี ตสฺมี นมฺหิ ตมฺหิ	เนสุ เตสุ

เอตสทฺทปทมาลา (นั้น) ปุ่ลึงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	เอโส	เอเต
ทุติยา.	เอตํ	เอเต
ตติยา.	เอเตน	เอเตหิ เอเตภิ
จตุตถิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปัญจมี.	เอตมฺหา เอตสฺมา	เอเตหิ เอเตภิ
ฉกฺวิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
สัตตมี.	เอตมฺหิ เอตสฺมี	เอเตสุ

เอตาสทฺทปทมาลา (นั้น) อิตถิลึงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	เอสา	เอตา เอตาโย
ทุติยา.	เอตํ	เอตา เอตาโย
ตติยา.	เอตาย	เอตาหิ เอตาภิ
จตุตถิ.	เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ปัญจมี.	เอตาย	เอตาหิ เอตาภิ
ฉกฺวิ.	เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย	เอตาสํ เอตาสานํ
สัตตมี.	เอติสฺสํ เอตาย	เอตาสู

เอตสทฺทปทมาลา (นั้น) นปุ่งสกลึงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	เอตํ	เอตานิ
ทุติยา.	เอตํ	เอตานิ
ตติยา.	เอเตน	เอเตหิ เอเตภิ
จตุตถิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปัญจมี.	เอตมฺหา เอตสฺมา	เอเตหิ เอเตภิ
ฉกฺวิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
สัตตมี.	เอตมฺหิ เอตสฺมี	เอเตสุ

อิมสทฺทปทมาลา (นี้) ปุงลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	อัย	อิเม
ทุติยา.	อิม	อิเม
ตติยา.	อเนน อิมินา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
จตุตถิ.	อสฺส อิมสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
ปัญจมี.	อสุมา อิมสุมา อิมมฺหา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
ฉกฺฐิ.	อสฺส อิมสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
สัตฺตมี.	อสมึ อิมสมึ อิมมฺห	เอสุ อิเมสุ

อิมาสทฺทปทมาลา (นี้) อิตถิลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	อัย	อิมา อิมาย
ทุติยา.	อิม	อิมา อิมาย
ตติยา.	อิมาย	อิมาहि อิมาภิ
จตุตถิ.	อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสํ อิมาสานํ
ปัญจมี.	อิมาย	อิมาहि อิมาภิ
ฉกฺฐิ.	อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสํ อิมาสานํ
สัตฺตมี.	อสฺสํ อิมิสฺสํ อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสู

อิมสทฺทปทมาลา (นี้) นปุงสกลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	อิทํ อิม	อิมานิ
ทุติยา.	อิทํ อิม	อิมานิ
ตติยา.	อเนน อิมินา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
จตุตถิ.	อสฺส อิมสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
ปัญจมี.	อสุมา อิมสุมา อิมมฺหา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
ฉกฺฐิ.	อสฺส อิมสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
สัตฺตมี.	อสมึ อิมสมึ อิมมฺหิ	เอสุ อิเมสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ สิ ปฐมวิภัตติ (ปุงลิงค์และอิติลิงค์) แปลง อิม เป็น อัย และลบ สิ วิภัตติ
๒. เพราะ สิ ปฐมมาและ อัม ทุตติยาวิภัตติ (นปุงสกลิงค์) แปลง อิม กับวิภัตติ เป็น อิทำ
๓. เพราะ นา ตติยาวิภัตติ (ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์) แปลง อิม เป็น อน และ อิมิ
๔. เพราะ สุ, หนฺ และ หิ วิภัตติ (ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์) แปลง อิม เป็น เอ
๕. เพราะ ส, สฺมา, สฺมี, สฺ และ สภา วิภัตติ แปลง อิม เป็น อ

อสุกสทูปพมมาลา (โน้น) ปุงลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	อสุโก	อสุกา
ทุตติยา.	อสุกั	อสุเก
ตติยา.	อสุเกน	อสุเกหิ อสุเกภิ
จตุตถี.	อสุกสฺส	อสุกานํ
ปัญจมี.	อสุกา อสุกมฺหา อสุกสฺมา	อสุเกหิ อสุเกภิ
ฉกฺฉี.	อสุกสฺส	อสุกานํ
สัตตมี.	อสุเก อสุกมฺหิ อสุกสฺมี	อสุเกสุ

อสุกาสทูปพมมาลา (โน้น) อิติลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	อสุกา	อสุกา อสุกาโย
ทุตติยา.	อสุกั	อสุกา อสุกาโย
ตติยา.	อสุกาย	อสุกาหิ อสุกาภิ
จตุตถี.	อสุกาย	อสุกานํ
ปัญจมี.	อสุกาย	อสุกาหิ อสุกาภิ
ฉกฺฉี.	อสุกาย	อสุกานํ
สัตตมี.	อสุกายํ	อสุกาสุ

อสุกสทฺทปทมาลา (โน้น) นพฺงสกลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อสุกั	อสุกา อสุกานิ
ทุติยา.	อสุกั	อสุเก อสุกานิ
ตติยา.	อสุเกน	อสุเกหิ อสุเกภิ
จตุตถิ.	อสุกสฺส	อสุกานํ
ปัญจมี.	อสุกา อสุกมฺหา อสุกสฺมา	อสุเกหิ อสุเกภิ
ฉกฺวิ.	อสุกสฺส	อสุกานํ
สัตตมี.	อสุเก อสุกมฺหิ อสุกสฺมี	อสุเกสุ

อมฺสทฺทปทมาลา (โน้น) ปฺงลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อมฺ	อมฺ
ทุติยา.	อมฺ	อมฺ
ตติยา.	อมฺนา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
จตุตถิ.	อมฺสฺส อทฺสฺส	อมฺสํ อมฺसानํ อมฺสํ อมฺसानํ
ปัญจมี.	อมฺมฺหา อมฺสฺมา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
ฉกฺวิ.	อมฺสฺส อทฺสฺส	อมฺสํ อมฺसानํ อมฺสํ อมฺसानํ
สัตตมี.	อมฺมฺหิ อมฺสฺมี	อมฺสุ อมฺสุ

อมฺสทฺทปทมาลา (โน้น) อิตถิลิงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อมฺ	อมฺ อมฺโย
ทุติยา.	อมฺ	อมฺ อมฺโย
ตติยา.	อมฺยา	อมฺหิ อมฺภิ
จตุตถิ.	อมฺสฺสา อมฺยา	อมฺสํ อมฺसानํ
ปัญจมี.	อมฺยา	อมฺหิ อมฺภิ
ฉกฺวิ.	อมฺสฺสา อมฺยา	อมฺสํ อมฺसानํ
สัตตมี.	อมฺสฺสํ อมฺยํ อมฺยา	อมฺสุ

อมฺสทฺทปทมาลา (โหน) นปฺงสกลิงค์

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อํ	อมฺ อมฺนิ
ทุติยา.	อํ	อมฺ อมฺนิ
ตติยา.	อมฺนา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
จตุตถิ.	อมฺสฺส อํสฺส	อมฺสํ อมฺसानํ อมฺสํ อมฺसानํ
ปัญฺจมี.	อมฺมฺหา อมฺมฺมา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
ฉกฺวฺฐิ.	อมฺสฺส อํสฺส	อมฺสํ อมฺसानํ อมฺสํ อมฺसानํ
สັตตฺมี.	อมฺมฺหิ อมฺมฺหิ	อมฺสฺ อมฺสฺ

กิสฺททฺทปทมาลา (ไคร, อะโร, ไหน) ปฺงลิ่งค์

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	โก	เก
ทุติยา.	กํ	เก
ตติยา.	เกน	เกหิ เกภิ
จตุตถิ.	กสฺส กิสฺส	เกสํ เกसानํ
ปัญฺจมี.	กมฺหา กมฺมา	เกหิ เกภิ
ฉกฺวฺฐิ.	กสฺส กิสฺส	เกสํ เกसानํ
สັตตฺมี.	กมฺหิ กิมฺหิ กสฺมี กิสฺมี	เกสฺ

กาสฺททฺทปทมาลา (ไคร, อะโร, ไหน) อิตถิลิ่งค์

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	กา	กา กาโย
ทุติยา.	กํ	กา กาโย
ตติยา.	กาย	กาหิ กากิ
จตุตถิ.	กสฺสา กาย	กาสํ กาสานํ
ปัญฺจมี.	กาย	กาหิ กากิ
ฉกฺวฺฐิ.	กสฺสา กาย	กาสํ กาสานํ
สັตตฺมี.	กสฺสํ กาย	กาสฺ

กีสทพทมาลา (อะไร, ไหน) นปุงสกลิงค์

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กี	กานี
ทุติยา.	กี	กานี
ตติยา.	เกน	เกหิ เกภี
จตุตถี.	กสฺส กิสฺส	เกสํ เกसानํ
ปัญจมี.	กมฺหา กสฺมา	เกหี เกภี
ฉกฺวี.	กสฺส กิสฺส	เกสํ เกसानํ
สัตตมี.	กมฺหิ กิมฺหิ กสฺมี กิสฺมี	เกสุ

กี + จิ สทพทมาลา (ปุงลึงค์)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	โกจิ	เกจิ
ทุติยา.	กณฺจิ	เกจิ
ตติยา.	เกนฺจิ	เกหิจิ
จตุตถี.	กสฺสฺจิ	เกสณฺจิ
ปัญจมี.	กสฺมาจิ	เกหิจิ
ฉกฺวี.	กสฺสฺจิ	เกสณฺจิ
สัตตมี.	กสฺมิณฺจิ กิสฺมิจि	เกสุจि

กา + จิ สทพทมาลา (อิถิลึงค์)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กาจิ	กาจิ
ทุติยา.	กณฺจิ	กาจิ
ตติยา.	กายจิ	กาหิจิ
จตุตถี.	กายจิ กสฺสาจิ	กาสณฺจิ
ปัญจมี.	กายจิ	กาหิจิ
ฉกฺวี.	กายจิ กสฺสาจิ	กาสณฺจิ
สัตตมี.	กายจิ	กาสุจิ

กี + จิ สหุทพทมาลา (นปุงสกลิงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กิญจิ	กานิจิ
ทุติยา.	กิญจิ	กานิจิ
ตติยา.	เกนจิ	เกหิจิ
จตุตถี.	กสฺสจจิ	เกสญจจิ
ปัญจมี.	กสฺมาจจิ	เกหิจิ
ฉกฺวฺจฺจฺ.	กสฺสจจิ	เกสญจจิ
สັตตมี.	กสฺมิญจจิ กิสมฺมิจจิ	เกสฺจจิ

ย + กี + จิ สหุทพทมาลา (ปุงลึงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	โย โภจจิ	เย เกจจิ
ทุติยา.	ยํ กญฺจจิ	เย เกจจิ
ตติยา.	เยน เกนจจิ	เยหิ เกหิจิ
จตุตถี.	ยสฺส กสฺสจจิ	เยสํ เกสญจจิ
ปัญจมี.	ยสฺมา กสฺมาจจิ	เยหิ เกหิจิ
ฉกฺวฺจฺจฺ.	ยสฺส กสฺสจจิ	เยสํ เกสญจจิ
สັตตมี.	ยสฺมํ กสฺมิญจจิ	เยสฺ กสฺจจิ

ยา + กี + จิ สหุทพทมาลา (อิตถीलึงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ยา กาจจิ	ยา กาจจิ
ทุติยา.	ยํ กญฺจจิ	ยา กาจจิ
ตติยา.	ยาย กายจจิ	ยาหิ กาจิจิ
จตุตถี.	ยาย กายจจิ	ยาสํ กาสญจจิ
ปัญจมี.	ยาย กายจจิ	ยาหิ กาจิจิ
ฉกฺวฺจฺจฺ.	ยาย กายจจิ	ยาสํ กาสญจจิ
สັตตมี.	ยาย กายจจิ	ยาสฺ กาสฺจจิ

ย + กิ + จิ สหุทปทมาลา (นปงสกลิงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ยํ กิณฺจि	ยานิ กานิจि
ทุติยา.	ยํ กิณฺจि	ยานิ กานิจि
ตติยา.	เยน เกนจि	เยहि เกहिจि
จตุตถิ.	ยสฺส กสฺสจि	เยสํ เกสณฺจि
ปัญจมี.	ยสฺมา กสฺมาจि	เยहि เกहिจि
ฉกฺวิ.	ยสฺส กสฺสจि	เยสํ เกสณฺจि
สัตตมี.	ยสมิ กสมินฺจि	เยสุ เกสุจि

ข้อควรจำเกี่ยวกับ กิ ศัพท์

(๑) กิ ศัพท์ที่มี จิ ต่อท้าย มีอรรถ **อปฺป** = น้อย แปลว่า อะไร ๆ, ใคร ๆ เช่น อตฺถิ โกจि อาปุจฺฉิตพฺพยฺตุตโก แปลว่า อ.ญาติใด ๆ เป็นผู้อันท่านควรอำลา มีอยู่หรือ?

(๒) กิ ศัพท์ที่มี ย นำหน้า จิ ต่อท้าย มีอรรถ **สกล** = ทั้งหมด แปลว่า อย่างไม่อย่างหนึ่ง, เหล่าใดเหล่าหนึ่ง, ทั้งปวง เช่น เย เกจि กุสลา ฆมฺมา แปลว่า อ.ธรรม ท. อันเป็นกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง

(๓) กิ ศัพท์ล้วน ๆ มีอรรถ **ปุจฺฉา** = การถาม แปลว่า ใคร, อะไร, ไหน เช่น โก นิหฺนฺทุมฺรหฺติ แปลว่า อ.ใคร ย่อมควร เพื่ออันดีเตียน

สังขยาคุณนาม

สังขยา คือคำสำหรับนับนามนาม แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) ปกติสังขยา นับตามปกติ (๒) ปุรณสังขยา นับจำนวนที่เต็มหรือนับตามลำดับ

วิธีนับปกติสังขยา มีดังนี้

เอก	๑	ทฺวิ	๒	ติ	๓
จตุ	๔	ปญจ	๕	ฉ	๖
สตฺต	๗	อฏฺจ	๘	นว	๙
ทส	๑๐	เอกาทส	๑๑	ทฺวาทส, พารส	๑๒
เตรส	๑๓	จตุทฺทส, จุทฺทส, โจทฺทส	๑๔	ปญจทส, ปณฺณรส, ปนฺนรส	๑๕
โสฬส	๑๖	สตฺตฺรส	๑๗	อฏฺจารส	๑๘
เอกุนวีสฺติ, อนุวีส	๑๙	วีส, วีสฺติ	๒๐	เอกวีสฺติ	๒๑
ทฺวาวีสฺติ, พาวีสฺติ	๒๒	เตวีสฺติ	๒๓	จตุวีสฺติ	๒๔
ปญจวีสฺติ	๒๕	ฉพฺพีสฺติ	๒๖	สตฺตวีสฺติ	๒๗

อฏฺฐวีสตี	๒๘	เอกฺขนตีส, อนุตีส	๒๙	ตีส, ตีสตี	๓๐
เอกตฺตีส	๓๑	ทฺวตฺตีส, พตฺตีส	๓๒	เตตฺตีส	๓๓
จตฺตฺตีส	๓๔	ปญจตฺตีส	๓๕	จตฺตีส	๓๖
สตตฺตฺตีส	๓๗	อฏฺฐจตฺตีส	๓๘	เอกฺขนจตฺตาฬีส, อนุจตฺตาฬีส	๓๙
จตฺตาฬีส, ตาลีส	๔๐	เอกจตฺตาฬีส	๔๑	เทวจตฺตาฬีส	๔๒
เตจตฺตาฬีส	๔๓	จตุจตฺตาฬีส	๔๔	ปญจจตฺตาฬีส	๔๕
ณจตฺตาฬีส	๔๖	สตตจตฺตาฬีส	๔๗	อฏฺฐจตฺตาฬีส	๔๘
เอกฺขนปญฺญาส, อนุปญฺญาส	๔๙	ปญฺญาส, ปญฺณาส	๕๐	สญฺุจิจิ	๖๐
สตตฺตี	๗๐	อสีตี	๘๐	นวุตี	๙๐
สํ	๑๐๐	สทฺสํ	๑,๐๐๐	ทสสทฺสํ	๑๐,๐๐๐
สทสทฺสํ, ลกฺขํ	๑๐๐,๐๐๐	ทสสทสทฺสํ	๑,๐๐๐,๐๐๐	โกฏฺฐิ	โกฏฺฐิ

ข้อควรจำ

๑. ปกติสังขยา จดลงในนาม ลิงค์ และวจนะ ได้ดังนี้

- ๑.๑ จัดปกติสังขยาลงในนาม ๓ ดังนี้
 ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ เป็นศัพท์นาม
 ตั้งแต่ ปญจ ถึง อฏฺฐนวุตี เป็นคุณนาม
 ตั้งแต่ เอกุสจํ (๙๙) ขึ้นไป เป็นนามนาม แผลออกสำเนียงอายุตนิบาตแห่ง

วิภัตติได้

ส่วน ตั้งแต่ เอก ถึง อฏฺฐนวุตี (๙๘) เป็นคุณนามและศัพท์นามนั้น แผลออก
 สำเนียงอายุตนิบาตแห่งวิภัตติไม่ได้

- ๑.๒ จัดปกติสังขยาลงในลิงค์ทั้ง ๓ ดังนี้
 ตั้งแต่ เอก ถึง อฏฺฐจารส เป็นได้ ๓ ลิงค์
 ตั้งแต่ เอกุสจํ ถึง อฏฺฐนวุตี เป็นอิตถิลิงค์อย่างเดียว
 ตั้งแต่ เอกุสจํ ขึ้นไป เป็นนปฺงสกลิงค์อย่างเดียว เฉพาะ โกฎิ เป็นอิตถิลิงค์

- ๑.๓ จัดปกติสังขยาลงในวจนะ ๒ ดังนี้
 เอกสังขยา เป็นเอกวจนะอย่างเดียว
 ตั้งแต่ ทฺวิ ถึง อฏฺฐจารส เป็นพหุวจนะอย่างเดียว
 ตั้งแต่ เอกุสจํ ถึง อฏฺฐนวุตี เป็นเอกวจนะอย่างเดียว
 ตั้งแต่ เอกุสจํ ขึ้นไป เป็นได้ ๒ วจนะ

๒. ปุรณสังขยาทั้งปวง เป็นคุณนาม เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ แต่เป็นเอกวจนะ
 อย่างเดียว

คาถาแสดงการจำแนกสังขยาโดยลิงค์และวณะ

ทวาทโย อฏฺจารสนฺดา	ติลฺงฺเค พหฺวจากา
วีสฺตยาที นวฺตฺยฺนฺดา	อิติลฺงฺเคกวจากา
สตาที อสฺงฺเขยฺยฺนฺดา	นปฺงฺสกา ทฺวิวจากา
โกฏฺติตฺตยฺมกฺโขภินิ	อิติลฺงฺคฺตา ทฺวิวจากา

ตั้งแต่ ทฺวิ (๒) ถึง อฏฺจารส (๑๘)	เป็น ๓ ลิงค์ พหฺววณะ
ตั้งแต่ เอกฺนวีสฺติ (๑๙) ถึง อฏฺจฺนวุติ (๙๘)	เป็นอิติลฺงฺคฺ เอกววณะ
ตั้งแต่ เอกฺนสฺตํ (๙๙) ถึง อสฺงฺเขยฺย	เป็นนปฺงฺสกลิงค์ ๒ วณะ
โกฏฺ, ปโกฏฺ, โกฏฺปโปโกฏฺ, อกฺโขภินิ	เป็นอิติลฺงฺคฺ ๒ วณะ

เอกสทฺทปทมาลา (หนึ่ง)

ลิงค์	ปฺงฺลิงค์	อิติลฺงฺคฺ	นปฺงฺสกลิงค์
วิภัตฺติ	เอกววณะ	เอกววณะ	เอกววณะ
ปฺรฺฐมา.	เอโก	เอกา	เอกํ
ทฺตฺติยา.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ตฺตฺติยา.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จตฺตฺติ.	เอกสฺส	เอกิสฺสา เอกาย	เอกสฺส
ปฺญฺจมี.	เอกมฺหา เอกสฺมา	เอกาย	เอกมฺหา เอกสฺมา
ฉฺฎฺฐี.	เอกสฺส	เอกิสฺสา เอกาย	เอกสฺส
สັตฺตมี.	เอกมฺหิ เอกสมฺมี	เอกิสฺสํ เอกายํ	เอกมฺหิ เอกสมฺมี

อุกสทฺทปทมาลา (ทังสอง) สามลิงค์

วิภัตฺติ	พหฺววณะ
ปฺรฺฐมา.	อุโก อุเก
ทฺตฺติยา.	อุโก อุเก
ตฺตฺติยา.	อุโกหิ อุโกภิ อุเกหิ อุเกภิ
จตฺตฺติ.	อุภินฺนํ
ปฺญฺจมี.	อุโกหิ อุโกภิ อุเกหิ อุเกภิ
ฉฺฎฺฐี.	อุภินฺนํ
สັตฺตมี.	อุโกสุ อุเกสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง โย เป็น โอ และ เอ บ้าง
๒. เพราะ หิ วิภัตติและ สุ วิภัตติ แปลง อ เป็น เอ แล้วแปลง เอ เป็น โอ บ้าง
๓. หลัง อุภ ศัพท์เป็นต้น แปลง น วิภัตติ เป็น อินฺ

ทวิสหุพทมาลา (สอง) ทั้ง ๓ ลิงค์

วิภัตติ	พหูพจน์
ปฐมา.	เทว ทเว
ทุติยา.	เทว ทเว
ตติยา.	ทวี่หิ ทวี่ภิ
จตุตถี.	ทวีนุโน ทวีนุโน
ปัญจมี.	ทวี่หิ ทวี่ภิ
ฉกฺฉี.	ทวีนุโน ทวีนุโน
สัตตมี.	ทวี่สุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง ทวิ กับ โย เป็น เทว และ ทเว
๒. เพราะ น วิภัตติ ลง นุ อาคม, เพราะ น วิภัตติ แปลง ทวี่ เป็น ทวี่ บ้าง

ติสหุพทมาลา (สาม) พหูพจน์

วิภัตติ	ปรุปลิงค์	อิตถीलิงค์	นปุสงกลิงค์
ปฐมา.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ทุติยา.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ตติยา.	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
จตุตถี.	ติณฺณิ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสนฺนํ	ติณฺณิ ติณฺณนฺนํ
ปัญจมี.	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
ฉกฺฉี.	ติณฺณิ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสนฺนํ	ติณฺณิ ติณฺณนฺนํ
สัตตมี.	ตีสุ	ตีสุ	ตีสุ

จตุสทพทมาลา (สี่) พหุวจนะ

วิภัตติ	ปุงลิงค์	อิตถीलิงค์	นปุงสกลิงค์
ปฐมา.	จตุตาโร จตุโร	จตุสโส	จตุตารี
ทุติยา.	จตุตาโร จตุโร	จตุสโส	จตุตารี
ตติยา.	จตุหิ จตุภิ จตุพุภิ	จตุหิ จตุภิ จตุพุภิ	จตุหิ จตุภิ จตุพุภิ
จตุตถิ.	จตุन्ह	จตุสสน्ह	จตุन्ह
ปัญจมี.	จตุหิ จตุภิ จตุพุภิ	จตุหิ จตุภิ จตุพุภิ	จตุหิ จตุภิ จตุพุภิ
ฉกฺฉิ.	จตุन्ह	จตุสสน्ह	จตุन्ह
สัตตมี.	จตุสุ	จตุสุ	จตุสุ

ปุรณสังขยา

ปุรณสังขยา คือ ปกติสังขยาที่ประกอบด้วยปัจจัยในปุรณัตถิต ๕ ตัว คือ ดิย, จ, ถ, ม และ อี ปัจจัย สำเร็จแล้วเรียกว่าปุรณสังขยา เป็นการนับจำนวนเต็มหรือนับตามลำดับแปลว่า “ที่...” เป็นคุณนามล้วน เป็นได้ ๓ ลิงค์ มีเฉพาะฝ่ายเอกวจนะอย่างเดียว ดังนี้

ปุงลิงค์	อิตถीलิงค์	นปุงสกลิงค์	คำแปล
ปจโม	ปจมา	ปจम्	ที่ ๑
ทุติโย	ทุติยา	ทุติย	ที่ ๒
ตติโย	ตติยา	ตติย	ที่ ๓
จตุตฺถโ	จตุตฺถา, จตุตฺถิ	จตุตฺถ	ที่ ๔
ปญจโม	ปญจมา, ปญจมี	ปญจम्	ที่ ๕
ฉกฺฉโ	ฉกฺฉา, ฉกฺฉิ	ฉกฺฉ	ที่ ๖
สตุตโม	สตุตมา, สตุตมี	สตุตम्	ที่ ๗
อฏฺจโม	อฏฺจมา, อฏฺจมี	อฏฺจम्	ที่ ๘
นวโม	นวมา, นวมี่	นวม	ที่ ๙
ทสโม	ทสมา, ทสมี่	ทสม	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสมา, เอกาทสี	เอกาทสม	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโม, พารสโม	ทฺวาทสี, พารสี	ทฺวาทสม, พารสม	ที่ ๑๒
เตรสโม	เตรส	เตรส	ที่ ๑๓
จตุทฺทสโม	จตุทฺทสมา, จตุทฺทสี	จตุทฺทสม	ที่ ๑๔
ปณฺณรสโม	ปณฺณรสมา, ปณฺณรสี	ปณฺณรสม	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬส	โสฬส	ที่ ๑๖
สตุตรสโม	สตุตรสี	สตุตรสม	ที่ ๑๗

อฏฺฐจารสโม	อฏฺฐจารสี	อฏฺฐจารสมํ	ที่ ๑๘
เอภฺนวิสติโม	เอภฺนวิสติมา	เอภฺนวิสติมํ	ที่ ๑๙
วิสติโม	วิสติมา	วิสติมํ	ที่ ๒๐
ตีสติโม	ตีสติมา	ตีสติมํ	ที่ ๓๐
จตุตทาฬิสติโม	จตุตทาฬิสติมา	จตุตทาฬิสติมํ	ที่ ๔๐
ปณฺณาสโม	ปณฺณาสมา	ปณฺณาสมํ	ที่ ๕๐

ข้อควรทราบ

๑. ลง ตย ปัจจัย หลัง ทฺวิ และ ติ สังขยา แล้วให้แปลง ทฺวิ เป็น ทฺ และแปลง ติ เป็น ต
๒. ลง จ ปัจจัย หลัง ฉ สังขยาศัพท์เดียว แล้วซ้อน ฏ
๓. ลง ถ ปัจจัย หลัง จตุ สังขยาศัพท์เดียว แล้วซ้อน ต
๔. ลง ม ปัจจัย หลังสังขยาศัพท์ที่เหลือ
๕. ลง อี ปัจจัย หลังสังขยาศัพท์จำนวน ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ และ ๑๘ เท่านั้น รูปสำเร็จเป็นอิตถิลิङ्ค้อย่างเดียว สังขยาศัพท์จำนวนตั้งแต่ ๑๓ ถึง ๑๘ ถ้าเป็นลิङ्คอื่นจากอิตถิลิङ्ค ให้ลง ม ปัจจัย
๖. ถ้าประสงค์จะทำสังขยาศัพท์ให้เป็นอิตถิลิङ्ค ให้ลงอิตถิลิङ्คฺโชตกปัจจัย ๓ ตัว คือ อา, อี หรือ อินี ตัวใดตัวหนึ่งตามที่มีใช้ในพระบาลี

โย นฺิรฺตฺติ น ลิกฺเขยฺย

ลิกฺขณฺโต ปิฏฺกตฺตยํ

ปเท ปเท วิกฺขเขยฺย

วเน อนฺุคฺโช ยถา

(โมคคัลลานปัญจิกายิกา)

บุคคลใดศึกษาพระไตรปิฎก แต่ไม่เรียนรู้ไวยากรณ์ (บาลี)

เขาพึงสงสัยในทุกบทๆ เหมือนช้างตาบอดเหยียบไปในป่า

๓.๕ อพยยศัพท์

อพยยศัพท์ คือศัพท์ที่แจกด้วยวิภัติเหมือนนามนามไม่ได้ คงรูปอยู่อย่างเดิม แบ่งเป็น ๓ พวก คือ (๑) ปัจจัย (๒) อุปสรรค และ (๓) นิบาต

๓.๕.๑ วิภัติปัจจัยวิธาน

วิภัติปัจจัยวิธาน คือวิธีของปัจจัยที่ลงท้ายนามศัพท์ เป็นเครื่องหมายวิภัติ มี ๑๕ ตัว คือ โต, ตฺร, ถ, ห, ฐ, ธิ, หี, หํ, หิญจนฺ, ว, ทา, ทานิ, รหิ, ฐนา และ ทาจนฺ มีวิธีการใช้ดังนี้

โต ปัจจัย ลงหลังจากนามนามบ้าง หลังศัพท์นามบ้าง

(๑) เป็นเครื่องหมายตติยวิภัติ แปลว่า “ข้าง..., โดย...”

(๒) เป็นเครื่องหมายบัญญัติวิภัติ แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า...”

(๓) เป็นเครื่องหมายสัตตตวิภัติ แปลว่า “ใน..., บน...” เป็นต้น ถ้าหลังนามนาม แผลออกสำเนียงอายตนิบาตของวิภัติได้เลย ส่วนลงหลังวิเสสนศัพท์นาม เวลาแปล ต้องโยคสุทธานามเข้ามาก่อน จึงจะแปลได้ ดังนี้

อนิจฺจโต	= อนิจฺจ + โต	โดยความเป็นของไม่เที่ยง
ทุกฺขโต	= ทุกฺข + โต	โดยความเป็นทุกข์
โรคฺโต	= โรค + โต	โดยความเป็นโรค
คณฺหโต	= คณฺห + โต	โดยความเป็นผี
สพฺพโต	= สพฺพ + โต	แต่...ทั้งปวง
อณฺญโต	= อณฺญ + โต	แต่...อื่น
อณฺญตรโต	= อณฺญตร + โต	แต่...อันใดอันหนึ่ง
อิตรโต	= อิตร + โต	แต่...นอกนี้
ปุริสโต	= ปุริส + โต	แต่บุรุษ
ราชโต	= ราช + โต	แต่พระราช
โจรโต	= โจร + โต	จากโจร
อิตฺถิโต	= อิตฺถิ + โต	จากหญิง (รัสสะ อี เป็น อี)
เอกโต	= เอก + โต	ข้างเดียว, โดยความเป็นอันเดียวกัน
อุภโต	= อุภ + โต	สองข้าง
ปรโต	= ปร + โต	ข้างอื่น
ปุรโต	= ปุร + โต	ข้างหน้า
ตโต	= ต + โต	แต่...นั้น
เอตฺโต, อโต	= เอต + โต	แต่...นั้น (แปลง เอต เป็น เอ และ อ)

อิโต	= อิม + โต	แต่...นี้ (แปลง อิม เป็น อิ)
อปรโต	= อปร + โต	ข้างอื่นอีก
ปัจฉโต	= ปัจฉา + โต	ข้างหลัง (รัสสะ อา เป็น อ)
ทกฺขินโต	= ทกฺขิน + โต	ข้างขวา, แต่ทิศใต้
วามโต	= วาม + โต	ข้างซ้าย
อุตฺตรโต	= อุตฺตร + โต	ข้างบน, แต่ทิศเหนือ
ยโต	= ย + โต	แต่...โต
กุโต	= กิ + โต	แต่...ไหน (แปลง กิ เป็น กุ)
อาทิโต	= อาทิ + โต	ในเบื้องต้น
มชฺฌโต	= มชฺฌ + โต	ในท่ามกลาง
สีสโต	= สีส + โต	บนศีรษะ

ปัจจัย ๙ ตัวเหล่านี้ คือ ตฺร, ถ, ห, ฐ, ธิ, หี, ห์, หิญจัน และ ว ปัจจัย ลงหลังศัพท์นาม เป็นเครื่องหมายสัตตมวีภัตติ ดังนี้

สพฺพตฺร	= สพฺพ + ตฺร	ใน...ทั้งปวง	สพฺพตฺถ	= สพฺพ + ถ	ใน...ทั้งปวง
สพฺพธิ	= สพฺพ + ธิ	ใน...ทั้งปวง	อญฺญตฺร	= อญฺญ + ตฺร	ใน...อื่น
อญฺญตฺถ	= อญฺญ + ถ	ใน...อื่น	ยตฺร	= ย + ตฺร	ใน...โต
ยตฺถ	= ย + ถ	ใน...โต	ยหี	= ย + หี	ใน...โต
ยหฺ	= ย + ห์	ใน...โต	ตตฺร	= ต + ตฺร	ใน...นั้น
ตตฺถ	= ต + ถ	ใน...นั้น	ตหี	= ต + หี	ใน...นั้น
ตหฺ	= ต + ห์	ใน...นั้น	กตฺร	= กิ + ตฺร	ใน...ไหน
กตฺถ	= กิ + ถ	ใน...ไหน	กุหี	= กิ + หี	ใน...ไหน
กุหฺ	= กิ + ห์	ใน...ไหน	กหฺ	= กิ + ห์	ใน...ไหน
กุหิญจัน	= กิ + หิญจัน	ใน...ไหน	กว	= กิ + ว	ใน...ไหน
อตฺร	= เอต + ตฺร	ใน...นั้น	อตฺถ	= เอต + ถ	ใน...นั้น
เอตฺถ	= เอต + ถ	ใน...นั้น (นี้)	อิฐ	= อิม + ฐ	ใน...นี้
อิห	= อิม + ห	ใน...นี้	อุภยตฺถ	= อุภย + ถ	ใน...ทั้งสอง

ปัจจัย ๕ ตัวเหล่านี้ คือ ทา, ทานิ, รหิ, ฐนา และ ทาจัน ปัจจัย ลงหลังศัพท์นาม เป็นเครื่องหมายสัตตมวีภัตติ ในอรรถกาล (กาลสัตตมวี) ดังนี้

สพฺพทา	= สพฺพ + ทา	ในกาลทั้งปวง	สทา	= สพฺพ + ทา	ในกาลทุกเมื่อ
เอกทา	= เอก + ทา	ในกาลหนึ่ง	ยทา	= ย + ทา	ในกาลโต
ตทา	= ต + ทา	ในกาลนั้น	กทา	= กิ + ทา	ในกาลไร
กทาจิ	= กิ + ทา + จิ	ในกาลบางครั้ง	อิทานิ	= อิม + ทานิ	ในกาลนี้

เอตฺรหิ = อิม + รหิ ในกาลนี้   อรฺุหา = อิม + รฺุหา ในกาลนี้, เมื่อกั
 กฺุทาจฺนั = กั + ทาจฺนั ในกาลไหน

๓.๕.๒ อุปสัคบท

คำว่า “อุปสัค” แปลว่าเข้าไปจัดแจงอรรถของธาตุ มีวิเคราะห์ว่า “อุปฺเจจฺจ อตฺถํ สขฺชฺชนฺตึติ อุปฺสคฺคา, ปาทโย” เข้าไปอยู่ข้างหน้าธาตุแล้ว ย่อมจัดแจงอรรถของธาตุ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปสัค ได้แก่ ป เป็นต้น (อุป + สขฺช + ณ), “อุปฺสคฺคเมว โอปฺสคฺคิกั” อุปสัคนั้นแหละ ชื่อว่าโอปสัคคิกะ (อุปฺสคฺค + ฌิก) หมายความว่า อุปสัคเกือบจะทั้งหมด จะประกอบอยู่ข้างหน้าธาตุ ยกเว้น อปี อุปสัค ตัวเดียว ที่อยู่ข้างหน้าธาตุก็มี อยู่ข้างหลังธาตุก็มี และอุปสัคบางตัวอยู่ตัวเดียวโดดๆ ก็มีบ้าง ส่วนมากอยู่หน้าธาตุ ที่ได้ชื่อว่าเข้าไปจัดแจงอรรถของธาตุ เพราะอุปสัคนั้นมีอรรถมาก ธาตุตัวเดียว เมื่อมีอุปสัคตัวต่างๆ ไปอยู่ข้างหน้า ความหมายก็จะเปลี่ยนไป เช่น

ธา ธาตุ มีอรรถว่า “ทรงไว้” แต่ถ้ามี นิ อุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “ฝังไว้” มีรูปเป็น “นึธิยติ” ย่อมถูกฝังไว้ มี วิ อุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “กระทำ” มีรูปเป็น “วิธิยติ” ย่อมถูกกระทำ, มี ส อุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “ตั้งไว้” มีรูปว่า “สมาหิโต” ตั้งมันแล้ว, มี อภิ อุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “กล่าว” มีรูปเป็น “อภิหิตั” ถูกกล่าวแล้ว, มี ปริ อุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “นุ่งห่ม” มีรูปเป็น “ปริทหติ” ย่อมนุ่งห่ม, มี อปี อุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “ปิด” มีรูปเป็น “ปีทหติ” ย่อมปิดเป็นต้น

อุปสัค มี ๒๐ ตัว คือ ป, ปรา, นิ, นี, อุ, ทุ, สั, วิ, อว, อนุ, ปรี, อธิ, อภิ, ปติ, สฺ, อา, อติ, อปี, อป, อุป

บาลี (สำหรับท่อง) : ป, ปรา, นิ, นี, อุ, ทุ, สั, วิ, อว, อนุ, ปรี, อธิ, อภิ, ปติ, สฺ, อา, อติ, อปี, อป, อุป อิติ วิสติ อุปสคฺคา

อุปสัค มีอรรถ ๓ อย่าง

(๑) ธาตุวตฺถพาทก เบียดเบียนอรรถของธาตุ เช่น คจฺจติ แปลว่า ย่อมไป ใส่ อา อุปสัค เข้าไปข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า อาคจฺจติ แปลว่า ย่อมมา, ชยติ แปลว่า ย่อมชนะ ใส่ ปรา อุปสัคเข้าไป ข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า ปราชยติ แปลว่า ย่อมพ่ายแพ้

(๒) ธาตุวตฺถทานฺวตฺตก คล้อยตามอรรถของธาตุ เช่น จรติ แปลว่า ย่อมประพฤติ ใส่ อา อุปสัค เข้าไปข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า อาจรติ แปลว่า ย่อมประพฤติ มีความหมายเหมือนอรรถของธาตุ

(๓) นิ เข้า, ลง, ไม่มี, ออก, ห้าม, ตัดสิน, เปรียบเทียบ, จบ, ละเอียด

- นิสุเสส	ไม่มีเหลือ	เช่น	นิรุตุติ การกล่าวโดยไม่มีเหลือ (นิ+วจ+ติ)
- นิคคต	การออก	เช่น	นิกกิเลส ผู้มีกิเลสออกแล้ว, ผู้ปราศจากกิเลส (นิ+กิเลส) นิยยาติ ย่อมออกไป (นิ + ยา + อ + ติ)
- นิหรณ	การนำออก	เช่น	นิทุธารณ การถอนออก (นิ + ทร + ยุ)
- อนุโตปเวส	การใส่เข้าข้างใน	เช่น	นิขาโต ผังแล้ว (นิ + ขนุ + ต)
- อภาว	ความไม่มี	เช่น	นิมมกุกิ ไม่มีแมลงวัน (นิ + มกุกิ)
- นิเสช	การห้าม	เช่น	นิวาเรติ ย่อมห้าม (นิ + วร + ฌ + ติ)
- นิกขนุต	การพ้น	เช่น	นิพพโน ผู้พ้นจากตงกิเลส (นิ + วน) นิพพาน สภาวะหลุดพ้นจากตัณหา (นิ + วาน)
- ปาตุภาว	ความมีปรากฏ	เช่น	นิมมิต ถูกเนรมิตแล้ว, ถูกสร้างแล้ว (นิ + มา + ต)
- อวธารณ	การตัดสิน	เช่น	นิจฺจโย การตัดสิน (นิ + จิ + อ)
- วิภชน	การจำแนก	เช่น	นิทุเทโส การแสดงโดยพิสดาร (นิ + ทิสี + อ)
- อุปมา	การเปรียบเทียบ	เช่น	นิทสฺสน ตัวอย่างเป็นเครื่องแสดง (นิ + ทิส + ยุ)
- อวสาน	การจบ	เช่น	นิฏฺจติ จบแล้ว (นิ + ฐา + ต)
- ฌก	ฉลาด	เช่น	นิปุณ ผู้ฉลาด (นิ + ปุณ + อ)

(๔) นี ออก, ห้าม

- นีหรณ	การนำออก	เช่น	นีหฺรติ ย่อมนำออก (นี + หร + อ + ติ)
- อาวรณ	การห้าม	เช่น	นีวรณ ธรรมอันกัน (นี + วร + ยุ)

(๕) อุ ขึ้น, นอก, ประเสริฐ, พลัดพราก, เกิดขึ้น, ความสามารถ, การกล่าวโดยสรุป

- อุคคต	การขึ้น	เช่น	อุคคจฺจติ ย่อมขึ้นไป (อุ + คม + อ + ติ)
- อุทุทกมม	กระทำข้างบน	เช่น	อาสนา อุฏฺฐิติ ลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ (อุ + ฐา + ต) อุกฺเขโป การยกขึ้น (อุ + ฆิ + อ)
- ปธาน	ความประเสริฐ	เช่น	อุตฺตโม ผู้ประเสริฐสูงสุด (อุ + ตม) โลกุตฺตโร ธรรมอันเหนือโลก (โลก + อุตฺตร)
- วิโยค	การแยกจากกัน	เช่น	อุพฺพาสิตो ผู้ถูกให้แยกจากกัน (อุ + วส + ฌ + ต)
- สมฺภว	การเกิดขึ้น	เช่น	อุพฺภุโต เกิดขึ้นแล้ว (อุ + ภู + ต)
- อตฺตลาภ	การได้ซึ่งสภาพ	เช่น	อุปฺปนฺโน ฌาณ อ.ฌาณ อันเกิดขึ้นแล้ว (อุ + ปท + ต)
- สตุติ	ความสามารถ	เช่น	อุสฺสหติ คนคู่ ย่อมสามารถ เพื่ออันไป (อุ+สท+อ+ติ)
- สรุปกถน	การกล่าวโดยสรุป	เช่น	อุทฺทิสติ สุตฺตํ ย่อมสวด ซึ่งพระสูตร (อุ+ทิส+อ+ติ)

(๖) ทู ชั่ว, ยาก, ไม่มี, หน้าเกลียด, ผิดปกติ

- อโสภณ	ความไม่งาม	เช่น	ทุคฺคนุโ ทร กิ่งเหม็น (ทุ + คนุ)
---------	------------	------	----------------------------------

- อภาว	ความไม่มี	เช่น	ทุพฺภิกฺขั ความขาดแคลนอาหาร (ท + ภิกฺขา)
- กุञฺฉิต	ความน่าเกลียด	เช่น	ทฺฤกฺกั กรรมอันกระทำโดยน่าเกลียด (ท + กร + ต)
- อสมิทฺธิ	ความไม่บริบูรณ์	เช่น	ทฺฤสฺสสฺส ข้าวกล้าอันไม่บริบูรณ์ (ท + สฺสส)
- กิจฺฉ	ความยากลำบาก	เช่น	ทฺฤกฺกรั กรรมอันกระทำได้โดยยาก (ท + กร + ข)
- วิรุปรฺตา	ความมีรูปผิดปกติ	เช่น	ทฺฤพฺพณฺโณ ผู้มีผิวพรรณไม่งาม (ท + วนฺณ) ทฺฤมฺมุโข ผู้มีใบหน้าไม่งาม (ท + มฺข)

(๗) สั ดิ, งาม, ง่าย, การต่อ, การย่อ, เสมอกัน, ร่วมกัน, เบื้องแรก, รวบรวม, ปิด

- สโมธาน	การรวม	เช่น	สนฺธิ การต่อ (สั + ธา + อิ)
- สมฺมา	ด้วยดี	เช่น	สมฺมาธิ ความตั้งไว้ด้วยดีในอารมณ์ (สั + อา + ธา + อิ)
- สม	เสมอกัน	เช่น	สมฺปยุตฺโต ประกอบโดยเสมอกัน (สั + ป + ยุช + ต)
- สมฺนุตฺตภาว	ความเป็นโดยรอบ	เช่น	สัฏฺกณฺณา เคลื่อนกล่นแล้ว (สั + กิร + ต) สมฺมุลฺลปฺนา การพูดเสียบเคียง (สั + อุ + ลป + ยุ)
- สฺงคฺต	การร่วม	เช่น	สฺงคฺโม การร่วมกัน, สังคม (สั + คมฺ + อ)
- สฺงเขป	การย่อ	เช่น	สฺมาโส การย่อ (สั + อสุ + ณ)
- สฺงฺสฺตถ	แรง	เช่น	สฺารตฺโต กำหนดอย่างแรง (สั + รนฺช + ต)
- สหตฺถ	อรรถ สห ศัพท์	เช่น	สฺวาโส การอยู่ด้วยกัน (สั + วส + อ)
- อปฺปตฺถ	อรรถน้อย	เช่น	สมคฺโข มีราคาถูก (สั + อคฺข)
- ปภาว	การเกิดเบื้องแรก	เช่น	สมภโว ที่เกิดเบื้องแรก, เหตุ (สั + ภู + อ)
- อภิมฺขภาว	ความเป็นเฉพาะหน้า	เช่น	สมฺมุขั เจาะหน้า (สั + มฺข)
- สฺงคฺห	การรวบรวม	เช่น	สฺงคฺนหาติ ย่อมรวบรวม (สั + คห + ณฺหา + ติ)
- ปิธาน	การปิด	เช่น	สฺวุตฺต การปิด (สั + วร + ต)
- ปฺนฺปฺนฺนกรณฺนกระทำบ่อยๆ		เช่น	สนฺชาวติ ย่อมเล่นไปบ่อยๆ (สั + ชาวฺ + อ + ติ)
- สมิทฺธิ	บริบูรณ์	เช่น	สมฺปนฺโน สมบูรณ์แล้ว, ถึงพร้อมแล้ว (สั + ปท + ต)

(๘) วิ วิเศษ, แจ้ง, ต่าง, ตรงกันข้าม, ปราศจาก, แยกจากกัน, ผิดปกติ

- วิเสส	พิเศษ	เช่น	วิมฺุตฺติ การพ้นโดยพิเศษ (วิ + มฺจ + ติ) วิสิฏฺโฆ พิเศษ (วิ + เสส + ต)
- วิวิธ	ประการต่างๆ	เช่น	วิมฺติ ความรู้โดยอย่างต่างๆ, ความสงสัย (วิ+มฺน+ติ) วิจิตฺรํ วิจิตร (วิ + จินฺต + ตรณฺ)
- วิรุทฺธ	ตรงกันข้าม	เช่น	วิวาโท การทะเลาะกัน (วิ + วท + อ)
- วิคฺต	ปราศจาก	เช่น	วิมลํ ปราศจากมลทิน (วิ + มล + อ)
- วิโยค	แยกจากกัน	เช่น	วิปฺปยุตฺโต ไม่ประกอบ (วิ + ป + ยุช + ต)
- วิรุปรฺตา	ความมีรูปผิดปกติ	เช่น	วิรุโป ผู้มีรูปผิดแปลก (วิ + รฺูป)

(๙) อว (โอ) ลง, แยกจากกัน, รู้, บริสุทธิ์, ตัดสิน, สถานที่, การลักขโมย

- อโธภาค	ส่วนภายใต้	เช่น	อวกุชิตตจกฺขุ ผู้มีตาอันทอดลง (อว + ชิป + ต + จกฺขุ)
- วิโยค	การแยกจากกัน	เช่น	โอมุกุกอุปาทโน ผู้มีรองเท้าอันถอดออกแล้ว (อว+มฺจ+ต), อวโกกิล วน อ.ป่า อันนกดุเหว่า ทอดทิ้งแล้ว (อว + โกกิล)
- ปริภาว	การดูหมิ่น	เช่น	อวชานน การดูหมิ่น (อว + ฌา + ยุ) อวมณฺณติ ย่อมดูหมิ่น (อว + มน + ย + ติ)
- ชานน	การรู้	เช่น	อวคจฺจติ ย่อมรู้ (อว + คมฺ + อ + ติ) อวคมน การรู้ (อว + คมฺ + ยุ)
- สุทธิ	ความบริสุทธิ์	เช่น	โวกทาน ความหมดจด (วิ + อว + ทา + ยุ)
- นิจฺจน	การตัดสิน	เช่น	อวธารณ การกำหนด (อว + ฐร + ยุ)
- เทส	สถานที่	เช่น	อวกาโส สถานที่ (อว + กาส + อ)
- เถยฺย	การขโมย	เช่น	อวหาโร การลักขโมย (อว + หร + อ)

(๑๐) อนุ น้อย, ภายหลัง, ตาม, ไม่ขาดสาย, แรก, เหมือนกัน, ส่วน, กล่าวซ้ำ

- อนุคต	การไปตาม	เช่น	อเนฺวติ ย่อมไปตาม (อนุ + อี + อ + ติ)
- อนุปจฺฉินฺน	ความไม่ขาด	เช่น	อนุสโย กิเลสอันนอนเนื่องอยู่ในสันดาน (อนุ + สิ + อ)
- ปจฺฉาสทฺทตฺถ	อรรถ ปจฺฉา ศัพท์	เช่น	อนฺรุถ ภายหลังรถ (อนุ + รถ)
- ภูสฺตถ	อรรถแรง	เช่น	อนฺรุตโต กำหนดอย่างแรง (อนุ + รนฺช + ต)
- สาทิสฺส	เหมือนกัน	เช่น	อนฺรุรูป สมควร (อนุ + รูป)
- หีน	ต่ำต้อย	เช่น	อนฺรุ สาริปุตฺต ปณฺณวณฺโตน อ.ผู้มีปัญญา ท. ต้อยกว่าพระสารีบุตร
- ตติยตฺถอรรถ	ตติยวิภัตติ	เช่น	นทิมนฺวสิตา เสนา อ.กองทัพ อยู่ติดเนื่องแล้ว กับด้วยแม่น้ำ
- ลกฺขณ	ลักษณะ	เช่น	รฺกฺขํ อนุ วิชฺโชตเต วิชฺช อ.สายฟ้า ย่อมส่องแสง กระทบต้นไม้
- อิตฺถมฺภูตฺทฺขาน	กล่าวความพิเศษ	เช่น	สาธุ เทวทตฺโต มาตรํ อนุ อ.เทวทัต ปฏิบัติดี ในมารดา
- ภาค	ส่วน	เช่น	ยเทตฺถ มํ อนุ ลียา, ตํ ทียตุ ในทรัพย์ ท. เหล่านี้หนา อ.ทรัพย์ใด เป็นส่วนของเรา พึงมี, อ.ทรัพย์นั้น อันท่าน จงให้
- วิจฺฉา	กล่าวซ้ำ	เช่น	รฺกฺขํ รฺกฺขํ อนุ วิชฺโชตเต จนฺโท อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง ที่ต้นไม้ทุกต้น

(๑๑) ปรี ครอบ, กำหนด, เว้น, กอด, หนุง, บูชา, การให้บริโภค, ดูหมิ่น, กล่าวโทษ

- สมนฺตโตภาว ความเป็นโดยรอบ เช่น ปรีวฺโต ถูกแวดล้อมแล้ว (ปรี + วร + ต)
- ปรีจฺเฉท การกำหนด เช่น ปรีณฺเณยฺย ธรรมเนียมกำหนดรู้ (ปรี + ณฺา + ญฺย)
- วิชฺชน การเว้น เช่น ปรีหฺรติ ย่อมเว้น ย่อมหลีกเลี่ยง (ปรี + หร + อ + ติ)
- อาลิ่งฺคน การกอด เช่น ปรีสฺสชฺติ ย่อมกอด (ปรี + สช + อ + ติ)
- นิวาสน การหนุง เช่น วตฺถํ ปรีสฺสชฺติ จักฺหนุง ซึ่งผ้า (ปรี + ธา + สฺสชฺติ)
- ปูชา การบูชา เช่น ปารีจฺริยา การรับใช้ (ปรี + จร + ญฺย)
- โภชน การให้บริโภค เช่น ภิกฺขุ ปรีวิสฺติ ย่อมอังคาส ซึ่งภิกษุ (ปรี + วิส + อ + ติ)
- อวชานน การดูหมิ่น เช่น ปรีภวติ ย่อมดูหมิ่น (ปรี + ภฺว + อ + ติ)
- โทสฺกฺขาน การกล่าวโทษ เช่น ปรีภาสฺติ ย่อมกล่าวโทษ ย่อมด่า (ปรี + ภาส + อ + ติ)
- ลกฺขณ ลักษณะ เช่น รุกฺขํ ปรี วิชฺโชตเต วิชฺช
อ.สายฟ้า ย่อมส่องแสง กระทบต้นไม้

(๑๒) อธิ ยิ่ง, ใหญ่, ทับ, ข้างบน, ครอบงำ, สวด, อธิษฐาน, ตัดสิน, ถึง

- อธิก ยิ่ง เช่น อธิสฺสํ ศีลอันยิ่ง (อธิ + สฺส)
- อธิสฺสร เป็นใหญ่ เช่น อธิปติ ผู้เป็นใหญ่ อธิบดี (อธิ + ปติ)
- อฺุปฺริภาว ความเป็นข้างบน เช่น อธิโรหติ ย่อมขึ้นข้างบน (อธิ + รุห + อ + ติ)
ปถวี อธิเสสฺสชฺติ จักฺนอณฺทํ บนแผ่นดิน (อธิ + สฺ + สฺสชฺติ)
- อธิภวาน อรรถครอบงำ เช่น อธิภวติ ย่อมครอบงำ (อธิ + ภฺว + อ + ติ)
- อชฺฌายน อรรถการสวด เช่น พุยากรณมฺริเต ย่อมสวด ซึ่งคัมภีร์ไวยากรณ์
(อธิ+อิ+เต)
- อธิญฺ्ञาน การอธิษฐาน เช่น ญฺมฺภิมฺภปาที อธิญฺ्ञาติ (อธิ + จา + อ + ติ) ย่อมอธิษฐาน
ซึ่งวิธีมีการหวนไหว้ แห่งแผ่นดินเป็นต้น
- นิจฺฉย การตัดสิน เช่น อธิโมกฺโข การตัดสิน (อธิ + มฺจ + อ)
- ปาปุณฺน การถึง หรือได้ เช่น โภคกฺขนฺธิ อธิจฺฉนฺติ ย่อมได้ ซึ่งกองแห่งโภคะ
(อธิ+คฺม+อ+ติ)

(๑๓) อภิ ยิ่ง, ใหญ่, จำเพาะ, ข้างหน้า, พิเศษ, เหมาะสม, กราบไหว้

- อภิมุขภาว ความเป็นเฉพาะหน้า เช่น อภิมุโข ผู้อยู่เฉพาะหน้า (อภิ + มฺข)
- อภิภฺกมฺติ ย่อมก้าวไปข้างหน้า (อภิ + ภฺก + อ + ติ)
- วิสฺสิญฺจ พิเศษ เช่น อภิธมฺโม ธรรมเนียมพิเศษกว่าพระสูตรคืออภิธรรม
(อภิ+ธมฺม)
- อธิก ยิ่ง เช่น อภิวสฺสชฺติ ย่อมตกหนัก (อธิ + วสฺส + อ + ติ)
- อฺุทฺทกมฺม กระทำข้างบน เช่น อภิรุหฺติ ย่อมขึ้น (อธิ + รุห + อ + ติ)

- กุล	ตระกูล	เช่น	อภิชาติ ผู้เกิดมาในตระกูลดี (อภิ + ชน + ต)
- สารูป	มีสภาพเหมาะสม	เช่น	อภิรูป ผู้มีรูปร่าง (อภิ + รูป)
- วนทน	การกราบไหว้	เช่น	อภิวาเทติ ย่อมกราบไหว้ (อภิ + วท + เณ + ติ)

(๑๔) ปติ (ปฏิ) เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ, เหมือนกัน, ถือเอา, รู้ตลอด, อาศัย

- ปติคต	การอาศัย	เช่น	ปัจจุขันธ์ อารมณ์อันอาศัยอินทรีย์ ๕ (ปติ + อกฺข)
- ปฏิโลม	ทวนกลับ	เช่น	ปฏิโสตร์ ทวนกระแส (ปติ + โสต)
- ปตินิธิ	เหมือน, ตัวแทน	เช่น	อาจารย์ ปติ สิสุโส อ.ศิษย์ เหมือนกับอาจารย์
- ปติทาน	การให้แทน	เช่น	เตลตติกสฺส ฆตฺ ปติ ททาทิ ย่อมให้แทน ซึ่งเนยใส แก่บุคคล ผู้ต้องการน้ำมัน
- นิเสธ	การห้าม	เช่น	ปฏิเสธนํ การปฏิเสธ (ปติ + เสธ + ญ)
- นีวตฺตน	การกลับ	เช่น	ปฏิกุกมติ ย่อมก้าวกลับ ย่อมถอยหลัง (ปติ + กมุ + อ + ติ)
- สาทิสฺส	ความเหมือนกัน	เช่น	ปติรูปกํ ของเทียม (ปติ + รูปก)
- ปติกรณ	การเยียวยา	เช่น	ปติกาโร การเยียวยา (ปติ + กร + ณ)
- อาทาน	การถือเอา	เช่น	ปติคคฺคฺหาติ ย่อมถือเอา ย่อมรับ (ปติ+คห+ณหา+ติ)
- ปติโพธ	การรู้ตลอด	เช่น	ปฏิเวโธ การแทงตลอด ปฏิเวธ (ปติ + วิธ + อ)
- ปฏิจฺจ	การอาศัย	เช่น	ปัจจโย อาศัยแล้วเป็นไป ปัจจย (ปติ + อิ + อ)

(๑๕) สฺย ดี, งาม, ง่าย, ด้วยดี, บริบูรณ์

- โสภณ	งาม	เช่น	สุคนฺโธ กลิ่นหอม (สุ + คนฺธ)
- สฺยจฺจ	ดี	เช่น	สุภฺจฺจ คโต สฺยจฺจ เสด็จไปแล้ว ด้วยดี (เพราะเหตุนั้น) ชื่อว่าสุคต ผู้เสด็จไปด้วยดี (สุ + คต)
- สมฺมา	ด้วยดี	เช่น	สมฺมา คโตติปิ สฺยจฺจ เสด็จไปแล้ว โดยชอบ แม้เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสุคต ผู้เสด็จไปโดยชอบ (สุ + คมฺ + ต)
- สมฺมิตฺติ	บริบูรณ์	เช่น	สุภิกฺขํ ความบริบูรณ์แห่งอาหาร (สุ + ภิกฺขา)
- สฺยตฺถ	ความง่าย	เช่น	สุภโร การงานอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย (สุ+กร+ข)

(๑๖) อา ท้าว, ยิ่ง, กลับความ, เขตแดน, ถึง, เริ่มต้น, กอด, ถือเอา, ไกล, เรียก

- อภิมุขภาว	ความเป็นเฉพาะหน้า	เช่น	อาคจฺจติ ย่อมมา (อา + คมฺ + อ + ติ)
- อุกฺกมฺม	กระทำข้างบน	เช่น	อาโรหติ ย่อมขึ้น (อา + รุห + อ + ติ)
- มรียาท	เขตแดน	เช่น	อาปพฺพตา เขตต์ อ.นา ถึงภูเข
- อภิวิธิ	การแผ่ไป	เช่น	อาภุมาริ โยโส กจฺจายนฺสฺส อ.ชื่อเสียง ของพระกัจจายนเถระ ถึงเด็กน้อย

- ปตฺติ	การถึง	เช่น	อาปตฺติ อาปนฺโน ต้องแล้ว ซึ่งอาปฺติ (อา + ปท + ต)
- อิจฺฉา	ความปรารถนา	เช่น	อาภงฺขา ความหวัง (อา + กขิ + อ + อา)
- ปริสุสฺซน	การกอด	เช่น	อาลิ่งฺคนิ การกอด (อา + ลคิ + ยุ)
- อาทิกมฺม	กระทำเบื้องแรก	เช่น	อารมฺโภ การเริ่มต้น (อา + รภ + อ)
- คหณ	การถือเอา	เช่น	อาทียติ ย่อมถูกถือเอา (อา + ทา + ย + เต) อาลมฺพติ ย่อมหิ้ว (อา + ลพิ + อ + ติ)
- นิवास	การอยู่	เช่น	อาวสโถ ที่อยู่อาศัย (อา + วส + ธ)
- สมิป	ใกล้	เช่น	อาสนฺนํ ใกล้ (อา + สท + ต)
- อวฺหาน	การเรียก	เช่น	อามนฺเตสิ เรียกแล้ว (อา + มนฺต + เณ + ส + อี)

(๑๗) อติ ยิ่ง, เกิน, ล่วง, แรง

- อติทุกฺมณ	การล่วงเลย	เช่น	อติโรจติ อมฺเหหิ ย่อมรุ่งโรจน์กว่า กว่าเรา ท. (อติ + รุจ + อ + ติ) อติโต กาลอันล่วงไปแล้ว (อติ + อี + ต)
- อติทุกฺนฺต	เกินไป	เช่น	อจฺจนฺตํ เกินซึ่งขอบเขต, โทษ (อติ + อนฺต)
- อติสย	ยิ่ง	เช่น	อติกุสฺโล ฉลาดยิ่ง (อติ + กุสล)
- ภูสฺตฺถ	อรรธแรง	เช่น	อติโกโธ โกรธอย่างแรง, โกรธจัด (อติ + โภธ) อติวุทฺธิ เจริญมาก (อติ + วุทฺธิ)

(๑๘) อปิ ใกล้, บน, มองหา, รวบรวม, ตีเตียน, คำถาม (มีการลบ อ ของ อปิ อุปสัคบ้าง)

- สมฺภาวนา	การสรรเสริญ	เช่น	อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ แม้นในกาม ท. อันเป็นทิพย์ เมรุมนฺปิ วินิวิชฺฌิตฺวา คจฺเจยฺย เจาะแล้ว แม้ซึ่ง ภูเขาสินเนรุ ฟังไป
- อเปกฺขา	การมองหา	เช่น	อยมฺปิ ทมฺโม อนฺยโต แม้ อ.อาปฺตินี้ ก็ไม่แน่นอน
- สมฺจฺจย	การรวบรวม	เช่น	อิตฺติปิ อรหํ แม้เพราะเหตุนี้ ทรงเป็นพระอรหันต์ อนฺตมฺปิ อนฺตคฺคฺณมฺปิ อาทาย ถือเอาแล้ว ซึ่งใส่ใหญ่ ด้วย ซึ่งใส่น้อยด้วย
- ครห	การตีเตียน	เช่น	อปิ อมฺหากํ ปณฺทิตก ณะบัตฺติตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต เรา ท.
- ปณฺห	คำถาม	เช่น	อปิ ภาเน ภิภฺโข ลภิตฺถ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน ได้แล้ว ซึ่งอาหาร บ้างหรือ?

(๑๙) อป ปราศ, หลีก, ตีเตียน, บูชา, ประทุษร้าย

- อปคต	ปราศจาก	เช่น	อปมานโน ผู้มีมานะไปปราศแล้ว (อป + มาน) อเปโต ไปปราศแล้ว (อป + อี + ต)
--------	---------	------	--

- ครห	การตีเตียน	เช่น	อปคพโก ผู้มีกรรมอันแล้ว (อป + คพก)
- วชชน	การเว้น	เช่น	อปสาลาย आयนฺติ วาณิชา อ.พอดำ ท. หลีกเว้น จากศาลา ย่อมมา
- ปุชา	การบูชา	เช่น	วุฑฐาปจายี ผู้มีปกติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ (วุฑฐ + อป + จิ + ณี)
- ปทุสน	การประทุษร้าย	เช่น	อประชฺชติ ย่อมประพฤติผิด (อป+ราช+ย+ติ)

(๒๐) อุป เข้าไป, ไกล, มั่น, กล่าวโทษ, ชื่อ, กระทำข้างหน้า, การบูชา

- อุปคมน	เข้าไปไกล	เช่น	นิสินฺน์ วา อุปนิสฺสเทยฺย พึงเข้าไปนั่งไกล ซึ่งบุคคล ผู้นั้นแล้ว กิติ (อุป + นิ + สท + เอยฺย)
- สมีป	ไกล	เช่น	อุปนครํ ไกลแห่งเมือง (อุป + นคร)
- อุปปตฺติ	การเข้าถึง	เช่น	สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ ย่อมเข้าถึง ซึ่งโลกสวรรค์ (อุป + ปท + ย + ติ)
	หรือแปลว่า สมควร	เช่น	อุปปตฺติโต อิกฺขตฺติ อุปฺเปกฺขา ย่อมดู โดยความสมควร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปฺเปกฺขา (อุป + อิกฺข + อ + อา)
- สาทิสฺส	ความเหมือนกัน	เช่น	อุปมานํ อุปฺมา อ.การเปรียบเทียบ ชื่อว่าอุปฺมา (อุป+มา)
- อธิก	ยิ่ง	เช่น	อุป ขาริยํ โทโณ อ.ทะนาน ยิ่งเกิน กว่าขารี
- อุปฺริภาว	ความเป็นข้างบน	เช่น	อุปสมฺปนฺโน ผู้ถึงความเป็นภิกษุอันสูง (อุป+ส+ปท+ต)
- อนสน	การไม่กินอาหาร	เช่น	อุปฺวาโส การอยู่โดยไม่กินอาหาร (อุป + วส + ณ)
- โทสฺกุขาน	การกล่าวโทษ	เช่น	ปรํอุปฺวทติ ย่อมว่าร้ายซึ่งบุคคลอื่น (อุป+วท+อ+ติ)
- สญฺญา	ชื่อ	เช่น	อุปฺธา ชื่อว่าอุปฺธา (อุป + ฐา) อุปฺสคฺโค อุปฺสคฺบท (อุป + สชฺช + ณ)
- ปุพฺพกมฺม	กระทำข้างหน้า	เช่น	อุปฺกุกโม การก้าวไปข้างหน้า, ความบากบั่น (อุป + กมฺ + อ) อุปฺกาโร กระทำคุณก่อน, อุปฺการะ (อุป + กร + ณ)
- ปุชา	การบูชา	เช่น	พฺพุทฺฐปฺภูจาทโก ผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า (พฺพุทฺฐ + อุปฺภูจาท) มาตฺอุปฺภูจานํ การบำรุงมารดา (มาตฺ + อุปฺภูจาน)
- คยฺหาการ	อาการอันควรถือเอา	เช่น	โสเจยฺยปฺปจฺจุปฺภูจานํ ความปรากฏโดยความเป็น บุคคล ผู้สะอาด (โสเจยฺย + ปติ + อุปฺภูจาน)
- ภูสฺตฺถ	อรรถแรง	เช่น	อุปฺปาทานํ การยึดมั่น (อุป + อา + ทา + ญ) อุปฺปายาโส ความลำบากอย่างหนัก (อุป + อายาส) อุปฺนิสฺสโย ที่อาศัยใหญ่ (อุป + นิ + สิ + อ)

๓.๕.๓ นิบาตบท

คำว่า “นิบาต” แปลว่า ศัพท์ที่ตกไป คือถูกวางไว้ข้างหน้าบ้าง ท่ามกลางบ้าง หรือที่สุดของบทบ้าง มีวิเคราะห์ว่า “**ปทาน์ อาทิมชฺฆนฺเตสุ นิปตฺนฺตฺติ นิปาตา**” *ย่อมตกไปในเบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุดของบททั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิบาต (นิ+ปต+อ), นิปาตเมว เนปาดิกิ นิบาตนั้นแหละ ชื่อว่าเนปาดิกะ (นิปาต + ติก)* นิบาตนี้เป็นบท ๑ หนึ่งในบท ๔ คือ นามบท อุปสัคบท นิบาตบท และอาชยาดบท สำหรับนิบาตนี้เป็นบทที่ไม่เปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิภัติ หมายความว่า จะลงวิภัตินามอะไรมาก็ตาม จะต้องถูกลบทิ้งทั้งหมด

นิบาตเป็นศัพท์โดด ๆ ก็มี เป็นศัพท์ที่สำเร็จมาจากนามโดยลงปัจจัยในอรรถของวิภัติก็มี เป็นศัพท์ที่สำเร็จมาจากศัพท์ที่เป็นอพยยัตถิตก็มี และเป็นศัพท์กิริยาगत (ตเวตุนาที่ปัจจัยนัตนัย) ที่สำเร็จมาจากธาตุปัจจัยโดยเฉพาะที่มี ตเว, ตฺ, ตุน, ตวาน และ ตวา ปัจจัยเป็นที่สุดก็มี รูปสำเร็จเป็นนิบาต เรียกว่าอพยยศัพท์ทั้งหมด ดังนี้

(๑) นิบาตแท้ ๆ เป็นคำศัพท์โดด ๆ ไม่สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น หิ, จ, ปน, ตุ เป็นต้น

(๒) นิบาตที่สำเร็จมาจากนามหรือสัพพนาม โดยการลงปัจจัยในอรรถของวิภัติ สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น เอตถ มาจาก “เอต + ถ ปัจจัย” เป็นต้น

(๓) นิบาตที่สำเร็จมาจากอพยยัตถิต สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น เอกธา มาจาก “เอก + ธา ปัจจัย” เป็นต้น

(๔) นิบาตที่สำเร็จมาจากกิตก์ สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น กตฺวา มาจาก “กร ธาตุ + ตวา ปัจจัย” เป็นต้น

การจัดประเภทของนิบาต สามารถจัดได้ตามหน้าที่ของนิบาตนั้น ๆ เช่น นิบาตต้นข้อความ นิบาตบอกกาลปะนะ นิบาตบอกความปรักปับ และนิบาตที่เป็นกาลสัตตมมี เป็นต้น

๑. นิบาตบอกกาลปะนะ (คำร้องเรียก)

อาวุโส	ดูก่อนท่านผู้มีอายุ	เช่น	น ตํ ภายามิ อาวุโส ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.เรา ย่อมไม่กลัว ซึ่งท่าน
อมฺโภ	แนะนำท่านผู้เจริญ	เช่น	อมฺโภ ปุริส ก็ ตูยฺหิมินา ปापเกน พุชฺชิวิตฺเตน แนะนำบุรุษผู้เจริญ อ.ประโยชน์อะไร ด้วยชีวิตที่ไม่ดี อันเลวทรามนี้ แก่ท่าน
หฺมฺโภ	แนะนำท่านผู้เจริญ	เช่น	หฺมฺโภ ปุพฺเพ ฉ สตุถาโร มยฺ อรหฺนตามฺหาติ วิจฺริสุ แนะนำท่านผู้เจริญ อ.ครุ ท. หก ในกาลก่อน กล่าวแล้วว่า อ.เรา ท. เป็นพระอรหันต์ ย่อมเป็น ดังนี้ เทียวไปแล้ว
เว	เฮ้ย, เว้ย	เช่น	วิกฺกมฺ เรมหามิกา แนะนำกว้างใหญ่เอ๋ย อ.ท่าน จงชวนชวายนเถิด

อเร	เฮ้ย, เว้ย	เช่น	อเร ทูภูจโจรา เฮ้ย โจรผู้ชั่วช้า ท.
หเร	เฮ้ย, เว้ย	เช่น	หเร สขา กิสุส นุ ม ชหาสิ เฮ้ย เพื่อน อ.ท่าน ย่อมทิ้ง ซึ่งเรา เพราะเหตุอะไรหนอ?
เช	แน่แม่สาวใช้	เช่น	สเจ เช ตูว์ สจจ ภณสิ แน่แม่สาวใช้ ถ้าว่า อ.เธอ ย่อมพูด ซึ่งความจริงไซ้

๒. นิบาตบอกกาล (กาลสัตตมี)

สมปติ	บัดเดี๋ยวนี้, ในกาลนี้	เช่น	สมปติ ขาดสุส โพิสตุตสุส เทวา ฉตุตฺ ธารยีสุ อ.เทวดา ท. กันแล้ว ซึ่งร่วม แก่พระโพธิสัตว์ ผู้เกิดแล้ว ในบัดเดี๋ยวนี้
อายุติ	ในกาลต่อไป	เช่น	อายุติ โทสํ นาณญาโย โย กาเม ปฏิวเสติ อ.บุคคลใด ย่อมเสพ ซึ่งกาม ท. เพราะไม่รู้ ซึ่งโทษ ในกาลต่อไป
อชช	ในวันนี้	เช่น	ตยชช ปุตเต น ปสุสามิ อ.เรา ย่อมไม่เห็น ซึ่งบุตร ท. เหล่านั้น ในวันนี้
อปรชช	ในวันอื่นอีก	เช่น	มม กลิผลํ ภูชิตฺวา อปรชช เอว ฉาโต โหติ อ.บุคคล บริโภคแล้ว ซึ่งผลของการหว่านไถ ของเรา เป็นผู้หิวแล้ว ในวันอื่นอีกนั้นเทียว ย่อมเป็น
สุเว	ในวันพรุ่งนี้	เช่น	โก ชณฺเฎา มรณํ สุเว อ.ใคร ฟังรู้ ซึ่งความตาย ในวันพรุ่งนี้
เสว	ในวันพรุ่งนี้	เช่น	ภนฺเต เสว อมฺหากํ ภิกฺขุ คณฺหต ข้ำแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระองค์ ขอจงรับ ซึ่งภิกษา ของข้าพระองค์ ท. ในวันพรุ่งนี้
ปรสุเว	ในวันมะรืนนี้	เช่น	สุเว วา ปรสุเว วา มรณํ วา ชีวิตฺ วา โก ชาเนยฺย อ.ใคร ฟังรู้ ซึ่งความตาย หรือว่าซึ่งชีวิต ในวันพรุ่งนี้ หรือ หรือว่า ในวันมะรืนนี้
หियโย	ในวันวาน	เช่น	หियโยปิ ปเรปิ ตยาเวตฺ จานํ สมฺมชฺชิตํ อ.ที่นั่น อันเธอ นั้นเทียว กวาดแล้ว แม้ในวันวาน แม้ในวันอื่นหรือ?
ปเร	ในวันอื่น	เช่น	หियโยปิ ปเรปิ ตยาเวตฺ ฐานํ สมฺมชฺชิตํ อ.ที่นั่น อันเธอ นั้นเทียว กวาดแล้ว แม้ในวันวาน แม้ในวันอื่นหรือ?
สชช	ในวันมีอยู่, ในวันนี้	เช่น	สชช ปาณหฺรํ มมเม ตาพฺน อ.การนำไปซึ่งสัตว์ เป็นการชก ในจุดที่สำคัญของเรา ในวันนี้
สಾಯ	ในเวลาเย็น	เช่น	สಾಯํ นิโครฺฐปาคมี อ.เรา ได้เข้าไปแล้ว สู้ต้นไทร ในเวลาเย็น

ปาโต	ในเวลาเช้า	เช่น	ปาโต ปิณฑาย จรฺนติ อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ในเวลาเช้า
กาลํ	ในเวลารุ่งสาง	เช่น	นายํ กาลํ อกาลํ วา อภิขานาติ กุกุกุโฏ อ.ไถนี้ ย่อมไม่รู้ว่ เวลารุ่งสาง หรือไม่ใช่เวลารุ่งสาง
กลลํ	ในความสมควร	เช่น	อกลลํ มํ พุราหฺมณา อ.พราหฺมณํ ท. ย่อมถาม ซึ่งเรา ในสิ่งที่ไม่สมควร
ทิวา	ในเวลากลางวัน	เช่น	ทิวา วา รตฺโต วา หฺรฺนติ เย พลี อ.ชน ท. เหล่าใด ย่อมนำไป ซึ่งพิธีกรรม ในเวลากลางวัน หรือ หรือว่า ในเวลากลางคืน
นตฺตํ	ในเวลากลางคืน	เช่น	นตฺตํ รตฺติยํ มาลา ยสฺสาติ นตฺตมาโล อ.ระเบียบ ของต้นไม้ใด มีอยู่ ในเวลากลางคืน เพราะเหตุนั้น อ.ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า นตฺตมาล (ต้นกุ่ม, ไม้กะเข้)
นิจฺจํ	แน่นอน, เป็นนิจ	เช่น	ธมฺเมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมาจารี. อ.บุคคลผู้มีปกติประพฤติ ตามซึ่งธรรม ในธรรม ท. เป็นนิจ
สทฺตํ	แน่นอน, เป็นประจำ	เช่น	สทฺตนฺติ นินฺนตฺรํ บทวํ สทฺตํ ไต่แก่ ตลอดไป
อภิณฺหํ	เนื่องๆ	เช่น	อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ อฺนภิขุ พิงพิจารณา เนื่องๆ
อภิกุชฺฌํ	เนื่องๆ	เช่น	อภิกุชฺฌํ ปฺรชฺชติ ย่อมยินดี เนื่องๆ
มุหุํ	เนื่องๆ, บ่อยๆ	เช่น	ก็ มํ มุหุํ เปกฺขสิ หฺมฺจฺโลโม อ.ท่าน เป็นผู้มีขนอันลุกแล้ว เป็น ย่อมมองดู ซึ่งเรา เนื่องๆ เพราะอะไร?
มุหฺหตฺตํ	เพียงชั่วครู่	เช่น	มุหฺหตฺตมปี เจ วิญฺญ, ปณฺทิตํ ปยฺริปาสติ หากว่า อ.ผู้รู้ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งบัณฑิต แม้เพียงชั่วครู่
ภฺตปฺพฬํ	ในอดีตกาล	เช่น	ภฺตปฺพฬํ ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ในอดีตกาล (เคยมีมาแล้ว)
ปฺุรา	ในกาลก่อน	เช่น	ทนฺเต อีเม ฉินฺทิตี ปฺุรา มรามิ อ.นายพราณ ตัดแล้ว ซึ่งงา ท. เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น อ.เรา ย่อมตาย ในกาลก่อน
ยทา	ในกาลใด	เช่น	ยทา เต วิวทิสฺสนฺติ อ.ชน ท. เหล่านั้น จักทะเลาะกัน ในกาลใด
ตทา	ในกาลนั้น	เช่น	ตทา ปณฺณรสุโปสโถ อโหสิ อ.วันนั้น เป็นวันอุโบสถ ๑๕ คำ ได้เป็นแล้ว ในกาลนั้น
กทา	ในกาลไหน	เช่น	กทา อาคโธสิ อ.ท่าน เป็นผู้มาแล้ว ในกาลไหน ย่อมเป็น

๓. นีบาตบอกลสถานที่

สมนุตา	ในที่โดยรอบ	เช่น	สมนุตา จุกวาทเพสุ อตุรากลจณนตุ เทวดา สทุทมมัม มุนีราชสสุ สุนนตุ สคคโมกขทั อ.เทวดา ท. ในจักวาท ท. ในที่โดยรอบ ของจมา ในที่นี้ จงฟัง ซึ่งพระสัทธรรม อันให้ซึ่งสวรรคร์ และนิพพาน ของพระจอมมุนี
สามนุตา	ในที่ใกล้, ในที่โดยรอบ	เช่น	ราชคหสสุ สามนุตา เวปุลลปพพตพุภนตเร ในระหว่าง แห่งภูเขาวะปุลละ ในที่ใกล้ แห่งเมืองราชคฤห์
ปริโต	ในที่โดยรอบ	เช่น	ปริโต คามั วสติ ย่อมอยู่ในที่โดยรอบ แห่งหมู่บ้าน
อภิโต	ในภายใน	เช่น	มุจลินท์ สรี อภิโต ในภายใน แห่งสระมุจลินท์
สมนุตโต	ในที่รอบ ๆ	เช่น	อชยาการั สมนุตโต แวดล้อมแล้ว ซึ่งโรงไฟ ในที่รอบ ๆ
เอกชฌัม	ในส่วนหนึ่ง	เช่น	เอกชฌัม สนนิปตีสู ประชุมกันแล้ว ในส่วนหนึ่ง
เอกมนุตัม	ในที่สมควรข้างหนึ่ง	เช่น	เอกมนุตัม อฏฐาสิ ได้ยืนอยู่แล้ว ในที่สมควรข้างหนึ่ง
เหฏฐา	ในภายใต้	เช่น	มณจสสุ เหฏฐา ในภายใต้ แห่งเตียง
อุปริ	ในเบื้องบน	เช่น	ปาตลโต อุปริ ในเบื้องบน จากชั้นแห่งพื้น
อุทุธัม	ในเบื้องบน	เช่น	อุทุธัม ปาตลตา ในเบื้องบน จากชั้นแห่งพื้น
อโธ	ในเบื้องล่าง	เช่น	อโธ เกสมตถกา ในเบื้องล่าง จากปลายแห่งผม
ติริยัม	ในด้านขวาง	เช่น	นาโค คนตุวา คตมคเค ติริยัม อฏฐาสิ อ.ข้างพลาย ไปแล้ว ได้ยืนแล้วขวาง ในทางเป็นที่เสด็จไป
สมมุชา	ในที่เฉพาะหน้า	เช่น	โส ตัมปิ สมมุชา จิตัม ทิสวา อ.เขา เห็นแล้ว ซึ่งบุคคลเมื่อนั้น ผู้ยืนแล้ว ในที่เฉพาะหน้า
ปรมมุชา	ในที่ลับหลัง	เช่น	กถัม ปรมมุชา วิกปฺปนา โหติตี อ.การไคร่ครวญ ย่อมมี ในที่ลับหลัง ได้อย่างไร?
อาวิ	ในที่แจ่ม, แจ่มแจ่ม	เช่น	อาวิ ภวิสสตี จักมัม อย่างแจ่มแจ่ม
รโห	ในที่ลับ	เช่น	รโห ติฏฐจตี ยืนอยู่ ในที่ลับ
ติโร	ในฝั่งข้างนอก	เช่น	ติโรปากาเร ในฝั่งข้างนอกแห่งกำแพง
อุจฺจัม	ในที่สูง	เช่น	อุจฺจัม นิปนฺโน นอนแล้ว ในที่สูง
นีจัม	ในที่ต่ำ	เช่น	นีจัม นิสฺสีทิ นั่งแล้ว ในที่ต่ำ
อนฺโต	ในภายใน	เช่น	อนฺโตกฏฺฐุ ปทึโป วิย ราวกะ อ.ประทับ ในภายใน แห่งฝา
อนฺตรา	ในระหว่าง	เช่น	อนฺตราจราชคหัม อนฺตราจนาพฺนุทํ อฏฺฐานมคคปฺปฏิปนฺโน อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ดำเนินไป สู่หนทางไกล ในระหว่างแห่งเมืองราชคฤห์ด้วยในระหว่างแห่งเมือง นาพันทาดด้วย ย่อมเป็น

อชฺมตฺตํ	ในภายใน	เช่น	ยงฺกิญฺจิ รูปํ อตีตนาถตปจฺจูปฺปนฺนํ อชฺมตฺตํ วา พหิทฺธา วา... อภิสณฺณหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา... อ.รูป อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีต อนาคต และ ปัจจุบัน ย่อแล้ว สรุปลแล้ว ซึ่งรูปนั้น ในส่วนหนึ่ง ในภายใน หรือ หรือว่า ในภายนอก...
พหิทฺธา	ในภายนอก	เช่น	พหิทฺธา ธมฺมา อ.ธรรม ท. ในภายนอก
พาทิรา	ในภายนอก	เช่น	พาทิรา อาลินฺเท นิสีทิ นังแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก
พาทิรํ	ในภายนอก	เช่น	พาทิรํ อาลินฺเท นิปนฺโน นอนแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก
พหิ	ในภายนอก	เช่น	พหิ อาลินฺเท นิปนฺโน นอนแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก
โอรํ	ในฝั่งนี้, ที่ฝั่งใน	เช่น	โอรํ สมฺพุทธสฺส อติตฺตฺรโป มีรูปอันไม่อ้อม แห่งสมฺพุทธ ในฝั่งใน
ปารํ	ในฝั่งโน้น, ที่ฝั่งนอก	เช่น	ปารํ สมฺพุทธสฺสปิ ปตฺถเยถ พิงฺปรารถนา แม้แห่งสมฺพุทธ ที่ฝั่งนอก
อารา	ในที่ห่างไกล	เช่น	อารา สิงฺฆามิ วาริชํ อ.เรา ย่อมสูดกลิ่น ซึ่งปลา ในที่ห่างไกล
อารกา	ในที่ห่างไกล	เช่น	อารกา ปริวชฺเซหิ อ.ท่าน จงเว้น ในที่ห่างไกล
ปจฺฉา	ในภายหลัง	เช่น	ปจฺฉา น หายเถถ ไม่พึงเสื่อม ในภายหลัง
ปุเร	ในกาลก่อน	เช่น	อหํ ปุเร สณฺณมิสฺสํ อ.เรา จักสำรวม ในกาลก่อน
หุริ	ในโลกอื่น	เช่น	อิธ วา หุริ วา ในโลกนี้ หรือ หรือว่า ในโลกอื่น
เปจฺจ	ในโลกหน้า	เช่น	ส เว เปจฺจ น โสจติ อ.เขาแล ย่อมไม่เศร้าโศก ในโลกหน้า

๔. นิบาตบอกปริจเจท (การกำหนด)

ยาว	เพียงใด	เช่น	ยาวสฺส กาโย จสฺสติ อ.พระวรกาย ของพระผู้มีพระภาคนั้น จักดำรง อยู่เพียงใด?
ดาว	เพียงนั้น	เช่น	ดาว นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสา อ.เทวดาและมนุษย์ ท. ย่อมเห็น ซึ่งพระวรกายนั้น เพียงนั้น
ยาวตา	เพียงใด	เช่น	ยาวตา ภิกฺขเว กาสิโกสลา ตุก่อนภิกษุ ท. อ.แคว้นกาสี และแคว้นโกศล ท. มีอยู่ เพียงใด?
ดาวตา	เพียงนั้น	เช่น	ดาวตา ตฺวํ ภวิสฺสสิ อิติ วา อิติตฺถาย วา ปฏิปนฺโน อ.เธอ เป็นฤาษี หรือ หรือว่า เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเป็น ฤาษี เพียงนั้น

กิตดาวตา	มีประมาณเพียงไร	เช่น	กิตดาวตา นุ โข ภนฺเต อุปาสโก โหตีติ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.บุคคล ชื่อว่าเป็นอุบาสก ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร? ดังนี้
เอตดาวตา	มีประมาณเพียงนี้	เช่น	เอตดาวตา โข มหานาม อุปาสโก โหตีติ ดูก่อนมหานามะ อ.บุคคล ชื่อว่าเป็นอุบาสก ด้วยเหตุมีประมาณเพียงนี้ ดังนี้
กิว	เพียงไร	เช่น	กิว ทูโร คาโม อ.หมู่บ้าน ไกล เพียงไร?

๕. นินาตบออกอุปมา-อุปไมย

ยถา	ฉันใด	เช่น	นครํ ยถา ปจฺจนตํ คฺตตํ สนฺตรพาทิรํ อ.เมือง อันตั้งอยู่ในที่สุด ปลายแดน อันบุคคล คุ้มครองแล้ว ในภายใน และในภายนอก ฉันใด
ตถา	ฉันนั้น	เช่น	ตถฺยบมํ สปฺปริสํ วทามิ อ.เรา ย่อมกล่าว ซึ่งสัตบุรุษ ว่าไม่หวั่นไหว อันมีเสนาเขื่อนเป็นเครื่องเปรียบ ฉันนั้น
ยถาว	ฉันใดนั้นเทียว	เช่น	ยถาว ตฺยาคํ วจฺนํ อ.เรา จะทำ ซึ่งคำ ของท่าน ฉันใดนั้นเทียว
ตถาว	ฉันนั้นนั้นเทียว	เช่น	ตถาว สทฺโธ สุตฺวา อภิสงฺขจฺจ โภชนํ อ.บุคคลผู้มีศรัทธา เป็นพหูสูตร ประสงค์แล้ว ซึ่งโภชนะ ย่อมเลี้ยงดูให้อิ่มหนา เหมือนอย่างนั้นนั้นเทียว
เอวํ	ฉันนั้น	เช่น	เอวํ วิชิตสงฺคามํ สตฺถวาทํ, อนุตฺตํ อ.สาวก ท. ย่อมบำรุง ซึ่งพระผู้มีพระภาค ผู้ยอดเยี่ยม เป็นดุจนายกกองเกวียน ผู้มีสงครามอันชนะแล้ว เหมือนอย่างนั้น
เอวเมว	ฉันนั้นนั้นเทียว	เช่น	เอวเมว ตฺวมปิ ปมฺฤจฺสุ สทฺธํ แมํ อ.เธอ จงปล่อย ซึ่งศรัทธา เหมือนอย่างนั้น
เอวเมวํ	ฉันนั้นนั้นเทียว	เช่น	เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต อ.พระธรรม อันพระโคตม ผู้เจริญ ทรงประกาศแล้ว โดยอเนกปริยาย ฉันนั้นนั้นเทียว
เอวมฺปิ	แม้ฉันนั้น	เช่น	เอวมฺปิ โย เวทฺถุ ภาวิตฺตโต อ.บุคคลใด ผู้มีตน อันอบรมแล้ว เป็นผู้ถึงซึ่งพระนิพพาน แม้ฉันนั้น
ยถापि	แม้ฉันใด, ฉันใด	เช่น	ยถापि รหฺโท คมฺภีโร วิปฺสนฺโน อนาวีโล อ.ห้วงน้ำ อันลึก อันใสสะอาดแล้ว ไม่ขุ่นมัว แม้ฉันใด

เสยยถาปี	แม่จันใจ	เช่น	เสยยถาปี ภิกขเว มหากรุโข ตูก่อนภิกษุ ท. อ.ต้นไม้ใหญ่ แม่จันใจ
เสยยถาปี	นามชื่อแม่จันใจ	เช่น	เสยยถาปี นาม มหตี นงคสีสา อ.งอนไถ อันใหญ่ ชื่อแม่จันใจ
วีย	ราวกะ, ดุจ	เช่น	หตฺถิปฺปภินฺนํ วีย อํกุสคฺคโห ราวกะ อ.นายความช้าง ปราบอยู่ ซึ่งข้างตัวตกมัน
อิว	เพียงดั่ง, เหมือน	เช่น	ตุลฺลํ ภฎฺจิวํ มาลฺลูโต เพียงดั่ง อ.ลม พัดไปอยู่ ซึ่งปยุ่นุ่น ให้ลอยไป
ยถริว	จันใดนั้นเทียว	เช่น	ยถริว โภตา โคตเมน ด้วยพระโคตมผู้เจริญ จันใดนั้นเทียว
ตถริว	จันนั้นนั้นเทียว	เช่น	ตถริว ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า จันนั้นนั้นเทียว
ยถานาม	ชื่อจันใจ	เช่น	ยถานาม วิปฺปวาสา อาคตํ ปุตุตฺตํ มาตา สกึ อภินนฺทติ อ.มารดา ผู้อยู่ปราศจาก เห็นแล้ว ซึ่งบุตร ผู้มาแล้ว ย่อมยินดียิ่ง ครั้งหนึ่ง ชื่อจันใจ
ตถานาม	ชื่อจันนั้น	เช่น	ตถานาม ภควา เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
ยถาหิ	จันใจ	เช่น	ยถาหิ เมโฆ ธนญํ อ.เมฆ คำรามอยู่ จันใจ
ตถาหิ	จันนั้น	เช่น	ตถาหิ ภควา เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
ยถาจ	จันใจ	เช่น	ยถาจ มหาราช ข้าแต่มหาบพิตร ...จันใดนั้นเทียว
ตถาจ	จันนั้น	เช่น	ตถาจ ภควา เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า

๖. นิบาตบอกประการ

เอวํ	ด้วยประการฉะนี้	เช่น	เอวํ ปสฺสึยภาวํ อาปชฺชติ อ.บุรุษนั้น ถึงแล้ว ซึ่งความเป็น แห่งบุคคลผู้อันบัณฑิตพึงสรรเสริญ ด้วยประการฉะนี้
ยถา	โดยประการใด	เช่น	ยถา सा राजानं न पस्सिस्सुत्ति อ.หญิงนั้น จักไม่เห็น ซึ่งพระราชา โดยประการใด
ตถา	โดยประการนั้น	เช่น	ตถาหํ กริสฺสามิ อ.เรา จักกระทำ โดยประการนั้น

๗. นิบาตบอกปฏิเสธ

น	ไม่	เช่น	น วาหํ ปณฺณํ ภุญฺชามิ อ.เรา จะไม่กิน ซึ่งผัก แนนอน
โน	ไม่	เช่น	สุภาสิตํ ภาเสยฺย โน จ ทฺพภาสิตํ ภณฺเ อ.บุคคล ควรพูด ซึ่งคำอันเป็นสุภาษิตเทียว อนึ่ง ไม่ควรพูด ซึ่งคำอันเป็น ทพภาสิต

มา	อย่า	เช่น	มา เอวมกตถ อ.ท่าน ท. อย่าได้กระทำแล้ว อย่างนี้
อ	ไม่	เช่น	อญมาต อสุต อทิฏจ อวิทิต อสจฉิกต อปสุสิต ปญญา อันเรา ไม่รู้แล้ว ไม่ได้ยินแล้ว ไม่เห็นแล้ว ไม่เข้าใจแล้ว ไม่กระจ่างแล้ว ไม่บรรลุลแล้ว ด้วยปัญญา
อลิ	อย่าเลย, พอละ	เช่น	อลิ เต อิท วาเสน อย่าเลย ด้วยการอยู่ ในที่นี้ แก่ท่าน
หลิ	อย่าเลย, ไม่ควร	เช่น	หลิ ทานิ ปกาสิตุ ไม่ควร เพื่ออันแสดง ในกาลนี้
เอว, ว	นั่นเทียว, เท่านั้น	เช่น	ปุพฺพเว เม ภิกฺขเว สมโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสฺตฺตสฺเสวสโต เอตทโหสิ อ.ความปริวิตกนี้ ได้มีแล้ว แก่เรา ผู้มีได้ตรัสรู้ สัมโพธิญาณ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ นั่นเทียว มีอยู่ในกาลก่อน นั่นเทียว แต่กาลเป็นที่ตรัสรู้

๘. นิบาตบอกความได้ยินเล่าลือ

กิริ	ได้ยินว่า	เช่น	เอวํ กิริ อกาสิ ได้ยินว่า อ.เธอ ได้กระทำแล้ว อย่างนี้หรือ?
ขลุ	ได้ยินว่า	เช่น	สมาโน ขลु โภ โคตโม ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.พระสมณะ ผู้โคตม มีอยู่
สุทํ	ได้ยินว่า	เช่น	โส สุทํ เถโร มหุลลกกาลे ปพฺพชิ ได้ยินว่า อ.พระเถระนั้น บวชแล้ว ในกาลแห่งตนเป็นคนแก่

๙. นิบาตบอกความปรักป (กำหนดเงื่อนไข)

เจ	หากว่า	เช่น	มํ เจ ตวํ นิกฺขณํ วเน หากว่า อ.ท่าน ฝั่งไว้ ซึ่งเรา ในป่าไชรั
สเจ	ถ้าว่า	เช่น	สจหา อปฺปมตฺโต ภเว ถ้าว่า อ.เรา เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงเป็นไชรั
ยทิ	ผิวว่า	เช่น	ยทิมสฺส โลกนาถสฺส, วิรชฺฉิสฺสาม สาสนํ ผิวว่า อ.เรา ท. จักผิต ซึ่งคำสอน ของพระโลกนาถนั้นไชรั
อถ	ถ้าว่า	เช่น	อถาหํ ปจฺมวเย ปพฺพเชยฺย ถ้าว่า อ.เรา พึ่งบวช ในปฐมวัย ไชรั
อปฺเปว	ไหนหนอ	เช่น	อปฺเปว มํ ภควา อฏฺฐิกํ โอวทฺเขยฺย ไฉนหนอ อ.พระผู้มี พระภาค พึงสั่งสอน ซึ่งเรา ด้วยดี
อปฺเปว นาม	ชื่อแม่ไหน, ไฉนหนอ	เช่น	อปฺเปวนาม อยมายสฺมา อนฺุโลมิกาणि เสนาสนาणि ปฏฺิเสวมาโน อญฺญมาราเธยฺย ไฉนหนอ? อ.ท่านผู้มีอายุนี้ ไซ้สอยอยู่ ซึ่งเสนาสนะ ท. อันสัปปายะ พึ่งบรรลุล ซึ่งพระอรหันต์

นุ	หนอ	เช่น	กี นุ โขสุมิ, กถึ นุ โขสุมิ อ.เรา จะเป็นอะไรหนอแล ย่อมเป็น
ยหฺนฺหน	โฉนหนอ, กระไรหนอ	เช่น	ยหฺนฺหนานํ เอโกว วเสยยามิ โฉนหนอ อ.เรา ผู้เดียวเที่ยว ฟังอยู่

๑๐. นิบาตบอกความถาม (ปัจจุฉนตถ)

กจฺจิ	หรือ, แลหรือ	เช่น	กจฺจิ ภิกฺขเว ชมณีนํ, กจฺจิ ยาปนียํ ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อัฏฐภาพ อันเธอ ท. ยังพอนใดหรือ, อ.อัฏฐภาพ อันเธอ ท. ยังพอ ให้เป็นไปได้อหรือ?
นุ	หรือ, หนอ	เช่น	โก นุ โข ภาเต เหตุ สิตสฺส ปาตุกมฺมาย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อะไรหนอแล เป็นเหตุ แห่งการแยม ทำให้ปรากฏ
กิณฺหุ	หรือหนอ, เหตุใด	เช่น	กิณฺหุ สนฺตรมาโนว ธิปเรงฺอยู่เที่ยว เพราะเหตุอะไรหนอ?
กถึ	อย่างไร	เช่น	กถึ สฺ ตรติ โอมํ ย่อมข้าม ซึ่งโอมะ (ห้วงน้ำ) ได้อย่างไร?
กิสฺสุ	อะไรสิ	เช่น	กิสฺสุ เจตฺวา สุขํ เสติ อ.บุคคล ดัดแล้ว ซึ่งอะไรสิ ย่อมนอน เป็นสุข
กึ	อะไร	เช่น	กึ เสวมาโน ลภติชฺ ปรณฺณํ อ.บุคคล ในโลกนี้ เสพอยู่ ซึ่งอะไร ย่อมได้ ซึ่งปัญญา
นฺนุ	มิใช่หรือ	เช่น	นฺนุ จ โภ สทฺททุกฺกมานุรูปฺน อตุเถน ภวิตพฺพํ แน่ท่านผู้เจริญ ก็ อันอรรถ ฟังมี ตามสมควรแก่ ลำดับของศัพท์ มิใช่หรือ?

๑๑. นิบาตบอกความรับ (สมฺปฏฺิจฺฉนตถ)

เอวํ	อย่างนั้น	เช่น	เอวํ ภาเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปฏฺิสฺสุตฺวา อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น รับแล้ว ซึ่งพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาค ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อย่างนั้น
สาหุ	ดีแล้ว	เช่น	สาหุติ รับแล้วว่า อ.ดีละ ดังนี้
ลหุ	เบา, ไม่เป็นไร	เช่น	ลหุติ รับแล้วว่า ไม่เป็นไร ดังนี้
โอปายิกํ	เหมาะสม	เช่น	โอปายิกนฺติ รับแล้วว่า เหมาะสมแล้ว ดังนี้
ปติรูปํ	สมควร	เช่น	ปติรูปนฺติ รับแล้วว่า สมควรแล้ว ดังนี้
อาม	ครับ, ค่ะ	เช่น	อามารุโส ชานามิ ดูก่อนผู้มีอายุ ครับ อ.ผม ย่อมรู้
สาธุ	ดีละ, ครับ, ค่ะ	เช่น	สาธุ สฺภูจฺ ภาเต สํวริสฺสามิ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดีละ อ.กระผม จักสำรวม ด้วยดี

๑๒. นิบาตบอกความเดือน (โจทนต์ถ)

อิงขม	เชิญเถอะ, เอาเถอะ เช่น	อิงขม เม ตูว์ อานนุท ปานี๋ย ออาหาร ดูก่อนอานนุท เอาเถอะ อ.เชอ จงนำมา ซึ่งน้ำดื่ม แก่เรา
หนุท	เชิญเถิด, เอาเถอะ เช่น	หนุท ทานี ภิกุขเว อามนุตยามิ โว, วยธมมา สงุขารา, อปปมาเทน สมปาเทถ ดูก่อนภิกุขุ ท. เอาเถอะ ในกาลนี้ อ.เรา ขอเดือน ซึ่งเชอ ท., อ.สังขาร ท. มีความเสื่อมไป เป็นธรรมดา, อ.เชอ ท. ยังกิจ จงให้ ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาทเถิด

๑๓. นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยคมีอรรถเป็นอเนก

จ	ด้วย, อนึ่ง, ก็, จจริงอยู่	ปน	ส่วนว่า, ก็
วา	หรือ, บ้าง, ด้วย	อปี	แม่, บ้าง
หิ	ก็, จจริงอยู่, เพราะว่า	อปีจ	เออ ก็
ตุ	ส่วนว่า, ก็	อถวา	อีกอย่างหนึ่ง

๑๔. นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม (ปทปุรณะ)

หุ	หนอ	โ	แล
สุ	ลี	วต	หนอ
เว	เว็	หเว	เว็, แล
โว	เว็		

๑๕. นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

(๑) อตถิ, สกุกา, ลพุกา ใช้ในอรรถ ปฐมาวิภัตติ

อตถิ	มีอยู่	เช่น	ปุตฺตา มตฺถิ. อ.บุตร ท. ของเรา มีอยู่
สกุกา	อาจ, สามารถ	เช่น	สกุกา ภิกุขเว อกุสลฺ ปชหิตฺ กุสลฺ ภาเวตฺ ดูก่อนภิกุขุ ท. อันบุคคล อาจ เพื่ออันละ ซึ่งอกุศล เพื่ออันยังกุศล ให้เจริญ
ลพุกา	ได้	เช่น	ลพุกา ภิกุขเว ปถวี เกตฺ วิกุเกตฺ จาเปตฺ โฉจินิตฺ วิจินิตฺ ดูก่อนภิกุขุ ท. อ.แผ่นดิน อันบุคคล ฟังได้ เพื่ออันซื้อ เพื่ออันขาย เพื่ออันจำนอง เพื่ออันตรวจสอบ เพื่ออัน เลือกเฟ้น

(๒) ทิวา, ภิโย, นโม ใช้ในอรรถของ ปฐมวิภัติ และ ทุตติยวิภัติ

ทิวา	เวลากลางวัน	เช่น	รตฺตีเยว สมานํ ทิวาติ สณฺชานนฺติ อ.หมู่ชน ย่อมสำคัญ ซึ่งเวลากลางคืนนั้นเทียว ว่าเป็นเวลากลางวัน
ภิโย	ยิ่ง	เช่น	อุปฺปชฺชติ สุขํ, สุขา ภิโย โสมนสฺสํ อ.ความสุข ย่อมเกิดขึ้น, อ.ความโลมณัส อันยิ่ง กว่าความสุข ย่อมเกิดขึ้น
นโม	ความนอบน้อม	เช่น	นโม เต พุทฺธวโรตฺถุ ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้กล้าหาญ อ.ความนอบน้อม ขอจงมี แต่พระองค์ (อรรถปฐม วิภัติ) นโม กโรหิ นาคสฺส อ.ท่าน จงกระทำ ซึ่งการนอบน้อม แก่พระอรหันต์ (อรรถทุตติยวิภัติ)

(๓) สยํ, สามํ, สํ, สมฺมา, กิณฺติ ใช้ในอรรถของ ตติยวิภัติ

สยํ	ด้วยตนเอง	เช่น	สยํ อภิญฺญาถ กมฺมทุกฺกิสฺสยํ อ.เรา ตรัสรู้แล้ว ด้วยตนเอง ฟังอ้าง ซึ่งใคร?
สามํ	ด้วยตนเอง	เช่น	สามํ สจฺจจฺานิ อภิสมฺมุชฺฉิตฺวา ตรัสรู้ยิ่งแล้ว ซึ่งสัจจะ ท. ด้วยพระองค์เอง
สํ	ด้วยตนเอง	เช่น	สมฺพุทฺโธ ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
สมฺมา	โดยชอบ	เช่น	เย เอวํ ชานนฺติ, เต สมฺมา ชานนฺติ อ.ชน ท.เหล่านี้ได้ ย่อมรู้ อย่างนี้, อ.ชน ท.เหล่านั้น ย่อมรู้ โดยชอบ
กิณฺติ	อย่างไร	เช่น	กิณฺติ เม สวากา สทฺธาถ วทฺเพยฺยํ อ.สวาก ท. ของเรา พึงเจริญ ด้วยศรัทธา อย่างไร?

(๔) บทที่ลง โส, โต และ ธา ปัจจัย เป็นที่สุด ลงในอรรถ ตติยวิภัติ

สุดฺโตโส	โดยสูตร	เช่น	สุดฺโตโส ฐมฺมํ วาเจยฺย ยังอนุปัสสมันนํ ฟังให้กล่าว ซึ่งธรรม โดยสูตร
ปทโส	โดยบท, โดยส่วน	เช่น	ปทโส ฐมฺมํ วาเจยฺย ยังอนุปัสสมันนํ ฟังให้กล่าว ซึ่งธรรม โดยบท
อนิจฺจโต	โดยความไม่เที่ยง	เช่น	อนิจฺจโต สมฺมสฺติ ย่อมพิจารณา โดยความเป็นสภาพ ไม่เที่ยง
ทุกฺขโต	โดยความเป็นทุกข์	เช่น	ทุกฺขโต สมฺมสฺติ ย่อมพิจารณา โดยความเป็นทุกข์
เอกธา	โดยส่วนเดียว	เช่น	เอเกน วิภาเคน เอกธา โดยส่วนหนึ่ง ชื่อว่า เอกธา
ทฺวิธา	โดยสองส่วน	เช่น	ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา โดยส่วน ท. สอง ชื่อว่า ทฺวิธา

(๕) บทที่ลง **ตเว** และ **ตุ้** บัจจย เป็นที่สุด ใช้ในอรรถ **จตุตถีวิภัตติ**

กาทเว	เพื่ออันกระทำ	เช่น	ปุณฺณานิ กาทเว	เพื่ออันกระทำ	ซึ่งบุญ ท.
ทาทเว	เพื่ออันให้	เช่น	ทานานิ ทาทเว	เพื่ออันให้	ซึ่งทาน ท.
กาตุ้	เพื่ออันกระทำ	เช่น	ปุณฺณานิ กาตุ้	เพื่ออันกระทำ	ซึ่งบุญ ท.
กาเรตุ้	เพื่ออันยัง...ให้ทำ	เช่น	วิหาริ์ กาเรตุ้	เพื่ออันยังช่างให้สร้าง	ซึ่งวิหาร
ทาตุ้	เพื่ออันให้	เช่น	ทานานิ ทาตุ้	เพื่ออันให้	ซึ่งทาน ท.
ทาเปตุ้	เพื่ออันยัง... ให้ให้	เช่น	ทานิ์ ทาเปตุ้	เพื่ออันยังบุคคลนั้นให้ถวาย	ซึ่งทาน

(๖) บทที่ลง **โส** และ **โต** บัจจย เป็นที่สุด ใช้ในอรรถ **ปัญจมีวิภัตติ**

ทิมโส	จากส่วนยาว	โอรโส	จากฝั่งนี้
ราชโต วา	จากพระราชาก็ดี	โจรโต วา	จากโจร ก็ดี

(๗) บทที่ลง **โต** บัจจย เป็นที่สุด ใช้ในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ**

เอกโต	ที่ด้านหนึ่ง	ปุรโต	ที่ข้างหน้า
ปัจจนโต	ที่ข้างหลัง	ปสฺสโต	ที่ด้านข้าง
ปิฏฺจโต	ที่ข้างหลัง	ปาทโต	ที่เท้า, บนพื้น
สีสโต	บนศีรษะ	อคฺคโต	บนยอด
มูลโต	ใกล้โคนต้น, ที่ราก		

(๘) บทที่ลง **ตฺร** และ **ถ** บัจจย เป็นต้นเป็นที่สุด ใช้ในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ**

ยตฺร	ใน... ไต	ยถถ	ใน... ไต
ยหิ	ใน... ไต	ตตฺร	ใน... นั้น
ตตฺถ	ใน... นั้น	ตหิ	ใน... นั้น
ตหิ	ใน... นั้น		

(๙) **อทฺธา, อญฺญทตฺถ, ตคฺฆ, ชาตฺถ, กามิ์, สสฺสกิ์** ใช้ในอรรถ **เอกสิ** โดยส่วนตัวเดียว

อทฺธา	แน่แท้	เช่น	อทฺธา อาวุโส ภควา ชานิ์ ชานาติ, ปสฺสสิ์ ปสฺสสติ	ดูก่อนท่านผู้มีอายุ
			อ.พระผู้มีพระภาค เมื่อรู้ ย่อมตรัสว่า ย่อมรู้, เมื่อเห็น ย่อมตรัสว่า	
			ย่อมเห็น แน่แท้	
อญฺญทตฺถ	โดยแน่แท้	เช่น	อญฺญทตฺถ มาณวกานญฺเฆว สุตฺวา	ฟังแล้ว ซึ่งคำ ของมาณพ ท.
			นั้นเที่ยว โดยแน่แท้	
ตคฺฆ	แน่แท้	เช่น	ตคฺฆ สุกต โปชฺฆงฺคา	ข้าแต่พระสุคต อ.ธรรม ท.เหล่านั้น
			เป็นโพชฆงค์ แน่แท้	

ชาติ	โดยแน่แท้	เช่น	อิทญฺหิ ชาติ เม ทิฏฺฐจฺ, นยฺมํ อิติหิตฺทํ ก็ อ.ความเป็น พระอรหันต์นี้ อันเรา เห็นแล้ว โดยแน่แท้, อ.ความเป็น พระอรหันต์นี้ ไม่ใช่เรื่องเล่าต่อๆ กันมา
กามํ	แน่แท้	เช่น	กามํ จขาม อสุเรสุ ปาณํ อ.เรา ท. จะสละ ซึ่งชีวิต ในอสูร ท. เป็นแน่แท้
สสฺสกํ	แน่แท้	เช่น	เอวรูปํ เต ราหุล กายเนน กมฺมํ สสฺสกํ น จ กรณียํ ตุก่อนราหุล อ.กรรม อันเห็นปานนี้ อันเธอ ไม่ควรกระทำ ด้วยกาย อย่างแน่แท้

(๑๐) เหวํ, อิติ, อิตฺถํ ใช้ในอรรถ นิตฺถสฺสน ชี้แจง แสดงตัวอย่าง

เอวํ	อย่างนี้	เช่น	เอวมปิ เต มโน อ.ใจ ของเธอ แม้อย่างนี้
อิติ	อย่างนี้	เช่น	อิตฺถิ เต มโน อ.ใจ ของเธอ แม้อย่างนี้
อิตฺถํ	อย่างนี้	เช่น	อิตฺถมปิ เต มโน อ.ใจ ของเธอ แม้อย่างนี้

(๑๑) อิติ เพราะเหตุนั้น, จบแล้ว, ดังนี้แล

- เหตุ	เพราะเหตุนั้น	เช่น	สาสตีติ สตุถา ย่อมสั่งสอน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า พระศาสดา
- วากฺยปริสฺมตฺติ	จบคำพูด, ดังนี้แล	เช่น	อิติ ปทฺฐปฺลิตฺธิยํ สนฺธิกณฺโฑ ปจฺโม อ.สนธิกณฑ์ อันเป็นกณฑ์ที่ ๑ ในคัมภีร์ปทฺฐปฺลิตฺธิ จบแล้ว

(๑๒) ยถา สมควรแก่สภาพ, กล่าวซ้ำ, ตามลำดับ, แสดงตัวอย่าง

- โยคตฺตา	ความเหมาะสม	เช่น	ยถารูปํ อุกฺปฺสฺหริติ ย่อมโน้มเข้าไป ตามสมควร
- วิจฺฉา	กล่าวซ้ำ	เช่น	เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒํ อ.ผู้เจริญ ท.ใดใด ชื่อว่า ยถาวุฑฺฒ
- ปทฺตุถานตฺวิตฺต	ไม่ข้ามอรรถบท	เช่น	ยถากุมํ ตามลำดับ
- นิตฺถสฺสน	แสดงตัวอย่าง	เช่น	โก คสฺส ยถา กุลฺลปโก อ.การแปลงเป็น ก แห่ง ค ย่อมมี เช่น กุลฺลปโก (ผู้เข้าถึงตระกูล)

(๑๓) เหวํ อย่างนี้, อย่างนี้หรือ

- อปเทส	ชี้แนะ, บอกวิธี	เช่น	เอวํ เต อภิกฺกมิตพฺพํ อันเธอ ฟังก้าวไปข้างหน้า อย่างนี้
- ปญฺห	การถาม	เช่น	เอวํ กิร อกาสิ ได้ยินว่า อ.เธอ ได้กระทำแล้ว อย่างนี้หรือ?

(๑๔) กิณฺจาปี ใช้ในอรรถ อหฺนุคฺคหณ การคล้อยตาม

กิณฺจาปี	แม้ก็จริง	เช่น	กิณฺจาปี เม ภนฺเต ภควา สทฺธาโยโก ปจฺจโยโก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค เป็นผู้ อันข้าพระองค์ควรศรัทธา ควรเชื่อ แม้ก็จริง
----------	-----------	------	--

(๑๕) อโห พืช, โอ, นำอัศจรรย์

- **ครห** การตีเตียน เช่น อโหวตเรอสมากंपณทิตก เฮี้ยดูก่อนบัตถิตผู้นำรังเกียจของเรา ท. ไวย โอหนอ
- **ปลัสน** การสรรเสริญ เช่น อโห พุทโธ โอ อ.พระพุทเจ้า
- **ปตุถน** ความปรารถนา เช่น อโห วต มั อรณเณ วสมานั รชเช อภิลิณเจยย โอหนอ อ.มหาชนพึงอภิเสกซึ่งเราผู้อยู่อยู่ในป่าในความเป็นแห่งพระราช

(๑๖) นาม ชื่อ, ชื่อว่า, หนอ, หรือ

- **ครห** การตีเตียน เช่น อตฺถิ นาม ตาต รฎฺจปาล อมฺหากั เนพะอรัฐบาล อ.ทรัพย์ของเรา ท. มีอยู่หนอ
- **ปลัสน** การสรรเสริญ เช่น สวากาปินาม เอวํ มหิทฺธิกา ชื่อแม่.สวาท.เป็นผู้มีฤทธิ์มาก อย่างนี้ ย่อมเป็น
- **สญฺญา** ชื่อ เช่น วิสาขา นาม อุปาสิกา อ.อุปาสิกาชื่อว่าวิสาขา
- **ปญฺห** การถามปัญหา เช่น อตฺถิ นาม ตาต สฺทินุณ เนพะอสฺทิน อ.ทรัพย์ ของเรา มีอยู่ มีใช่หรือ?, ก็ นาเมต. อ.ชื่อนั้น ชื่ออะไร?

(๑๗) สาธุ ดีละ, ดั่งข้าพเจ้าขอโอกาส

- **ปลัสน** การสรรเสริญ เช่น สาธุ สาธุ สาริปุตฺต ดูก่อนสาริปุตฺร ดีละ
- **ยาจน** การขอ เช่น สาธุ เม ภนฺเต ภควา ธมฺมํ เทเสตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดั่งข้าพระองค์ขอโอกาส อ.พระผู้มีพระภาค ขอจงแสดงซึ่งธรรม แก่ข้าพระองค์

(๑๘) สาธุ, สุกฺกุ, เอวเมตํ ใช้ในอรรถ **อนุโมทน** การพลอยยินดี

- สาธุ** ดีแล้ว เช่น สาธุ เต กตํ อ.กรรม อันท่าน กระทำแล้ว ดีแล้ว
- สุกฺกุ** ดีแล้ว เช่น สุกฺกุ เต กตํ อ.กรรม อันท่าน กระทำแล้ว ดีแล้ว
- เอวเมตํ** ข้อนี้ชอบแล้ว เช่น เอวเมตํ มหาราช ข้าแต่มหาบพิตร อ.ข้อนี้ ชอบแล้ว

(๑๙) หนุณ แน่, จริงๆ, หนอ

- **อนุมาน** คาดคะเน เช่น หนุณ หิ น โส ธมฺมวินโย โอรโก, น สา โอรกา ปพฺพชฺชา อ.พระธรรมวินัยนี้เห็นจะไม่ต่ำ เป็นแน่แท้, อ.บรรพชานี้เห็นจะไม่ต่ำ เป็นแน่แท้
- **อนุสรณ** หวนระลึก เช่น สา หนุณ กปณฺธิยา อนุธา อปริณายิกา อ.ช้างพังนั้น เป็นช้างกำพัว ตาบอด ไม่มีผู้นำทาง ช้างนำสงสารจริง ๆ

- ปริวิตกกถ ความดำริ เช่น ยนฺหนฺนาหํ อนุชชชช ชีวิตา โวรเปยฺย ใฉนหนอ? ' อ.เรา เข้าไปใกล้แล้ว ฟังปลงลง จากชีวิต

(๒๐) กสฺมา ใช้ในอรรถ การณปุจฉน การถามถึงเหตุการณ์

กสฺมา เพราะเหตุอะไร เช่น กสฺมา ภวํ วิชนมรมณฺณนิสฺสิตโต อ.พระองค์ (พระโคตม) อาศัยอยู่ในป่า ที่ปราศจากคน เพราะเหตุไร?

(๒๑) ยสฺมา, ตสฺมา, ตถาหิ, เตน ใช้ในอรรถ การณจุเจทน การกำหนดขอบเขตเหตุ

ยสฺมา เพราะเหตุใด เช่น ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รุปํ อนตฺตา ตุก่อนภิกษุท. ก็ อ.รูป เป็น อนัตตา ย่อมเป็น เพราะเหตุใดแล

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น เช่น ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ เพราะเหตุนั้น อ.รูป ย่อมเป็นไป เพื่ออาพาธ

ตถาหิ เพราะเหตุนั้น เช่น ตถาหิ ปน เม อยฺยปฺปุตฺตา ภควา นิมนฺติโต สุวตฺตนาถ ฆตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสฺสเมน ข้าแต่พระคุณเจ้า ท. ก็เพราะเหตุนั้นแล อ.พระผู้มีพระภาค อันดิฉัน นิมนต์แล้ว เพื่อฉันอาหาร ในวันรุ่งขึ้น กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ

เตน เพราะเหตุนั้น เช่น สฺมุญฺจ เม อคารํ ปวิสิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปาวิสิฺนฺติ อ.เรื่อน อันว่าง อันเรา ฟังเข้าไป ได้มีแล้ว, เพราะเหตุนั้น อ.เรา ได้เข้าไปแล้ว

(๒๒) สห, สทฺธิ, สมนํ, อมา ใช้ในอรรถ สมกฺกริยา กระทำพร้อมกัน

สห กับ เช่น เวเทโห สหมจฺเจหิ อุมฺจฺเคน คมิสฺสติ อ.พระเจ้าเวเทหะ จักเสด็จไป โดยทางอุโมงค์ กับ ด้วยอำมาตย์ ท.

สทฺธิ กับ เช่น มยา สทฺธิ คมิสฺสติ อ.เขา จักไป กับ ด้วยข้าพเจ้า

สมนํ เสมอ เช่น สหสฺเสน สมนํ มิตา ถุกเปรียบเทียบแล้ว เสมอ ด้วยพัน

อมา กับ เช่น สพฺพภิกฺขุเจสฺสุ อมา รณฺณา วตฺตติ อ.บุคคลใด ย่อมเป็นไป กับด้วยพระราชชา ในกิจทั้งปวง ท.

(๒๓) วินา, ริเต ใช้ในอรรถ วิปฺปโยค การไม่ประกอบ การพลัดพราก

วินา เว้น เช่น วินา สทฺธมฺมา นตฺถณฺโณ โกจิ โลเก นาโถ วิชฺชติ อ.ที่ฟัง อะไรๆ ในโลก มีอยู่, อ.ที่ฟัง อื่น เว้น จากพระสัทธรรม ย่อมไม่มี

ริเต เว้น เช่น ริเต สทฺธมฺมา กุโธ สฺสุขิ เว้น จากพระสัทธรรม อ.ความสุข จักมี แต่ที่ไหน

(๒๔) นานา, ปุถุ ใช้ในอรรถ พหุุปการ มีประการต่าง ๆ จำนวนมาก

นานา ต่าง เช่น นานาผลธรา ทูมา อ.ต้นไม้ ท. ทรงไว้ซึ่งผลต่าง ๆ
 ปุถุ จำนวนมาก, ต่างๆ เช่น ปุถุ สมณพราหมณา อ.สมณะและพราหมณ์ ท.
 จำนวนมาก

(๒๕) ปุถุ, วิสุ ใช้ในอรรถ อสงฺฆาต ไม่เกี่ยวข้องกัน

ปุถุ ต่างหาก เช่น อริยะหิ ปุถุ ภูโต ชโน อ.ชน เป็นผู้ต่างหาก
 จากพระอริยะะ ท.
 วิสุ เฉพาะ, ต่างหาก เช่น วิสุวิสุฏฺฐกฺขณตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่การรักษา เฉพาะข้อๆ

(๒๖) ทุฏฺฐ, กุ ใช้ในอรรถ ชิคฺจฺฉา นารังเกียจ

ตุฏฺฐ ไม่ดี, นารังเกียจ เช่น ทุฏฺฐ จาน อ.ที่ อันไม่ดี
 กุ นารังเกียจ เช่น กุปรุโส บุรุษผู้นารังเกียจ

(๒๗) ปุณ ใช้ในอรรถ อปฺปจฺม ในที่ไม่ใช่ครั้งแรก

ปุณ อีก เช่น ปุณ วทามิ อ.ข้าพเจ้า จะกล่าว อีก

(๒๘) กถญฺจि ใช้ในอรรถ กิจฺฉ ยาก, ลำบาก

กถญฺจि อย่างยากลำบาก เช่น โก จาปี ปชฺชลิตโลหคฺคฺหิ คเหตุํ สกุโกติ กถญฺจิพี
 ปาณิตเลน ภูมึ อ.ใครเล่า ย่อมอาจ เพื่ออันจับ
 ซึ่งก่อนเหล็กอันลุกโพรงแล้ว บนพื้นดิน แม้ด้วยฝ่ามือ
 อย่างยากลำบาก

(๒๙) ธา, กุขตฺตํ, สกึ ใช้ในอรรถ สงฺขยาวิภาค การจำแนกสังขยา(จำนวน)

ธา ส่วน, อย่าง, ประการ เช่น เอกธา หนึ่งส่วน
 กุขตฺตํ ครั้ง เช่น ดิกุขตฺตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา กระทำ ปทกฺขิณ สามครั้ง
 สกึ ครั้งเดียว เช่น สกึ นิมุคฺโค ต่ำลงแล้ว ครั้งเดียว

(๓๐) อีสกั ใช้ในอรรถ อปฺป เล็กน้อย

อิสกั นิดหน่อย, เล็กน้อย เช่น อีสกั หสติ ย่อมยิ้ม เล็กน้อย

(๓๑) สณิกั ใช้ในอรรถ มนฺหา เบาๆ ค่อยๆ

สณิกั ค่อยๆ, เบาๆ เช่น สณิกั มนฺทมกฺขิกั อปเนตฺวา นำออกแล้ว ซึ่งฝั่งตัวอ่อน
 ค่อยๆ

(๓๒) ขิปป์, อรฺ, ลหุ, อาสุํ, ตุณฺณํ, อจิริ ใช้ในอรรถ สีม เร็ว

ขิปป์	พลัน	เช่น	ขิปป์เมว สมัชฌตุ อ.มโนรต ของจงสำเร็จ จับพลัน นั้นเทียว
อรฺ	เร็ว, พลัน	เช่น	อรฺ สีมฺ ชรา อสฺสาติ อรณฺชโร อ.ความคร่ำคร่า เร็ว ของน้ำสัมนั้น มีอยู่เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอรณฺช (น้ำสัมน)
ลหุ	เร็ว, พลัน	เช่น	ลหุ อตุถฺ วิจินฺตกา อ.บุคคลผู้ดำริ ท. ซึ่งประโยชน์ เร็ว
อาสุํ	เร็ว, พลัน	เช่น	อาสุํ คมนตฺถาย อสฺโส. อ.ม้า ย่อมมี เพื่อประโยชน์ แก่การไป เร็ว
ตุณฺณํ	เร็ว, พลัน	เช่น	ตุณฺณํ วายตฺติ ตุณฺณวาโย ย่อมเย็บ เร็ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ตุณฺณวาย (ผู้เย็บเร็ว)
อจิริ	ไม่นาน	เช่น	อจิริ วตฺย กายโย, ปถวี อธิเสสฺสติ ไม่นานหนอ อ.กายนี้ จักนอนทับ บนแผ่นดิน

(๓๓) จิริ, จิริสฺส ใช้ในอรรถ ทิมกาล เวลายาวนาน

จิริ	กาลนาน	เช่น	จิริ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม อ.พระสังฆกรรม ของจงตั้งอยู่ ตลอดกาลนาน
จิริสฺส	กาลนาน	เช่น	จิริสฺส วต ปสฺสามิ, พุราหฺมณฺ ปรีนิพฺพุตฺ อ.เรา ย่อมเห็น ซึ่งพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงดับกิเลสแล้ว สิ้นกาลนานหนอ

(๓๔) ฐวฺ แนนอน ใช้ในอรรถ ธิร มั่นคง, อวธารณ ตัดสิน, ชี้ชัด

ธิร	มั่นคง	เช่น	อทฺฐวฺ เม ชีวิตฺ, ฐวฺ มรณฺ อ.ชีวิต ของเรา ไม่เที่ยงแท้, อ.ความตาย เที่ยงแท้
อวธารณ	ตัดสิน, ชี้ชัด	เช่น	ฐวฺ พุทฺโธ ภวามหิ อ.เรา จะเป็นพุทธเจ้า แน่แท้ จะเป็น

(๓๕) หา ใช้ในอรรถ วิสาท ความเหนียวใจ

หา	เฮี้ย	เช่น	หา มฏฺฐกฺุณฺทลฺี เฮี้ย มฏฺฐกฺุณฺทลฺี
----	-------	------	--------------------------------------

(๓๖) ตุณฺหิ ใช้ในอรรถ อภาสน การไม่กล่าว

ตุณฺหิ	นิ่ง	เช่น	ตุณฺหิภูโต อุกฺิเกชฺเยย อ.เขา เป็นผู้นิ่ง ฟังแลดู
--------	------	------	---

(๓๗) สจฺฉิ ใช้ในอรรถ ปจฺจกฺุข ความประจักษ์แก่อินทรีย์

สจฺฉิ	แจ้ง	เช่น	อรหตฺตผลฺ สจฺฉิ อกาสิ อ.เขา ได้กระทำ ให้แจ้งแล้ว ซึ่งอรหตฺตผล
-------	------	------	--

บทที่ ๔

อาชยาด ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กริยา

ความหมายของอาชยาด

คำว่า “อาชยาด” แปลว่า กริยา (Verb) ศัพท์ที่กล่าวกริยามี ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ต้ม ทำ พุด และ คิด เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “กริย อัจกษตีติ อาชยาด, กริยาปท” (อา + ชยา กลณ ในกรการกล่าว + ต) บทใด ย่อมกล่าว ซึ่งกริยา เพราะเหตุนั้น บทนั้น ชื่อว่าอาชยาด ได้แก่กริยาปท (ชื่อว่าอาชยาด เพราะกล่าวกริยา)

ส่วนประกอบที่สำคัญของอาชยาด

ส่วนประกอบที่สำคัญของกริยาอาชยาดนั้นมี ๓ ประการ คือ ชาติ ปัจจัย และวิภตติ เช่น คจจติ ย่อมไป มาจาก คมฺ ชาติ คติมฺหิ ในการไป + อ ปัจจัย + ติ วัตตมานาวิภตติ

วิภตติ

วิภตติ คือศัพท์ที่จำแนกอรรถของชาติมี กาล บท วจนะ และ บุรุษ มีวิเคราะห์ว่า “กาลาทิวเสน ธาตุวตถํ วิชนุตีติ วิภตติโย, ตฺยาทโย อ.ศัพท์ ท. เหล่าใด ย่อมจำแนก ซึ่งอรรถของชาติ ด้วยสามารถกาลเวลาเป็นต้น เพราะเหตุนั้น อ.ศัพท์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า วิภตติ ได้แก่ วิภตติ มี ติ เป็นต้น (ชื่อว่าวิภตติ เพราะจำแนกอรรถของชาติมีกาลเป็นต้น ได้แก่ วิภตติ มี ติ เป็นต้น) เช่น คจจติ มาจาก คมฺ + อ + ติ ติวัตตมานาวิภตตินิ บอกกาล เป็นปัจจุบันกาล, บอกรท เป็นปรัสนบท, บอกรวจนะ เป็นเอกรวจนะ และบอกรบุรุษ เป็นปฐมบุรุษ เป็นต้น

วิภตติอาชยาดนั้น จัดเป็นหมวดๆ มี ๘ หมวดหนึ่ง ๆ มี ๑๒ วิภตติ ดังนี้

๑. วัตตมานาวิภตติ แปลว่า “...อยู่, ย่อม..., จะ...”

	ปรสุสพท		อตตโนปท		
บุรุษ	เอก.	พหู	เอก.	พหู	โยค
ปฐม.	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต	นาม
มัชฌิม.	สิ	ถ	เส	วฺเห	ตุมห
อุตตมะ.	มิ	ม	เอ	มฺเห	อมฺห

๒. ปัญจมีวิภัตติ แปลว่า “จง..., ...เกิด, ของ...”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	ตุ	อนฺตุ	ตํ	อนฺตํ	นาม
มัชฌิม.	หิ	ถ	สฺสุ	วฺโห	ตุมห
อุตฺตมะ.	มิ	ม	เอ	อามเส	อมฺห

๓. สัตตมีวิภัตติ แปลว่า “พึง..., ควร...”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	เอยฺย	เอยฺยํ	เอถ	เอริ	นาม
มัชฌิม.	เอยฺยาสิ	เอยฺยถ	เอโถ	เอยฺยวฺโห	ตุมห
อุตฺตมะ.	เอยฺยามี	เอยฺยาม	เอยฺยํ	เอยฺยามฺเห	อมฺห

๔. ปโรกขาวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	อ	อุ	ตุถ	เร	นาม
มัชฌิม.	เอ	ตุถ	ตุโถ	วฺโห	ตุมห
อุตฺตมะ.	อํ	มฺห	อิ	มฺเห	อมฺห

๕. หิยัตตนิวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว” มี อ อาคมหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	อา	อุ	ตุถ	ตุถํ	นาม
มัชฌิม.	โอ	ตุถ	เส	วฺหํ	ตุมห
อุตฺตมะ.	อํ	มฺหา	อิ	มฺหเส	อมฺห

๖. อัชชตธีวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว” มี อ อาคมหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว”

บุรุษ	ประสพปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	อี	อุ	อา	อุ	นาม
มัชฌิม.	โอ	ตุถ	เส	วุห	ตุมห
อุตตมะ.	อี	มฺหา	อ	มฺเห	อมฺห

๗. ภวิสสันตวิภัตติ แปลว่า “จัก...”

บุรุษ	ประสพปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	สฺสติ	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต	นาม
มัชฌิม.	สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวุเห	ตุมห
อุตตมะ.	สฺสามิ	สฺสาม	สฺส	สฺสามเห	อมฺห

๘. กาลาติปัตตวิภัตติ แปลว่า “จัก...แล้ว” มี อ อาคมหน้าธาตุ แปลว่า “จักได้...แล้ว”

บุรุษ	ประสพปท		อตฺตโนปท		โยค
	เอก.	พหู	เอก.	พหู	
ปฐม.	สฺสา	สฺสํสุ	สฺสถ	สฺสิสุ	นาม
มัชฌิม.	สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวุเห	ตุมห
อุตตมะ.	สฺส	สฺสามฺหา	สฺสี	สฺสามฺหเส	อมฺห

กาล

กาล คือ เวลากระทำของกริยานั้น ๆ ในอาขยาดแบ่งกาลที่เป็นประธานไว้ ๓ กาล คือ (๑) กาลที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เรียกว่า ปัจจุบันกาล (๒) กาลที่ล่วงแล้ว เรียกว่า อดีตกาล และ (๓) กาลที่ยังไม่มาถึง เรียกว่า อนาคตกาล

กาลทั้ง ๓ นี้ แบ่งให้ละเอียดออกไปอีก เป็น ๘ ประการ โดยใช้วิภัตติ ๘ หมวด เป็นเครื่องหมาย ดังนี้

ปัจจุบันกาล แบ่งเป็น ๓ คือ

๑. ปัจจุบันแท้ แปลว่า “...อยู่” ใช้วัตตมานาวิภัตติ เช่น ภิกฺขุ ฆมฺมํ เทเสติ อ.ภิกฺษุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม

๒. ปัจจุบันใกล้อดีต แปลว่า “ยอม...” ใช้วัดตมานาวิภัตติ เช่น กุโธ อากจฺจสิ ตูโว อ.ท่านยอมมา จากที่ไหน?

๓. ปัจจุบันใกล้อนาคต แปลว่า “จะ...” ใช้วัดตมานาวิภัตติ เช่น อหํ วิหารํ คจฺฉามิ อ.เรา จะไป สุวิหาร ปัจจุบันกาลทั้ง ๓ นี้ หมายถึงด้วยวัดตมานาวิภัตติ

อดีตกาล แบ่งเป็น ๓ คือ

๑. อดีตล่วงแล้วไม่มีกำหนด ที่ไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์ ใช้ปโรกขาวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว” เช่น โส กิร ราชา พทฺวุ ได้ยินว่า อ.เขา เป็นพระราช เป็นแล้ว

๒. อดีตล่วงแล้วเมื่อวานนี้ จะประจักษ์ต่ออินทรีย์หรือไม่ประจักษ์ก็ตาม ใช้หิยัตตณีวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว” ถ้ามี อ อากมนำหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว” เช่น โส คามํ อคจฺฉา อ.เขา ได้ไปแล้ว สู่หมู่บ้าน

๓. อดีตล่วงแล้ววันนี้ ทั้งประจักษ์และไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์ ใช้อัชชตณีวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว” ถ้ามี อ อากมนำหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว” เช่น โส ทานํ อทาสิ อ.เขา ได้ให้แล้ว ซึ่งทาน

อนาคตกาล แบ่งเป็น ๒ คือ

๑. กาลที่ยังมาไม่ถึง ใช้ภวิสสันตีวิภัตติ แปลว่า “จัก...” เช่น อหํ ฆมฺมํ สฺขณฺณิสฺสามิ อ.เรา จักฟัง ซึ่งธรรม

๒. อนาคตของอดีตที่ผ่านมาแล้ว แต่ไม่ได้เกิดขึ้น ใช้กาลาติปัตติวิภัตติ แปลว่า “จัก...แล้ว” ถ้ามี อ อากมนำหน้าธาตุ แปลว่า “จักได้...แล้ว” เช่น โส เจ ปจฺจเวเย ปพฺพทฺทํ อลภิสฺสา, อรหา อภวิสฺสา หากว่า อ.เขา จักได้ได้แล้ว ซึ่งการบวช ในปฐมวัยไซริ์, อ.เขา เป็นพระอรหันต์ จักได้เป็นแล้ว

กาลพิเศษ วิภัตติ ๒ หมวด คือ

ปัญจมี และสัตตมีวิภัตติ ไม่บอกกาลอะไร แต่สงเคราะห์เข้าในปัจจุบันกาล ดังนี้

ปัญจมีวิภัตติ ใช้ในกาลอันถูกกล่าวใกล้ ๆ จัดเข้าในปัจจุบันกาล เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อาณตติกาล” แปลว่า “จง..., ...เถิด, ขอจง..., กรุณา..., โปรด..., ช่วย...” ใช้ในอรรถ ๘ อย่าง คือ

๑. อาสึสน ความหวัง ความปรารถนา เช่น โส สฺขี ภาวตุ อ.เขา เป็นผู้มีความสุขของเป็น

๒. อาณตติ การสั่งบังคับให้กระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เทวทตฺโตทานิ โอทนํ ปจตุ อ.นายเทวทัต จงหุง ซึ่งข้าวสุก ในกาลนี้

๓. วิธี การกระทำ เช่น อโย ปาสาโท สฺวณฺณมโย โหตุ อ.ปราสาทนี้ เป็นปราสาทอันสำเร็จแล้วด้วยทอง จงเป็น

๔. นิมนฺตน การนิมนต์ เช่น อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา โภชนํ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 อ.พระผู้มีพระภาค ขอจงนิมนต์รับ ซึ่งอาหาร ของข้าพระองค์

๕. อชฺฌเมสน การเชื้อเชิญ เช่น เทเสตุ ภนฺเต ภควา ฐมฺมํ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 อ.พระผู้มีพระภาค ขอเชิญแสดง ซึ่งพระธรรม

๖. อนุมฺติ การเห็นคล้อยตาม เช่น ปุจฺจตุ ภวํ ปญฺหํ อ.ท่านผู้เจริญ ขอจงถาม ซึ่งปัญหา

๗. ปตฺถนา การขอ เช่น เอกํ เม นยฺนํ เทหิ อ.ท่าน ขอจงให้ ซึ่งนัยน์ตา ข้างหนึ่ง
 แก่กระผม

๘. ปตฺตกาล บอกเวลาที่มาถึงแล้ว เช่น สมฺปตฺโต เต กาลो กฏฺฏกรณ. กฏฺฏํ กโรตุ
 ภวํ อ.เวลา ในการกระทำซึ่งสิ่ง ของท่าน ถึงพร้อมแล้ว อ.ท่านผู้เจริญ จงกระทำ ซึ่งสิ่ง

สัตตมวิภักติ ใช้ในกาลอันถูกกล่าวใกล้ๆ จัดเข้าในปัจจุบันกาล เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า
 “ปริกัปปกาล” แปลว่า “ฟัง..., ควร...” ใช้ในอรรถ ๗ อย่าง คือ

๑. อนุมฺติ การอนุญาตแก่บุคคลอื่นผู้ประสงค์จะทำ เช่น โส คามํ คจฺเจยฺย อ.เขา
 ควรไป สู่หมู่บ้าน

๒. ปริกัปป การคาดคะเนระหว่างเหตุกับผล เช่น ยถิ โส ปจฺมวเย ปพฺพเชยฺย,
 อรฺหา ภเวยฺย ฌิว่า อ.เขา ฟังบวช ในปฐมวัยไซ้, อ.เขา เป็นพระอรหันต์ ฟังเป็น

๓. ปตฺถน ความปรารถนา เช่น อหํ สฺขี ภเว อ.เรา เป็นผู้มีความสุข ฟังเป็น

๔. วิธิ การกระทำ เช่น โส โอนํ ปเจยฺย อ.เขา ฟังหุง ซึ่งข้าวสุก

๕. นิมนฺตน การนิมนต์ เช่น อธิวาเสยฺย เม ภนฺเต ภควา โภชนํ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 อ.พระผู้มีพระภาค ขอนิมนต์รับ ซึ่งอาหาร ของข้าพระองค์

๖. อชฺฌเมสน การเชื้อเชิญ เช่น เทเสยฺย ภนฺเต ภควา ฐมฺมํ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 อ.พระผู้มีพระภาค ขอเชิญแสดง ซึ่งพระธรรม

๗. ปตฺตกาล บอกเวลาที่มาถึงแล้ว เช่น สมฺปตฺโต เต กาลो กฏฺฏกรณ. กฏฺฏํ กเรยฺย
 ภวํ อ.เวลา ในการกระทำซึ่งสิ่ง ของท่าน ถึงพร้อมแล้ว อ.ท่านผู้เจริญ ฟังกระทำ ซึ่งสิ่ง

การก ๓

การก คือ สิ่งที่เป็นเหตุทำกิจให้สำเร็จ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม มี ๓ ประเภท คือ

๑. กัตตุการก คือ ผู้ทำกิจให้สำเร็จ ใช้ในประโยคกัตตุวาจก และประโยคเหตุกัตตุวาจก
 (กัตตุรูป)

๒. กัมมการก คือ เหตุที่ช่วยทำให้กิจสำเร็จ ใช้ประโยคกัมมวาจก และประโยค
 เหตุกัมมวาจก (กัมมรูป)

๓. ภาวการก คือ เป็นตัวกิจเอง (ภาวรูป)

บทของวิภตติ แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย

๑. **วิภตติฝ่ายปรัสสบท** คือ บทที่ระบุรรถเพื่อผู้อื่น ได้แก่ วิภตติ ๖ ตัวแรกของวิภตติ ทั้ง ๘ หมวด รวมทั้งหมด ๔๘ ตัว โดยมากนิยมใช้ในประโยคกัตตุวาก และประโยคเหตุกัตตุวาก
๒. **วิภตติฝ่ายอัตตโนบท** คือ บทที่ระบุรรถเพื่อตน ได้แก่ วิภตติ ๖ ตัวหลังของวิภตติ ทั้ง ๘ หมวด รวมมี ๔๘ ตัว โดยมากจะนิยมใช้ในประโยคกัมมวาก ประโยคเหตุกัมมวาก และประโยคภาววาก แต่ในประโยคกัตตุวากก็มีใช้

วิภตติ มี ๒ ประเภท

๑. **สัพพธาตุกวิภตติ** วิภตติที่ประกอบได้กับธาตุทุกตัวมี ๔ หมวด ได้แก่ วัตตมานา, ปัญจมี, สัตตมี และหิยัตตนิ
๒. **อสัพพธาตุกวิภตติ** วิภตติที่ไม่สามารถประกอบกับธาตุทุกตัวได้ มี ๔ หมวด ได้แก่ ปโรกขา, อชชตนิ, ภวิสสันตี และกาลาติปัตติ

วจนะ (พจน์)

วจนะ คือ คำที่แสดงจำนวนถึงสิ่งของที่พูดถึงว่ามีมากน้อยเพียงใด ในอาชยาดมี ๒ วจนะ เหมือนในนาม คือ (๑) เอกวจนะ มีจำนวนหนึ่งเดียว (๒) พหุวจนะ มีจำนวนมาก ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป สาเหตุที่มี ๒ วจนะ เพราะจะต้องสัมพันธ์กับสุทธนามซึ่งทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคเสมอ สิ่งที่จะต้องสัมพันธ์กับสุทธนาม ในอาชยาดมี ๒ ประการ คือ บุรุษ และวจนะ ต้องตรงกันเสมอ

บุรุษ

บุรุษ คือ ชั้นของกิริยาอาชยาด สัมพันธ์กับบุรุษสัพพนาม หมายถึงด้วยวิภตติ จัดเป็น ๓ บุรุษ เหมือนบุรุษสัพพนาม ดังนี้

๑. **ปฐมบุรุษ** สรรพนามที่ใช้เรียกบุคคลที่เราพูดถึง ใช้ประกอบกับสุทธนาม และปริส สัพพนาม เฉพาะ ต ศัพท์ (นามโยค)
๒. **มัชฌิมบุรุษ** สรรพนามที่ใช้เรียกคู่สนทนา ใช้ประกอบกับ ตุมห ศัพท์ (ตุมหโยค)
๓. **อุตตมบุรุษ** สรรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูดเอง ใช้ประกอบกับ อมฺห ศัพท์ (อมฺหโยค)

ธาตุ

ธาตุ คือ รากศัพท์ ซึ่งแสดงความหมายของศัพท์ มีสภาพทรงกิริยาไว้ มีวิเคราะห์ว่า “กริยํ ธาเนหิตติ ธาตโว” อ.ศัพท์ ท. เหล่าใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งกิริยา เพราะเหตุนั้น อ.ศัพท์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า ธาตุ (สภาพที่ทรงกิริยาไว้) ธาตุแต่ละตัวมีอรรถมาก บางตัวมีความหมายเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัย ที่ลงประจำหมวดธาตุ บางตัวมีความหมายเปลี่ยนแปลงไปตามอุปสรรคที่ประกอบอยู่ข้างหน้าธาตุเป็นต้น เป็นเหตุให้ธาตุแต่ละตัวมีอรรถมากดังกล่าว

ธาตุนั้น มี ๗ หมวด ตามประเภทของวิกรณปัจจัย ดังนี้

๑. หมวด ภู ธาตุ เรียก ภูวาทิคณะ ลง อ ปัจจัย

(ภูวาทิตอ อ)

ภวติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น	ภู สุตตาย ในความมี, ความเป็น + อ + ตี
โหติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น	หฺ หฺ สุตตาย ในความมี, ความเป็น + อ + ตี
ปจติ	ย่อมหุง, ย่อมต้ม	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + อ + ตี
ลภติ	ย่อมได้	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ตี
มรติ	ย่อมตาย	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + อ + ตี
หฺรติ	ย่อมนำไป	หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
อาหฺรติ	ย่อมนำมา	อา + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
ปหฺรติ	ย่อมตี	ป + หฺร ปหาเร ในการตี + อ + ตี
นีหฺรติ	ย่อมนำออกไป	นี + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
สํหฺรติ	ย่อมรวบรวม	สํ + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
วิหฺรติ	ย่อมอยู่	วิ + หฺร นินวาเส ในการอยู่ + อ + ตี
ปฺริหฺรติ	ย่อมบริหาร	ปฺริ + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
จรติ	ย่อมเที่ยวไป	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ตี
สรติ	ย่อมระลึกถึง	สร คตฺติจินฺตาย ในการไปและการคิด + อ + ตี
ผฺรติ	ย่อมแผ่ไป	ผฺร พฺยาปเน ในการแผ่ไป + อ + ตี
วจติ	ย่อมกล่าว	วจ วียตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ตี
ภาสติ	ย่อมกล่าว	ภาส วียตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ตี
ปฺจฺจนฺติ	ย่อมถาม	ปฺจฺจนฺ ปฺจฺจนฺเน ในการถาม + อ + ตี
รกฺขติ	ย่อมรักษา	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + ตี
ยาจติ	ย่อมขอ, ย่อมอ้อนวอน	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + ตี
ภกฺขติ	ย่อมกิน	ภกฺข อทเน ในการกิน + อ + ตี
พฺนฺหฺรติ	ย่อมผูก	พฺนฺหฺร พฺนฺหฺรเน ในการผูก + อ + ตี

ควาสติ	ย่อมนแสวงหา	ควาส มคฺคน ในการแสวงหา + อ + ตี
วาสติ	ย่อมนอยู่	วาส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ตี
ชีวติ	ย่อมนเป็นอยู่	ชีว ปาณชารणे ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + ตี
โรทติ	ย่อมนร้องไห้	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + ตี
อกุโกสติ	ย่อมนตำ	อา + กุส อกุโกเส ในการตำ + อ + ตี
ปกุโกสติ	ย่อมนเรียก	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + อ + ตี
วหติ	ย่อมนำไป	วห ปาปเน ในการให้ถึง + อ + ตี
นหฺหติ	ย่อมนับถึง	นหฺห นหฺหเน ในความนับถึง + อ + ตี
วนหฺหติ	ย่อมนกราบไหว้	วนหฺห อภิวนฺหเน ในการกราบไหว้ + อ + ตี
ปวิสติ	ย่อมนเข้าไป	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + ตี
ปสฺสติ	ย่อมนเห็น	ทิส เปกฺขणे ในการดู, การเห็น + อ + ตี
นีสฺหติ	ย่อมนั่ง	นิ + สท คตฺยาวसाने ในการสิ้นสุดการไป + อ + ตี
วทติ	ย่อมนกล่าว	วท วิยตฺติยํ วาจาญํ ในการพูดชัด + อ + ตี
ฌายติ	ย่อมนเพ่ง	ฌเฆ จินฺตยาญํ ในความคิด + อ + ตี
ปฺริวิสติ	ย่อมน้องคาส (เลี้ยงดู)	ปฺริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + ตี
อุทฺทิสฺสติ	ย่อมนแสดง	อุ + ทิส อติสฺซชฺชเน ในการแสดง + อ + ตี
มุสฺสติ	ย่อมนกระทบ	มุสฺส สมฺมุสฺเส ในการกระทบ, สัมผัส + อ + ตี
เสติ, สยติ	ย่อมนอน	สิ สเย ในการนอน + อ + ตี
เนติ, นยติ	ย่อมนำไป	นี นเย ในการนำไป + อ + ตี
เชติ, ชยติ	ย่อมนชนะ	ชิ ชเย ในการชนะ + อ + ตี
อิจฺจติ	ย่อมนปรารถนา	อิสุ อิจฺจยาญํ ในความปรารถนา + อ + ตี
คจฺจติ	ย่อมนไป, ย่อมนถึง	คมฺ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตี
ติฏฺฐติ	ย่อมนยืน, ย่อมนั่ง	จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ตี
ปิวติ	ย่อมนดื่ม	ปา ปาเน ในการดื่ม + อ + ตี
เทติ	ย่อมนให้	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ตี
นมติ	ย่อมนอบน้อม	นมฺ นเต ในการโน้มลง + อ + ตี
นมฺสฺสติ	ย่อมนน้อมสการ	นมฺสฺส วนฺทนานตฺยํ ในการน้อมไหว้ + อ + ตี

๒. หมวด รุช ธาตุ เรียก รุชาทิคณะ ลง อ และ เอ ปัจจัย และลงนิกหิตอาคมต้นธาตุ
(รุชาทิโต นิคหิตปุพพณฺจ)

รุชฺชติ	ย่อมปิด, ย่อมกั้น	รุช อวารณ ในการปิด,กั้น + อ + ตี
ฉินฺหติ	ย่อมตัด	ฉิหิ ทูริชการณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + ตี
ภินฺหติ	ย่อมผ่า, ย่อมทำลาย	ภิหิ วิชารณ ในการผ่า, ทำลาย + อ + ตี
ยุชฺชติ	ย่อมประกอบ	ยุช โยเค ในการประกอบ + อ + ตี
ภุชฺชติ	ย่อมกิน	ภุช พยวหฺรณ ในการกลืนกิน + อ + ตี
มุจฺจติ	ย่อมปล่อย	มุจ จาเค ในการสละ, ปล่อย + อ + ตี
วิหฺหติ	ย่อมได้, ย่อมประสบ	วิห ลาภ ในการได้ + อ + ตี
นิพฺพินฺหติ	ย่อมเบียดหน่าย	นิ + วิห ตุฏฺฐิย ในความยินดี + อ + ตี

๓. หมวด ทิว ธาตุ เรียก ทิวาทิคณะ ลง ย ปัจจัย
(ทิวาทิโต โย)

ทิวพฺพติ	ย่อมเล่น, ย่อมรุ่งเรือง	ทิว กิพาย ในการเล่น + ย + ตี
สิพฺพติ	ย่อมเย็บ	สิวุ ตนตสนฺตาน ในการสืบทอดเส่นัด้าย + ย + ตี
อุปฺปชฺชติ	ย่อมเกิดขึ้น	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตี
อุปฺปชฺชติ	ย่อมเข้าถึง	อุป + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตี
วิปฺชชติ	ย่อมวิบัติ	วิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตี
ปฏฺิปฺชชติ	ย่อมปฏิบัติ, ย่อมดำเนินไป	ปติ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตี
อาปฺชชติ	ย่อมถึง, ย่อมต้อง	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตี
สํวชฺชติ	ย่อมมีปรากฏ	สํ + วิท ภาเว ในความมี,ความเป็น + ย + ตี
พุชฺชติ	ย่อมตรัสรู้	พุช อวคฺมเน ในการรู้ + ย + ตี
ยุชฺชติ	ย่อมรบ, ย่อมต่อสู้	ยุช สมปฺหาเร ในการต่อสู้ + ย + ตี
กุชฺชติ	ย่อมโกรธ	กุช โกเป ในความโกรธ + ย + ตี
วิชฺชติ	ย่อมแทง	วิช ตาพเน ในการแทง + ย + ตี
สนฺนยฺหติ	ย่อมผูกสอด	สํ + นห พนฺชเน ในการผูก + ย + ตี
มณฺณติ	ย่อมสำคัญ	มน ฅาเณ ในความรู้ + ย + ตี
สมาทิยติ	ย่อมสมาทาน	สํ + อา + ทา อาทาน ในการถือเอา + ย + ตี
ตฺสฺสติ	ย่อมยินดี	ตฺส ปิติย ในความยินดี + ย + ตี
กฺุปฺปติ	ย่อมกำเริบ	กฺุป โกเป ในความกำเริบ + ย + ตี
ชยติ	ย่อมเกิด	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + ตี

๔. หมวด สฺ ฐาตุ เรียก สวาतिकณะ ลง ฌ, ณา และ อุณา ปัจจัย

(สวาதிโต ฌณาอุณา จ)

สุโนติ	ย่อมฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ฌ + ติ
สุณาติ	ย่อมฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ณา + ติ
ปหิณาติ	ย่อมส่งไป	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ณา + ติ
ปาปฺณาติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลู่	ป + อป ปาปฺณเน ในการให้ถึง, บรรลู่ + อุณา + ติ
สกุณาติ	ย่อมอาจ	สกุ สตุติมฺหิ ในความสามารถ + อุณา + ติ

๕. หมวด กิ ฐาตุ เรียก กิยาतिकณะ ลง นา, ปฺป และ ฌหา ปัจจัย

(กิยาதிโต นา, คหาதிโต ปฺปฌหา)

กิณาติ	ย่อมซื้อ	กิ ทพฺพวิณิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + นา + ติ
วิกุกิณาติ	ย่อมขาย	วิ + กิ ทพฺพวิณิมเย ในการซื้อขาย + นา + ติ
ชินาติ	ย่อมชนะ	ชิ ชเย ในความชนะ + นา + ติ
จินาติ	ย่อมสั่งสม	จิ จเย ในการสั่งสม + นา + ติ
ชานาติ	ย่อมรู้	ฌา อวโพชน ในการรู้ + นา + ติ
วิชานาติ	ย่อมรู้, ย่อมรู้แจ้ง	วิ + ฌา อวโพชน ในการรู้ + นา + ติ
มินาติ	ย่อมตวง	มิ มาเน ในการตวง + นา + ติ
ลฺุณาติ	ย่อมตัด, ย่อมเกี่ยว	ลฺุ ฉทน ในการตัด + นา + ติ
ฐฺุณาติ	ย่อมห้วนไป	ฐฺุ กมฺปน ในความห้วนไหว + นา + ติ
คณฺหาติ	ย่อมถือเอา	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + ติ
อุคฺคณฺหาติ	ย่อมเรียนเอา	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + ติ
ปคฺคณฺหาติ	ย่อมยกย่อง, ย่อมประคอง	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + ติ
นิกฺคณฺหาติ	ย่อมชม	นิ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + ติ
สงฺคณฺหาติ	ย่อมสงเคราะห์เอา	สฺ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + ติ
ปฏิกฺคณฺหาติ	ย่อมรับเอา	ปติ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + ติ
เมปฺปติ	ย่อมถือเอา	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ปฺป + ติ

๖. หมวด ธนุ ธาตุ เรียก ตนาทิกณะ ลง โอ และ ยिर ปัจจัย

(ตนาทิตโต โอยิรา)

ตโนติ	ย่อมแผ่ไป	ตฺนุ วิตถาเร ในการแผ่ไป + โอ + ติ
กโรติ	ย่อมกระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ติ
กยิรติ	ย่อมกระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + ยิร + ติ
อภิสงฺขโรติ	ย่อมปรุงแต่ง	อภิ + สฺ + กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ติ
สกุโกติ	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ	สก สตุติมฺหิ ในความสามารถ + โอ + ติ
ปฺปโปติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ	ป + อป ปาปฺนุเน ในการให้ถึง + โอ + ติ

๗. หมวด จุร ธาตุ เรียก จุราทิกณะ ลง เณ และ ฌย ปัจจัย

(จุราทิตโต เณฌยา)

โจเรติ	ย่อมขโมย	จุร เถยเย ในความขโมย + เณ + ติ
โจรยติ	ย่อมขโมย	จุร เถยเย ในความขโมย + ฌย + ติ
จินฺเตติ	ย่อมคิด	จินฺต จินฺตายฺ ในความคิด + เณ + ติ
จินฺตยติ	ย่อมคิด	จินฺต จินฺตายฺ ในความคิด + ฌย + ติ
มนฺเตติ	ย่อมปรึกษา	มนฺต คุตฺตภาสเน ในการกล่าวคําคุ่มครอง + เณ + ติ
ปาเลติ	ย่อมรักษา	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + เณ + ติ
เวเทติ	ย่อมรู้	วิท ญาเณ ในความรู้ + เณ + ติ
ธาเรติ	ย่อมทรงไว้	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + ติ

ธาตุ มี ๒ ประเภท คือ

๑. สกัมมกธาตุ ธาตุที่เรียกหากรรม ที่เชื่อมกับคำแปลว่า “ซึ่ง” และ “สู่” ได้ดี เช่น กฺมฺ ฺกโรติ ย่อมกระทำ ซึ่งเสีย, คามํ ฺคจฺจติ ย่อมไป สู่หมู่บ้าน และ โอทนํ ฺปจฺติ ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก เป็นต้น

๒. อกัมมกธาตุ ธาตุที่ไม่เรียกหากรรม กล่าวกริยา เช่น อจฺจติ ย่อมอยู่, เสติ ย่อมนอน, ติฏฺฐติ ย่อมยืน เป็นต้น

ปัจจัย

ปัจจัย คือศัพท์ที่ลงหลังจากธาตุ ทำหน้าที่ให้รู้การกรกว่าเป็นกัตตุการก กัมมการก หรือ ภาวการก เป็นเหตุให้รู้ว่า กิริยาศัพท์นี้ทำหน้าที่เป็นนวกจอะไร กล่าวถึงอะไร (ปัจจัยเป็นเหตุให้รู้ว่าจก)

ดังที่กล่าวแล้วว่า ปัจจัยนั้นใช้สำหรับประกอบหลังจากธาตุ เป็นเครื่องหมายให้ทราบนวกจ ตามโครงสร้างของประโยค ทั้ง ๕ ประโยค ดังนี้

- (๑) วิจารณ์ปัจจัย ๑๗ ตัว คือ อ, ๐, อิ, อี, เอ, โอ, ย, ณ, ณา, อุณา, นา, ปุ, ณา, โอ, ยिर, เณ และ ฌย ปัจจัย เป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้ง ๗ หมวด เป็นเครื่องหมายกัตตุจก
- (๒) การิตปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย เป็นเครื่องหมายเหตุกัตตุจก
- (๓) ย ปัจจัย และ อิ, อี อาคมหน้า ย ปัจจัย เป็นเครื่องหมายกัมมจก
- (๔) การิตปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย พร้อมกับ ย ปัจจัย และ อิ, อี อาคมหน้า ย ปัจจัย เป็นเครื่องหมายเหตุกัมมจก
- (๕) ย ปัจจัย อิ อาคมหรือ อี อาคมหน้า ย ปัจจัย และวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวณะ เป็นเครื่องหมายภาวจก

โครงสร้างรูปประโยคภาษาบาลี ๕ (จก ๕)

ธาตุที่ประกอบด้วยปัจจัยและวิภัตติ(กาล/บท/วณะ/บุรุษ) สำเร็จแล้ว เรียกว่า จก แปลว่า กิริยาศัพท์ที่บอกประธาน, ผู้กล่าวประธาน จัดเป็น ๕ จก ตามชนิดแห่งตัวประธาน ดังนี้

- (๑) **ประโยคกัตตุจก** กล่าวผู้กระทำ[กัตตา]เป็นประธานในประโยค เช่น สุตโ อโทน ปจติ อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก (ลงปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้ง ๑๗ ตัว คือ อ, ๐, อิ, อี, เอ, โอ, ย, ณ, ณา, อุณา, นา, ปุ, ณา, โอ, ยिर, เณ และ ฌย) (มีข้อสังเกตดังนี้ : ปฐม-กัตตา, ทุตติยา-กรรม)
- (๒) **ประโยคเหตุกัตตุจก** กล่าวถึงผู้ที่เป็นเหตุให้คนอื่นกระทำกิริยา เช่น สามิโก สุก โอทน ปาเจติ อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก (เจ้านายเป็นเหตุให้พ่อครัว หุงข้าว) (ลงการิตปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย)
- (๓) **ประโยคกรรมจก** กล่าวสิ่งที่ถูกกระทำ [กรรม] เป็นประธานในประโยค เป็นการยก เอาสิ่งที่ถูกกระทำขึ้นมากล่าวเป็นประธานในประโยค เช่น สุตเณ โอทโน ปจียเต อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว ย่อมหุง (มีข้อสังเกตดังนี้ : ตติยา-กัตตา, ปฐม-กรรม) ลง ย ปัจจัย และ ลง อิ, อี อาคมหน้า ย ปัจจัย

(๔) **ประโยคเหตุการณ์มาจาก** กล่าวถึงสิ่งที่ถูกผู้อื่นใช้ให้กระทำการกิจ เช่น สามิเกณ สุโทโหน ปาจาปิยเต อ.พ่อครัว อันเจ้านาย ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก [บาลีสยามหลวง ยกอุตตัมมะขึ้นมาเป็นประธาน เช่น สามิเกณ สุโท โหน ปาจาปิยเต อ.ข้าวสุก อันเจ้านาย ยัง พ่อครัวย่อมให้หุง] ลงการิตปัจจย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ฌาเป และฌาปย พร้อมกับลง ย ปัจจย และ อิ, อี อาคมหน้า ย ปัจจย

(๕) **ประโยคภาวจาก** กล่าวถึงภาวะ ความมี ความเป็น ในประโยค เช่น เตน ภูยเต อันเขา ย่อมเป็น ลง ย ปัจจยและวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวณะ [มีข้อสังเกตดังนี้ : ประธานจะประกอบด้วยตติยวิภัตติ เอกวณะหรือพหุวณะก็ได้]

๔.๑ ภูวาทิคณะ ฉกาลิวิภัตติวิธาน

ภู ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวิภัตติ (มี, เป็น)

	ปรัสนบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	ภวติ	ภวานติ	ภวเต	ภวานเต	นามโยค
มัชฌิม	ภวสิ	ภวถ	ภวเส	ภววุเห	ตุมหโยค
อุตตม	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามเห	อมุหโยค

ปจ ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวิภัตติ (หุง, ต้ม)

	ปรัสนบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	ปจติ	ปจนติ	ปจเต	ปจนเต	นามโยค
มัชฌิม	ปจสิ	ปจถ	ปจเส	ปจวุเห	ตุมหโยค
อุตตม	ปจามิ	ปจาม	ปजे	ปจามเห	อมุหโยค

คจ ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวิภัตติ (ไป)

	ปรัสนบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	คจจติ	คจจนติ, คจจเร	คจจเต	คจจนเต, คจจเร	นามโยค
มัชฌิม	คจจสิ	คจจถ	คจจเส	คจจวุเห	ตุมหโยค
อุตตม	คจจามิ	คจจาม	คจจเ	คจจามเห	อมุหโยค

อนุ บทหน้า + ฎ ธาตุ + ย ปัจจย + วัตตมานาวร้กตติ (กรรย) (เสวย)

อ้ตตโนบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	อนุฎยเต	อนุฎยนุเต	นามโยค
ม้ชณม	อนุฎยเส	อนุฎยวุเห	ตุมหโยค
อุตตม	อนุฎยเ	อนุฎยยามุเห	อมุหโยค

คมุ ธาตุ + ย ปัจจย + วัตตมานาวร้กตติ (กรรย) (ไป)

อ้ตตโนบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	คจณียเต	คจณียนุเต	นามโยค
ม้ชณม	คจณียเส	คจณียวุเห	ตุมหโยค
อุตตม	คจณียเ	คจณียยามุเห	อมุหโยค

ฎ ธาตุ + อ ปัจจย + ป้ญจมีร้กตติ (มี, เป้ณ)

ปร้สสบท

อ้ตตโนบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	ภวตุ	ภวนุตุ	ภวต้	ภวนุต้	นามโยค
ม้ชณม	ภว, ภวห	ภวถ	ภวสสุ	ภววุโห	ตุมหโยค
อุตตม	ภวาม	ภวาม	ภเว	ภวามเส	อมุหโยค

อนุ บทหน้า + ฎ ธาตุ + ย ปัจจย + ป้ญจมีร้กตติ (กรรย) (เสวย)

อ้ตตโนบท

ปร้สสพ้ตตตะ

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม.	อนุฎยต้	อนุฎยนุต้	อนุฎยยตุ	อนุฎยยนุตุ	นามโยค
ม้ชณม.	อนุฎยสสุ	อนุฎยวุโห	อนุฎยยห	อนุฎยยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อนุฎยเ	อนุฎยยามเส	อนุฎยยาม	อนุฎยยาม	อมุหโยค

ปจ ธาตุ + อ ปัจจย + ป้ญจมีร้กตติ (หุง, ต้ม)

ปร้สสบท

อ้ตตโนบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>เอก.</u>	<u>พหุ.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม.	ปจตุ	ปจนุตุ	ปจต้	ปจนุต้	นามโยค
ม้ชณม.	ปจ, ปจห	ปจถ	ปจสสุ	ปจวุโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ปจาม	ปจาม	ปजे	ปจามเส	อมุหโยค

ปจ ธาตุ + ย ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (กรรม) (หุง, ต้ม)

	อັตตโนบท		ปรัสสปทตตะ		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปฐม.	ปจจตุ	ปจจนตุ	ปจจตุ	ปจจนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปจจสสุ	ปจจวโห	ปจจ, ปจจาหิ	ปจจถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปจจเ	ปจจามเส	ปจจามิ	ปจจาม	อมหโยค

คจ ธาตุ + อ ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (ไป)

	ปรัสสปท		อັตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปฐม.	คจจตุ	คจจนตุ	คจจตุ	คจจนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	คจจ, คจจาหิ	คจจถ	คจจสสุ	คจจวโห	ตุมหโยค
อุตตม.	คจจามิ	คจจาม	คจจเ	คจจามเส	อมหโยค

คจ ธาตุ + ย ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (กรรม) (ไป)

	อັตตโนบท		ปรัสสปทตตะ		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปฐม.	คจจียตุ	คจจียนตุ	คจจียตุ	คจจียนตุ	นามโย
มัชฌิม.	คจจียสสุ	คจจียวโห	คจจียาหิ	คจจียถ	ตุมหโยค
อุตตม.	คจจียเ	คจจียามเส	คจจียามิ	คจจียาม	อมหโยค

ภว ธาตุ + อ ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (มี, เป็น)

	ปรัสสปท		อັตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปฐม.	ภเว, ภเวยย	ภเวยฺยํ	ภเวถ	ภเวรี	นามโยค
มัชฌิม.	ภเว, ภเวยยาสิ	ภเวยยาถ	ภเวโถ	ภเวยยาวิโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ภเว, ภเวยยามิ	ภเวยยาม	ภเว, ภเวยฺย	ภเวยยามเห	อมหโยค

อนุ บทหน้า + ภว ธาตุ + ย ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กรรม) (เสวย)

	อັตตโนบท		ปรัสสปทตตะ		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปฐม.	อนุภเวถ	อนุภเวรี	อนุภเวยย	อนุภเวยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	อนุภเวโถ	อนุภเวยยาวิโห	อนุภเวยยาสิ	อนุภเวยยาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อนุภเว, อนุภเวยฺย	อนุภเวยยามเห	อนุภเวยยามิ	อนุภเวยยาม	อมหโยค

ปรจ ธาตุ + ย ปรจจย + สัตตมวีรภัตติ (กรรย) (หุง, ต้ม)

	อัตตโนบท		ปรสสปทตตะ		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปรฐม	ปรจเจต	ปรจเจอร์	ปรจเจ, ปรจเจยย	ปรจเจยยฺ	นามโยค
มชฌม	ปรจเจโถ	ปรจเจยยววโ	ปรจเจ, ปรจเจยยาส	ปรจเจยยยถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปรจเจ, ปรจเจยย	ปรจเจยยยวมเห	ปรจเจ, ปรจเจยยยมี	ปรจเจยยยวม	อมหโยค

คม ธาตุ + อ ปรจจย + สัตตมวีรภัตติ (ปร)

	ปรสสปท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปรฐม	คจเจ, คจเจยย	คจจ, คจเจยย	คจเจถ	คจเจอร์	นามโยค
มชฌม	คจเจ, คจเจยยาส	คจเจยยยถ	คจเจโถ	คจเจยยววโ	ตุมหโยค
อุตตม	คจเจ, คจเจยยมี	คจเจยยยวม	คจเจ, คจเจยย	คจเจยยยวมเห	อมหโยค

คม ธาตุ + ย ปรจจย + สัตตมวีรภัตติ (กรรย) (หุง, ต้ม)

	อัตตโนบท		ปรสสปทตตะ		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปรฐม	คจจเยถ	คจจเยร	คจจเย, คจจเยยย	คจจเยยย	นามโยค
มชฌม	คจจเยโถ	คจจเยยยววโ	คจจเย, คจจเยยยาส	คจจเยยยยถ	ตุมหโยค
อุตตม	คจจเย, คจจเยยย	คจจเยยยวมเห	คจจเย, คจจเยยยมี	คจจเยยยวม	อมหโยค

อ อาคม + ฎ ธาตุ + อ ปรจจย + หยยัตตวีรภัตติ (ม, ปร)

	ปรสสปท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปรฐม	อกว	อกว	อกวตถ	อกวตถ	นามโยค
มชฌม	อกว, อกว	อกวตถ	อกวเส	อกวห	ตุมหโยค
อุตตม	อกว	อกวมห	อกว	อกวมหเส	อมหโยค

อ อาคม + ปรจ ธาตุ + อ ปรจจย + หยยัตตวีรภัตติ (หุง, ต้ม)

	ปรสสปท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ					
ปรฐม	อปจ	อปจ	อปจตถ	อปจตถ	นามโยค
มชฌม	อปจ	อปจตถ	อปจเส	อปจห	ตุมหโยค
อุตตม	อปจ	อปจมห	อปจ	อปจมหเส	อมหโยค

ปจ ธาตุ + อ ปัจจัย + หิยัตตหนีวิภัตติ (หุง, ต้ม)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	ปจา	ปจฺ	ปจตถ	ปจตถุ	นามโยค
มัชฌิม	ปโจ	ปจตถ	ปจเส	ปจวห	ตุมหโยค
อุตตม	ปจ	ปจมฺหา	ปจ	ปจมฺหเส	อมฺหโยค

ปจ ธาตุ + ย ปัจจัย + หิยัตตหนีวิภัตติ (กรรม) (หุง, ต้ม)

	อัตตโนบท			โยค
	เอก.	พหู.	พหู.	
บุรุษ				
ปฐุม	อปจจถ, อปจจตถ	อปจจตถุ	นามโยค	
มัชฌิม	อปจจเส	อปจจวห	ตุมหโยค	
อุตตม	อปจจ	อปจจมฺหเส	อมฺหโยค	

คฺม ธาตุ + อ ปัจจัย + หิยัตตหนีวิภัตติ (ไป)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	อคจฺฉา	อคจฺฉ	อคจฺฉตถ	อคจฺฉตถุ	นามโยค
มัชฌิม	อคจฺฉเ, อคจฺฉ	อคจฺฉตถ	อคจฺฉเส	อคจฺฉวห	ตุมหโยค
อุตตม	อคจฺฉ	อคจฺฉมฺหา	อคจฺฉ	อคจฺฉมฺหเส	อมฺหโยค

อ อากม + คฺม ธาตุ + ย ปัจจัย + หิยัตตหนีวิภัตติ (กรรม) (ไป)

	อัตตโนบท			โยค
	เอก.	พหู.	พหู.	
บุรุษ				
ปฐุม	อคจฺฉียตถ, คจฺฉียตถ	อคจฺฉียตถุ, คจฺฉียตถุ	นามโยค	
มัชฌิม	อคจฺฉียเส, คจฺฉียเส	อคจฺฉียวห, คจฺฉียวห	ตุมหโยค	
อุตตม	อคจฺฉีย, คจฺฉีย	อคจฺฉียมฺหเส, คจฺฉียมฺหเส	อมฺหโยค	

ภฺว ธาตุ + ปโรทขาวิภัตติ (มี, เป็น)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	ภฺว	ภฺว	ภฺวิตถ	ภฺวโร	นามโยค
มัชฌิม	ภฺเว	ภฺวิตถ	ภฺวิตถ	ภฺวโร	ตุมหโยค
อุตตม	ภฺว	ภฺวิมฺห	ภฺว	ภฺวิมฺห	อมฺหโยค

ปจ ธาตุ + ปโรกขาวิภตติ (หุง, ต้ม)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	ปปจ	ปปจ	ปปจิตถ	ปปจิเร	นามโยค
มัชฌิม	ปปเจ	ปปจิตถ	ปปจิตฺโถ	ปปจิวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม	ปปจํ	ปปจิมฺห	ปปจํ	ปปจิมฺเห	อมฺหโยค

ปจ ธาตุ + ย ปัจจัย + ปโรกขาวิภตติ (กรรม) (หุง, ต้ม)

	อัตตโนบท		ปรัสสบทตตะ		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	ปปจจิตถ	ปปจจิเร	ปปจจ	ปปจจ	นามโยค
มัชฌิม	ปปจจิตฺโถ	ปปจจิวฺโห	ปปจจเอ	ปปจจิตถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปปจจํ	ปปจจิมฺเห	ปปจจํ	ปปจจิมฺห	อมฺหโยค

คฺมฺ ธาตุ + ปโรกขาวิภตติ (หุง, ต้ม)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	ชคาม, ชคม	ชคฺม	ชคมิตถ	ชคมิเร	นามโยค
มัชฌิม	ชคเม	ชคมิตถ	ชคมิตฺโถ	ชคมิวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม	ชคมํ	ชคมิมฺห	ชคมํ	ชคมิมฺเห	อมฺหโยค

อ อาคฺม + ปจ ธาตุ + อชชตณีวิภตติ (หุง, ต้ม)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	อปจ, อปจํ	อปจํ, อปจํ	อปจิตถ, อปจา	อปจ	นามโยค
มัชฌิม	อปจ, อปจํ	อปจิตถ	อปจิส	อปจิวฺห	ตุมหโยค
อุตตม	อปจํ	อปจิมฺห, อปจิมฺหา	อปจํ, อปจ	อปจิมฺเห	อมฺหโยค

ปจ ธาตุ + ย ปัจจัย + อชชตณีวิภตติ (กรรม) (หุง, ต้ม)

	อัตตโนบท		ปรัสสบทตตะ		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	อปจจิตถ	อปจจ	อปจจ, อปจจ	อปจจํ, อปจจํ	นามโยค
มัชฌิม	อปจจิส	อปจจิวฺห	อปจจ, อปจจ	อปจจิตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อปจจํ	อปจจิมฺเห	อปจจํ	อปจจิมฺห, -มฺหา	อมฺหโยค

อ อาคม + คมฺ ฐาตุ + อัชชตนีวิภัตติ (ไป)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐม	อคจฉิ, อคจฉิ	อคจฉิสฺส, อคจฉุ	อคจฉิตฺถ, อคจฉา	อคจฉุ	นามโยค
มัชฌิม	อคจฉิ, อคจฉเ	อคจฉิตฺถ	อคจฉิเส	อคจฉิวฺหิ	ตุมหโยค
อุตตม	อคจฉิ	อคจฉิมฺห, -มหา	อคจฉิ	อคจฉิมฺเห	อมฺหโยค

อ อาคม + คมฺ ฐาตุ + อัชชตนีวิภัตติ (ไป)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐม	อคณฉิ, อคณฉิ	อคณฉิสฺส, อคณฉุ	อคณฉิตฺถ	อคณฉุ	นามโยค
มัชฌิม	อคณฉิ, อคณฉเ	อคณฉิตฺถ	อคณฉิเส	อคณฉิวฺหิ	ตุมหโยค
อุตตม	อคณฉิ	อคณฉิมฺห, อคณฉิมฺหา	อคณฉิ	อคณฉิมฺเห	อมฺหโยค

อ อาคม + คมฺ ฐาตุ + อัชชตนีวิภัตติ (ไป)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐม	อคมิ, อคมาสิ	อคมีสฺส, อคมิสฺส, อคมุ	นามโยค
มัชฌิม	อคมิ, อคโม	อคमितฺถ, อคมุตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	อคมี	อคมีมฺห, อคมุมฺห, อคมิมฺหา	อมฺหโยค

อธิ บทหน้า + อ อาคม + คมฺ ฐาตุ + อัชชตนีวิภัตติ (บรรลุ, ถึงทับ)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐม	อชฺฉคฺคา	อชฺฉคฺคํ	นามโยค
มัชฌิม	อชฺฉคฺโค	อชฺฉคฺคตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	อชฺฉคฺคิ	อชฺฉคฺคมฺห	อมฺหโยค

ภู ฐาตุ + ภวิสสันตีวิภัตติ (มี, เป็น)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐม	ภวิสฺสติ	ภวิสฺสนฺติ	ภวิสฺสเต	ภวิสฺสเน, ภวิสฺสเร	นามโยค
มัชฌิม	ภวิสฺสสิ	ภวิสฺสถ	ภวิสฺสเส	ภวิสฺสวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม	ภวิสฺสามิ	ภวิสฺสาม	ภวิสฺสํ	ภวิสฺสามฺเห	อมฺหโยค

ปรจ ธาตุ + ภวรสันตวรกัตต (หุง, ต้ม)

	ปรรสบท		อ้ตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	ปรจิสตติ	ปรจิสสนตติ	ปรจิสเต	ปรจิสสนเต, ปรจิสเร	นามโยค
ปจุม	ปรจิสสสิ	ปรจิสสถ	ปรจิสเส	ปรจิสสวเห	ตุมหโยค
ม้ชฌม	ปรจิสสามิ	ปรจิสสาม	ปรจิสส์	ปรจิสสามเห	อมหโยค

ปรจ ธาตุ + ย ปัจจย + ภวรสันตวรกัตต (กรรม) (หุง, ต้ม)

	อ้ตตโนบท		ปรรสบทตตะ		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	ปรจจิสเต	ปรจจิสสนเต	ปรจจิสตติ	ปรจจิสสนตติ	นามโยค
ปจุม	ปรจจิสเส	ปรจจิสสวเห	ปรจจิสสสิ	ปรจจิสสถ	ตุมหโยค
ม้ชฌม	ปรจจิสส์	ปรจจิสสามเห	ปรจจิสสามิ	ปรจจิสสาม	อมหโยค

คมุ ธาตุ + ภวรสันตวรกัตต (ไป)

	ปรรสบท		อ้ตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	คจจิสตติ	คจจิสสนตติ	คจจิสเต	คจจิสสนเต, คจจิสเร	นามโยค
ปจุม	คจจิสสสิ	คจจิสสถ	คจจิสเส	คจจิสสวเห	ตุมหโยค
ม้ชฌม	คจจิสสามิ	คจจิสสาม	คจจิสส์	คจจิสสามเห	อมหโยค

อ อากค + ภู ธาตุ + กาลาตป้ตตวรกัตต (มี, เป้น)

	ปรรสบท		อ้ตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	อภวรส, อภวรส	อภวรสส์	อภวรสถ	อภวรสสิ	นามโยค
ปจุม	อภวรส, อภวรส	อภวรสถ	อภวรสเส	อภวรสวเห	ตุมหโยค
ม้ชฌม	อภวรส	อภวรสม, -าม	อภวรส	อภวรสม, -าม	อมหโยค

อ อากค + คมุ ธาตุ + กาลาตป้ตตวรกัตต (ไป)

	ปรรสบท		อ้ตตโนบท		โยค
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
บุรุษ	อคจจิส, อคจจิส	อคจจิสส์	อคจจิสถ	อคจจิสสิ	นามโยค
ปจุม	อคจจิส, อคจจิส	อคจจิสถ	อคจจิสเส	อคจจิสสวเห	ตุมหโยค
ม้ชฌม	อคจจิส	อคจจิสม, -าม	อคจจิส	อคจจิสสาม, -าม	อมหโยค

๔.๒ ฎาติคณะ วิกรณวิธาน

หฺ ฐาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	โหติ	โหนติ	นามโยค
มัชฌิม	โหสิ	โหน	ตุมหโยค
อุตตม	โหมิ	โหม	อมหโยค

หฺ ฐาตุ + อ ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	โหตุ	โหนตุ	นามโยค
มัชฌิม	โหหิ	โหน	ตุมหโยค
อุตตม	โหมิ	โหม	อมหโยค

อ อาคม + หฺ ฐาตุ + อชชตณีวิภตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	อหุ, อโหสิ	อहेสุ, อहु, อหุ	นามโยค
มัชฌิม	อโหสิ	อโหสิตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อโหสี, อहु	อโหสิมุห, อหุมห	อมหโยค

สิ ฐาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (นอน)

ปรัสสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	สยติ	สยนติ	นามโยค
มัชฌิม	สยสิ	สยถ	ตุมหโยค
อุตตม	สยามิ	สยาม	อมหโยค

ลี ธาตุ + อ ปัจจย + ปัญจมีวิภตติ (นอน)

บุรุษ	ปรัสสบท		อ้ตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฐม	เสตุ, สยตุ	เสนตุ, สยนตุ	สยต	สยนต	นามโยค
ม้ชฌม	เสหิ, สย, สยَاهิ	เสถ, สยถ	สยสสุ	สยว्ह	ตุมหโยค
อุตตม	เสมิ, สยามี	เสม, สยาม	สเย	สยามเส	อมหโยค

เหี ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวิภตติ (นำไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		
	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	เนติ, นยติ	เนนติ, นยนติ	นามโยค
ม้ชฌม	เนสิ, นยสิ	เนถ, นยถ	ตุมหโยค
อุตตม	เนมิ, นยามี	เนม, นยาม	อมหโยค

เหี ธาตุ + อ ปัจจย + ปัญจมีวิภตติ (นำไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		
	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	เนตุ, นยตุ	เนนตุ, นยนตุ	นามโยค
ม้ชฌม	เนหิ, นย, นยَاهิ	เนถ, นยถ	ตุมหโยค
อุตตม	เนมิ, นยามี	เนม, นยาม	อมหโยค

เหี ธาตุ + อ ปัจจย + สัตตมีวิภตติ (นำไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		
	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	นเย, นเยยย	นเยยย	นามโยค
ม้ชฌม	นเย, นเยยยาสิ	นเยยยถ	ตุมหโยค
อุตตม	นเย, นเยยยามี	นเยยยาม	อมหโยค

จธ ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวิภตติ (ยีน, ต้ง, ดำรง)

บุรุษ	ปรัสสบท		
	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ติฏฐติ	ติฏฐนติ	นามโยค
ม้ชฌม	ติฏฐสิ	ติฏฐถ	ตุมหโยค
อุตตม	ติฏฐามิ	ติฏฐาม	อมหโยค

อธิ บทหน้า + จา ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ยีน, ตั้ง, ดำรง)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐม	อธิฏฺเฐติ	อธิฏฺเฐนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	อธิฏฺเฐสิ	อธิฏฺเฐถ	ตุมหโยค
อุตตม	อธิฏฺเฐมิ	อธิฏฺเฐม	อมฺหโยค

จา ธาตุ + อ ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (ยีน, ตั้ง, ดำรง)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐม	ติฏฺฐตุ	ติฏฺฐนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม	ติฏฺฐจ, ติฏฺฐจาหิ	ติฏฺฐถ	ตุมหโยค
อุตตม	ติฏฺฐจามิ	ติฏฺฐจาม	อมฺหโยค

ปา ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ตี้ม)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐม	ปิพฺติ, ปิวติ	ปิพฺนฺติ, ปิวฺนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ปิพฺสิ, ปิวฺสิ	ปิพฺถ, ปิวฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปิพฺามิ, ปิวามิ	ปิพฺาม, ปิวาม	อมฺหโยค

อส ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐม	อตฺถิ	สนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	อสิ	อตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	อมฺหิ, อสฺมิ	อมฺห, อสฺม	อมฺหโยค

อส ธาตุ + อ ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐม	อตฺถุ	สนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม	อหิ	อตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	อสฺมิ	อสฺม	อมฺหโยค

อส ธาตุ + อ ปัจจย + สัตตมีวักตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ลียา, อสส	ลียุ, อสสุ	นามโยค
มัชฌิม	อสส	อสสถ	ตุมหโยค
อุตตม	อสส์	อสสาม	อมหโยค

อ อาคม + อส ธาตุ + อัชชตนีวักตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	อาลล	อาลลล, อาลล	นามโยค
มัชฌิม	อาลล	อาลลตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อาลล	อาลลมห	อมหโยค

พฐ ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวักตติ (กล่าว)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	พฐวดี, พฐติ, อาห	พฐวนตติ, อาห	พฐเต	พฐวเต	นามโยค
มัชฌิม	พฐล	พฐถ	พฐเส	พฐวเห	ตุมหโยค
อุตตม	พฐมิ	พฐม	พฐเว	พฐมเห	อมหโยค

หน ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมานาวักตติ (เบียดเบียน, ฆ่า)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	หนตติ, หนตติ	หนนตติ	นามโยค
มัชฌิม	หนล	หนถ	ตุมหโยค
อุตตม	หนาม	หนาม	อมหโยค

หน ธาตุ + ย ปัจจย + วัตตมานาวักตติ (กรรม) (เบียดเบียน, ฆ่า)

ปรัสสบท

ปรัสสปทตตะ

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	หญญเต	หญญนเต,หญญเว	หญญตติ	หญญนตติ,หญญเว	นามโยค
มัชฌิม	หญญเส	หญญวเห	หญญล	หญญถ	ตุมหโยค
อุตตม	หญญเ	หญญวมเห	หญญวม	หญญวม	อมหโยค

หุ ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (บุชา, บวงสรวง)

ปรัสนสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	ชุโหติ, ชุหฺวติ	ชุโหนติ, ชุหฺวนติ	นามโยค
มัชฌิม	ชุโหสิ, ชุหฺวสิ	ชุโหถ, ชุหฺวถ	ตุมหโยค
อุตตม	ชุโหมิ, ชุหฺวมิ	ชุโหม, ชุหฺวาม	อมฺหโยค

หา ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ละ, สละ)

ปรัสนสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	ชหาติ	ชหนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ชหาสิ	ชหาถ	ตุมหโยค
อุตตม	ชหามิ	ชหาม	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ให้)

ปรัสนสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	ทหาติ	ทหนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ทหาสิ	ทหาถ	ตุมหโยค
อุตตม	ทหามิ	ทหาม	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ให้)

ปรัสนสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	ทชฺชติ	ทชฺชนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ทชฺชสิ	ทชฺชถ	ตุมหโยค
อุตตม	ทชฺชามิ	ทชฺชาม	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ให้)

ปรัสนสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	เทติ	เทหนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	เทสิ	เทถ	ตุมหโยค
อุตตม	ทมฺมิ, เทมิ	ทมฺม, เทม	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + ปัญฺจมีวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

อັตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม	ททาตุ	ททนตุ	ททตํ	ททนตํ	นามโยค
มัชฌิม	ททาหิ	ททาถ	ททสฺสุ	ททวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม	ททามิ	ททาม	ทเท	ททามเส	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + ปัญฺจมีวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม	เทตุ	เทนตุ	นามโยค
มัชฌิม	เทหิ	เทถ	ตุมหโยค
อุตตม	เทมิ	เทม	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

อັตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม	ทเท, ทเทยฺย	ทเทยฺยํ	ทเทถ	ทเทรํ	นามโยค
มัชฌิม	ทเทยฺยาสิ	ทเทยฺยถ	ทเทโถ	ทเทยฺยวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม	ทเทยฺยามิ	ทเทยฺยาม	ทเทยฺยํ	ทเทยฺยามเส	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม	ทชฺชา, ทชฺเช	ทชฺเชยฺย	นามโยค
มัชฌิม	ทชฺเชยฺยาสิ	ทชฺเชยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม	ทชฺชํ, ทชฺเชยฺยามิ	ทชฺเชยฺยาม	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อ ปัจจัย + หิยยัตตเนวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม	อททา	อททุ	นามโยค
มัชฌิม	อทโท	อททตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	อททํ	อททมฺห	อมฺหโยค

ทา ธาตุ + อัชชตนีวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	อทาสี	อทัสสุ	นามโยค
มัชฌิม	อทาสี, อโท	อทิตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อทาสี	อทาสิมห, อทมุห	อมุหโยค

ทา ธาตุ + ภาวิสสันตีวิภัตติ (ให้)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ทสฺสติ	ทสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ทสฺสสิ	ทสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ทสฺสามิ	ทสฺสาม	อมุหโยค

๔.๓ รุฐาทิคณะ (นิกหิตอาคม + อ ปัจจัย)

รุฐ ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	รุฐฺติ	รุฐฺนฺติ	รุฐฺเต	รุฐฺนฺเต	นามโยค
มัชฌิม	รุฐฺสิ	รุฐฺถ	รุฐฺเส	รุฐฺวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม	รุฐฺสามิ	รุฐฺสาม	รุฐฺเช	รุฐฺวฺมฺเห	อมุหโยค

ยฺช ธาตุ + อ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ประกอบ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ยฺชฺติ	ยฺชฺนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ยฺชฺสิ	ยฺชฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	ยฺชฺสามิ	ยฺชฺสาม	อมุหโยค

ภข ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมณาวรภตต (กน, บรโภค)

ปรสสบท

บรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	ภณชต	ภณชนต	นามโยค
มชฌม	ภณชล	ภณชถ	ตุมหโยค
อุตตม	ภณชาม	ภณชาม	อมหโยค

วท ธาตุ + อ ปัจจย + วัตตมณาวรภตต (ต, ปรสบ)

ปรสสบท

บรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	วทต	วทนต	นามโยค
มชฌม	วทล	วทถ	ตุมหโยค
อุตตม	วทาม	วทาม	อมหโยค

๔.๔ ทวาทคณ (ย ปัจจย)

อุ บทหน้า + ปท ธาตุ + ย ปัจจย + วัตตมณาวรภตต (กตตุ) (กตข้น)

ปรสสบท

อตตโนบท

บรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	อุปชชต	อุปชชนต	อุปชชเต	อุปชชนเต, อุปชชเร	นามโยค
มชฌม	อุปชชล	อุปชชถ	อุปชชเส	อุปชชวเห	ตุมหโยค
อุตตม	อุปชชาม	อุปชชาม	อุปชชเช	อุปชชามเห	อมหโยค

พฐ ธาตุ + ย ปัจจย + วัตตมณาวรภตต (กตตุ) (ฐ, ตรฐฐ)

ปรสสบท

อตตโนบท

บรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม	พฐชต	พฐชนต	พฐชเต	พฐชนเต, พฐชเร	นามโยค
มชฌม	พฐชล	พฐชถ	พฐชเส	พฐชวเห	ตุมหโยค
อุตตม	พฐชาม	พฐชาม	พฐชเ	พฐชามเห	อมหโยค

สํ บพหน้า + นห ธาตุ + ย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (กัตตุ) (ผูกสอด)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐุม	สนฺนยฺหติ	สนฺนยฺหนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	สนฺนยฺหสิ	สนฺนยฺหถ	ตุมหโยค
อุตตม	สนฺนยฺหามิ	สนฺนยฺหาม	อมฺหโยค

มฺน ธาตุ + ย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (กัตตุ) (สำคัญ, ฐั)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐุม	มณฺณติ	มณฺณนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	มณฺณสิ	มณฺณถ	ตุมหโยค
อุตตม	มณฺณามิ	มณฺณาม	อมฺหโยค

สํ + อา บพหน้า + ทา ธาตุ + ย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (กัตตุ) (สมาทาน)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐุม	สมาทิยติ	สมาทิยฺนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	สมาทิยสิ	สมาทิยถ	ตุมหโยค
อุตตม	สมาทิยามิ	สมาทิยาม	อมฺหโยค

ตุส ธาตุ + ย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (กัตตุ) (ยินตี)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐุม	ตุสฺสติ	ตุสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ตุสฺสสิ	ตุสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ตุสฺสามิ	ตุสฺสาม	อมฺหโยค

สมฺ ธาตุ + ย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (กัตตุ) (สงบ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<i>เอก.</i>	<i>พหู.</i>	<i>โยค</i>
ปฐุม	สมฺมติ	สมฺมนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	สมฺมสิ	สมฺมถ	ตุมหโยค
อุตตม	สมฺมามิ	สมฺมาม	อมฺหโยค

ชน ธาตุ + ย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (กัตตุ) (เกิด)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐุม	ชายติ	ชายนุติ	ชายเต	ชายนุเต, ชายเร	นามโยค
มัชฌิม	ชายสิ	ชายถ	ชายเส	ชายวุเห	ตุมหโยค
อุตตม	ชಾಯามิ	ชಾಯาม	ชายเ	ชಾಯามุเห	อมุหโยค

๔.๕ สวาतिकณะ (ณ, ณา, อุณา ปัจจัย)

สุ ธาตุ + ณ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ฟิง)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐุม	สุโนติ	สุณนุติ	นามโยค
มัชฌิม	สุโนสิ	สุโนถ	ตุมหโยค
อุตตม	สุโนมิ	สุโนม	อมุหโยค

สุ ธาตุ + ณา ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ฟิง)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐุม	สุณาติ	สุณนุติ	นามโยค
มัชฌิม	สุณาสิ, สุณาสี	สุณาถ, สุณถ	ตุมหโยค
อุตตม	สุณามิ	สุณาม	อมุหโยค

สุ ธาตุ + ณ ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (ฟิง)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐุม	สุโนตุ	สุณนุตุ	นามโยค
มัชฌิม	สุโนหิ	สุโนถ	ตุมหโยค
อุตตม	สุโนมิ	สุโนม	อมุหโยค

สุ ชาติ + ณา ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (พึง)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐม	สุณาคู	สุณนตุ	สุณตํ	สุณนตํ	นามโยค
มัชฌิม	สุณ, สุณาหิ	สุณาถ	สุณสสุ	สุณวุโ	ตุมหโยค
อุตตม	สุณามิ	สุณาม	สุณ	สุณามเส	อมุหโยค

สุ ชาติ + ณา ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (พึง)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐม	สุณ, สุณยุย	สุณยุยํ	สุณถ	สุณวี	นามโยค
มัชฌิม	สุณ, สุณยุยาสิ	สุณยุยถ	สุณโถ	สุณยุยวุโ	ตุมหโยค
อุตตม	สุณ, สุณยุยามิ	สุณยุยาม	สุณ, สุณยุยํ	สุณยุยามุเห	อมุหโยค

สุ ชาติ + ณา ปัจจัย + ภวิสสันตีวิภัตติ (พึง)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
บุรุษ					
ปฐม	สุณิสฺสติ	สุณิสฺสนฺติ	สุณิสฺสเต	สุณิสฺสนฺเต	นามโยค
มัชฌิม	สุณิสฺสสิ	สุณิสฺสถ	สุณิสฺสเส	สุณิสฺสวุเห	ตุมหโยค
อุตตม	สุณิสฺสามิ	สุณิสฺสาม	สุณิสฺสํ	สุณิสฺสามุเห	อมุหโยค

ป บทหน้า + อป ชาติ + อุณา ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ถึง, บรรลุ)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐม	ปาปฺนาคติ	ปาปฺนนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาปฺนาคสิ	ปาปฺนาคถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาปฺนาคมิ	ปาปฺนาคม	อมุหโยค

ป บทหน้า + อป ชาติ + อุณา ปัจจัย + อัชชตณีวิภัตติ (ถึง, บรรลุ)

	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
บุรุษ			
ปฐม	ปาปฺณิ	ปาปฺณิสฺสุ	นามโยค
มัชฌิม	ปาปฺณิ	ปาปฺณิตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาปฺณิ	ปาปฺณิมุห	อมุหโยค

สก ธาตุ + อุณา ปัจจย + วัตตมานาวิกตติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>	
ปฐม	สกุกุณาติ		สกุกุณนุติ	นามโยค
มัชฌิม	สกุกุณาสี		สกุกุณาถ	ตุมหโยค
อุตตม	สกุกุณามิ		สกุกุณาม	อมหโยค

อ อาคม + สก ธาตุ + อุณา ปัจจย + อัชชตนีวิกตติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>	
ปฐม	อสกฺขิ	อสกฺขีสฺ	นามโยค	
มัชฌิม	อสกฺขิ	อสกฺขิตฺถ	ตุมหโยค	
อุตตม	อสกฺขี	อสกฺขิมฺห, -มฺหา	อมหโยค	

สก ธาตุ + อุณา ปัจจย + ภวิสสันตวิวิกตติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>	
ปฐม	สกฺขิสฺสติ	สกฺขิสฺสนฺติ	นามโยค	
มัชฌิม	สกฺขิสฺสสิ	สกฺขิสฺสถ	ตุมหโยค	
อุตตม	สกฺขิสฺสามิ	สกฺขิสฺสาม	อมหโยค	

๔.๖ กิยาทิกณะ (หา, ปุป, ฤหา ปัจจย)

วิ บทหน้า + กิ ธาตุ + หา ปัจจย + วัตตมานาวิกตติ (ขาย)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>	
ปฐม	วิกฺกิณาติ	วิกฺกิณนฺติ	นามโยค	
มัชฌิม	วิกฺกิณาสี	วิกฺกิณาถ	ตุมหโยค	
อุตตม	วิกฺกิณามิ	วิกฺกิณาม	อมหโยค	

ชิ ธาตุ + นา ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ชนะ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ชิเนาติ	ชินนุติ	นามโยค
มัชฌิม	ชิเนาสิ	ชิเนาถ	ตุมหโยค
อุตตม	ชิเนามิ	ชิเนาถ	อมุหโยค

วิ บทหน้า + ณา ธาตุ + นา ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ฐั)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	วิชานาติ	วิชานนุติ	นามโยค
มัชฌิม	วิชานาสิ	วิชานาถ	ตุมหโยค
อุตตม	วิชานามิ	วิชานาถ	อมุหโยค

วิ บทหน้า + ณา ธาตุ + นา ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (ฐั)

ปรัสสบท

อิตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	วิชานาตุ	วิชานนตุ	วิชานต	วิชานนต	นามโยค
มัชฌิม	วิชาน, วิชานาหิ	วิชานาถ	วิชานสสุ	วิชานาวิโ	ตุมหโยค
อุตตม	วิชานามิ	วิชานาถ	วิชาเน	วิชานาเม	อมุหโยค

วิ บทหน้า + ณา ธาตุ + นา ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (ฐั)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	วิชานียา, วิชณณา, วิชานเวยย	วิชาเนยยุ	นามโยค
มัชฌิม	วิชาเนยยาสิ	วิชาเนยยถ	ตุมหโยค
อุตตม	วิชาเนยยามิ	วิชาเนยยาม, วิชานเม	อมุหโยค

ป บทหน้า + ณา ธาตุ + ย ปัจจัย + ภวิสสันตีวิภัตติ (กรรม) (ปรากฏ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปณณายิสฺสติ, ปณณายิหิติ	ปณณายิสฺสนติ, ปณณายิหินติ	นามโยค
มัชฌิม	ปณณายิสฺสสิ, ปณณายิหิสิ	ปณณายิสฺสถ, ปณณายิหิถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปณณายิสฺสามิ, ปณณายิหิมิ	ปณณายิสฺสาม, ปณณายิหิม	อมุหโยค

คห ธาตุ + ฦหา ปัจจย + วัตตมาหาวิภตติ (ถือเอา)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	คณหาติ, คณหติ	คณหนุติ	นามโยค
มัชฦิม	คณหาสิ	คณหาถ	ตุมหโยค
อุตตม	คณหามิ	คณหาม	อมหโยค

คห ธาตุ + ฦหา ปัจจย + ปัญจมีวิภตติ (ถือเอา)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	คณหาตุ	คณหนตุ	คณหตุ	คณหนตุ	นามโยค
มัชฦิม	คณห, คณหาหิ	คณหาถ	คณหสสุ	คณหาวโ	ตุมหโยค
อุตตม	คณหามิ	คณหาม	คณเห	คณหามเส	อมหโยค

คห ธาตุ + ฦหา ปัจจย + สัตตมีวิภตติ (ถือเอา)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	คณเห, คณเหยย	คณเหยยฺ	นามโยค
มัชฦิม	คณเหยยาสิ	คณเหยยถ	ตุมหโยค
อุตตม	คณเหยยามิ	คณเหยยาม	อมหโยค

๔.๗ ตนาทคณะ (โอ, ยिर ปัจจย)

กร ธาตุ + โอ ปัจจย + วัตตมาหาวิภตติ (กรกระทำ)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	กรโรติ	กรพฺพนุติ, กรโรนุติ	กรุเต	กรพฺพนุเต	นามโยค
มัชฦิม	กรโรสิ	กรโรถ	กรุเส	กรุวเห	ตุมหโยค
อุตตม	กรโรมิ	กรโรม	กรุเพ	กรุมเห	อมหโยค

กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	กโรตุ, กुरुตุ	กุกุพฺพนฺตุ, กโรนฺตุ	กुरुตํ	กุกุพฺพนฺตํ	นามโยค
มัชฌิม	กโรหิ	กโรถ	กुरुสฺส, กुरुสฺส	กुरुวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม	กโรมิ	กโรม	กุกุพฺเพ	กุกุพฺพามเส	อมฺหโยค

กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	กเร, กเรยฺย, กุกุพฺเพ, กุกุพฺเพยฺย	กเรยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม	กเร, กเรยฺยาสิ	กเรยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม	กเร, กเรยฺยามิ	กเรยฺยาม	อมฺหโยค

กร ธาตุ + ยिर ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	กยิรา	กยิริ	กยิราถ, กุกุพฺเพถ, กเรถ, กุกุพฺเพถ	กุกุพฺเพริ	นามโยค
มัชฌิม	กยิราสิ	กยิราถ	กุกุพฺเพโถ	กุกุพฺเพยวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม	กยิรามิ	กยิราม	กุกุพฺเพยฺยํ	กุกุพฺเพยวฺมเห	อมฺหโยค

กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + หิยยัตตนิวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	อกา, อกรา	อกรุ	อกตถ	อกตถํ	นามโยค
มัชฌิม	อกโร	อกตถ, อกรฺโถถ	อกรุเส	อกรุวฺห	ตุมหโยค
อุตตม	อกํ, อกรํ	อกมฺห, อกรมฺห	อกริ	อกรมฺหเส	อมฺหโยค

อ อากม + กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + อชชตนิวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	อกาสิ, อกริ	อกาสํ, อกรีสฺ, อกรํ, อกรํ	นามโยค
มัชฌิม	อกาสิ, อกริ	อกาสิตถ, อกริตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อกาสี, อกริ	อกาสิมฺห, อกริมฺห	อมฺหโยค

กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + ภวิสสันต์วิภัติ (กระทำ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	กาหติ, กาหิตติ	กาहनติ, กาหินติ	นามโยค
มัชฌิม	กาหสิ, กาหิสิ	กาหถ, กาหิถ	ตุมหโยค
อุตตม	กาหามิ, กาหิมิ	กาหาม, กาหิม	อมหโยค

กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + ภวิสสันต์วิภัติ (กระทำ)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	กริสฺสติ	กริสฺสนฺติ	กริสฺสเต	กริสฺสนฺเต	นามโยค
มัชฌิม	กริสฺสสิ	กริสฺสถ	กริสฺสเส	กริสฺสวฺहे	ตุมหโยค
อุตตม	กริสฺสามิ	กริสฺสาม	กริสฺสํ	กริสฺสามฺเห	อมหโยค

สภ ธาตุ + โอ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	สภโกติ	สภโกนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	สภโกสิ	สภโกถ	ตุมหโยค
อุตตม	สภโกมิ	สภโกม	อมหโยค

ป บทหน้า + อป ธาตุ + โอ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัติ (ถึง, บรรลุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม	ปบฺไปติ	ปบฺไปนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ปบฺไปสิ	ปบฺไปถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปบฺไปมิ	ปบฺไปม	อมหโยค

๔.๘ จุราทิกณะ (เณ, ฌย ปัจจัย)

จินฺต ธาตุ + เณ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (คิด)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปจฺจุม	จินฺเตติ	จินฺเตนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	จินฺเตสิ	จินฺเตถ	ตุมหโยค
อุตฺตม	จินฺเตมิ	จินฺเตม	อมฺหโยค

จินฺต ธาตุ + ฌย ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (คิด)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปจฺจุม	จินฺตยติ	จินฺตยฺนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	จินฺตยสิ	จินฺตยถ	ตุมหโยค
อุตฺตม	จินฺตยามิ	จินฺตยาม	อมฺหโยค

จินฺต ธาตุ + ฌย ปัจจัย + อัชชตณีวิภัตติ (คิด)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปจฺจุม	จินฺตยิ	จินฺตยีสฺสุ	นามโยค
มัชฌิม	จินฺตยิ	จินฺตยิตฺถ	ตุมหโยค
อุตฺตม	จินฺตยึ	จินฺตยิมฺห	อมฺหโยค

๔.๙ ธาตุปัจจัยนัตนัย

คำว่า “ธาตุปัจจัย” หมายความว่าปัจจัยที่แสดงอรรถของธาตุ มีวิเคราะห์ว่า “ธาตุวตฺเต นินฺทิตฺถา ปจฺจยา ธาตุปฺปจฺจยา” อ.ปัจจัย ท. อันถูกแสดงแล้วในอรรถของธาตุ ชื่อว่าธาตุปัจจัย (ธาตุ + นินฺทิตฺถา + ปจฺจย) (สัตตมัตปฺปฺริสสมาส, มัชฌิมโลปสมาส) ได้แก่ ข ปัจจัย เป็นต้น การิตปัจจัยเป็นที่สุด ธาตุปัจจัยนี้มีทั้งหมด ๑๐ ตัว คือ ข, ฉ, ส, อาย, อีย, ฌย, ฌ, ฌย, ฌาเป และ ฌาปย ปัจจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่ม ข, ฉ และ ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ

๑.๑ ข, ฉ และ ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ โดยเจาะจงธาตุและอรรถของธาตุ เช่น

- ติตฺถิขฺติ ย่อมอดกลั้น (ติข ฆนฺตฺย ในความอดทน + ข + ติ)
- ชฺชิจฺจติ ย่อมเกลียด, ย่อมรังเกียจ (ชฺช นินฺทาย ใน การติเตียน + ฉ + ติ)
- วิจิจฺจติ ย่อมสงสัย (วิ + กิต สํสเย ในความสงสัย + ฉ + ติ)
- ติกิจฺจติ ย่อมเยียวยา (กิต โรคาปนยเน ใน การนำออกซึ่งโรค + ฉ + ติ)
- วิมฺสติ ย่อมพิจารณา (มาน วิมฺสเน ใน การพิจารณา + ส + ติ)

๑.๒ ข, ฉ และ ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ โดยเจาะจงธาตุ และลงในอรรถ ปรารธนา เพื่อ... (ตุมิจฺจตฺถ) เช่น

- พุฏฺฐติ ย่อมปรารธนาเพื่อจะกิน (ภฺช พฺยวฺหรเณ ใน การกลืนกิน + ข + ติ)
- ชฺชิจฺจติ ย่อมปรารธนาเพื่อจะกิน (ชฺช อทเน ใน การกิน + ฉ + ติ)
- ชฺชิสฺสติ ย่อมปรารธนาเพื่อจะนำไป (หร หฺรเณ ใน การนำไป + ส + ติ)
- สฺสสุสฺสติ ย่อมปรารธนาเพื่อจะฟัง (สุ สวเณ ใน การฟัง + ส + ติ)
- ปิวาสติ ย่อมปรารธนาเพื่อจะดื่ม (ปา ปาเน ใน การดื่ม + ส + ติ)
- วิชฺชิสฺสติ ย่อมปรารธนาเพื่อจะชนะ (วิ + ชฺช ชย ใน ความชนะ + ส + ติ)

๒. กลุ่ม อาย, อีย และ ฌย ปัจจัย ลงหลังจากนาม

๒.๑ อาย ปัจจัย ลงหลังจากนามที่เป็นอุปมา ในอรรถการประพฤติ (อาจารย์) เช่น
 ปพฺพตฺตมิว อตฺตฺตานมาจฺรติ **ปพฺพตฺตายติ** สํโฆ (ปพฺพต + อาย + ติ)

อ.พระสงฆ์ ย่อมประพฤติ ซึ่งตน เพียงดังภูเข ชื่อว่า ปพฺพตฺตายติ
 (ย่อมประพฤติ ดุจภูเข)

๒.๒ อีย ปัจจัย มี ๒ อย่าง คือ

๒.๒.๑ อีย ปัจจัย ลงหลังจากนามที่เป็นอุปมา ในอรรถการประพฤติ (อาจารย์)
 เช่น อดฺตํ ฌตฺตมิวจฺรติ **ฌตฺตียติ** (ฌตฺต + อีย + ติ) ย่อมประพฤติ
 ซึ่งวัตถุที่ไม่ไชร่ม เพียงดังร่ม ชื่อว่า ฌตฺตียติ. (ย่อมประพฤติดุจร่ม)

๒.๒.๒ อีย ปัจจัย ลงหลังจากนาม ในอรรถปรารธนาเพื่อตน (อตฺตฺติจฺจตฺถ)
 เช่น อตฺตโน ปตฺตมิจฺจติ **ปตฺตียติ** (ปตฺต + อีย + ติ) ย่อมปรารธนา
 ซึ่งบาตร เพื่อตน ชื่อว่า ปตฺตียติ (ย่อมปรารธนา บาตรเพื่อตน)

๒.๓ ฌย ปัจจัย ลงหลังจากนาม ที่ใช้ในรูปของธาตุ เช่น

- ทพฺพหํ กโรติ วีริยํ ทพฺพหฺยติ (ทพฺพ + ฌย + ติ)

ย่อมกระทำ ซึ่งความเพียร ให้มัน ชื่อว่าทพฺพหฺยติ (ย่อมทำให้มัน)

๓. กลุ่ม การิตปัจจัย (ฌเ, ฌย, ฌาเป, ฌาปย) ลงหลังจากธาตุ ลงในอรรถ เปสน การใช้ และอรรถ อชฺฌเมสน การกระทำ

เช่น การติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรณ ในการกระทำ + ฌ + ติ)

การยติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรณ ในการกระทำ + ฌย + ติ)

การาเปติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาเป + ติ)

การาปยติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาปย+ติ)

ตัวอย่างการประกอบธาตุกับการิตปัจจัย

ภู ธาตุ + ฌ ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ภาเวติ	ภาเวนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ภาเวสี	ภาเวถ	ตุมหโยค
อุตตม	ภาเวมิ	ภาเวม	อมฺหโยค

ภู ธาตุ + ฌย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

อัตตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ภายติ	ภายนฺติ	ภายเต	ภายนฺเต	นามโยค
มัชฌิม	ภายสี	ภายถ	ภายเส	ภายวฺहे	ตุมหโยค
อุตตม	ภายามิ	ภายาม	ภายเ	ภายามฺเห	อมฺหโยค

ภู ธาตุ + ฌ ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ภาเวตุ	ภาเวนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม	ภาเวหิ	ภาเวถ	ตุมหโยค
อุตตม	ภาเวมิ	ภาเวม	อมฺหโยค

ภู ธาตุ + ฌย ปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)
ปรัสสบท **อัตตโนบท**

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐุม	ภวายตุ	ภวายนตุ	ภวายต	ภวายนต	นามโยค
มัชฌิม	ภวาย, ภวयाहि	ภวयถ	ภวายสสุ	ภวายนุโ	ตุมหโยค
อุตตม	ภวยามิ	ภวยาม	ภวये	ภวยามเส	อมุหโยค

ภู ธาตุ + ฌย ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)
ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐุม	ภเวย	ภเวยญุ	นามโยค
มัชฌิม	ภเวยยาสิ	ภเวยยาถ	ตุมหโยค
อุตตม	ภเวยยามิ	ภเวยยาม	อมุหโยค

ภู ธาตุ + ฌย ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)
ปรัสสบท **อัตตโนบท**

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐุม	ภวเย, ภวเยย	ภวเยยญุ	ภวเยถ	ภวเยริ	นามโยค
มัชฌิม	ภวเยยยาสิ	ภวเยยยาถ	ภวเยโถ	ภวเยยยาวิโ	ตุมหโยค
อุตตม	ภวเยยยามิ	ภวเยยยาม	ภวเยยญิ	ภวเยยยามุเห	อมุหโยค

อ อาคม + ภู ธาตุ + ฌย ปัจจัย + อชชตหีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)
ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐุม	อภาเวสิ	อภาเวสุ	นามโยค
มัชฌิม	อภาเวสิ	อภาวิตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อภาเวสิ	อภาวิมุห	อมุหโยค

อ อาคม + ภู ธาตุ + ฌย ปัจจัย + อชชตหีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)
ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐุม	อภาวยิ	อภาวยิสุ, อภาวยุ	นามโยค
มัชฌิม	อภาวยสิ	อภาวยิตถ	ตุมหโยค
อุตตม	อภาวยิ	อภาวยิมุห	อมุหโยค

กฎ ธาตุ + เณ ปัจจัย + ภาวิสสันตีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสนสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	ภาเวสสติ	ภาเวสสนติ	นามโยค
มัชฌิม	ภาเวสสสิ	ภาเวสสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ภาเวสสามิ	ภาเวสสาม	อมหโยค

กฎ ธาตุ + ฌย ปัจจัย + ภาวิสสันตีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสนสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	ภาวยิสสติ	ภาวยิสสนติ	นามโยค
มัชฌิม	ภาวยิสสสิ	ภาวยิสสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ภาวยิสสามิ	ภาวยิสสาม	อมหโยค

กฎ ธาตุ + เณ ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสนสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	ปาเจติ	ปาเจนติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาเจสิ	ปาเจถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาเจมิ	ปาเจม	อมหโยค

กฎ ธาตุ + ฌย ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสนสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	ปาจยติ	ปาจยนติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจยสิ	ปาจยถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจยามิ	ปาจยาม	อมหโยค

กฎ ธาตุ + ฌาเป ปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสนสบท

	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
บุรุษ			
ปฐม	ปาจาเปติ	ปาจาเปนติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาเปสิ	ปาจาเปถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาเปมิ	ปาจาเปม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ณาปย ปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจาปยติ	ปาจาปยนตุ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาปยสิ	ปาจาปยถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาปยามิ	ปาจาปยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ณะ ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาเจตุ	ปาเจนตุ	นามโยค
มัชฌิม	ปาเจหิ	ปาเจถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาเจมิ	ปาเจม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ฌย ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจยตุ	ปาจยนตุ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจย, ปาจยาหิ	ปาจยถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจยามิ	ปาจยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ณาเป ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจาเปตุ	ปาจาเปนตุ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาเปหิ	ปาจาเปถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาเปมิ	ปาจาเปม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ณาปย ปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจาปยตุ	ปาจาปยนตุ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาปย, ปาจาปยาหิ	ปาจาปยถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาปยามิ	ปาจาปยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + เณ ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	ปาเจยย	ปาเจยยฺ	นามโยค
มัชฌิม	ปาเจยยาสี	ปาเจยยาสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาเจยยามิ	ปาเจยยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ฌย ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	ปาจเยยย	ปาจเยยยฺ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจเยยยาสี	ปาจเยยยาสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจเยยยามิ	ปาจเยยยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ฌาเป ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	ปาจาเปยย	ปาจาเปยยฺ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาเปยยาสี	ปาจาเปยยาสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาเปยยามิ	ปาจาเปยยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ฌาปย ปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	ปาจาปเยยย	ปาจาปเยยยฺ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาปเยยยาสี	ปาจาปเยยยาสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาปเยยยามิ	ปาจาปเยยยาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + เณ ปัจจัย + ภวิสสันตวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	<u>เอก.</u>	<u>พหู.</u>	<u>โยค</u>
ปฐม	ปาเจสฺสตี	ปาเจสฺสหนฺตี	นามโยค
มัชฌิม	ปาเจสฺสสิ	ปาเจสฺสสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาเจสฺสามิ	ปาเจสฺสาม	อมหโยค

ปจ ธาตุ + ฌย ปัจจย + ภาวิสสันตีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจยิสฺสติ	ปาจยิสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจยิสฺสสิ	ปาจยิสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจยิสฺสามิ	ปาจยิสฺสาม	อมฺหโยค

ปจ ธาตุ + ฌาเป ปัจจย + ภาวิสสันตีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจาเปสฺสติ	ปาจาเปสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาเปสฺสสิ	ปาจาเปสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาเปสฺสามิ	ปาจาเปสฺสาม	อมฺหโยค

ปจ ธาตุ + ฌาปย ปัจจย + ภาวิสสันตีวิภตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม	ปาจาปยิสฺสติ	ปาจาปยิสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม	ปาจาปยิสฺสสิ	ปาจาปยิสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม	ปาจาปยิสฺสามิ	ปาจาปยิสฺสาม	อมฺหโยค

อเวยฺยากรโณ ตฺวนฺโธ

พธิโร โภสวชฺชิโต

สาหิจฺจรหิโต ปงฺคฺ

มุโค ฉนฺทวิวชฺชิโต

ผู้ไม่ได้ศึกษาไวยากรณ์เปรียบเหมือนคนตาบอด

ผู้ไม่ได้ศึกษาคัมภีร์อภิธานเปรียบเหมือนคนหูหนวก

ผู้ไม่ได้ศึกษาคัมภีร์อรรถการเปรียบเหมือนคนง่อย

ผู้ไม่ได้ศึกษาคัมภีร์ฉันทเปรียบเหมือนคนใบ้

บทที่ ๕

กิตก์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์นามกิตก์และกิริยากิตก์

ความหมายของกิตก์

คำว่า “กิตก์” แปลว่า นำความสงสัยของผู้ศึกษาออกไป เมื่อรู้ศัพท์นั้น ๆ ประกอบด้วย ปัจจัยอะไร มีวิเคราะห์ว่า “สิสุสาน์ กงข์ กิรติ อปเนตติ กิโต, ณาทิจจโย” ชื่อว่ากิต เพราะนำ ความสงสัยของศิษย์ออกไป, ได้แก่ปัจจัยมี ณ เป็นต้น (กิร วิกิรณ ในการเกลี้ย + ต ปัจจัย)

ในคัมภีร์ภพจินตาทฎีกา กล่าวไว้ว่า “ปัจจัย หิ ทิสวา สาธเน นิราสโก โหติ” จริ่งอยู่ ผู้ศึกษาเห็นปัจจัยแล้ว ย่อมเป็นผู้หมดความสงสัยในสาธนะ ฉะนั้น ที่ชื่อว่ากิต จึงได้แก่ กลุ่มของปัจจัยที่ลงหลังธาตุ นักศึกษาจะหมดความสงสัยในเรื่องสาธนะ เมื่อเห็นรูปศัพท์แล้ว รู้ว่ามาจากปัจจัยอะไร ก็จะบอกได้ทันทีว่าเป็นสาธนะอะไร ซึ่งจะช่วยให้แปลถูกต้องตาม วัตถุประสงค์ที่แท้จริงได้

๑. กิตก์ มี ๓ กลุ่ม ตามกลุ่มของปัจจัย ดังนี้

๑.๑ กิจปัจจัย มี ๕ ตัว คือ ตพพ, อนีย, ญย, เตยย และ ริจปัจจัย เป็นเครื่องหมาย กัมมวากจ เหตุกัมมวากจ และภาววากจ ถ้างหลังจากสกัมมกธาตุ เป็นกัมมวากจ และ ถ้างหลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัย เป็นเหตุกัมมวากจ ส่วนที่ลงหลังจากอกัมมกธาตุ เป็น ภาววากจ

๑.๒ กิตปัจจัย มี ๔๓ ตัว คือ ณ, อ, ญ, ต, อาวี, ญ, รตญ, ริต, รัต, กวิ, รรม, ณี, ฐ, ญก, ร, อิ, ติ, ิริย, อิน, ข, ต, ตุก อิก (เตกาลิก), ต, ตวนต, ตาวี, กต (อติเตกาลิก), ตเว, ตู, ตุน, ตวาน, ตวา (ตเวตนาทิจจโย), มาน, อนุต (วัตตมานกาลิก), ณี, ฌิน, ญ, ต, ณ, สส, ญต, มาน และ อาน ปัจจัย (อนาคตกาลิก) รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ก็มี เป็นนามกิตก์ก็มี ที่เป็นกิริยากิตก์ เป็นได้ทั้ง ๕ วากจ ได้แก่ กัตตวากจ, เหตุกัตตวากจ, กัมมวากจ, เหตุกัมมวากจ และภาววากจ

๑.๓ อุณาทิจปัจจัย มี ๔๓ ตัว คือ ญ, ญ, กต, มิ, มน, ญ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ณี, ญ, ตย, ตย, ญ, ตติม, ฌิม, อานิ, ต, ตรณ, ฌิตต, ตติ, ติ, ฌ, จ, ฐ, ท, อิท, ก, อिर, อล, อม, ต, ทุ, ทุ, อีวร, อี, อูร, ญ, อุต, ญ, อิส และ การ ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามกิตก์ทั้งหมด

๒. กิตก์ มี ๓ กลุ่ม ตามประเภทหน้าที่ของศัพท์

กิตก์ เมื่อจัดแบ่งตามของหน้าที่ของศัพท์ มี ๒ ประเภท คือ กิริยากิตก์ กับ นามกิตก์ ดังนี้

๒.๑ กิริยากิตก์ มี ๒ จำพวก คือ

๒.๑.๑ ใช้ทำหน้าที่เป็นกิริยาคุณพากย์เหมือนกิริยาอาชยาด มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ต, อนันย, ตพพ, เตยย, กุต ปัจจัย

๒.๑.๒ ใช้ทำหน้าที่เป็นกิริยาในระหว่าง ซึ่งยังไม่จบข้อความของประโยค มีปัจจัย ๙ ตัว แบ่งออกเป็น ๓ พวก ตามกาลทั้งสาม คือ

(๑) อดีตกาล มีปัจจัย ๓ ตัว ได้แก่ ตุน, ตวา และ ตวาน ปัจจัย แปลว่า “.....แล้ว”

(๒) ปัจจุบันกาล มีปัจจัย ๒ ตัว ได้แก่ อนุต และ มาน ปัจจัย แปลว่า “.....อยู่” หรือ “เมื่อ.....”

(๓) อนาคตกาล มีปัจจัย ๔ ตัว ได้แก่ สลั, นตุ, มาน และ อาน ปัจจัย แปลว่า “จะ.....”

๒.๒ นามกิตก์ ใช้ทำหน้าที่เป็นนามบท มีปัจจัย ๖๑ ตัว คือ ริจจ, ณ, อ, ณฺ, ย, มิ, ตุ, อาวี, ย, รตุ, ฤ, ราตุ, กวิ, รम्म, ณ, รุ, ณฺก, ร, อิ, ติ, ิริย, อิน, ช, ตุก, อิก, ฌิน, ณ, มน, ถ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ฉ, ตย, ตย, ฤ, ตติม, ฌิม, อานิ, ตรณ, ฌิตต, ตติ, ฌ, ฐ, ฐ, ท, อิห, ก, อิร, อล, อม, ทุ, อีวร, อูร, ทุ, อุส, ทุส, อีส และ การปัจจัย

๒.๓ ปัจจัยที่เป็นได้ทั้งกิริยากิตก์และนามกิตก์ มี ๔ ตัว คือ

๒.๓.๑ ณฺย ปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น วิญเญยฺยํ ฟิงฺฏกฺฏํ (วิ + ณฺย + ณฺย) เป็นต้น
- เป็นนามกิตก์ เช่น วากุญฺ ปากุญ, ประโยค (วจ + ณฺย) เป็นต้น

๒.๓.๒ ต ปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น ปสนฺโน เลื่อมใสแล้ว (ป + สท + ต) เป็นต้น
- เป็นนามกิตก์ เช่น พุทฺโธ พระพุทธเจ้า, ผู้ตรัสรู้ (พุท + ต), สตุโต สัตว์, ผู้ซ่องอยู่ (สนุช + ต), จิตฺตํ จิต, สภาพที่รู้อารมณ์ (จินฺต + ต) เป็นต้น (ปุจฉมาทิตฺเต กตฺตริ, ฌทาทิหิ ตตฺรณ)

๒.๓.๓ กุต ปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น วิทิตฺ ฎกฺฏแล้ว (วิท + กุต) เป็นต้น
- เป็นนามกิตก์ เช่น ตาโต พ่อ (ตา + กุต) เป็นต้น

๒.๓.๔ ริจจ ปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น กิจจํ ฟิงฺฏกฺฏกระทำ (กร + ริจจ) เป็นต้น
- เป็นนามกิตก์ เช่น กิจจํ กิจ (กร + ริจจ) เป็นต้น

๓. จัดประเภทตามกาลและกลุ่มของปัจจัย มี ๖ ประเภท คือ

๓.๑ เตกาลิกปัจจัย ปัจจัยที่ลงในกาลทั้งสาม มีปัจจัยทั้งหมด ๒๘ ตัว แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๓.๑.๑ เตกาลิก กิจปัจจัย เป็นได้ทั้ง ๓ กาล มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตพพ, อนีย, ฌย, เตยย และ วจย ปัจจัย

๓.๑.๒ เตกาลิก กิตกปัจจัย เป็นได้ทั้ง ๓ กาล มีปัจจัย ๒๓ ตัว คือ ฌ, อ, ฌว, ตุ, อาวี, ย, รตตุ, วิตุ, ราชตุ, กุวิ, รम्म, ฌ, ฐ, ฌก, ร, อิ, ติ, ิริย, อิน, ช, ต, ตุก และ อิก ปัจจัย

๓.๒ อดีตปัจจัย มีปัจจัย ๔ ตัว คือ ต, ตวนตุ, ตาวิ และ กุต ปัจจัย

๓.๓ ตเวตุนาทีปัจจัย มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตเว ปัจจัย ใช้ในอรรถจตุตถีวิภักตี ตู ปัจจัย ใช้ในอรรถปฐมาวิภักตีและจตุตถีวิภักตี ส่วน ตุน, ตวาน และ ตวา ปัจจัย เป็นอดีตกาล ปัจจัยทั้ง ๕ ตัวนี้ รูปสำเร็จเป็นอพยยศัพท์

๓.๔ วัตตมานกาลิกปัจจัย ปัจจัยที่ลงในปัจจุบันกาล มี ๒ ตัว คือ อนุต และ มาน ปัจจัย

๓.๕ อนาคตกาลิกปัจจัย ปัจจัยที่ลงในอนาคตกาล มี ๙ ตัว คือ ฌ, ฌนิ, ฌว, ตุ, ฌ, สฺส, ฌตุ, มาน และ อาน ปัจจัย

๓.๖ อุณาทปัจจัย มี ๔๓ ตัว คือ ฌ, ย, กุต, มิ, มน, ฌ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ฌ, ฌ, ตย, ตย, ฤ, ตติม, ฌนิม, อานิ, ต, ตฺรณ, ฌิตต, ตติ, ติ, ฌ, จ, ฌ, ท, อิหุท, ก, อิร, อล, อม, ตุ, ทุ, อีวร, อิ, อฺร, ฌ, อฺส, ฌ, อีส และ การ ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามกิตก์

วิเคราะห์ (การให้คำจำกัดความของศัพท์)

เนื่องจากกิตก์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการให้คำจำกัดความ ความหมายของคำศัพท์ ทั้งที่เป็นกริยากิตก์ และนามกิตก์ ดังนั้น จึงเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ ซึ่งบาลีเรียกว่า “วิคฺคห” บ้าง เรียกว่า “วจนตฺถ” บ้าง ดังมีบาลีว่า “นิปฺพนฺนสฺส อตฺโถ วิเสเสน คยฺหติ เอเตนาติ วิคฺคโห” (วิ + คห อุปาทานเ ในกรือเออา + อ) แปลว่า ชื่อว่า วิเคราะห์ เพราะเป็นเครื่องถือเอา ความหมายของคำศัพท์ หรือบทที่สำเร็จแล้วโดยพิเศษ

สาธนะ ๗

คำว่า “สาธนะ” หมายถึง ศัพท์เป็นเครื่องกระทำกริยาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะประกอบ ด้วยกริยานุเคราะห์ต่าง ๆ อันแสดงเนื้อความให้ชัดเจนได้ ดังมีวิเคราะห์ว่า “สาธียติ นิปฺพาทียติ กริยา เอเตนาติ สาธน” (สาธ สิทธิมิหิ ในความสำเร็จ + ฌ + ยปัจจัย) เช่น บทว่า “ทาน”

มาจาก “ทา ธาตุ + ยุ ปัจจัย” ทา ธาตุล้วนๆ กล่าวอรรถคือ “ให้” มีเนื้อความไม่ชัดเจนว่า หมายถึง “ผู้ให้” หรือ “สิ่งที่ถูกให้” เป็นต้น เมื่อลง ยุปัจจัยในอรรถภาวสาธนะ ทำให้ทราบว่าเป็น “ทาน” หมายถึง “การให้” เมื่อลง ยุปัจจัยในอรรถกัมมสาธนะ ทำให้ทราบว่าเป็น “ทาน” หมายถึง “สิ่งที่ถูกให้” เมื่อลง ยุ ปัจจัยในอรรถกรณสาธนะ ทำให้ทราบว่าเป็น “ทาน” หมายถึง “เจตนาอันเป็นเครื่องให้” เมื่อลง ยุ ปัจจัยในอรรถอิกรณสาธนะ ทำให้ทราบว่าเป็น “ทาน” หมายถึง “โรงงานอันเป็นสถานที่ให้” เป็นต้น ฉะนั้น สาธนศัพท์ต่างๆ จึงสามารถทำให้กิริยาบริบูรณ์ยิ่งขึ้นเพราะแสดงเนื้อความให้ชัดเจนได้ สาธนะนั้นมี ๗ ประการ ดังนี้

(๑) **กัตตุสาธนะ** สาธนะอันกล่าวกัตตา(ผู้กระทำ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว แปลว่า “ผู้.....” เป็นกัตตุรูปอย่างเดียว

เช่น พุชฌิตีติ พุทฺโธ ย่อมตรัสรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธ (ผู้ตรัสรู้)

(๒) **กัมมสาธนะ** สาธนะอันกล่าวกรรม (สิ่งที่ถูกกระทำ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นที่.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นที่อันเขา.....” “ถูก.....” หรือ “อันเขา.....”

เช่น - เทสียตีติ เทสณา (กัมมรูป, กัมมสาธนะ)

ย่อมถูกแสดง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเทสณา (ธรรมที่ถูกแสดง)

- พุชฌิตพพนฺติ พุทฺธํ (กัมมรูป, กัมมสาธนะ)

พึงถูกรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธ (พึงถูกรู้)

- ปิยติ นนฺติ ปิโย (กัตตุรูป, กัมมสาธนะ)

ย่อมรัก ซึ่งบุตรนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปิย (เป็นที่รัก)

ข้อสังเกต : จะใช้กิริยาอาขยาดหรือกิริยากิตก์ที่เป็นกัมมรูป หรือบางกรณีใช้กิริยาอาขยาดที่เป็นกัตตุรูป และใช้วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอดีตศัพท์ประกอบด้วย “ทุติยาวิปัตติ” ก็มีบ้าง

(๓) **กรณสาธนะ** สาธนะอันกล่าวกรณะ (เครื่องมือ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นเครื่อง.....” หรือ “เป็นเหตุ.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นเครื่องอันเขา.....” หรือ “เป็นเหตุอันเขา.....” เช่น

- วินฺเตติ เอเตนาติ วินโย (กัตตุรูป, กรณสาธนะ)

ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เพราะเหตุนั้น อุบายนั้น ชื่อว่า วินโย (อุบาย เป็นเครื่องแนะนำ)

- กลียติ ปริมียติ อุทกํ เอเตนาติ กลลํ (กัมมรูป, กรณสาธนะ)

น้ำ ย่อมถูกวัดปริมาณ ด้วยตม้นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กลล (ตมเป็นเครื่องอันเขา วัดปริมาณน้ำ)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอิตีศัพท์ จะประกอบด้วย “ตติยาวิภัตติ” เสมอ

(๔) **สัมปทานสาธนะ** สาธนะอันกล่าวสัมปทาน (ผู้รับ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นที่.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นที่อันเขา.....” เช่น

- สมมา ปกาเรน ททาติ อสสาติ สมปทาน (กัตตุรูป, สัมปทานสาธนะ)
 ย่อมให้ โดยประการ โดยชอบ แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมปทาน (เป็นที่ให้)

- ทาทพโป อสสาติ ทานีโย (กัมมรูป, สัมปทานสาธนะ)
 อันบุคคลพึงให้ แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทานีโย (เป็นที่อันเขาพึงให้)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอิตีศัพท์ จะประกอบด้วย “จตุตถีวิภัตติ” เสมอ

(๕) **อปาทานสาธนะ** สาธนะอันกล่าวอปาทาน (ที่หลีกออก) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว แปลว่า “เป็นแดน.....” เป็นกัตตุรูปอย่างเดียว เช่น ปภาติ เอตตฺสูมาติ ปภาโว ย่อมเกิดในเบื้องต้นจากที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปภาว. (เป็นแดนเกิดก่อน)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอิตีศัพท์ จะประกอบด้วย “ปัญจมีวิภัตติ” เสมอ

(๖) **อธิกรณสาธนะ** สาธนะอันกล่าวอธิกรณะ (ที่รองรับ, โอกาส, ที่ว่าง) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นที่.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นที่อันเขา.....” หรือ “เป็นที่ถูก.....” เช่น

- วินเติ เอตฺถาติ วินโย (กัตตุรูป, อธิกรณสาธนะ)
 ย่อมแนะนำ ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวินโย (เป็นที่แนะนำ)

- ชลฺลํ ชียเต อสฺมินฺติ ชลฺลํ (กัมมรูป, อธิกรณสาธนะ)
 น้ำ ย่อมถูกทรงไว้ ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าชลลํ (เป็นที่ถูกทรงน้ำไว้)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอิตีศัพท์ จะประกอบด้วย “สัตตมีวิภัตติ” เสมอ

(๗) **ภาวสาธนะ** สาธนะอันกล่าวภเวศ อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว แปลว่า “การ....., ความ..... หรือ อัน.....” เป็นภาวรูปอย่างเดียว

เช่น - ภูยเต ภูยมาณํ (ภเวศอาชยาด ภาวรูป, ภาวสาธนะ)

อันเขาเป็นอยู่ ชื่อว่า ภูยมาณ. (ความเป็นอยู่)

- จินฺตณํ จินฺตา (ภเวศกิตก์ ภาวรูป, ภาวสาธนะ)

อ.ความคิด ชื่อว่า จินฺตา (ความคิด) เป็นต้น

ข้อสังเกต : จะใช้กริยาอาขยาด ภาวรูป หรือกิริยากิตก์ที่ลง ยุ บัจจยในอรรถภาวะ มาตั้งเป็นรูปวิเคราะห์ก็ได้

หมายเหตุ : วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ในการวิเคราะห์และเป็นเครื่องสังเกตให้ทราบสาธนะ ว่าเป็นสาธนะอะไรนั้น ใช้ ๔ ตัว คือ ย, ต, เอต และ อิม ศัพท์ ให้สังเกตว่าวิเสสนศัพท์นามทั้งสี่ ตัวดังกล่าว ประกอบด้วยวิภตติอะไร ก็จะเป็นสาธนะนั้นๆ ตามวิภตติที่ประกอบอยู่ และวิเสสนศัพท์นามนี้ ต้องมีลิงค์เหมือนลิงค์ของบทสำเร็จที่เป็นสาธนะ เช่น

- วินเติ เอเตนาติ วินโย (วิ + นี นเย ในการนำไป + อ) (กัตตุรูป, กรณสาธนะ)

ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เพราะเหตุนั้น อุบายนั้น ชื่อว่า วินย (อุบายเป็นเครื่องแนะนำ)

ในตัวอย่างนี้ บทสำเร็จคือ “วินโย” เป็นปุงลิงค์ เพราะฉะนั้น วิเสสนศัพท์นาม ที่เป็นตัวบอกให้ทราบสาธนะ ก็ต้องเป็นปุงลิงค์ด้วย ในที่นี้ วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ คือ “เอเตน” มาจาก “เอต + นาตติยาวิภตติ” เป็นปุงลิงค์ด้วย และประกอบด้วยตติยาวิภตติ ฉะนั้น จึงเป็นกรณสาธนะ

- กเถติ เอตายาติ กถา (กถ กถเน ในการกล่าว + อ + อา) (กัตตุรูป, กรณสาธนะ)

ย่อมกล่าว ด้วยวาจานี้ เพราะเหตุนั้น วาจานี้ ชื่อว่ากถา (วาจาเป็นเครื่องกล่าว)

ในตัวอย่างนี้ บทสำเร็จ คือ “กถา” เป็นอิตถิลิงค์ เพราะฉะนั้น วิเสสนศัพท์นาม ที่เป็นตัวบอกให้ทราบสาธนะ ก็ต้องเป็นอิตถิลิงค์ด้วย ในที่นี้ วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ คือ “เอตาย” มาจาก “เอตา + นา ตติยาวิภตติ” เป็นอิตถิลิงค์ด้วยและประกอบด้วยตติยาวิภตติ ฉะนั้น จึงเป็นกรณสาธนะ

- วินุหติ ตุสสติ อเนนาติ วิตุตฺ, ฐน (วิท ตุฎุจยิ ในความยินดี + ต) (กัตตุรูป, กรณสาธนะ)

ย่อมยินดี ด้วยทรัพย์นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิตุต, ได้แก่ทรัพย์ (เป็นเครื่องปลื้มใจ)

ในตัวอย่างนี้ บทสำเร็จ คือ “วิตุตฺ” เป็นนปุงสกลิงค์ เพราะฉะนั้น วิเสสนศัพท์นาม ที่เป็นตัวบอกให้ทราบสาธนะ ก็ต้องเป็นนปุงสกลิงค์ด้วย ในที่นี้ วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ คือ “อเนน” มาจาก “อิม + นา ตติยาวิภตติ” เป็นนปุงสกลิงค์ด้วย และประกอบด้วยตติยาวิภตติ ฉะนั้น จึงเป็นกรณสาธนะ

แผนผังโครงสร้างการตั้งวิเคราะห์กิตกโดยสังเขป

(๑) กัตตุสาธนะ

- ๑.๑ กัตตุรูป กัตตุสาธนะ (วุตตกัตตุสาธนะ)
 .....ตีติ = ..., (.....) แปลว่า “ผู้...”
- ๑.๒ กัตตุรูป ตัสสีลสาธนะ
 .....ติ สีเลนาติ = ..., (.....) แปลว่า “ผู้...โดยปกติ”
- ๑.๓ समाสรูป ตัสสีลสาธนะ
 .....ตุ สีมลลสาติ = ..., (.....) แปลว่า “ผู้มีอัน...เป็นปกติ”
- ๑.๔ กัมมรูป อวุตตกัตตุสาธนะ
 .....อียเต (นาม+ปฐม) เอเตนาติ = ..., (.....) แปลว่า “ผู้...”

(๒) กัมมสาธนะ

- ๒.๑ กัตตุรูป กัมมสาธนะ
 .....ติ ตนุติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นที่...”
- ๒.๒ กัมมรูป กัมมสาธนะ (อาชยาต)
 .....อียเตติ = ..., (.....) แปลว่า “อันเขา..., ถูก...”
- ๒.๓ กัมมรูป กัมมสาธนะ (กิตก)
 .....ตพโพติ, ตพพาติ, ตพพุนติ = ..., (.....) แปลว่า “อันเขาพึง..., พึงถูก...”

(๓) กรณสาธนะ

- ๓.๑ กัตตุรูป กรณสาธนะ
 .....ติ เอเตนาติ, เอตยาติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นเครื่อง...”
- ๓.๒ กัมมรูป กรณสาธนะ
 .....อียเต เอเตนาติ, เอตยาติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นเครื่องอันเขา...”

(๔) สัมปทานสาธนะ

- ๔.๑ กัตตุรูป สัมปทานสาธนะ
 .....ติ เอตลลสาติ, เอตยาติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นที่...”
- ๔.๒ กัมมรูป สัมปทานสาธนะ
 .....อียเต เอตลลสาติ, เอตยาติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นที่อันเขา...”

(๕) อปาทานสาธนะ

- ๕.๑ กัตตุรูป อปาทานสาธนะ
 .....ติ เอตลลมาติ, เอตยาติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นแดน...”

(๖) อธิกรณสาธนะ

๖.๑ กัตตุรูป อธิกรณสาธนะ

.....ติ เอตถาติ, เอตสมินฺติ, เอตายนฺติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นที่...”

๖.๒ กัมมรูป อธิกรณสาธนะ

.....อียเต เอตถาติ, เอตสมินฺติ เอตายนฺติ = ..., (.....) แปลว่า “เป็นที่อันเขา...”

(๗) ภาวสาธนะ

๗.๑ ภาวรูป ภาวสาธนะ อักมมชาตุ (อาชยาค)

.....ยเตติ = ..., (ไม่มีอัญญบท) แปลว่า “การ..., ความ..., อัน...”

๗.๒ ภาวรูป ภาวสาธนะ สักมมชาตุ (กิตก์)

.....นฺ, ญฺ (ยฺปัจจย) = ..., (ไม่มีอัญญบท) แปลว่า “การ..., ความ..., อัน...”

รูปที่ใช้ในการวิเคราะห์ศัพท์มี ๓ คือ

๑. กัตตุรูป (ใช้กิริยาอาชยาค กัตตุรูปอย่างเดียว)

๑.๑ กัตตุรูป เช่น พุชฺฌตีติ พุทฺโธ (กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ)

๑.๒ เหตุกัตตุรูป เช่น ภาเวตีติ ภาเวนฺโต (กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ)

๒. กัมมรูป (ใช้กิริยาอาชยาค หรือกิริยากิตก์ที่เป็นกัมมรูปและเหตุกัมมรูป)

๒.๑ กัมมรูป เช่น เทสียตีติ เทสนา (กัมมรูป, กัมมสาธนะ) (อาชยาค)

ทุกฺเขน รุกฺขิตฺตพฺพนฺติ ทฺรูกฺขํ (กัมมรูป, กัมมสาธนะ) (กิตก์)

๒.๒ เหตุกัมมรูป เช่น ภาวียตีติ ภาวนา (กัมมรูป, กัมมสาธนะ) (อาชยาค)

๓. ภาวรูป (ใช้กิริยาอาชยาคที่เป็นภาวรูป หรือใช้กิริยากิตก์ที่ลงยฺปัจจยในอรรถภาวะ)

เช่น ภูยเต ภวิตฺตพฺ (ภาวรูป, ภาวสาธนะ) (อาชยาค)

คมนฺ คติ (ภาวรูป, ภาวสาธนะ) (กิตก์)

ส่วนประกอบของกิตก์

กิตก์ทั้งที่เป็นกิริยากิตก์และนามกิตก์ มีส่วนประกอบ ๒ อย่าง คือ ชาติ + ปัจจัย

๑. ชาติ คือ รากศัพท์ เป็นบ่อเกิดความหมายของคำศัพท์ต่าง ๆ

๒. ปัจจัย คือ อักษรพวกหนึ่งที่ลงหลังชาติ เป็นเหตุให้ทราบสาธนะของศัพท์ที่สำเร็จแล้ว

ทั้งชาติและปัจจัยเมื่อประกอบรูปสำเร็จเป็นศัพท์แล้ว ให้ลงวิภัตินามและแจกปทมาลา เหมือนในนามกัณฑ์ทุกประการ ยกเว้นกลุ่มตุนาที่ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นอพยยศัพท์ ไม่ต้องแจกปทมาลา แต่ต้องลงวิภัติแล้วให้ลงวิภัติหิงเสีย

๕.๑ กิจจปัจจัย

กิจจปัจจัยนี้ สามารถตั้งวิเคราะห์ได้ทั้ง ๓ กาล มี ๕ ตัว คือ ตพฺพ, อนีย, ญย, เตยฺย และ ริจฺจ ปัจจัย แปลว่า “พึง...” หรือ “ควร...” มีใช้ในกัมมสาธนะและภาวสาธนะ โดยมาก นอกจากนี้ยังมีใช้ในกัตตุสาธนะ กรณสาธนะ และสัมปทานสาธนะ บ้างเล็กน้อย รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ก็มี เป็นนามกิตก์ก็มี ดังนี้

๑. กิจจ ปัจจัย ๓ ตัว คือ ตพฺพ, อนีย และ เตยฺย ปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นกิริยากุมพากย์เหมือนกิริยาอาชยาด แต่เวลาใช้ต้องเปลี่ยนลิงค์และวจนะให้เหมือนกับบพทนามที่ไปสัมพันธ์ด้วย เช่น

- ชมฺโม ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อ.ธรรม อันบัณฑิต ท. ฟังรู้ได้ เฉพาะตน (วิท ฌ + อิ + ตพฺพ)
- ภวตา ปญฺเณน ภวนียํ อันท่าน เป็นผู้มึปัญญา ควรเป็น (ภฺ + อนีย)
- เหวํ วิชานํ โสตุชฺเชน ฌาเตยฺยํ อ.วิธีอย่างนี้ อันนักศึกษา ฟังทราบ (ฌา + เตยฺย)

๒. ญย ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นได้ทั้งกิริยากิตก์และนามกิตก์ ดังนี้

๒.๑ กิริยากิตก์ ทำหน้าที่เป็นกิริยากุมพากย์ เช่น

- เสสํ เหนยฺยํ อ.วิธีที่เหลือ อันนักศึกษาฟังนำไป (นี + ญย)

๒.๒ นามกิตก์ ทำหน้าที่เป็นบพทนาม เช่น

- สุกฺขสฺสํ วชฺชชมฺมฌเณสฺสํ อ.โทษ ของบุคคล ท. เหล่าอื่น อันบุคคลเห็นได้ โดยง่าย (วท + ญย)

๓. ริจฺจ ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ก็มี นามกิตก์ก็มี

๓.๑ กิริยากิตก์ ทำหน้าที่เป็นกิริยากุมพากย์ เช่น

- กมฺมํ ปุคฺคเลน กิจฺจํ อ.กรรม อันบุคคล ฟังกระทำ (กร + ริจฺจ)

๓.๒ นามกิตก์ ทำหน้าที่เป็นบพทนาม เช่น

- กิจฺจํ เม อตฺถิ อ.กิจ ของข้าพเจ้า มีอยู่ (กร + ริจฺจ)

กิจจปัจจัย ๓ ตัวเหล่านี้ คือ ตพฺพ, อนีย และ เตยฺย ถ้าวางหลังสัททนามกิตก์ กัมมวาทกและเหตุกัมมวาทก เป็นได้สามลิงค์ ถ้าวางหลังอัททนามกิตก์ เป็นภาววาทก เป็นนปฺงสกลิงค์ เอกวจนะ มีรูปเฉพาะปฐมาวิริกัตติเท่านั้น

ตัวอย่างการวิเคราะห์และประกอบคำศัพท์

- วิ. ภูยเต **ภวิตพุพ** (ภู สุตตาย ในความมี, ความเป็น + ตพุพ) (ภาวสาธนะ)
อันเขาเป็นอยู่ ชื่อว่า ภวิตพุพ (ฟังมี, ฟังเป็น)
- วิ. กรียตีติ **กตตพุพ** (กร กรณ ในการกระทำ + ตพุพ) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กตตพุพ (อันบุคคลจงกระทำ)
- วิ. กรียตีติ **กรณีย** (กร กรณ ในการกระทำ + อนีย) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กรณีย (อันบุคคลจงกระทำ)
- วิ. ปุชียตีติ **ปุชนีโย,** ภควา (ปุช ปุชาย ในการบูชา + ณ + อนีย) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกบูชา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุชนีโย, ได้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า (ฟังถูกบูชา)
- วิ. อครยหิตถาติ **คารยโ,** ปุคฺคโล (ครห นินทาย ในการติเตียน + ญ) (กัมมสาธนะ)
ได้ถูกติเตียนแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คารยโ, ได้แก่บุคคล (ฟังถูกติเตียน)
- วิ. ฉายตีติ **ฌยโย,** ฉาเตยโย (ฉา อวโพชน ในการรู้ + ญย, เตยย) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฌยโย, ฉาเตยโย (ฟังถูกรู้) (แปลง อา+ญย เป็น เอยย)
- วิ. กตตพพนติ **กิจจ** (กร กรณ ในการกระทำ + ริจจ) (กัมมสาธนะ)
ฟังถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กิจจ (ฟังถูกกระทำ)
- วิ. ยุชชตีติ **ยุณชิตพุพ** (ยุช โยเค ในการประกอบ + อิ + ตพุพ) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกประกอบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ยุณชิตพุพ (อันบุคคลฟังประกอบ)
- วิ. ธารียตีติ **ธาเรตพุพ** (ธร ธารณ ในการทรงไว้ + ณ + ตพุพ) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกทรงไว้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธาเรตพุพ (ฟังถูกทรงไว้)
- วิ. ตติทฺษาปียตีติ **ตติทฺษาเปตพุโพ** (ติช ขมาย ในความอดทน + ช + ณาเป + ตพุพ) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกให้ออดทน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ตติทฺษาเปตพุพ (ฟังถูกให้ออดทน)
- วิ. ติกิจฉาปียตีติ **ติกิจฉาเปตพุโพ** (กิต โรคาปนยเน ในการนำออกซึ่งโรค + ฉ+ณาเป+ตพุพ)
ย่อมถูกให้เยียวยา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ติกิจฉาเปตพุพ (ฟังถูกให้เยียวยา) (กัมมสาธนะ)
- วิ. อภาวียิตถาติ **ภาเวตพุโพ,** ภาวียิตพุโพ (ภู สุตตาย ... + ณ, ฌย + ตพุพ) (กัมมสาธนะ)
ได้ถูกให้เจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาเวตพุพ, ภาวียิตพุพ (ฟังถูกให้เจริญ)
- วิ. อภาวียิตถาติ **ภาวนีโย,** ภาวนียา, ภาวนีโย (ภู สุตตาย ... + ณ + อนีย) (กัมมสาธนะ)
ได้ถูกให้เจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาวนีโย, ภาวนียา, ภาวนีโย (ควรถูกให้เจริญ)
- วิ. อการียิตถาติ **กาเรตพุพ** (กร กรณ ในการกระทำ + ณ + ตพุพ) (กัมมสาธนะ)
ได้ถูกให้กระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กาเรตพุพ (ฟังถูกให้กระทำ)

๕.๒ กิตก์ปัจจัย (นามกิตก์)

ศัพท์กิตก์ที่เป็นนามนามกิต์ คุณนามกิต์ เรียกว่า “นามกิตก์” นามกิตก์นี้ จัดเป็นสาธนะ โดยมีปัจจัยเป็นเครื่องหมายบ่งชี้ว่า ศัพท์แต่ละศัพท์ มีสาธนะต่างกันไป

- วิ. กุมภ กโรตีติ **กุมภกาโร** (กมุภสทฺหฺอุปฺปท + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุมภการ (ผู้กระทำหม้อ, ช่างปั้นหม้อ)
- วิ. มาล กโรตีติ **มาลากาโร** (มาลาสทฺหฺอุปฺปท + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำ ซึ่งระเบียบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มาลาการ (ผู้ร้อยพวงมาลัย)
- วิ. รมม กามเตตีติ **รมมกาโม**, ปุริโส (รมมสทฺหฺอุปฺปท + กมฺ กนฺติย ในความใคร่ + ณ) อ.บุรุษ ย่อมใคร่ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รมมกาม (ผู้ใคร่ธรรม)
- วิ. เวสส ตโรตีติ **เวสสนทรโร** (เวสสสทฺหฺอุปฺปท + ตร ตรณ ในการข้าม + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมข้าม ซึ่งถนนพ้อคำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เวสสนทร (ผู้ข้ามถนนพ้อคำ, พระเวสสันดร โพธิสัตว์)
- วิ. รมม ทรตีติ **รมมทรโร** (รมมสทฺหฺอุปฺปท + ทร ทรณ ในการทรงไว้ + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมทรงไว้ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รมมทร (ผู้ทรงธรรม)
- วิ. วินย ทรตีติ **วินยทรโร** (วินยสทฺหฺอุปฺปท + ทร ทรณ ในการทรงไว้ + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมทรงไว้ ซึ่งวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วินยทร (ผู้ทรงวินัย)
- วิ. อนน ททาตีติ **อนนโท** (อนนสทฺหฺอุปฺปท + ทา ทาเน ในการให้ + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมให้ ซึ่งข้าวน้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อนนท (ผู้ให้ข้าวน้ำ)
- วิ. - วิเนติ เอเตนาติ **วินโย** (วิปฺพพ + นี ปาปณ ในการให้ถึง + อ) (กรณสาธนะ) ย่อมแนะนำ ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วินย (วินัยเป็นเครื่องแนะนำ, วินัย)
- วิเนติ เอตุภาติ **วินโย** (วิปฺพพ + นี ปาปณ ในการให้ถึง + อ) (อิทธิกรณสาธนะ) ย่อมแนะนำ ในธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วินย (ที่เป็นที่แนะนำ, วินัย)
- วิ. นย นโย (นี ปาปณ ในการให้ถึง + อ) (ภาวสาธนะ) อ.การนำไป ชื่อว่า นย (การนำไป, นัย)
- วิ. นิสฺสียิตฺถ นิสฺสียิตฺติ นิสฺสียิสฺสตีติ वा **นิสฺสโย** (นิปฺพพ + สฺสิ เสวาย ในการเสพ + อ) (กัมมสาธนะ) ถูกอาศัยแล้ว ย่อมถูกอาศัย หรือจักถูกอาศัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิสฺสย (เป็นที่อาศัยได้แก่อาจารย์)
- วิ. อนุสฺยิ อนุสฺยิตฺติ อนุสฺยิสฺสตีติ वा **อนุสฺโย** (อนุปฺพพ + สฺสิ สเย ในการนอน + อ) (กัตตุสาธนะ) นอนเนื่องแล้ว ย่อมนอนเนื่อง หรือจักนอนเนื่อง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อนุสฺย (อนุสฺย, กิเลส อันนอนเนื่อง)

- วิ. ปฏิจฺจ เอตสฺมา ผลเมตฺติติ **ปจฺจโย**, สมฺทโย (ปติปฺพุพ + อี คติมฺหิ ในการไป + อ) (อปาทานสาธนะ)
 อ.ผล อาศัยแล้ว จากเหตุนี้ ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ปจฺจโย, ได้แก่สมุทฺย (เหตุเป็นแดนเกิด ของผล, ปัจจัย)
- วิ. - วินิจฺฉียเต อเนนาติ **วินิจฺฉโย** (วิ+นิปฺพุพ + จิ จเย ในการสั่งสม + อ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกวินิจฉัย ด้วยถ้อยคำนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า วินิจฉโย (ถ้อยคำเป็นเครื่องตัดสิน, คำวินิจฉัย)
 - วินิจฉยนํ **วินิจฉโย** (วิ+นิปฺพุพ + จิ จเย ในการสั่งสม + อ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การวินิจฉัย ชื่อว่า วินิจฉโย (การตัดสิน, การวินิจฉัย) (แปลง จ เป็น ฉ)
- วิ. ฐมฺมํ วิจินาตีติ **ฐมฺมวิจโย** (ฐมฺมสทฺทูปฺปท + วิปฺพุพ + จิ จเย ในการสั่งสม + อ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมพิจารณา ซึ่งธรรม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ฐมฺมวิจโย (ผู้พิจารณาธรรม, ธรรมวิจย)
- วิ. ขยนํ **ขโย** (ขี ขเย ในการสิ้นไป + อ) (ภาวสาธนะ) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ, แปลง เอ เป็น อโย)
 อ.การสิ้นไป ชื่อว่า ขโย (การสิ้นไป, ชัย)
- วิ. - สงฺคณฺหาติ เตนาติ **สงฺคโห** (สํปฺพุพ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + อ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมสงเคราะห์ ด้วยวัตถุนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า สงฺคโห (วัตถุเป็นเครื่องสงเคราะห์)
 - สงฺคหณํ **สงฺคโห** (สํปฺพุพ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + อ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การสงเคราะห์ ชื่อว่า สงฺคโห (การสงเคราะห์)
- วิ. สํวรณํ **สํวโร** (สํปฺพุพ + วร วรเณ ในการระวังรักษา + อ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การสำรวม ชื่อว่า สํวโร (การสังวร, การสำรวมระวัง)
- วิ. อาทรณํ **อาทโร** (อาปฺพุพ + ทร อาทเร ในการเคารพ-การเอื้อเพื่อ + อ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การเอื้อเพื่อ ชื่อว่า อาทโร (ความเอื้ออาทร, ความเอื้อเพื่อ)
- วิ. กาโม อวจรติ เอตฺถาติ **กามาวจโร**, โลโก (กาม+อว+ จร จรเณ ในการเที่ยวไป +อ) (อิทธิกรณะ)
 อ.กาม ย่อมเป็นไป ในโลกนี้ เพราะเหตุนี้ อ.โลกนี้ ชื่อว่า กามาวจโร (ที่เป็นที่ท่องเที่ยวไปของกาม)
- วิ. คาโว จรณฺติ เอตฺถาติ **โคจโร** (โคสทฺทูปฺปท + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ) (อิทธิกรณสาธนะ)
 อ.โค ท. ย่อมเที่ยวไป ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า โคจโร (ที่เป็นที่เที่ยวไปของโค, ที่โคจร)
- วิ. ปาเทน ปิวตฺติติ **ปาทโป** (ปาทสทฺทูปฺปท + ปา ปาเน ในการดื่ม + อ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมดื่ม ด้วยราก เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ปาทโป (ต้นไม้)
- วิ. คฺุหายํ สยตฺติติ **คฺุหาสยํ**, จิตฺตํ (คฺุหาสทฺทูปฺปท + สย สเย ในการนอน + อ) (กัตตุสาธนะ)
 อ.จิต ย่อมอาศัยอยู่ในถ้ำคือหทัยวัตถุ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า คฺุหาสย (ผู้อาศัยอยู่ในถ้ำคือหทัยวัตถุ)
- วิ. - ททาตีติ **ททายโก**, ปฺุริโส (ทา ทาเน ในการให้ + ฌว) (กัตตุสาธนะ) (แปลง อา เป็น อาย)
 ย่อมให้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ททายก (ผู้ให้)

- ททาศีติ **ทายิกา**, อิตฺถิ (ทา ทาเน ในการให้ + ญฺว+อา) (กัตตุสาธนะ) (แปลง อ เป็น อิ) ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทายิกา (ผู้ให้)
- ททาศีติ **ทายกั**, กุลั (ทา ทาเน ในการให้ + ญฺว) (กัตตุสาธนะ) ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทายก (ผู้ให้)
- วิ. ภควโต โอวาทานุสาสนี สฺวนาศีติ **สาวโก**, สวิกา (สุ สวเณ ในการฟัง + ญฺว) (กัตตุสาธนะ) ย่อมฟัง ซึ่งโอวาท และอนุสาสนี ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สาวก, สวิกา
- วิ. - รตนตตยั อุปาสตีติ **อุปาสโก** (อุปบุพฺพ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ญฺว) ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งพระรัตนตรัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุปาสก (ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย)
- รตนตตยั อุปาสตีติ **อุปาสิกา** (อุปบุพฺพ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ญฺว + อา) ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งพระรัตนตรัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุปาสิกา (ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย)
- วิ. ชนตีติ ชนโก, **ชนิกา** (ชน ชนเน ในการเกิด + เณ + ญฺว) (กัตตุสาธนะ) ย่อมให้เกิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชนก, ชนิกา (ผู้ให้กำเนิด, บิดา, มารดา)
- วิ. หนตีติ **วธโก** (หน หีสายั ในการเบียดเบียน + ญฺว) (กัตตุสาธนะ) ย่อมฆ่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วธก (ผู้ฆ่า) (แปลง หน เป็น ฆ)
- วิ. กโรตีติ **กตฺตา** (กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กตฺต (ผู้กระทำ)
- วิ. ภาเวตีติ **ภาเวตา** (ภฺ สุตตายั ในความมี ความเป็น + เณ + ตฺ) (กัตตุสาธนะ) (การิตปัจจัย) ย่อมให้มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาเวต (ผู้ให้มี, ผู้ให้เจริญ) (วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อว)
- วิ. การตีติ **กาเรตา**, **การยิตา**, **การาเปตา**, **การาปยิตา** (กร กรเณ ในการกระทำ + เณ, ฌย, ฌนาเป, ฌนาปย+ตฺ) ย่อมให้กระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กาเรต, การยิต, การาเปต, การาปยิต (ผู้ให้กระทำ)
- วิ. ภยั ปสฺสตีติ **ภยทสฺสาวี** (ภยสทฺทูปฺท + ทิส เปกฺขเน ในการดู-เห็น + อาวี) (กัตตุสาธนะ) ย่อมเห็น ซึ่งภย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภยทสฺสาวี (ผู้เห็นภย) (แปลง ทิส เป็น ทสฺส)
- วิ. สทวากั โลกั ทิฏฺฐธมฺมิกาทิวเสเน สาสตีติ **สตฺถา** (สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ ในการสั่งสอน + รตฺถ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมสั่งสอน ซึ่งชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก ด้วยสามารถแห่งประโยชน์ มีประโยชน์ ในปัจจุบันเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สตฺถ (ผู้สั่งสอน, พระศาสดา, ครู)
- วิ. ปฺตุตฺตํ ปาตีติ **ปิตา** (ปา รกฺขเณ ในการรักษา + วิตฺ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมรักษา ซึ่งบุตร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปิต (ผู้รักษา, บิดา)
- วิ. รมฺเมน ปฺตุตฺตํ มาเนตีติ **มาตา** (มาน ปุชฺชายั ในการบูชา + ราวฺ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมยกย่อง ซึ่งบุตร โดยธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มาต (ผู้ยกย่องบุตร, มารดา)

- วิ. อรุชฺชิ รุชฺชติ รุชฺชิสฺสตีติ วา **โรโค** (รุช โรคะ ในการเสียดแทง + ณ) (กัตตุ) (แปลง ช เป็น ค) ได้เสียดแทงแล้ว ย่อมเสียดแทง หรือจักเสียดแทง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โรค (โรคผู้เสียดแทง)
- วิ. ออุปฺปทฺชตีติ **อุปฺปาโท** (อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ณ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุปฺปาท (ผู้เกิดขึ้น)
- วิ. - อมุสฺสิ มุสฺสตีติ วา **ผลฺโส** (มุส มุสเณ ในการกระทบ + ณ) (กัตตุสาธนะ) ได้กระทบแล้ว ย่อมกระทบ หรือจักกระทบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ผลฺส (ผู้กระทบ, ผู้สัมผัส)
- มุสฺสนฺตีติ เตน สมฺปยุตฺตตฺตาติ **ผลฺโส** (มุส มุสเณ ในการกระทบ + ณ) (กรณสาธนะ) อ. สัมปยุตตธรรม ท. ย่อมกระทบ ด้วยธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ผลฺส (ธรรมเป็นเครื่องกระทบ)
- วิ. ออาหารตีติ **อาหาโร** (อาปุพฺพ + หร หรเณ ในการนำไป + ณ) (กัตตุสาธนะ) (วุทธิ อ เป็น อา) ย่อมนำมา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาหาร (อาหาร, ผู้นำมา)
- วิ. ออุปฺหนตีติ **อุปฺฆาโต** (อุปฺปุพฺพ + หน หีสายฺ ในการเบียดเบียน + ณ) (แปลง หน เป็น ฆาต) ย่อมเข้าไปเบียดเบียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุปฺฆาต (ผู้เข้าไปเบียดเบียน) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. รณฺชนฺตีติ อนเณนาติ **ราโค** (รณฺช ราคะ ในความกำหนด + ณ) (กรณสาธนะ) ย่อมกำหนด ด้วยโลภะนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ราก (รากะเป็นเครื่องกำหนด)
- วิ. รณฺชียตีติ อนเณนาติ **ราโค** (รณฺช ราคะ ในความกำหนด + ณ) (กรณสาธนะ) ย่อมถูกกำหนด ด้วยโลภะนี้ เพราะเหตุนั้น อ. โลภะนี้ ชื่อว่า ราก (โลภะเป็นเครื่องถูกกำหนด)
- วิ. สยฺ รณฺชตีติ **ราโค** (รณฺช ราคะ ในความกำหนด + ณ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง ญช เป็น ช) ย่อมกำหนด เอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ราก (ผู้กำหนด)
- วิ. ปชฺชเต อนเณนาติ **ปาโท** (ปท คติมฺหิ ในการไป + ณ) (กรณสาธนะ) ย่อมถูกไป ด้วยอวัยวะนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาท (อวัยวะเป็นเครื่องไป, เท้า)
- วิ. ภูชฺชตีติ **โกโค** (ภูช พุยวฺรเณ ในการกลิ้งกิน + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค) ย่อมถูกบริโภค เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โกค (โกคทรัพย์)
- วิ. ภชฺชียตีติ **ภาโค** (ภช ภาชเณ ในการแบ่ง + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค) ย่อมถูกแบ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาค (ส่วนที่ถูกแบ่ง, ส่วน)
- วิ. ภรียตีติ **ภาโร** (ภร หรเณ ในการนำไป + ณ) (กัมมสาธนะ) ย่อมถูกนำไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาร (สิ่งที่ถูกนำไป, ภาระ)
- วิ. ลพฺภกตีติ **ลาโภ** (ลภ ลาภะ ในการได้ + ณ) (กัมมสาธนะ) ย่อมถูกได้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ลาภ (ส่วนที่ถูกได้, ลาภ)
- วิ. โวหฺรียตีติ **โวหาโร** (วิ + อวฺปุพฺพ + หร หรเณ ในการนำไป + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลง อว เป็น โอ) ย่อมถูกเรียก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โวหาร (เป็นที่อันเขาเรียก, สำนวน, โวหาร, คำพูด)

- วิ. ทียตีติ **ทಾಯ** (ทา ทาเน ในการให้ + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลง อา เป็น อาย = อากรรณุตานมมาโย) ย่อมถูกให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทาย (เป็นที่อันเขาให้, รางวัล)
- วิ. วิหรนุติ เอตถาติ **วิหาโร** (วิปุพฺพ + หร นิวาเส ในการอยู่ + ณ) (อธิกรณสาธนะ) อ.ภิกษุ ท. ย่อมอยู่ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิหาร (ที่เป็นที่อยู่, วิหาร, วัด)
- วิ. อารมนุติ เอตถมฺนิติ **อาราโม** (อาปุพฺพ + รมุ กีพายํ ในการเล่น + ณ) (อธิกรณสาธนะ) อ.ภิกษุ ท. ย่อมรื่นรมย์ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาราม (ที่เป็นที่รื่นรมย์, อาราม, วัด)
- วิ. โสจัน **โสโก** (สุจ โสเก ในความเศร้าโศก + ณ) (ภาวสาธนะ) (แปลง จ เป็น ก) อ.ความเศร้าโศก ชื่อว่า โสก (ความเศร้าโศก)
- วิ. จขน์ **จาโค** (จข หานิมฺหิ ในการสละ + ณ) (ภาวสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค = กคา จขานํ) อ.การสละ ชื่อว่า จาค (การสละ, การบริจาค)
- วิ. ยุณฺชน **โยโค** (ยุช โยเค ในการประกอบ + ณ) (ภาวสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค) อ.การประกอบ ชื่อว่า โยค (การประกอบ)
- วิ. ภณฺชน **ภงฺโค** (ภนช อวมทฺทเน ในการหักทำลาย + ณ) (แปลง น เป็น นิคหิต) อ.การแตกหักไป ชื่อว่า ภงค (การแตกไป) (แปลง ช เป็น ค) (ภาวสาธนะ)
- วิ. ปจฺเจยฺหิ สงฺคมฺม กฺริยตีติ **สงฺขาร** (สํปุพฺพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ณ) (กัมมสาธนะ) อันปัจจยัย ท. ประชุมกันแล้ว ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สงฺขาร (ถูกปัจจยัยปรุงแต่ง)
- วิ. สงฺขริยตี เตนาติ **สงฺขาร** (สํปุพฺพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ณ) (กรณสาธนะ) ย่อมถูกปรุงแต่ง ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สงฺขาร (กรรมเป็นเครื่องปรุงแต่ง)
- วิ. สงฺขรณ **สงฺขาร** (สํปุพฺพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ณ) (ภาวสาธนะ) อ.การปรุงแต่ง ชื่อว่า สงฺขาร (การปรุงแต่ง)
- วิ. ปริ สมฺนุตโต กฺริยตีติ **ปริกฺขาร** (ปริปุพฺพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ณ) (กัมมสาธนะ) ย่อมถูกกระทำ โดยรอบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปริกฺขาร (บริหาร)
- วิ. อุปฺคนฺตฺวา กโรตีติ **อุปฺการ** (อุปฺปุพฺพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ) เข้าไปใกล้แล้ว ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุปฺการ (อุปการะ)
- วิ. ลุพฺภนฺติ เตนาติ **โลภ** (ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยากได้ + ณ) (กรณสาธนะ) ย่อมอยากได้ ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โลภ (กรรมเป็นเครื่องอยากได้, โลภะ)
- วิ. สยํ ลุพฺภตตีติ **โลภ** (ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยากได้ + ณ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมอยากได้ ด้วยโลภะเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โลภ (อยากได้เอง, โลภะ)
- วิ. ลุพฺภณ **โลภ** (ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยากได้ + ณ) (ภาวสาธนะ) อ.ความอยากได้ ชื่อว่า โลภ (ความโลภ, ความอยากได้)
- วิ. ทุสฺสนฺติ เตนาติ **โทโส** (ทุส อปฺปีติมฺหิ ในความไม่ยินดี + ณ) (กรณสาธนะ) ย่อมประทุษร้าย ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โทส (กรรมเป็นเครื่องประทุษร้าย, โทสะ)

- วิ. สยั ทุสฺสตีติ โทโส (ทุส อปฺปิติมฺหิ ในความไม่ยินดี + ณ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมประทุษร้าย ด้วยโทษเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โทส (ประทุษร้ายเอง, โทสะ)
- วิ. ทุสฺสนํ โทโส (ทุส อปฺปิติมฺหิ ในความไม่ยินดี + ณ) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความประทุษร้าย ชื่อว่า โทส (ความประทุษร้าย, โทสะ)
- วิ. มุยุหนฺติ เตนาติ โมโห (มุห เวจิตฺเต ในความหลง + ณ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมหลง ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โมห (กรรมเป็นเครื่องหลง, โมหะ)
- วิ. สยั มุยุหฺตีติ โมโห (มุห เวจิตฺเต ในความหลง + ณ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมหลง ด้วยโมหะเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โมห (หลงเอง, โมหะ)
- วิ. มุยุหนํ โมโห (มุห เวจิตฺเต ในความหลง + ณ) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความหลง ชื่อว่า โมห (ความหลง, โมหะ)
- วิ. สยั ภวตีติ สยมฺภู (สยัสทฺทฺหุปฺปท + ภู สดฺตยา ในความมี-ความเป็น + ภูวิ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเป็น เอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สยมฺภู (พระผู้เป็นเอง, พระพุทธเจ้า)
- วิ. สงฺคมฺม ภาสนฺติ เอตฺถาติ สภา (สํปุพฺพ+ ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ภูวิ) (อิกรณะ)
 ประชุมกันแล้ว ย่อมกล่าว ในที่ประชุมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สภา (ที่เป็นที่ประชุมพูดคุยกัน)
- วิ. ภูชเณ คจฺจนฺตีติ ภูชโค (ภูชสทฺทฺหุปฺปท + คมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ภูวิ) (กัตตุสาธนะ)
 อ.สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยขนาด เพราะเหตุนั้น อ.สัตว์นั้น ชื่อว่า ภูชค (ผู้ไปด้วยขนาด, ฐ)
- วิ. วิหยาเส คจฺจนฺตีติ วิหโค (วิหยาสสทฺทฺหุปฺปท + คมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ภูวิ)
 ย่อมไป ในอากาศ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิหค (นก) (กัตตุสาธนะ) (แปลงวิหยาส เป็น วิห)
- วิ. กมฺมโต ชาโต กมฺมชฺ, วิปาโก (กมฺมสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (ปฺงฺลึงค์)
 เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่า กมฺมช, ได้แก่วิปาก (เกิดเพราะกรรม) (ปัญจมีตํปฺปฺริสฺสมาส)
- วิ. กมฺมโต ชาตา กมฺมชา, ปฏฺิสนฺธิ (กมฺมสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (อิตถิลึงค์)
 เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่า กมฺมชา, ได้แก่ปฏฺิสนฺธิ (เกิดเพราะกรรม) (ปัญจมีตํปฺปฺริสฺสมาส)
- วิ. กมฺมโต ชาตํ กมฺมชฺ, ฐปฺ (กมฺมสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (นปฺงฺสกลึงค์)
 เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่า กมฺมช, ได้แก่ฐป (เกิดเพราะกรรม) (ปัญจมีตํปฺปฺริสฺสมาส)
- วิ. จิตฺโต ชาตํ จิตฺตชฺ, ฐปฺ (จิตฺตสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (ปัญจมีตํปฺปฺริสฺสมาส)
 (อ.รูป) อันเกิดแล้ว เพราะจิต ชื่อว่า จิตฺตช (อันเกิดเพราะจิต)
- วิ. อุตฺโต ชาตํ อุตฺตชฺ, ฐปฺ (อุตฺตสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (ปัญจมีตํปฺปฺริสฺสมาส)
 (อ.รูป) อันเกิดแล้ว เพราะอตุ ชื่อว่า อุตฺตช (อันเกิดเพราะอตุ)
- วิ. อาหารโต ชาตํ อาหารชฺ, ฐปฺ (อาหารสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ)
 (อ.รูป) อันเกิดแล้ว เพราะอาหาร ชื่อว่า อาหารช (อันเกิดเพราะอาหาร)
- วิ. ปฺงฺเก ชาตํ ปฺงฺกชฺ (ปฺงฺกสทฺทฺหุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (สัดตมีตํปฺปฺริสฺสมาส)
 เกิดแล้ว ในตม ชื่อว่า ปฺงฺกช (เกิดในตม, บงกช, บัว)

- วิ. โลกั อเวทีติ **โลกวิฑู** (โลกสททุพปท + วิฑ ฅาเณ ในควาามรู้ + ฑูวิ) (กัตตุสาชณะ)
 อ.บุคคลใด ได้รู้แจ้งแล้ว ซึ่งโลก เพราะเหตุฉัันนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า โลกวิฑู (ผู้รู้แจ้งโลก,
 พระพุทธรเจ้า)

๑. แผลง ส ของ ทิส ธาตุ เป็็น ส และทีฆะสระหน้า

ตัวอย่าง	ศัพท์เดิม	คำแปล
อีทิส, อีทิสา อีทิสี, อีทิสั	อิม + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนี้
ยาทิส, ยาทิสา ยาทิสี, ยาทิสั	ย + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นใด
ตาทิส, ตาทิสา ตาทิสี, ตาทิสั	ต + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนั้น
มาทิส, มาทิสา มาทิสี, มาทิสั	อมุห + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นกับเรา
กีทิส, กีทิสา กีทิสี, กีทิสั	กี + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นไร
เอทิส เอตาทิส, เอทิสา		
เอทิสี, เอทิสั	เอต + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนั้น, ผู้เช้นนี้
สาทิส สทิส, สาทิสา สาทิสี		
สทิสา สทิสี, สาทิสั สทิสั	สมาน + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นกับ, ผู้เหมือน

๒. แผลง ส ของ ทิส ธาตุ เป็็น ส, แผลง ท ของ ทิส ธาตุ เป็็น ร และทีฆะสระหน้า

อีริส (แผลง อิม เป็็น อี)	อิม + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนี้
ยาริส	ย + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นใด
ตาริส	ต + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนั้น
มาริส (แผลง อมุห เป็็น ม)	อมุห + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นกับเรา
กีริส (ลบนิคหิต)	กี + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นไร
เอริส (แผลง เอต เป็็น เอ)	เอต + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนั้น, ผู้เช้นนี้
สาริส สริส (แผลง สมาน เป็็น ส)	สมาน + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นกับ, ผู้เหมือน

๓. แผลง ส ของ ทิส ธาตุ เป็็น ฑู และทีฆะสระหน้า

อีทิกุฑู (แผลง อิม เป็็น อี)	อิม + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนี้
ยาทิกุฑู	ย + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นใด
ตาทิกุฑู	ต + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนั้น
มาทิกุฑู (แผลง อมุห เป็็น ม)	อมุห + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นกับเรา
กีทิกุฑู (ลบนิคหิต)	กี + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นไร
เอทิกุฑู (แผลง เอต เป็็น เอ)	เอต + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นนั้น, ผู้เช้นนี้
สาทิกุฑู สทิกุฑู สาริกุฑู สริกุฑู	สมาน + ทิส + ฑูวิ	ผู้เช้นกับ, ผู้เหมือน

๔. แปลง ส ของ ทิส ธาตุ เป็น อี และทิมะสระหน้า

อีที	(แปลง อิม เป็น อี)	อิม + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นนี้
ยาที		ย + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นใด
ตาที		ต + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นนั้น
มาที	(แปลง อมฺห เป็น ม)	อมฺห + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นกับเรา
กีที	(ลบนิคหิต)	กี + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นไร
เอที	(แปลง เอต เป็น เอ)	เอต + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
สาที	(แปลง สมาน เป็น ส)	สมาน + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นกับ, ผู้เหมือน

๕. แปลง ส ของ ทิส ธาตุ ที่มี ตุมฺห ศัพท์เป็นต้นอยู่หน้า เป็น ส และทิมะสระหน้า

ตุมฺหาทีโส, ตุมฺหาทีสี	ตุมฺห + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นท่าน
ชนฺธาทีสา	ชนฺธ + ทิส + กุวิ	ผู้เช่นชนธ์

วิธีการแปลงศัพท์ (อาเทศ) มีดังนี้

๑. แปลง อิม เป็น อี ด้วย “อี” นีปาทนะ เช่น

อีทีโส, อีทีสา, อีทีสี, อีทีสํ	(อิม + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนี้
อีริโส	(อิม + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนี้
อีทิกุโข	(อิม + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนี้
อีที	(อิม + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนี้

๒. แปลง อมฺห เป็น ม ด้วย “ม” นีปาทนะ เช่น

มาทีโส, มาทีสา, มาทีสี, มาทีสํ	(อมฺห + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นกับเรา
มารีโส	(อมฺห + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นกับเรา
มาที	(อมฺห + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นกับเรา

๓. แปลง เอต เป็น เอ ด้วย “เอ” นีปาทนะ เช่น

เอทีโส, เอทีสา, เอทีสี, เอทีสํ	(เอต + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
เอริโส	(เอต + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
เอที	(เอต + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้

๔. แปลง สมาน เป็น ส ด้วย “ส” นีปาทนะ เช่น

สาทีโส, สทีโส, สาทีสา, สาทีสี,		
สทีสา, สทีสี, สาทีสํ, สทีสํ	(สมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สารีโส, สรีโส	(สมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาทิกุโข, สทิกุโข	(สมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาริกุโข, สริกุโข	(สมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาที	(สมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน

- วิ. อิมมีว นํ ปสฺสตีติ **อีทิส**, ปุริโส (อิมสทฺหุปรปท + อิว + ทิส เพกฺขณเณ ในการดู + ฏฺวิ) (กัมมะ) ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อีทิส (ผู้เช่นนั้น) (ทุดิยาตฺปปริสฺสมาส)
- วิ. อิมมีว นํ ปสฺสตีติ **อีทิส**, กณฺเณ (อิมสทฺหุปรปท + อิว + ทิส เพกฺขณเณ ในการดู + ฏฺวิ + อี) ย่อมเห็น ซึ่งสวาน้อยคนนั้น เพียงดังสวาน้อยคนนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อีทิส (ผู้เช่นนั้น)
- วิ. อิทมีว นํ ปสฺสตีติ **อีทิส**, จิตฺตํ (อิมสทฺหุปรปท + อิว + ทิส เพกฺขณเณ ในการดู + ฏฺวิ) (กัมมะ) ย่อมเห็น ซึ่งจิตดวงนั้น เพียงดังจิตดวงนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อีทิส (ผู้เช่นนั้น) (ทุดิยาตฺปปริสฺสมาส)
- วิ. ออยมีว ทิสฺสตีติ **อีทิส**, ปุริโส (อิมสทฺหุปรปท + อิว + ทิส เพกฺขณเณ ในการดู + ฏฺวิ) (กัมมสาธนะ) (อ.บุคคลนั้น) ย่อมถูกเห็น เพียงดังบุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อีทิส (ผู้เช่นนั้น) (กัมมชารยสมาส)
- วิ. ออยมีว ทิสฺสตีติ **อีทิส**, กณฺเณ (อิมสทฺหุปรปท + อิว + ทิส เพกฺขณเณ ในการดู + ฏฺวิ + อี) (กัมมะ) (อ.สวาน้อยคนนั้น) ย่อมถูกเห็น เพียงดังสวาน้อยคนนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อีทิส (ผู้เช่นนั้น)
- วิ. อิทมีว ทิสฺสตีติ **อีทิส**, วตฺถุ (อิมสทฺหุปรปท + อิว + ทิส เพกฺขณเณ ในการดู + ฏฺวิ) (กัมมสาธนะ) (อ.วัตถุนั้น) ย่อมถูกเห็น เพียงดังวัตถุนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อีทิส (ผู้เช่นนั้น) (กัมมชารยสมาส)
- วิ. อปาเยสุวปตฺมาเน อธิคตมคฺคาทิกะ สตุเต ชาเรตีติ **ธมฺโม** (ธร ชารเณ ในการทรงไว้ + รุมม) ย่อมทรงไว้ ซึ่งสัตว์ ท. ผู้มีมรรคอันได้บรรลุแล้วเป็นต้น กระทำไม่ให้ตกไปอยู่ในอบายภูมิ ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธมม (สภาพที่ทรงไว้) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ธรนฺติ เตนาติ **ธมฺโม** (ธร ชารเณ ในการทรงไว้ + รุมม) (กรณสาธนะ) ย่อมทรงไว้ ด้วยสภาพนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธมม (สภาพเป็นเครื่องทรงไว้)
- วิ. สลฺกฺขณฺ ชาเรตีติ **ธมฺโม** (ธร ชารเณ ในการทรงไว้ + รุมม) (กัตตุสาธนะ) ย่อมทรงไว้ ซึ่งลักษณะของตน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธมม (ทรงลักษณะของตนไว้)
- วิ. ปจฺเจยฺหิ ธรียตีติ **ธมฺโม** (ธร ชารเณ ในการทรงไว้ + รุมม) (กัมมสาธนะ) อันปัจจย ท. ย่อมทรงไว้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธมม (สภาพที่ถูกปัจจัยทรงไว้)
- วิ. กรียตีติ **กมฺมํ** (กร กรเณ ในการกระทำ + รุมม) (กัมมสาธนะ) ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กมม (สิ่งที่ถูกกระทำ, กรรม)
- วิ. พุรฺหุํ จริตุํ สีลํ ยสฺสาติ **พุรฺหุํจาริ**, **พุรฺหุํจารินิ**, **พุรฺหุํจาริ** (พุรฺหุํสทฺหุปรปท + จร จรเณ ในความประพฤติ + ณี) สมาสรูป, ตัสสีลสาธนะ
 อ.อันประพฤติ ซึ่งข้อปฏิบัติอันประเสริฐ เป็นปกติ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า พุรฺหุํจาริ, พุรฺหุํจารินิ, พุรฺหุํจาริ (ผู้มีการประพฤติข้อปฏิบัติอันประเสริฐเป็นปกติ)
- วิ. พุรฺหุํ จรติ สีเลนาคิ **พุรฺหุํจาริ**, **พุรฺหุํจารินิ**, **พุรฺหุํจาริ** (พุรฺหุํ + จร จรเณ + ณี) ย่อมประพฤติ ซึ่งข้อปฏิบัติอันประเสริฐ โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พุรฺหุํจาริ, พุรฺหุํจารินิ, พุรฺหุํจาริ (ผู้ประพฤติข้อปฏิบัติอันประเสริฐโดยปกติ) กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ

- วิ. สจฺจํ วทิตฺตํ สีลํ ยสฺสชาติ **สจฺจวาที, สจฺจวาทีนී, สจฺจวาที** (สจฺจสทฺทฺหุปฺปท + วท วยตฺติยํ วาจาญํ ในการพูดชัด + ณี) สมาสรูป, ตัสนีลสาธนะ
 อ.อันกล่าว ซึ่งความจริง เป็นปกติ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สจฺจวาที, สจฺจวาทีนī, สจฺจวาที (ผู้มีการกล่าวความจริงเป็นปกติ)
- วิ. สจฺจํ วทติ สีเลนาติ **สจฺจวาที, สจฺจวาทีนī, สจฺจวาที** (สจฺจส + วท วยตฺติยํ วาจาญํ + ณี) ย่อมกล่าว ซึ่งความจริง โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สจฺจวาที, สจฺจวาทีนī, สจฺจวาที (ผู้กล่าวความจริงโดยปกติ) กัตตุรูป, ตัสนีลสาธนะ
- วิ. ปณฺทิตํ อุตฺตานิ มณฺญตฺติติ **ปณฺทิตฺตมานี, พาลो** (ปณฺทิตสทฺทฺหุปฺปท+มน ญาเณ ในความรู้อัน + ณี) ย่อมสำคัญ ซึ่งตน ว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปณฺทิตฺตมานี (ผู้สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต)
- วิ. พหุสฺสุตํ อุตฺตานิ มณฺญตฺติติ **พหุสฺสุตฺตมานี, พาลो** (พหุสฺสุตสทฺทฺหุปฺปท+มน ญาเณ ในความรู้อัน + ณี) ย่อมสำคัญ ซึ่งตน ว่าเป็นผู้มีการศึกษามาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พหุสฺสุตฺตมานี (ผู้สำคัญตนว่าเป็นผู้มีการศึกษา)
- วิ. ภิกฺขิตฺตํ สีลํ ยสฺสชาติ **ภิกฺขุ** (ภิกฺข ยาจเน ในการขอ + ฐ) (รัสสะ ฐ เป็น ฐ) (ตัสนีลสาธนะ)
 อ.อันขอ เป็นปกติ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ภิกฺขุ (ผู้มีการขอเป็นปกติ)
- วิ. อภิกฺขิ ภิกฺขติ ภิกฺขิสฺสติ वा สีเลนาติ **ภิกฺขุ** (ภิกฺข ยาจเน ในการขอ + ฐ) (รัสสะ ฐ เป็น ฐ) ได้ขอแล้ว ย่อมขอ หรือจักขอ โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภิกฺขุ (ผู้ขอโดยปกติ, ภิกฺขุ)
- วิ. สฺสारे ภยํ อิกฺขตฺติติ **ภิกฺขุ** (ภยสทฺทฺหุปฺปท + อิกฺข ทสฺสนงฺเกสุ ในการเห็นและเครื่องหมาย + ฐ) ย่อมเห็น ซึ่งภัย ในสงสาร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภิกฺขุ (ผู้เห็นภัยในสงสาร) (ลบ ย ของ ภย)
- วิ. สพฺพํ ชานาตีติ **สพฺพญญ** (สพฺพสทฺทฺหุปฺปท + ญา อวโพชนे ในการรู้ + ฐ) (ทฺติยาตฺปปริสฺสมาส) ย่อมรู้ ซึ่งสิ่งทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สพฺพญญ (ผู้รู้สิ่งทั้งปวง, พระพุทธเจ้า) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. มตฺตํ ชานาตีติ **มตฺตญญ** (มตฺตาสทฺทฺหุปฺปท + ญา อวโพชนे ในการรู้ + ฐ) (ทฺติยาตฺปปริสฺสมาส) ย่อมรู้ ซึ่งประมาณ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มตฺตญญ (ผู้รู้จักประมาณ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ฐมฺมํ ชานาตีติ **ฐมฺมญญ** (ฐมฺมสทฺทฺหุปฺปท + ญา อวโพชนे ในการรู้ + ฐ) (ทฺติยาตฺปปริสฺสมาส) ย่อมรู้ ซึ่งธรรม(เหตุ) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฐมฺมญญ (ผู้รู้ธรรม, ผู้รู้จักเหตุ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. กรณสีโล **การุโ, สิปปี** (กร กรเณ ในการกระทำ + ญก) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ผู้มีการกระทำเป็นปกติ ชื่อว่า การุ, ได้แก่ผู้มีศีลปะ (นายช่าง)
- วิ. สฺหนติ สมคฺคํ กมฺมํ สมฺปกจฺจตฺติติ **สฺห** (สฺปุพฺพ + หน คติยํ ในการไป + ร) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเข้าถึง ซึ่งกรรม อันพร้อมเพียงกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺห (พระสมมติสงฆ์)
- วิ. สมฺมเทว กิเลสฺสเร หนตฺติติ **สฺห** (สฺปุพฺพ + หน หีสายํ ในเบียดเบียน + ร) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมฆ่า ซึ่งกิเลสอันเร่าร้อน ท. ด้วยดี นั้นเทียว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺห (พระอริยสงฆ์)

- วิ. อารมฺมณ ปฏฺิหมณฺตีติ **ปฏฺิโฆ**, โทโส (ปติปฺุพฺพ + หน หีสาคตฺีสฺ ในเบียดเบียนและการไป + ร)
 ย่อมเคียดแค้น ในอารมณฺ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฏฺิฆ, ได้แก่ โทสะ (ความคับแค้น) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. นนฺทียเต **นนฺทหนฺ** (นนฺท นนฺทเน ในความเพลิตเพลิน + ยุ) (ภาวสาธนะ)
 เพลิตเพลินอยู่ ชื่อว่า นนฺทหน (ความเพลิตเพลิน)
- วิ. นนฺทิตพฺพนฺติ **นนฺทหนฺ**, วณฺ์ (นนฺท นนฺทเน ในความยินดี + ยุ) (กัมมสาธนะ)
 พึงถูกเพลิตเพลิน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นนฺทหน, ได้แก่ ปา (สิ่งที่ถูกเพลิตเพลิน)
- วิ. สฺยติ **สวณฺ์** (สฺ สวณฺ์ ในการฟัง + ยุ) (ภาวสาธนะ)
 การฟังอยู่ ชื่อว่า สวณฺ์ (การฟัง)
- วิ. สฺติ **สวณฺ์** (สฺ สวณฺ์ ในการฟัง + ยุ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การฟัง ชื่อว่า สวณฺ์ (การฟัง)
- วิ. อารมฺมณฺ์ วิชานาตฺีติ **วิญฺญาณฺ์**, วิชานนฺ์ วา (วิปฺุพฺพ + ฌา อวคฺมเน ในการรู้ + ยุ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้ ซึ่งอารมณฺ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิญฺญาณ, วิชานน (สภาพที่รู้อารมณฺ์, วิญฺญาณ, จิต)
- วิ. ฌายตฺีติ **ฌานฺ์** (ฌา คนฺุโรปาทาเน ในการถือเอาซึ่งกลืน + ยุ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมสูตฺม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฌาน (จุมก)
- วิ. ฌายตฺีติ **ฌานฺ์** (ฌเ จินฺตายฺ์ ในความคิด-การเพ่ง + ยุ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง เอ เป็น อา)
 ย่อมเพ่งพินิจ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฌาน (ฌาน, การเพ่ง)
- วิ. กโรติ เตนาติ **กรณฺ์** (กร กรณฺ์ ในการกระทำ + ยุ) (กรณฺ์สาธนะ)
 ย่อมกระทำ ด้วยวัตฺุณฺ์ เพราะเหตุนั้น อ.วัตฺุณฺ์ ชื่อว่า กรณ (เป็นเครื่องกระทำ, เครื่องมือ)
- วิ. ยถาสฺรูปฺ สฺททา พฺยากรียนฺติ เอเตนาติ **พฺยากรณฺ์** (วิ+อา + กร กรณฺ์ ในการกระทำ + ยุ)
 อ.ศัพท์ ท. ย่อมถูกกล่าว ตามสภาพของตน ด้วยคัมภีรฺ์นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พฺยากรณ (คัมภีรฺ์ไวยากรณฺ์) (กรณฺ์สาธนะ)
- วิ. ปฺุรยติ เตนาติ **ปฺุรณฺ์** (ปฺุร ปฺุรณฺ์ ในการให้เต็ม + ยุ) (กรณฺ์สาธนะ)
 ย่อมให้เต็ม ด้วยวัตฺุณฺ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺุรณ (วัตฺุเป็นเครื่องให้เต็ม)
- วิ. ทียติ อเนนาติ **ทานฺ์** (ทา ทาเน ในการให้ + ยุ) (กรณฺ์สาธนะ)
 ย่อมถูกให้ ด้วยเจตนา นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทาน (เจตนาเป็นเหตุอันเขาให้, ทานเจตนา)
- วิ. ปมียติ อเนนาติ **ปฺมาณฺ์** (ปฺุพฺพ + มา ปริมาณ ในการนับ-ชั่ง-ตวง + ยุ)
 ย่อมถูกคำนวณ ด้วยวัตฺุณฺ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺมาณ (วัตฺุเป็นเครื่องอันเขาคำนวณ, ประมาณ)
- วิ. วุจฺจติ อเนนาติ **วจนฺ์** (วจ วียตฺิยฺ์ วาจายฺ์ ในการพูดชัด + ยุ) (กรณฺ์สาธนะ)
 ย่อมถูกกล่าว ด้วยคำพูดนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วจน (คำพูดเป็นเครื่องอันเขากล่าว)
- วิ. ภาเวตฺีติ **ภาวนา** (ภฺ สฺตฺายฺ์ ในความมี ความเป็น + ฌ + ยุ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมให้เจริญ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ภาวนา (ธรรมชาติผู้ให้เจริญ, ภาวนา)

- วิ. ภาวียติ เอตายาติ **ภาวนา** (ภฺ สุตตํ ในความมี ความเป็น + ณฺ + ยฺ + อา) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกให้เจริญ ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาวนา (เป็นเครื่องอันเขาให้เจริญ, ภาวนา)
- วิ. ตัญจติ ตสฺมินฺติ **จําหนึ** (จํา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ยฺ) (อธิกรณสาธนะ)
 ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จําหนึ (ที่เป็นที่ตั้ง, ฐาน)
- วิ. สยติ ตสฺมินฺติ **สยหนึ**, เสนึ วา (สิ สเย ในการนอน + ยฺ) (อธิกรณสาธนะ) (วุทธิ อี เป็น เอ)
 ย่อมนอน ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สยหนึ, เสน (ที่เป็นที่นอน) (แปลง เอ เป็น อย)
- วิ. อจฺจติ ตสฺมินฺติ **อาสนึ** (อาส อฺปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ยฺ) (อธิกรณสาธนะ)
 ย่อมเข้าไปใกล้ ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาสน (ที่เป็นที่นั่ง, อาสนะ)
- วิ. อธิกรียติ เอตฺถาติ **อธิกรณึ** (อธิปฺพุพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ยฺ) (อธิกรณสาธนะ)
 ย่อมถูกอาศัยกระทำ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อธิกรณ (ที่เป็นที่อันเขาอาศัยกระทำ, อธิกรณ)
- วิ. สมฺมา ปกาเรน ททาติ อสฺสาติ **สมฺปทานึ** (สํ+ปฺพุพ + ทา ทาเน ในการให้ + ยฺ) (สํปทาน)
 ย่อมให้ โดยประการ ด้วยดี แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมฺปทาน (เป็นที่ให้)
- วิ. อเปจฺจ เอตฺสฺมา อาททาตีติ **อปาทานึ** (อป+อา+ ทา อาทาเน ในการถือเอา + ยฺ) (อปาทาน)
 หลีกไปแล้ว จากที่นี้ ย่อมถือเอา (ซึ่งที่อื่น) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อปาทาน (เป็นแดนหลีกออก)
- วิ. อาทียตีติ **อาทึ** (อาปฺพุพ + ทา อาทาเน ในการถือเอา + อี) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกถือเอาเบื้องต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาทึ (เบื้องต้น, เบื้องต้น)
- วิ. นิธิยตีติ **นิธิ** (นิปฺพุพ + ธา ธาเรณ ในการทรงไว้ + อี) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกฝังไว้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิธิ (ขุมทรัพย์)
- วิ. วิธิยตีติ **วิธิ** (วิปฺพุพ + ธา ธาเรณ ในการกระทำ + อี) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิธิ (วิธี, พิธี)
- วิ. วิททาตีติ **วิธิ** (วิปฺพุพ + ธา ธาเรณ ในการกระทำ + อี) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิธิ (วิธี, พิธี)
- วิ. วิชานึ **วิธิ** (วิปฺพุพ + ธา ธาเรณ ในการกระทำ + อี) (ภาวสาธนะ)
 อ.การกระทำ ชื่อว่า วิธิ (วิธี, พิธี, การกระทำ)
- วิ. สมฺมา สมํ วา จิตฺตํ อาททาตีติ **สมฺมาธิ** (สํ+อาปฺพุพ + ธา ธาเรณ ในการทรงไว้ + อี) (กัตตุ)
 ย่อมตั้งไว้ ซึ่งจิต ด้วยดี หรือสม่าเสมอ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมฺมาธิ (สภาพธรรมที่ดำรงจิตไว้ ด้วยดี)
- วิ. ชีรตีติ **ชรา** (ชฺร วโยหานิมฺหิ ในการเสื่อมแห่งวัย + อ + อา) (กัตตุสาธนะ) (ลง อาปฺจจฺย)
 ย่อมคร่ำคร่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชรา (ผู้แก่, ชรา)
- วิ. ชีรณึ **ชรา** (ชฺร วโยหานิมฺหิ ในการเสื่อมแห่งวัย + อ + อา) (ภาวสาธนะ) (ลง อาปฺจจฺย)
 อ.ความแก่ ชื่อว่า ชรา (ความแก่, ชรา)

- วิ. ปฏิสมมุติชชิตี **ปฏิสมมุติ** (ปติ+ส + ภาติ ทุวิชากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + อา)
 ย่อมแตกฉาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฏิสมมุติ (ปฏิสัมมุติ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ปฏิปชชติ เอตายาติ **ปฏิปทา** (ปติ+พ + ปท คติมฺหิ ในการไป + อ + อา) (กรณสาธนะ)
 ย่อมปฏิบัติ ด้วยข้อปฏิบัตินี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฏิปทา (ข้อวัตรเป็นเครื่องปฏิบัติ)
- วิ. สมปชชติ เอตายาติ **สมปทา** (สंपุพ + ปท คติมฺหิ ในการไป + อ + อา) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถึงพร้อม ด้วยสมบัตินี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมปทา (สมบัติเป็นเครื่องถึงพร้อม)
- วิ. สญชานาตีติ **สญญา** (สंपุพ + ฉา อวคฺมเน ในการรู้ + อ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้โดยการจดจำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สญญา (ความจำได้หมายรู้, สัญญา)
- วิ. ปชานาตีติ **ปญญา** (ปंपุพ + ฉา อวคฺมเน ในการรู้ + อ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้โดยประการต่างๆ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปญญา (ปัญญา)
- วิ. อุเปกขตีติ **อุเปกขา** (อุंपุพ + อิกฺข ทสฺสนงฺเกสุ ในการเห็นและเครื่องหมาย + อ + อา)
 ย่อมแลดูโดยสมควร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุเปกขา (วางเฉย, อุเบกขา) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. จินฺตณํ **จินฺตา** (จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความคิด ชื่อว่า จินฺตา (ความคิด, ปัญญา)
- วิ. ปติฏฺฐานํ **ปติฏฺฐา** (ปติंपุพ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การตั้งอยู่เฉพาะ ชื่อว่า ปติฏฺฐา (การตั้งไว้เฉพาะ, การประดิษฐานไว้, ที่พึ่ง)
- วิ. ลิกฺขณํ **ลิกฺขา** (ลิกฺข วิชฺโชปาทาเน ในการถือเอาซึ่งวิชา + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การศึกษา ชื่อว่า ลิกฺขา (การศึกษา)
- วิ. ลิกฺขียตีติ **ลิกฺขา** (ลิกฺข วิชฺโชปาทาเน ในการถือเอาซึ่งวิชา + อ + อา) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกศึกษา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ลิกฺขา (ข้อที่ถูกศึกษา)
- วิ. ปรสมฺปตฺตี อภิมุขํ ฌายตีติ **อภิมุขมา** (อภิมุพ + ฌ จินฺตายํ ในการเพ่ง-คิด + อ + อา)
 ย่อมคิดอยากได้ โดยมุ่ง ซึ่งสมบัติของบุคคลอื่น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อภิมุขมา (สภาวะที่เพ่ง
 อยากได้ สมบัติของผู้อื่น) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. หิตฺเตสึตํ อุกฺกุจฺเจตฺวา ฌายตีติ **อุกฺกุจฺจมา, อุกฺกุจฺจมาโย** (อุกฺ + ฌ จินฺตายํ ในการเพ่ง-คิด + อ + อา)
 ยังความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ให้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ย่อมเพ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า
 อุกฺกุจฺจมา, ได้แก่พระอุกฺกุจฺจมา (พระอุกฺกุจฺจมา) (แปลง เอ เป็น อา) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. เอสนํ **อิจฺจนา** (อิสฺ อิจฺจายํ ในความปรารถนา + อ + อา) (ภาวสาธนะ) (แปลงที่สุดธาตุเป็น จฉ)
 อ.ความปรารถนา ชื่อว่า อิจฺจนา (ความปรารถนา, ความต้องการ)
- วิ. ปุจฺจนํ **ปุจฺจนา** (ปุจฺจน ปุจฺจนเน ในการถาม + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การถาม ชื่อว่า ปุจฺจนา (การถาม, ปุจฺจนา)
- วิ. นยณํ **นีติ** (นี นเย ในการนำไป + ตี) (ภาวสาธนะ)
 อ.การนำไป ชื่อว่า นีติ (การนำไป, กฎหมาย, กฎระเบียบ)

- วิ. นียติ เอตายาติ **นียติ** (นีย นย ในการนำไป + ติ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกนำไป ด้วยนัยนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นียติ (นัยเป็นเครื่องอันพานำไป, กฎหมาย)
- วิ. มณฺเฑตีติ **มติ** (มน ณาณ ในการรู้ + ติ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มติ (ปัญญา, มติ)
- วิ. คมนํ **คติ** (คมุ คติมุหิ ในการไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การไป ชื่อว่า คติ (การไป)
- วิ. คนฺตพฺพาทิ **คติ** (คมุ คติมุหิ ในการไป + ติ) (กัมมสาธนะ)
 อ.ภูมิจนสัตว์พึงไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คติ (ภูมิจนสัตว์พึงไป)
- วิ. สฺมาปชฺชนํ **สฺมาปตฺติ** (สํ+อาปฺพ + ปท คติมุหิ ในการไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การเข้าถึงด้วยดี ชื่อว่า สฺมาปตฺติ (สฺมาปฺติ) (ลพพยัญชนะที่สุตธาตุ และเทวภาวะ =
 คุปาทีนญจ)
- วิ. สฺมาปชฺชเตติ **สฺมาปตฺติ** (สํ+อาปฺพ + ปท คติมุหิ ในการไป + ติ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกเข้าถึงด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺมาปตฺติ (สฺมาปฺติ)
- วิ. สฺมปชฺชนํ **สฺมปตฺติ** (สํ+พ + ปท คติมุหิ ในการไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การถึงพร้อม ชื่อว่า สฺมปตฺติ (ความถึงพร้อม, สฺมปฺติ)
- วิ. สฺมปชฺชเตติ **สฺมปตฺติ** (สํ + ปท คติมุหิ ในการไป + ติ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกถึงพร้อม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺมปตฺติ (สิ่งที่ถูกถึงพร้อม, สฺมปฺติ)
- วิ. หายนํ **หานิ**, ชานิ (หา ชานิมุหิ ในความเสื่อม + ติ) (แปลง ติ เป็น นิ และแปลง ห เป็น ช)
 อ.ความเสื่อม ชื่อว่า หานิ, ชานิ (ความเสื่อม) (ภาวสาธนะ)
- วิ. เจตยตีติ **เจตนา** (จิต สณฺเจตเน ในการจงใจ + ยุ + อา) (กัตตุสาธนะ) (ลง อาปัจจัย)
 ย่อมจงใจ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เจตนา (ธรรมชาติผู้จงใจ, เจตนา)
- วิ. เวทยตีติ **เวทนา** (วิท อนุภาเว ในการเสวย + ยุ + อา) (กัตตุสาธนะ) (ลง อาปัจจัย)
 ย่อมเสวย(อารมณ์) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เวทนา (ธรรมชาติผู้เสวยอารมณ์, เวทนา)
- วิ. เทสียตีติ **เทสนา** (ทิสึ อุจฺจารณ ในการสวด-แสดง + ยุ + อา) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกแสดง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เทสนา (สิ่งที่ถูกแสดง, เทสนา, เทศน์)
- วิ. ภาวียตีติ **ภาวนา** (ภู สุตตาย ในความมี ความเป็น + ณ + ยุ + อา) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกให้มี หรือย่อมถูกให้เจริญ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาวนา (สิ่งที่ถูกให้เจริญ, ภาวนา)
- วิ. กตฺตพฺพาทิ **กิริยา** (กร กรณ ในการกระทำ + ิริย + อา) (กัมมสาธนะ)
 อ.อาการอันบุคคลพึงกระทำ ชื่อว่า กิริยา (กิริยา)
- วิ. สฺปนํ **สฺปิโน**, สฺปินํ (สฺป สเย ในการนอน + อิน) (ภาวสาธนะ)
 อ.การนอน ชื่อว่า สฺปิน (การนอน, การฝัน)

- วิ. ทุกฺเชน กรียตีติ **ทุกฺกริ**, หิตฺ (ทฺพฺพ + กร กรณ ในการกระทำ + ช) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกฺกร, ได้แก่ประโยชน์เกื้อกูล (ถูกกระทำได้ยาก)
- วิ. สุขฺเชน กรียตีติ **สุกริ**, ปาป (สฺพฺพ + กร กรณ ในการกระทำ + ช) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุกร, ได้แก่บาป (ถูกกระทำได้ง่าย)
- วิ. ทุกฺเชน รกฺขิตพฺพนฺติ **ทฺรฺกฺขิ**, จิตฺติ (ทฺพฺพ + รกฺข ปาลเน ในการรักษา + ช) (กัมมสาธนะ)
 พึงถูกรักษา โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทฺรฺกฺข, ได้แก่จิต (ถูกรักษาได้ยาก)
- วิ. ทุกฺเชน ปสฺสิตพฺโพติ **ทฺทฺทฺโส**, ธมฺโม (ทฺพฺพ + ทิส เปกฺขณ ในการดู-เห็น + ช) (กัมมสาธนะ)
 พึงถูกเห็น โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทฺทฺทฺส, ได้แก่กรรม (ถูกเห็นได้ยาก) (แปลง อี เป็น อ)
- วิ. สุขฺเชน ปสฺสิตพฺพนฺติ **สุทฺสฺส**, ปรวชฺช (สฺพฺพ + ทิส เปกฺขณ ในการดู-เห็น + ช) (กัมมสาธนะ)
 พึงถูกเห็น โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุทฺสฺส, ได้แก่โทษของผู้อื่น (ถูกเห็นได้ง่าย)
- วิ. สุขฺเชน พุชฺฉิตพฺพนฺติ **สุโพธิ** (สฺพฺพ + พุช อวโพชน ในการรู้ + ช) (กัมมสาธนะ)
 พึงถูกรู้ โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุโพธิ (ถูกรู้ได้ง่าย)
- วิ. สพฺเพ สงฺขตาสงฺขตสมฺมุติภเว ธมฺเม อพฺุชฺฉิ พุชฺฉติ พุชฺฉิสฺสตีติ वा **พฺุชฺฉ** (พฺุช อวคฺมเน+ต)
 ได้ตรัสรู้แล้ว ย่อมตรัสรู้ หรือจักตรัสรู้ ซึ่งกรรม ท. อันมีประเภทแห่งสังขตะ อสังขตะ และ
 บัญญัติ ทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พฺุชฺฉ (ผู้ตรัสรู้, พระพุทธเจ้า) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ฐาที่สุ สมฺชตีติ **สฺตฺโต** (สนฺช สงฺเค ในการติด + ต) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมข้อง ในอารมณ์ ท. มีรูปเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺตฺต (ผู้ข้องในอารมณ์, สัตว์)
- วิ. อาคจฺฉตีติ **อาคฺนฺตฺโก** (อาปฺพ + คมฺ คติมิหิ ในการไป + ตฺก) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมมา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาคฺนฺตฺก (แขกผู้มาถึง, แขก, อาคันตุกะ)
- วิ. คนฺตุ ภาพฺโพติ **คฺมิโก**, ภิกฺขุ (คฺมฺ คติมิหิ ในการไป + อิก)
 เป็นผู้ควร เพื่ออันไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คฺมิก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้จะเดินทาง)

๕.๓ อติตกालิกปัจจัย (ต ปัจจัย)

บทกิตก์ที่ประกอบด้วย ต ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ ทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ (๑) กิริยาคุมพากย์ และ (๒) วิเสสนะ เวลानำไปใช้ต้องมีลิงค์ วิกัตติ และวณะเหมือนบทที่ไป สัมพันธ์ด้วยเสมอ มีอำนาจดังนี้

๑. ธาตุที่มี ม, น และ ร เป็นที่สุด ให้ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

คโต	ไปแล้ว	คมุ คติมิหิ ในการไป, ถึง, บรรลุ + ต ปัจจัย
รโต	ยินดีแล้ว	รมุ กีพาย ในการเล่น + ต ปัจจัย
ขโต	อันเขาขุดแล้ว	ขนุ อวทารเณ ในการขุด + ต ปัจจัย
หโต	อันเขาฆ่าแล้ว	หนุ หีสาย ในความเบียดเบียน + ต ปัจจัย
มโต	อันเขารู้แล้ว	มณ ณาเณ ในความรู้ + ต ปัจจัย
หฺโร	อันเขานำไปแล้ว	หรุ หรเณ ในการนำไป + ต ปัจจัย
กโต	อันเขาทำแล้ว	กรุ กรเณ ในการกระทำ + ต ปัจจัย
มโต	ตายแล้ว	มรุ ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ต ปัจจัย

๒. ธาตุที่มี จ, ช และ ป เป็นที่สุด ให้ลบที่สุดธาตุ และซ้อน ต เช่น

สิตโต	อันเขารอดแล้ว	สิจ สิญจน ในการรอด + ต ปัจจัย
วิวิตโต	สังัดแล้ว	วิ + วิจ วิเวเก ในความสงบ + ต ปัจจัย
ภุตโต	อันเขากินแล้ว	ภุช พุยวหฺรเณ ในการกลืนกิน + ต ปัจจัย
จตุโต	อันเขาสละแล้ว	จช จาเค ในการสละ + ต ปัจจัย
คตุโต	อันเขาคุ้มครองแล้ว	คุป โคปน ในการคุ้มครอง, รักษา + ต ปัจจัย
ตตุโต	ร้อนแล้ว	ตป ทาเห ในความร้อน + ต ปัจจัย

๓. เพราะพยัญชนะที่ปัจจัย ถ้าธาตุมีพยัญชนะตั้งแต่สองตัวขึ้นไป ให้ลง อิ อาคมหน้า ต ปัจจัย เช่น

ภาสโต	อันเขากล่าวแล้ว	ภาส วิยตุติย วาจารย์ ในการพูดชัด + ต ปัจจัย
เทสโต	อันเขาแสดงแล้ว	ทิสี อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ต ปัจจัย
อิจฺฉิตฺ	อันเขาปรารถนาแล้ว	อิสฺ อิจฺฉานนฺตีสฺ ในความปรารถนาและใคร่ + ต ปัจจัย
ปฺจฺฉิตโต	อันเขาถามแล้ว	ปฺจฺฉ ฉฺฉเณ ในการถาม + ต ปัจจัย
ปาลิตฺ	อันเขารักษาแล้ว	ปาล รกฺขเณ ในการรักษา + เณ + ต ปัจจัย

๔. ธาตุที่มี ท เป็นต้นเป็นที่สุด แปลง ต เป็น อินฺ, อนฺ และ อีณ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

ทินฺโน	ให้แล้ว, อันเขาให้แล้ว	ทา ทาเน ในการให้ + ต ปัจจัย
นินฺโน	นั่งแล้ว	นิ + สท คตฺยวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต ปัจจัย
ภินฺโน	แตกแล้ว	ภิติ วิทารเณ ในการผ่า, ทำลาย + ต ปัจจัย
ฉินฺโน	อันเขาตัดแล้ว	ฉิติ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ต ปัจจัย

ปสนุโน	เลื่อมใสแล้ว	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + ต ปัจจัย
อุปฺปนุโน	เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปท คติมุหิ ในการไป + ต ปัจจัย
ชีณา	สิ้นแล้ว	ชี ขเย ในความสิ้นไป + ต ปัจจัย
ปหีนา	อันเขาละแล้ว	ป + หา จาเค ในการสละ + ตปัจจัย
๕. ธาตุที่มี ร เป็นที่สุด แปลง ต เป็น อิณฺณ และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ติณฺณ	ข้ามแล้ว	ตฺร ตฺรเณ ในการข้าม + ต ปัจจัย
ชิณฺณ	แก่แล้ว	ชฺร วโยหานิมฺหิ ในความเสื่อมแห่งวัย + ต ปัจจัย
ปุณฺณ	เต็มแล้ว	ปฺุร ปฺุรเณ ในการเต็ม + ต ปัจจัย
๖. ธาตุที่มี ส เป็นที่สุด แปลง ต พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ฏฺจ เช่น
ตฺฏฺจ	ยินดีแล้ว	ตฺส ปิตฺมฺหิ ในความยินดี + ต ปัจจัย
อิฏฺจ	ถูกปรารภมาแล้ว	อิสฺ อิจฺจกานฺตฺสฺ ในความปรารภและนำใคร่ + ต ปัจจัย
หฺฏฺจ	รำเริงแล้ว	หฺส หาสฺ ในความหัวเราะ + ต ปัจจัย
ปฺวิฏฺจ	เข้าไปแล้ว	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ต ปัจจัย
๗. หลังจาก ทิส และ สาส ธาตุ แปลง ต เป็น วิฏฺจ และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ทฺวิฏฺจ	ถูกเห็นแล้ว	ทิสฺ เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + ต ปัจจัย
อนฺหฺสิฏฺจ	ถูกพรัาสอนแล้ว	อนฺ + สาส อนฺหฺสิฏฺจิมฺหิ ในการพรัาสอน + ต ปัจจัย
๘. ธาตุที่มี ฐ และ ภ เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ฐ และแปลงที่สุดธาตุ เป็น ฑ เช่น
พฺฐฺโร	รู้แล้ว	พฺฐ อวโพชนฺ ในการรู้ + ต ปัจจัย
กฺฐฺโร	โกรธแล้ว	กฺฐ โภเป ในความกำเริบ + ต ปัจจัย
รฺฐฺโร	อันเขาปิดแล้ว	รฺฐิ อวารเณ ในการปิดกั้น + ต ปัจจัย
อารฺฐฺโร	อันเขาปรารภแล้ว	อา + รภ รภสฺเส ในการเริ่มต้น + ต ปัจจัย
๙. ธาตุที่มี ม เป็นที่สุด แปลง ต เป็น นฺต และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ปฺกฺนฺโต	หลีกไปแล้ว	ป + กฺมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต ปัจจัย
นิกฺนฺโต	ออกไปแล้ว	นิ + กฺมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต ปัจจัย
ทฺนฺโต	ทรมานแล้ว, ฝึกแล้ว	ทฺมฺ ทฺมเน ในการฝึก + ต ปัจจัย
สฺนฺโต	สงบแล้ว	สฺมฺ อุปฺสเม ในความสงบ + ต ปัจจัย
๑๐. ธาตุที่มี ห เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ห และแปลงพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ล เช่น
รฺหฺโ	งอกแล้ว, เจริญแล้ว	รฺหฺ ชนเน ในการเกิด + ต ปัจจัย
มฺหฺโ	หลงแล้ว	มฺหฺ เวจิตฺเต ในความหลง + ต ปัจจัย
วฺหฺโ	อันน้ำพัดไปแล้ว	วฺหฺ ปาปเน ในการให้ถึง, นำไป + ต ปัจจัย

๕.๕ ตเวตุนาทีปัจจย

ตเวตุนาทีปัจจย ได้แก่ปัจจย ๕ ตัว คือ ตเว, ตุ้, ตุน, ตวาน และ ตวา ปัจจย แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ (๑) ตเว และ ตุ้ ปัจจย (๒) ตุน, ตวาน และ ตวา ปัจจย สาเหตุที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เพราะรูปสำเร็จเป็นนิบาตทั้งหมด

๕.๕.๑ ตเว และ ตุ้ ปัจจย

อภิสงฺขริตุ้	= เพื่ออันปรุ้งแต่ง	อภิ + สัม + กร กรณ ในการกระทำ + (อิ) + ตุ้
โสตเว	= เพื่ออันฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ตเว
โสตุ้	= เพื่ออันฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ตุ้
สุณิตุ้	= เพื่ออันฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ณ + (อิ) + ตุ้
กาตุ้	= เพื่ออันกระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ตุ้
กาทเว	= เพื่ออันกระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ตเว
อนฺภวิตุ้	= เพื่ออันสว	อนฺ + ภู สตุตถาย ในความมี-ความเป็น + (อิ) + ตุ้
ปจฺจิตุ้	= เพื่ออันหุง	ปจ ปาเก ในการหุง-ต้ม + (อิ) + ตุ้
คนฺตุ้	= เพื่ออันไป	คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ตุ้ (แปลงที่สุตธาตฺ เป็น น)
คมิตุ้	= เพื่ออันไป	คมฺ คติมฺหิ ในการไป + (อิ) + ตุ้
ขนฺตุ้	= เพื่ออันชุด	ขนฺ อวทารณ ในการชุด + ตุ้
ขนิตุ้	= เพื่ออันชุด	ขนฺ อวทารณ ในการชุด + (อิ) + ตุ้
हनฺตุ้	= เพื่ออันเบียดเบียน	हन หีสาคตีสฺ ในการเบียดเบียนและการไป + ตุ้
หนิตุ้	= เพื่ออันเบียดเบียน	हन หีสาคตีสฺ ในการเบียดเบียนและการไป + (อิ) + ตุ้
มนฺตุ้	= เพื่ออันรู้	มน ฅาณ ในความรู้ + ตุ้
มนิตุ้	= เพื่ออันรู้	มน ฅาณ ในความรู้ + (อิ) + ตุ้
หริตุ้	= เพื่ออันนำไป	หริ หรณ ในการนำไป + (อิ) + ตุ้
อนฺสุสฺริตุ้	= เพื่ออันระลึกถึง	อนฺ + สฺร คติจฺนิตถาย ในการไปและการคิด + (อิ) + ตุ้
ตฺตุ้	= เพื่ออันแทง	ตฺตุ พุยถเน ในการแทง + (อิ) + ตุ้
ปวิสิตุ้	= เพื่ออันเข้าไป	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + (อิ) + ตุ้
อุทฺทิสิตุ้	= เพื่ออันสวด, แสดง	อุ + ทิสฺ อฺจฺจารณ ในการสวด-แสดง + (อิ) + ตุ้
โหตุ้	= เพื่ออันเป็น	หฺ สตุตถาย ในความมี-ความเป็น + ตุ้
สยิตุ้	= เพื่ออันนอน	สิ สเย ในการนอน + (อิ) + ตุ้
เนตุ้	= เพื่ออันนำไป	นี นเย ในการนำไป + ตุ้
ชฺโหตุ้	= เพื่ออันบวงสรวง	หฺ หุยฺปทาเน ในการบวงสรวง + ตุ้

ปชหิตุ์	= เพื่ออันละ	ป + หา จาเค ในการสละ + (อิ) + ตุ์
ปหาดุ์	= เพื่ออันละ	ป + หา จาเค ในการสละ + ตุ์
ทาทุ์	= เพื่ออันให้	ทา ทาเน ในการให้ + ตุ์
โรทุ์	= เพื่ออันปิดกัน	รุธิ อวารณ ในการปิด-กัน + ตุ์
รุหุธิตุ์	= เพื่ออันปิดกัน	รุธิ อวารณ ในการปิดกัน + (อิ) + ตุ์
โกทุ์	= เพื่ออันกิน	ภุช พยวหระณ ในการกลืนกิน + ตุ์
ภุชชิตุ์	= เพื่ออันกิน	ภุช พยวหระณ ในการกลืนกิน + (อิ) + ตุ์
เจตตุ์	= เพื่ออันตัด	ฉิทิ ทูริชากระณ ในการทำให้เป็นสองส่วน, ตัด + ตุ์
ฉินุหิตุ์	= เพื่ออันตัด	ฉิทิ ทูริชากระณ ในการทำให้เป็นสองส่วน, ตัด + (อิ) + ตุ์
สิพพิตุ์	= เพื่ออันเย็บ	สิฏฺฐ ตุนตสนุตาเน ในการสืบต่อเส้นด้าย + ย + (อิ) + ตุ์
โพทุ์	= เพื่ออันรู้	พุช อวคฺมเน ในการรู้ + ตุ์
พุชฉิตุ์	= เพื่ออันรู้	พุช อวคฺมเน ในการรู้ + ย + (อิ) + ตุ์
ชยิตุ์	= เพื่ออันเกิด	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + (อิ) + ตุ์
ชนิตุ์	= เพื่ออันเกิด	ชน ชนเน ในการเกิด + (อิ) + ตุ์
ปตตุ์	= เพื่ออันถึง	ป + อป ปาปฺถเน ในการให้ถึง + ตุ์
ปาปฺถิตุ์	= เพื่ออันถึง	ป + อป ปาปฺถเน ในการให้ถึง + อฺถนา + (อิ) + ตุ์
เชตุ์	= เพื่ออันชนะ	ชิ ชเย ในความชนะ + ตุ์
ชินิตุ์	= เพื่ออันชนะ	ชิ ชเย ในความชนะ + นา + (อิ) + ตุ์
เกตุ์	= เพื่ออันซื้อ	กิ ทพฺพวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + ตุ์
กิตฺตุ์	= เพื่ออันซื้อ	กิ ทพฺพวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + นา + อิ + ตุ์
วินิจฺเจตฺตุ์	= เพื่ออันวินิจฉัย	วิ + นิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ตุ์
วินิจฺฉินิตุ์	= เพื่ออันวินิจฉัย	วิ + นิ + จิ จเย ในการสั่งสม + นา + (อิ) + ตุ์
ฌาตุ์	= เพื่ออันรู้	ฌา อวโพชน ในการรู้ + ตุ์
ชานิตุ์	= เพื่ออันรู้	ฌา อวโพชน ในการรู้ + นา + (อิ) + ตุ์
คเหตุ์	= เพื่ออันถือเอา	คห อฺปาทาเน ในการถือเอา + (อิ) + ตุ์
คณหิตุ์	= เพื่ออันถือเอา	คห อฺปาทาเน ในการถือเอา + ฌหา + (อิ) + ตุ์
โจเรตุ์	= เพื่ออันลักขโมย	จฺรุ เถยเย ในการลักขโมย + ฌ + ตุ์
โจรยิตุ์	= เพื่ออันลักขโมย	จฺรุ เถยเย ในการลักขโมย + ฌย + (อิ) + ตุ์
ปาเลตุ์	= เพื่ออันรักษา	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + ฌ + ตุ์
पालยิตุ์	= เพื่ออันรักษา	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + ฌย + (อิ) + ตุ์
ภาเวตุ์	= เพื่ออันยัง... ให้เจริญ	ภฺฐ สตุตฺตาย ในความมี-ความเป็น + ฌ + ตุ์
ภาวยิตุ์	= เพื่ออันยัง... ให้เจริญ	ภฺฐ สตุตฺตาย ในความมี-ความเป็น + ฌย + (อิ) + ตุ์

การเรตุ์	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ณ + ตุ์
การยิตุ์	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ณย + (อิ) + ตุ์
การาเปตุ์	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ณาเป + ตุ์
การาเปยิตุ์	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ณาเปย + (อิ) + ตุ์
สุพทุ์	= เพื่ออันรู้ด้วยดี	สุ + พุช อวคมน ในการรู้ + ตุ์

ตุ์ ปัจจัยใช้ในอรรถ ๒ อย่าง

(๑) ตุ์ ปัจจัย ใช้ในอรรถปฐมวิภัติ เรียกว่า “*ตุมตุถกตตา*” แปลว่า “*อ.อัน...*” เช่น “*ปณฺหิตฺเตน ปน สีสํ วิโสเชตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามีมคฺคเมว โสเชตุ์ วฏฺฐติ*”. คำแปล “แต่ว่า อ.อัน- อันบัณฑิต ยังศีล ให้หมดจดแล้ว ยังทางอันมีปกติไปสู่พระนิพพาน เพื่อตานั้นเทียว -ให้หมดจด ย่อมควร” (อันการที่บัณฑิตชำระศีลให้หมดจดแล้ว ชำระหนทางเป็นที่ไปพระนิพพานเพื่อตานั้นแล ย่อมควร) (ธม. ๗/๑๐/๘๕)

“ภิกฺขุณา นาม อริยมคฺเค กมฺมํ กาทุ์ วฏฺฐติ” คำแปล “*อ.อัน-* ชื่ออันภิกษุ -กระทำซึ่งกรรม ในอริยมรรค ย่อมควร” (ธรรมดาภิกษุทำกรรมในอริยมรรคจึงควร) (ธม.๗/๑/๕๘)

(๒) ตุ์ ปัจจัย ใช้ในอรรถจตุตถวิภัติ เรียกว่า “*ตุมตุถสมปทาน*” แปลว่า “*เพื่ออัน...*” เช่น “*ปฏฺจาจาเร ปุตุตาทโย นาม ปโรลกํ คจฺจนตฺสส ตาณํ วา เลณํ วา ภวิตุ์ น สกฺโกนฺหติ*” คำแปล “*ดูก่อนปฏาจาเร ชื่อว่า อ.ปิยชน ท.มีบุตรเป็นต้น ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเป็น ผู้ต้านทาน หรือ หรือว่า ผู้ป้องกัน ของบุคคลผู้ไปอยู่ สู่โลกอื่น*” (ปฏาจาเร ชื่อว่าปิยชนทั้งหลาย มีบุตรเป็นต้น ย่อมไม่อาจ เป็นผู้ต้านทานหรือป้องกัน ของบุคคลผู้ไปสู่ปรโลกได้) (ธม. ๗/๑๐/๘๔-๕)

“*โส เอกทิวสํ ทิวสฺสาเด วิภุทฺถิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย ปฺจิตุ์ เอกํ มํสขณฺทํ ภริยาย ทตฺวา นหายิตุ์ อคฺมาสิ*” คำแปล “*อ.เขา* ชายแล้ว ในส่วนแห่งวัน ในวันหนึ่ง ให้แล้ว ซึ่งก่อนแห่งเนื้อ ก่อนหนึ่ง แก่ภรรยา เพื่ออันปิ้ง เพื่อประโยชน์ แก่ตน ได้ไปแล้ว เพื่ออันอาบ” (วันหนึ่ง เขาขายเนื้อ ในตอนกลางวันแล้ว ให้ก่อนเนื้อก่อนหนึ่งแก่ภรรยา เพื่อปิ้ง เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้ว ไปอาบน้ำ) (ธม.๗/๑/๑)

ส่วน ตเว ปัจจัย ใช้ในอรรถจตุตถวิภัติเพียงอย่างเดียว เช่น *โส ปุณฺณานิ กาทเว อิจฺจติ* *อ.เขา* ย่อมปรารถนา เพื่ออันกระทำ ซึ่งบุญ ท.

๕.๔.๒ ตุน, ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัย

อภิสงฺขริตฺวา	= ปรุ้งแต่งแล้ว	อภิ + ส + กร กรณ + (อิ) + ตฺวา (แปลง กร เป็น ขร)
กริตฺวา	= กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + (อิ) + ตฺวา
กตฺวา	= กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + ตฺวา
สิฬฺพิตฺวา	= เย็บแล้ว	สิฬฺ ตนตสนตนาเน ในการสืบต่อเส้นด้าย + ย + (อิ) + ตฺวา
ชายิตฺวา	= เกิดแล้ว	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + (อิ) + ตฺวา
ชนิตฺวา	= เกิดแล้ว	ชน ชนเน ในการเกิด + (อิ) + ตฺวา
สุตฺวา	= ฟังแล้ว	สุ สวณ ในการฟัง + ตฺวา
สุตฺวาน	= ฟังแล้ว	สุ สวณ ในการฟัง + ตฺวาน
สุณิตฺวา	= ฟังแล้ว	สุ สวณ ในการฟัง + ณ + (อิ) + ตฺวา
ปตฺวา	= ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว	ป + อป ปาปฺณเน ในการถึง + ตฺวา
ปาปฺณิตฺวา	= ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว	ป + อป ปาปฺณเน ในการถึง + อุณ + (อิ) + ตฺวา
กิตฺติตฺวา	= ชื้อแล้ว	กี ทพฺพวิณิมเย ในการแลกเปลี่ยนทรัพย์ + นา + (อิ) + ตฺวา
เชตฺวา	= ชนะแล้ว	ชิ ชเย ในการชนะ + ตฺวา (วฺทชิ อิ เป็น เอ)
ชินิตฺวา	= ชนะแล้ว	ชิ ชเย ในการชนะ + นา + (อิ) + ตฺวา
ชิตฺวา	= ชนะแล้ว	ชิ ชเย ในการชนะ + ตฺวา
โจเรตฺวา	= ลักขโมยแล้ว	จฺร เถยเย ในการลักขโมย + ณ + ตฺวา
โจรยิตฺวา	= ลักขโมยแล้ว	จฺร เถยเย ในการลักขโมย + ณย + (อิ) + ตฺวา
ปฺชเชตฺวา	= บูชาแล้ว	ปฺช ปฺชชยํ ในการบูชา + ณ + ตฺวา
ปฺชชยิตฺวา	= บูชาแล้ว	ปฺช ปฺชชยํ ในการบูชา + ณย + (อิ) + ตฺวา
ภาเวตฺวา	= ยัง... ให้เจริญแล้ว	ภฺว สฺตฺตยํ ในความมี-ความเป็น + ณ + ตฺวา
ภาวยิตฺวา	= ยัง... ให้เจริญแล้ว	ภฺว สฺตฺตยํ ในความมี-ความเป็น + ณย + (อิ) + ตฺวา
การะตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + ณ + ตฺวา
การยิตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + ณย + (อิ) + ตฺวา
การาเปตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + ณाप + ตฺวา
การาเปยิตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + ณาย + (อิ) + ตฺวา
อภิวฺนฺทีย	= กราบไหว้แล้ว	อภิ + วฺนฺท วฺนฺทเน ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
อภิวฺนฺทิตฺวา	= กราบไหว้แล้ว	อภิ + วฺนฺท วฺนฺทเน ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
วฺนฺทีย	= กราบไหว้แล้ว	วฺนฺท วฺนฺทเน ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
วฺนฺทิตฺวา	= กราบไหว้แล้ว	วฺนฺท วฺนฺทเน ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
อภิภฺย	= ครอบงำแล้ว	อภิ + ภฺว สฺตฺตยํ ในความมี-ความเป็น + ตฺวา

อภิภวิตวา	= ครอบงำแล้ว	อภิ + ภู สุตตายม์ ในความมี-ความเป็น + (อิ) + ตวา
อภิโกตวา	= ครอบงำแล้ว	อภิ + ภู สุตตายม์ ในความมี-ความเป็น + ตวา
นิสฺสาย	= อาศัยแล้ว	นิ + สฺสิ เสวยม์ ในการเสพ + ตวา
นิสฺสิตวา	= อาศัยแล้ว	นิ + สฺสิ เสวยม์ ในการเสพ + ตวา
วิภชฺช	= คบแล้ว, จำแนกแล้ว	วิ + ภช เสวยม์ ในการเสพ + ตวา
วิภชฺชีย	= คบแล้ว, จำแนกแล้ว	วิ + ภช เสวยม์ ในการเสพ + (อิ) + ตวา
วิภชิตวา	= คบแล้ว, จำแนกแล้ว	วิ + ภช เสวยม์ ในการเสพ + (อิ) + ตวา
อุทฺทิสฺส	= แสดงแล้ว	อุ + ทิสฺ อติสฺชฺชเน ในการสวด-แสดง + ตวา
อุทฺทิสฺสีย	= แสดงแล้ว	อุ + ทิสฺ อติสฺชฺชเน ในการสวด-แสดง + (อิ) + ตวา
อุทฺทิสฺสิตวา	= แสดงแล้ว	อุ + ทิสฺ อติสฺชฺชเน ในการสวด-แสดง + (อิ) + ตวา
ปวิสฺส	= เข้าไปแล้ว	ป + วิสฺ ปเวสเน ในการเข้าไป + ตวา
ปวิสฺสีย	= เข้าไปแล้ว	ป + วิสฺ ปเวสเน ในการเข้าไป + (อิ) + ตวา
ปวิสฺสิตวา	= เข้าไปแล้ว	ป + วิสฺ ปเวสเน ในการเข้าไป + (อิ) + ตวา
อุปนฺนีย	= นำเข้าไปแล้ว	อุป + นฺนิ ปาปนฺเน ในการถึง + ตวา
อุปนฺเนตวา	= นำเข้าไปแล้ว	อุป + นฺนิ ปาปนฺเน ในการถึง + ตวา
อติเสยฺย	= นอนเกินแล้ว	อติ + สฺสิ สเย ในการนอน + ตวา
อติสยิตวา	= นอนเกินแล้ว	อติ + สฺสิ สเย ในการนอน + (อิ) + ตวา
โอหาย	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	อว + หา จาเค ในการสละ + ตวา
โอहितวา	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	อว + หา จาเค ในการสละ + (อิ) + ตวา
ชหิตวา	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	หา จาเค ในการสละ + (อิ) + ตวา
หิตวา	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	หา จาเค ในการสละ + ตวา
อาทาย	= ถือเอาแล้ว	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตวา
อาทยิตวา	= ถือเอาแล้ว	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ย + (อิ) + ตวา
ทตวา	= ให้แล้ว	ทา ทาเน ในการให้ + ตวา
ทตวาน	= ให้แล้ว	ทา ทาเน ในการให้ + ตวาน
ปิธาย	= ปิดแล้ว	อปี + ธา อจฺฉาทเน ในการปกปิด + ตวา
พิทหิตวา	= ปิดแล้ว	อปี + ธา อจฺฉาทเน ในการปกปิด + (อิ) + ตวา
ภุญฺชีย	= กินแล้ว	ภุชฺช ปาลนพฺยวหฺรณฺณสฺสุ ในการรักษาและกลืนกิน + อิ + ตวา
ภุญฺชิตวา	= กินแล้ว	ภุชฺช ปาลนพฺยวหฺรณฺณสฺสุ ในการรักษาและกลืนกิน + อิ + ตวา
โภทวา	= กินแล้ว	ภุชฺช ปาลนพฺยวหฺรณฺณสฺสุ ในการรักษาและกลืนกิน + ตวา
วิเจยฺย	= พิจารณาแล้ว	วิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ตวา
วิจฺฉินิตวา	= พิจารณาแล้ว	วิ + จิ จเย ในการสั่งสม + นา + (อิ) + ตวา

วิญญา	= รู้แล้ว	วิ + ญา อวโพชน ในการรู้ + ตวา
วิชานิตวา	= รู้แล้ว	วิ + ญา อวโพชน ในการรู้ + นา + (อิ) + ตวา
ตวา	= รู้แล้ว	ญา อวโพชน ในการรู้ + ตวา
สมาปชชิตวา	= เข้าแล้ว	ส + อา + ปท คติมฺหิ ในการไป-ถึง + (ย) + (อิ) + ตวา
อุปชชิตวา	= เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป-ถึง + (ย) + (อิ) + ตวา
ภิชชิตวา	= แยกแล้ว	ภิ + ทิ วิชาธเน ในการผ่า, ทำลาย + (ย) + (อิ) + ตวา
ฉิชชิตวา	= ตัดแล้ว	ฉิ + ทิ วิชาธเน ในการทำให้เป็นสองส่วน + (ย) + (อิ) + ตวา
พุชฌิ	= รู้แล้ว	พุช อวคฺมเน ในการรู้ + (ย) + (อิ) + ตวา
พุชฌิตวา	= รู้แล้ว	พุช อวคฺมเน ในการรู้ + (ย) + (อิ) + ตวา
วิรัชฌิ	= ผิดแล้ว	วิ + รัช อปฺราเช ในความผิด + (ย) + (อิ) + ตวา
วิรัชฌิตวา	= ผิดแล้ว	วิ + รัช อปฺราเช ในความผิด + (ย) + (อิ) + ตวา
รฺนฺธิ	= ปิดกันแล้ว	รฺ + ธิ อวารเณ ในการปิด-กัน + (อิ) + ตวา
รฺนฺธิตวา	= ปิดกันแล้ว	รฺ + ธิ อวารเณ ในการปิด-กัน + (อิ) + ตวา
วิวิจ	= สงัดแล้ว	วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ตวา
วิวิจิตวา	= สงัดแล้ว	วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + (ย) + (อิ) + ตวา
ปจ	= หุงแล้ว	ปจ ปาเก ในการหุง-ต้ม + ตวา
ปจฺจ	= หุงแล้ว	ปจ ปาเก ในการหุง-ต้ม + (ย) + (อิ) + ตวา
ปจฺจิตวา	= หุงแล้ว	ปจ ปาเก ในการหุง-ต้ม + (ย) + (อิ) + ตวา
วิมฺจ	= พันแล้ว	วิ + มฺจ วิโมจเน ในการหลุด-พัน + ตวา
วิมฺจิตวา	= พันแล้ว	วิ + มฺจ วิโมจเน ในการหลุด-พัน + (ย) + (อิ) + ตวา
อาหฺจ	= กระทบแล้ว	อา + หฺน หีสาคตฺสิ ในการเบียดเบี่ยนและการไป + ตวา
อุปหฺจ	= เข้าถึงแล้ว	อุป + หฺน หีสาคตฺสิ ในการเบียดเบี่ยนและการไป + ตวา
อาหฺนฺตวา	= กระทบแล้ว	อา + หฺน หีสาคตฺสิ ในการเบียดเบี่ยนและการไป + ตวา
อุปหฺนฺตวา	= เข้าถึงแล้ว	อุป + หฺน หีสาคตฺสิ ในการเบียดเบี่ยนและการไป + ตวา
อวมณฺญิตวา	= ดูหมิ่นแล้ว	อว + มน ญาเณ ในการรู้ + (ย) + (อิ) + ตวา
มฺนฺตวา	= รู้แล้ว	มน ญาเณ ในการรู้ + ตวา
ปฏฺจ	= อาศัยแล้ว	ปติ + ธิ คติมฺหิ ในการไป + ตวา
อเวจ	= พิจารณาแล้ว	อว + ธิ คติมฺหิ ในการไป + ตวา
อุปฺจ	= เข้าถึงแล้ว	อุป + ธิ คติมฺหิ ในการไป + ตวา
อุปฺตวา	= เข้าถึงแล้ว	อุป + ธิ คติมฺหิ ในการไป + ตวา
สภฺจ	= กระทำด้วยดีแล้ว	ส + ภร ภรเณ ในการกระทำ + ตวา
อธิภฺจ	= อาศัยแล้ว	อธิ + ภร ภรเณ ในการกระทำ + ตวา

กริย	= กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + (อิ) + ตวา
ทิสฺวาน	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขณ ในการดู-การเห็น + ตวาน
ทิสฺวา	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขณ ในการดู-การเห็น + ตวา
ปสฺสีย	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขณ ในการดู-การเห็น + (อิ) + ตวา
ปสฺสิตุน	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขณ ในการดู-การเห็น + (อิ) + ตุน
ปสฺสิตฺวา	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขณ ในการดู-การเห็น + (อิ) + ตวา

ข้อกำหนดในการแปลง (อาเทศ) ตฺวาที่ปัจจัย

(๑) ธาตุที่มี ม เป็นที่สุด แปลง ตฺนาที่ปัจจัย เป็น มุม และลบบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

อาคมุม	= มาแล้ว, อาศัยแล้ว	อา + คมฺ คติมิหิ ในการไป + ตวา
อาคนฺตฺวา	= มาแล้ว	อา + คมฺ คติมิหิ ในการไป + ตวา
โอกุมุม	= ก้าวลงแล้ว	อว + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตวา
โอกุมิตฺวา	= ก้าวลงแล้ว	อว + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + (อิ) + ตวา
นิกฺขมฺม	= ออกไปแล้ว	นิ + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตวา
นิกฺขมิตฺวา	= ออกไปแล้ว	นิ + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + (อิ) + ตวา
อภิมุม	= ยินดียิ่งแล้ว	อภิ + รมฺ กีพายํ ในการเล่น + ตวา
อภิมิตฺวา	= ยินดียิ่งแล้ว	อภิ + รมฺ กีพายํ ในการเล่น + (อิ) + ตวา

(๒) ธาตุที่มี ห เป็นที่สุด แปลง ตฺนาที่ปัจจัย เป็น ยฺห และลบบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

ปคฺคยฺห	= ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตวา
ปคฺคณฺหิตฺวา	= ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณาหา + อิ + ตวา
ปคฺคเหตุวา	= ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + (อิ) + ตวา
สมฺมุยฺห	= หลงแล้ว	สํ + มฺห เวจิตฺเต ในความหลง + ตวา
สมฺมุยฺหิตฺวา	= หลงแล้ว	สํ + มฺห เวจิตฺเต ในความหลง + (ย) + (อิ) + ตวา
อารุยฺห	= ขึ้นแล้ว	อา + รุห อโรหเน ในการขึ้น + ตวา
อารุหิตฺวา	= ขึ้นแล้ว	อา + รุห อโรหเน ในการขึ้น + (อิ) + ตวา
โอคยฺห	= หยั่งลงแล้ว	อว + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตวา
โอคเหตุวา	= หยั่งลงแล้ว	อว + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + (อิ) + ตวา

(๓) ธาตุที่มี ท เป็นที่สุด แปลง ตฺนาที่ปัจจัย เป็น ชฺช และลบบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

อุปฺปชฺช	= เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปท คติมิหิ ในการไป + ตวา
อุปฺปชฺชิตฺวา	= เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปท คติมิหิ ในการไป + (อิ) + ตวา

ปมชช	= ประมาทแล้ว	ป + มท อุมมาเท ในความบ้า + ตวา
ปมชชิตวา	= ประมาทแล้ว	ป + มท อุมมาเท ในความบ้า + (อิ) + ตวา
อุปสมปชช	= อุปสมบทแล้ว	อุป + ส + ปท คติมฺหิ ในการไป + ตวา
อุปสมปชชิตวา	= อุปสมบทแล้ว	อุป + ส + ปท คติมฺหิ ในการไป + (อิ) + ตวา
อจฺฉช	= ตัดแล้ว	อา + จฺฉิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตวา
ฉช	= ตัดแล้ว	ฉฺฉิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตวา
ฉชชิตวา	= ตัดแล้ว	ฉฺฉิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + (อิ) + ตวา
ฉฺฉุทฺย	= ตัดแล้ว	ฉฺฉิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + (อิ) + ตวา
ฉฺฉุทฺยิตวา	= ตัดแล้ว	ฉฺฉิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + (อิ) + ตวา
เจตฺวา	= ตัดแล้ว	ฉฺฉิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตวา

(๔) ธาตุที่มี ภ เป็นที่สุด แปลง ตฺนาทิจัจจย เป็น พุภ, ทฺฐา และลพพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

อารพฺภ	= ประรภแล้ว, เริ่มแล้ว	อา + รภ รภสฺเส ในการเริ่ม + ตวา
อารทฺฐา	= ประรภแล้ว, เริ่มแล้ว	อา + รภ รภสฺเส ในการเริ่ม + ตวา
อารภิตฺวา	= ประรภแล้ว, เริ่มแล้ว	อา + รภ รภสฺเส ในการเริ่ม + (อิ) + ตวา
อุปฺลพฺภ	= ใ้แล้ว	อุป + ลภ ลาภ ในการใ้ + ตวา
อุปฺลทฺฐา	= ใ้แล้ว	อุป + ลภ ลาภ ในการใ้ + ตวา
ปฏฺิลภิตฺวา	= ใ้เฉพาะแล้ว	ปติ + ลภ ลาภ ในการใ้ + (อิ) + ตวา

(๕) มีอุปสัคอยู่หน้าหรือไม่มีอุปสัคอยู่หน้า แปลง ตฺนาทิจัจจย เป็น ย เช่น

อาทาย	= ถือเอาแล้ว	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตวา
ปหาย	= ละแล้ว	ป + หา จาเค ในการสละ + ตวา
นิสฺสาย	= อาศัยแล้ว	นิ + สี เสวยฺ ในกาเสพ + ตวา
อภิวนฺทฺย	= กราบไหว้แล้ว	อภิ + วนฺท อภิวนฺทเน ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตวา

ตฺวาทิจัจจยภูฏาน : ฐานะของปัจจยมี ตฺวา เป็นต้น มี ๕ อย่าง คือ

(๑) **ปฺพพฺภกาลกฺริยา** กิริยาที่ทำก่อนกิริยาอื่น แปลว่า "...แล้ว" [ก่อน]

เช่น	ปจิตฺวา ภูฏชติ	หุงแล้ว ย่อมกิน
	ภุฏชิตฺวา นุหายติ	กินแล้ว ย่อมอาบน้ำ
	นฺหาตฺวา สยติ	อาบแล้ว ย่อมนอน

(๒) **อปฺรกาลกฺริยา** กิริยาที่ทำทีหลังกิริยาคุมพากย์ แปลว่า "...แล้ว" หรือไม่ออกสำเนียงของปัจจย [หลัง]

เช่น ทวารั ปิทธิตวา นิคุมมิ ออกไปแล้ว ปิด ซึ่งประตุ
 อูร์ ปุริยิตวา ภูณชติ ย่อมกิน ยังท้องให้เต็มแล้ว

(๓) **สมานกาลกริยา** กริยาที่ทำพร้อมกับกริยาอื่น แปลว่า “...แล้ว” หรือไม่ต้องออก
 สำเนียง ของปัจจัย [พร้อมกัน]

เช่น มุขั พุยาทาย สุปติ ย่อมหลับอ้าปาก
 อกฺขิณี นิम्मิลิตวา หสติ ย่อมหวั้เราะหลับซึ่งตา ท.
 อนุสนธิ ฆฎฺเฏตวา ธมฺมํ เทเสนุโต... เมื่อทรง-สืบท่อ-ซึ่งอนุสนธิ-แสดง-
 ซึ่งธรรม

(๔) **ลกฺขณตฺถ** กริยาที่มีอรรถลักษณะ แปลว่า “ครั้น... แล้ว, เมื่อ...” [เครื่องหมายจดจำ]

เช่น สุตฺวา เวทิสฺสาม ครั้นฟังแล้ว จักรู้
 สีหํ ทิสฺวา ภยํ โหติ ครั้นเห็นแล้ว ซึ่งราชสีห์ อ.ภย ย่อมมี
 วิสารทา กุลธิตา มม สงฺคหํ กริสฺสติ, กตฺวา จ ปน มหาสมฺปตฺตี ลภิสฺสติ

(ธมฺ.๕/๓)

อ.กุลธิตา ผู้กล้าหาญ จักกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่เรา, ก็แล ครั้นกระทำ
 แล้ว จักได้ ซึ่งสมบัติใหญ่

(๕) **เหตุวตฺถ** กริยาที่มีอรรถเหตุ แปลว่า “เพราะ...” [เหตุ]

เช่น ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ อ.ความดำรินั้น ได้มีแล้ว แก่บุคคลนั้น เพราะเห็น
 ปุตฺตํ ทิสฺวา สุขํ โหติ อ.ความสุข ย่อมมี เพราะเห็น ซึ่งบุตร
 สดฺตํ ทิสฺวา ทุกฺขํ ภวติ อ.ความทุกข์ ย่อมมี เพราะเห็น ซึ่งศัตรู
 ชวนมฺปิ อนุปฺปชฺชิตฺวา ทฺวิกฺขตฺตํ โวฏฺฐพฺพนเมว ปวตฺตติ (อภิ.ส. วิถี)
 อ.โวฏฐัพพนะนั้นเทียว ย่อมเป็นไป สองครั้ง เพราะความไม่เกิดขึ้น
 แม่แห่งชวนะ

“ชวนมฺปิ อนุปฺปชฺชิตฺวาติ เหตุมฺหิ จายํ ตฺวาปจฺจโย, ชวนสฺสาปิ อนุปฺปตฺติยาติ
 อตฺโต

ก็ อ.ตฺวา ปัจจัยนี้ ในบทว่า “ชวนมฺปิ อนุปฺปชฺชิตฺวา” ย่อมลง ในอรรถเหตุ,
 อธิบายว่า เพราะความไม่เกิดขึ้น แม่แห่งชวนะ (อภิธมฺตฺถวิภาวินี)

๕.๕ อนฺต มาน ปัจจัย

อนฺต และ มาน ปัจจัย เป็นปัจจุบันกาล

ปัจจัยที่ลงในปัจจุบันกาลมี ๒ ตัว คือ อนฺต และ มาน ปัจจัย เป็นกัตตุวาจก ให้ลงวิกรณปัจจัยในอาชยาดนั้นก่อน รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ ทำหน้าที่เป็นกิริยาในระหว่างของประธานในประโยค เรียกว่า “อพฺภนฺตรกิริยา” ทำหน้าที่ขยายสัทนาม ประกอบด้วยวิภตติตั้งแต่ทฤติยา-สัตตมี เรียกว่า “วิเสสน” แปลว่า “...อยู่” หรือ “เมื่อ...” มีข้อกำหนดเรื่องอรรถของปัจจัยดังนี้

๑. อนฺต ปัจจัย ลงในอรรถกัตตาอย่างเดียว

- อนฺต ปัจจัย ลงในอรรถกัตตาเท่านั้น เช่น โส กุฏุมพิกโก คามํ **คจฺจนฺโต** อนฺตรามคฺเค เอกํ วนปฺปตี ปสฺสตี อ.กุฏุมพินันํ ไปอยู่ สู่หมู่บ้าน เห็นแล้ว ซึ่งต้นไม้เจ้าป่า ต้นหนึ่งในระหว่างทาง

๒. มาน ปัจจัย ลงได้ ๓ อรรถ คือ

๒.๑ ลงในอรรถกัตตา เช่น โส ปุริโส คามํ **คจฺจมาโน** ทารุํ คณฺหาตี อ.บุรุษันํ ไปอยู่ สู่หมู่บ้าน ย่อมถือเอา ซึ่งพิน

๒.๒ ลงในอรรถกรรม เช่น เตน ปุริเสน คามो **คจฺจียมาโน**.... อ.หมู่บ้าน อันบุรุษันํ ไปอยู่...

๒.๓ ลงในอรรถภาวะ เช่น เตน **ภฺยมาโน** อันเขา เป็นอยู่

ตัวอย่างการประกอบศัพท์ที่ประกอบด้วย อนฺต และ มาน ปัจจัย

- วิ. คจฺจตีติ **คจฺจํ, คจฺจนฺโต**, ปุริโส (คฺมฺ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต) (ปฺงฺลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจนฺต (ผู้ไปอยู่)
- วิ. คจฺจตีติ **คจฺจตี, คจฺจนฺตี**, อิตฺถิ (คฺมฺ คติมฺหิ ในการไป +อ+อนฺต อี) (อิตฺถิลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจตี, คจฺจนฺตี (ผู้ไปอยู่)
- วิ. คจฺจตีติ **คจฺจํ, คจฺจนฺตํ**, จิตฺตํ (คฺมฺ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต) (นฺปฺงฺสกลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจนฺต (ผู้ไปอยู่)
- วิ. คจฺจตีติ **คจฺจมาโน**, ปุริโส (คฺมฺ คติมฺหิ ในการไป + อ + มาน) (ปฺงฺลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจมาน (ผู้ไปอยู่)
- วิ. คจฺจตีติ **คจฺจมานา**, อิตฺถิ (คฺมฺ คติมฺหิ ในการไป + อ + มาน + อา) (อิตฺถิลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจมานา (ผู้ไปอยู่)

- วิ. **คจฺจนฺตํ คจฺจนฺมานํ**, จิตฺตํ (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + มาน) (นปฺงฺสกลิงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจนฺมาน (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจนฺตํ คจฺจนฺยมาโน**, คาโม (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อิ + ย + มาน) (ปฺงฺลึงค์) (กัมมสาธนะ) ถูกไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจนฺยมาน (ถูกไปอยู่)
- วิ. **คจฺจนฺตํ คจฺจนฺยมานา**, ธานี (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อิ + ย + มาน + อา) (อิติลึงค์) (กัมมสาธนะ) ถูกไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจนฺยมานา (ถูกไปอยู่)
- วิ. **คจฺจนฺตํ คจฺจนฺยมานํ**, จานํ (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อิ + ย + มาน) (นปฺงฺสกลิงค์) (กัมมสาธนะ) ถูกไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คจฺจนฺยมาน (ถูกไปอยู่)
- วิ. **อริคฺมฺมเตติ อริคฺมฺมมาโน**, ฐมฺโม (อริ + คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ย + มาน) (ปฺงฺลึงค์) (กัมมสาธนะ) ถูกรู้้อยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อริคฺมฺมมาน (ถูกรู้้อยู่)
- วิ. **อริคฺมฺมเตติ อริคฺมฺมมานา**, ปริยตฺติ (อริ + คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ย + มาน + อา) (อิติลึงค์) ถูกรู้้อยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อริคฺมฺมมานา (ถูกรู้้อยู่) (กัมมสาธนะ)
- วิ. **อริคฺมฺมเตติ อริคฺมฺมมานํ**, ฐมฺมํ (อริ + คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ย + มาน) (นปฺงฺสกลิงค์) (กัมมสาธนะ) ถูกรู้้อยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อริคฺมฺมมาน (ถูกรู้้อยู่)

หมายเหตุ : ศัพท์กิริยาที่ลง อนุต และ มาน ปัจจัย เป็นได้ ๓ ลิงค์ เมื่อประสมจะใช้ คู่กับนาม (วิเศษยะ) บทนามที่ อนุต และ มาน ไปขยาย มีรูปเป็นอิติลึงค์ มีกฎเกณฑ์การลงปัจจัย ดังนี้

๑. ถ้าเป็น อนุต ปัจจัย ให้ลง “อิ” ปัจจัยอิติลึงค์ชดทกะต่อท้าย เช่น คจฺจนฺตํ (คฺมฺ + อ + อนุต + อิ) แปลว่า หญิงผู้ไปอยู่
๒. แต่ถ้าเป็น มาน ปัจจัย ให้ลง “อา” ปัจจัยอิติลึงค์ชดทกะต่อท้าย เช่น คจฺจนฺมานา (คฺมฺ + อ + มาน + อา) แปลว่า หญิงผู้ไปอยู่

คจฺจนฺตสทฺทปทมาลา (ปฺงฺลึงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจํ คจฺจนฺโต	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
อาลปฺนะ.	โก คจฺจํ คจฺจ คจฺจา	ภวานฺโต คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
ทฺติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต
ตฺติยา.	คจฺจตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตหิ
จตฺตฺถิ.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
ปฺญจฺมี.	คจฺจตา คจฺจนฺตา คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตหิ
ฉฺฉฺฉิ.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
สํตตฺมี.	คจฺจติ คจฺจนฺเต คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสุ

คจจนฺตีสทฺทพทมาลา (อิตถीलिंगค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจจนฺตีส	คจจนฺตีส คจจนฺตีสโย
อาลปฺนะ.	โกติ คจจนฺตีส	โกติโย คจจนฺตีส คจจนฺตีสโย
ทฺตฺติยา.	คจจนฺตีส	คจจนฺตีส คจจนฺตีสโย
ตฺตฺติยา.	คจจนฺตีสยา	คจจนฺตีสฺหิ คจจนฺตีสฺหิ
จตฺตฺถี.	คจจนฺตีสยา	คจจนฺตีสฺนํ
ปญฺจมี.	คจจนฺตีสยา	คจจนฺตีสฺหิ คจจนฺตีสฺหิ
ฉกฺกฺฐี.	คจจนฺตีสยา	คจจนฺตีสฺนํ
สัตฺตมี.	คจจนฺตีสยา คจจนฺตีสฺย	คจจนฺตีสฺสุ

คจจนฺตสทฺทพทมาลา (นปฺงสกลิงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจจํ คจจนฺตํ	คจจนฺตา คจจนฺตานี
อาลปฺนะ.	โก คจจนฺต	ภวานฺโต คจจนฺตา คจจนฺตานี
ทฺตฺติยา.	คจจนฺตํ	คจจนฺเต คจจนฺตานี
ตฺตฺติยา.	คจจนฺตา คจจนฺเตน	คจจนฺเตหิ คจจนฺเตหิ
จตฺตฺถี.	คจจโต คจจนฺตสฺส	คจจตํ คจจนฺตานํ
ปญฺจมี.	คจจนฺตา คจจนฺตา คจจนฺตมฺหา คจจนฺตสฺมา	คจจนฺเตหิ คจจนฺเตหิ
ฉกฺกฺฐี.	คจจโต คจจนฺตสฺส	คจจตํ คจจนฺตานํ
สตฺตมี.	คจจติ คจจนฺเต คจจนฺตมฺหิ คจจนฺตสฺมี	คจจนฺเตสุ

คจจมานสทฺทพทมาลา (ปฺงลึงค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจจมานโน	คจจมานา
อาลปฺนะ.	โก คจจมาน คจจมานา	ภวานฺโต คจจมานา
ทฺตฺติยา.	คจจมานํ	คจจมานเ
ตฺตฺติยา.	คจจมานเนน	คจจมานเหิ คจจมานเหิ
จตฺตฺถี.	คจจมานสฺส	คจจมานานํ
ปญฺจมี.	คจจมานา คจจมานมฺหา คจจมานสฺมา	คจจมานเหิ คจจมานเหิ
ฉกฺกฺฐี.	คจจมานสฺส	คจจมานานํ
สัตฺตมี.	คจจมานเ คจจมานมฺหิ คจจมานสฺมี	คจจมานเสุ

คจฺจมานาสทฺทพทมาลา (อิตถीलิ่งค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจมานา	คจฺจมานา คจฺจมานาโย
อาลฺปะนะ.	โกติ คจฺจมานเ	โกติโย คจฺจมานา คจฺจมานาโย
ทฺติยา.	คจฺจมานัน	คจฺจมานา คจฺจมานาโย
ตฺติยา.	คจฺจมานาย	คจฺจมานาหิ คจฺจมานาภิ
จตุตฺถี.	คจฺจมานาย	คจฺจมานานัน
ปัญฺจมี.	คจฺจมานาย	คจฺจมานาหิ คจฺจมานาภิ
ฉกฺ্ষี.	คจฺจมานาย	คจฺจมานานัน
สฺตตฺมี.	คจฺจมานาย คจฺจมานายัน	คจฺจมานาสุ

คจฺจมานาสทฺทพทมาลา (นปฺงสกลิ่งค์)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจมานัน	คจฺจมานา คจฺจมานานิ
อาลฺปะนะ.	โก คจฺจมาน	ภานฺโต คจฺจมานา คจฺจมานานิ
ทฺติยา.	คจฺจมานัน	คจฺจมานเ คจฺจมานานิ
ตฺติยา.	คจฺจมานเ	คจฺจมานาหิ คจฺจมานาภิ
จตุตฺถี.	คจฺจมานสฺส	คจฺจมานานัน
ปัญฺจมี.	คจฺจมานา คจฺจมานมฺหา คจฺจมานสฺมา	คจฺจมานาหิ คจฺจมานาภิ
ฉกฺ্ষี.	คจฺจมานสฺส	คจฺจมานานัน
สฺตตฺมี.	คจฺจมานเ คจฺจมานมฺหิ คจฺจมานสฺมี	คจฺจมานาสฺ

ตัวอย่างการประกอบด้วย **อนฺต** และ **มาน** ปัจจัย หลังการิตปัจจัย รูปสำเร็จเป็น “เหตุกัตตฺวาจก” และ “เหตุกัมมวาจก” ดังนี้

- วิ. ภาเวตีติ **ภาเวฺนฺโต** (ภฺ สุตตฺายัน ในความมี-ความเป็น + เณ + อนฺต) (กัตตฺุสาธนะ) (นปฺงลิ่งค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาเวฺนฺโต (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตฺวาจก)
- วิ. ภาเวตีติ **ภาเวฺนฺตี** (ภฺ สุตตฺายัน ในความมี-ความเป็น + เณ + อนฺต + อี) (กัตตฺุสาธนะ) (อิตถीलิ่งค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาเวฺนฺตี (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตฺวาจก)
- วิ. ภาเวตีติ **ภาเวฺนฺตํ** (ภฺ สุตตฺายัน ในความมี-ความเป็น + เณ + อนฺต) (กัตตฺุสาธนะ) (นปฺงสกลิ่งค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาเวฺนฺต (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตฺวาจก)

- วิ. การาปยตีติ การาปยํ (กร กรณ ในการกระทำ + ณาปย + อนุต) (กัตตุสาธนะ) (ปุงลึงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การาปยนุต (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยนุติ (กร กรณ ในการกระทำ + ณาปย+อนุต+อิ) (กัตตุสาธนะ) (อิตถीलึงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การาปยนุติ (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยนุติ (กร กรณ ในการกระทำ + ณาปย + อนุต) (กัตตุสาธนะ) (นปุงสกลึงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การาปยนุต (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยมานโ (กร กรณ ในการกระทำ + ณาปย + มาน) (กัตตุสาธนะ) (ปุงลึงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การาปยมาน (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยมานโ (กร กรณ ในการกระทำ + ณาเป+อิ+ย+มาน) (กัมมสาธนะ) (ปุงลึงค์)
ถูกให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การาปยมาน (ถูกให้กระทำอยู่) (เหตุกัมมวาจก)

๕.๖ อนาคตกาลิกปัจจัย

ปัจจัยที่ลงในอนาคตกาล มี ๙ ตัว คือ **ณิ, ฆิณ, ต, ญ, ณ, สฺส, นุต, มาน** และ **อาน** ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นกิริยาภิตกก็มี เป็นนามกิตก์ก็มี เป็นกิริยาภิตกก์ ทำหน้าที่เป็นกิริยาในระหว่าง แปลว่า “จะ...” เป็นนามกิตก์ ทำหน้าที่เป็นบทรนาม แปลว่า “ผู้จะ...”

- วิ. อายุติ คมนํ สีลมสุสาติ **คามิ** (คมฺ คติมุหิ ในการไป + ณิ) (ตัสสีลสาธนะ)
อ.การไป ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คามิ (ผู้มีปกติจะไป)
- วิ. อายุติ อาคมนํ สีลมสุสาติ **आคามิ** (อาปฺพุพ + คมฺ คติมุหิ ในการไป + ณิ) (ตัสสีลสาธนะ)
อ.การมา ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาคามิ (ผู้มีปกติจะมา)
- วิ. อายุติ คมนํ สีลมสุสาติ **คามิ** (คมฺ คติมุหิ ในการไป + ฆิณ) (ตัสสีลสาธนะ) (ลบ ฆอนุพันธ์)
อ.การไป ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คามิ (ผู้มีปกติจะไป)
- อุ. - กริสฺสํ วชตีติ **การโก** (กร กรณ ในการกระทำ + ญ) (กัตตุสาธนะ)
คิดว่า จักทำแล้ว จะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การก (ผู้จะทำ)
- อุ. - กริสฺสํ วชตีติ **กตฺตา** (กร กรณ ในการกระทำ + ต) (แปลงพยัญชนะที่สุทธาตุ เป็น ต)
คิดว่า จักทำแล้ว จะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กตฺต (ผู้จะกระทำ) (แปลง อุ เป็น อา และลบสิ)
- วิ. นครํ กริสฺสตีติ **นครกาโร** (นครสทฺทฺรูปปท + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
จักสร้าง ซึ่งเมือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นครการ (ผู้จะสร้างเมือง) (ทุติยาตฺปฺปริสสมาส)
(กิตินตสมาส)
- วิ. โภคํ ททิสฺสตีติ **โภคทาโย** (โภคสทฺทฺรูปปท + ทา ทาเน ในการให้ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
จักให้ ซึ่งโภคะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โภคทาย (ผู้จะให้โภคทรัพย์) (แปลง อา เป็น อาย)

- วิ. - กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ **กริสฺสํ** วชฺติ (กร กรณ ในการกระทำ + อิ + สฺส) (กัตตุสาธนะ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กริสฺส (ผู้จะทำ) (ลง สิริภัตติ, ลบ สิริภัตติ)
- กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ **กรโหนโต** วชฺติ (กร กรณ... + โอ + นฺตุ) (แปลงที่สุทของ นฺตุ เป็น อ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กรโหนโต (ผู้จะทำ) (กัตตุสาธนะ)
- กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ **กुरुมาโน** วชฺติ (กร กรณ ในการกระทำ + โอ + มาน) (กัตตุสาธนะ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กुरुมาน (ผู้จะทำ)
- กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ **กรานโน** วชฺติ (กร กรณ ในการกระทำ + โอ + อาน) (กัตตุสาธนะ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กราน (ผู้จะทำ)

๕.๗ อุณาภิปัจจยันตนัย

คำว่า “อุณาภิปัจจยันตนัย” หมายถึงนัยแห่งปัจจยมี ฦ เป็นต้นเป็นที่สุด มีปัจจย ๔๓ ตัว คือ ฦ, ยุ, กุต, มิ, มนุ, ถ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ฦ, จ, ตย, ตยฺ, ฤ, ตติม, ฦิม, อานิ, ต, ตฺรณ, ฦิตต, ตติ, ติ, ฦ, จ, ฦ, ท, อิท, ก, อิร, อล, อม, ตุ, ทุ, อีวร, อิ, อฺ, ฦ, อฺ, ฦ, ฦ, ฦ, ฦ และ การ ปัจจย รูปสำเร็จเป็นนามกิตก์ ทำหน้าที่เป็นบทนาม

- วิ. จกฺขตีติ **จกฺขุ** (จกฺข วิทยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ฦ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมบอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จกฺขุ (ตา)
- วิ. เอนฺติ คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตนาติ **อายุ** (อิ คติมฺหิ ในการไป + ฦ) (กรณสาธนะ)
 อ.สัตว์ ท. ย่อมเป็นไป ด้วยสิ่งนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อายุ (อายุเป็นเครื่องเป็นไป, ชีวิต)
- วิ. สิสฺเสสุ สินฺเห คฺรติ สิญฺจตีติ **ครุ**, อาจฺริโย (คร เสจเน ในการรด + ฦ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรด ซึ่งความรัก ในศิษย์ ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ครุ, ได้แก่อาจารย์ (ครู)
- วิ. ภวติ เอตฺถาติ **ภฺวานํ** (ภฺ สุตฺตายํ ในความมี-ความเป็น + ฦ) (อิกรณสาธนะ)
 ย่อมมี ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภฺวาน (โลก, แผ่นดิน) (แปลง ฦ เป็น อฺ)
- วิ. วิเสเสน จกฺขตีติ **วิจกฺขโณ** (วิปฺพพ + จกฺข วิทยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ฦ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมบอก โดยเฉพาะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิจกฺขณ (บัณฑิต)
- วิ. กมฺปนํ กโรตีติ **กรุณา** (กร กรณ ในการกระทำ + ฦ + อ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมทำ ซึ่งความหวั่นไหว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กรุณา (ธรรมชาติผู้ทำความหวั่นไหว, กรุณา)
- วิ. วายตีติ **วาโต** (วา คติพฺนฺคฺนฺเชสุ ในการไป การผูกและการเบียดเบียน + กุต) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมพัดไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วาโต (ลม)
- วิ. ตายตีติ **ตาโต** (ตา ปาลเน ในการรักษา + กุต) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรักษา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ตาโต (พ่อ)
- วิ. ภวานฺติ เอตฺถาติ **ภฺวมิ** (ภฺ สุตฺตายํ ในความมี-ความเป็น + มิ) (อิกรณสาธนะ)
 อ.สัตว์ ท. ย่อมเป็นอยู่ บนแผ่นดินนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภฺวมิ (แผ่นดิน)

- วิ. ปิณน **เปโม** (ปี ตบปเน ในความอิม + มน) (ภาวสาธนะ) (วูทธิ อี เป็น เอ)
 อ.ความอิมเอิบ ชื่อว่า เปม (ความรัก)
- วิ. สุขทุกขั อทติ ภกขตีติ **อดตา** (อท ภกขณ ในการกิน + มน) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกิน ซึ่งสุขและทุกข์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อดต (ตน) (แปลง ม เป็น ต, แปลง ท เป็น ต)
- วิ. สุขทุกขั อทติ ภกขตีติ **อาดุมมา** (อท ภกขณ ในการกิน + มน) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกิน ซึ่งสุขและทุกข์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาดุม (ตน)
- วิ. ซาติชรามรณาทิ อพิยติ ภกขียตีติ **อดตา, อาดุมมา** (กัมมสาธนะ)
 อันทุกข์ ท.มี ซาติ ชรา และมรณะเป็นต้น ย่อมกิน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อดต, อาดุม
 (ถูกทุกข์มีชาติเป็นต้นกิน)
- วิ. กิเลส สมะตีติ **สมถ, สมာธิ** (สม อุปสม ในความสงบ + ถ) (กัตตุสาธนะ)
 ยังกิเลส ท. ย่อมให้สงบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมถ, ได้แก่สมာธิ (สมာธิที่ยังกิเลสให้สงบ,
 สมถะ)
- วิ. ทมนั **ทมถ** (ทม ทมเน ในการฝึก + ถ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การฝึก ชื่อว่า ทมถ (การฝึก) (จิตตสส ทมถ สาธุ จิตต์ ทนต สฺชาวห)
- วิ. สียตีติ **สีมา** (สี พนฺธเน ในการผูก + ม + อา) (กัมมสาธนะ) (ทีฆะ)
 ย่อมผูกผูก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สีมา (สิ่งที่ผูกผูก, ขอบเขต, สีมา)
- วิ. พุรหุติ วูทธิ คจฉตีติ **พฺรหฺมา** (พห วูทธิมิหิ ในความเจริญ + ม) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมถึง ซึ่งความเจริญ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พฺรหฺม (พรม) (แปลง พ เป็น พฺร = “พฺรหฺม”
 นิปาตนะ)
- วิ. สลติ คจฉติ ปวิสตีติ **สลล, สลย** (สล คติมิหิ ในการไป + ล, ย) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเข้าไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สลล, สลย (ลูกศร, หลาว)
- วิ. กลิตพฺพ สงฺขยาตพฺพนติ **กฺลยาณ** (กล สงฺขยาเน ในการนับ + ยาณ) (กัมมสาธนะ)
 ฟังถูกนับ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กฺลยาณ (งาม)
- วิ. คนโต ปฏิกกมิตฺวา สลตีติ **ปฏิสลฺลาโณ** (ปติปฺพพ + สล คติมิหิ ในการไป + ลาณ) (กัตตุ)
 อ.บุคคลใด หลีกแล้ว จากหมู่ ย่อมเข้าไป เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ปฏิสลฺลาณ
 (ผู้หลีกเร้น)
- วิ. มถติ วิโลพตีติ **มฺลล, มฺลลโก** (มถ วิโลพเน ในการกวน + ล)
 ย่อมกวน (ซึ่งกันและกัน) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มฺลล, มฺลลก (นักมวยปล้ำ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ปจฺมเมว วชิตพฺพนติ **ปพฺพชฺชา** (ปพฺพพ + วช คติมิหิ ในการไป + ฌย + อา) (กัมมสาธนะ)
 อันบุคคล ฟังถึง ก่อนนั้นเที่ยว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปพฺพชฺชา (บรรพชา)
- วิ. สมชฺชนฺติ สงฺคจฺฉนฺติ อสฺสนฺติ **สมชฺชา** (สพฺพพ + อช คติมิหิ ในการไป + ฌย + อา) (อิทธิกรณะ)
 ย่อมประชุมรวมกัน ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมชฺชา (ที่เป็นที่ประชุมรวมกัน)
- วิ. วิชานนั **วิชฺชา** (วิท ฌาเน ในการรู้ + ฌย + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความรู้ ชื่อว่า วิชฺชา (ความรู้)

- วิ. สมมา จิตต์ นิเรติ เอตยาติ **สทฺธา** (สฺพุพ + ธา ธารณ ในการทรงไว้ + อ + อา) (กรณะ)
 ย่อมตั้งไว้ ซึ่งจิต ด้วยดี ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สทฺธา (เป็นเครื่องตั้งจิตไว้ด้วยดี, ศรัทธา)
- วิ. สย สทฺทหตีติ **สทฺธา** (สฺพุพ + ธา ธารณ ในการทรงไว้ + อ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเชื่อเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สทฺธา (ศรัทธา, ความเชื่อ)
- วิ. จรณ จริยา (จร จรณ ในความประพฤติ + ญ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความประพฤติ ชื่อว่า จริยา (ความประพฤติ)
- วิ. สทฺธี กถณ **สากจฺฉา** (สฺพุพ + กถ กถณ ในการกล่าว + ญ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การกล่าว พร้อมกัน ชื่อว่า สากจฺฉา (การสนทนา) (แปลง ฤ เป็น จฉ, แปลง ส เป็น สาก)
- วิ. พยาปชฺชน **พฺยาปชฺชา** (วิ+อาปุพ + ปท คติมิหิ ในการไป + ญ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การป้องกัน ชื่อว่า พฺยาปชฺชา (การป้องกัน) (แปลง อิ เป็น ย, วุทธิ อ เป็น อา, รัสสะ)
- วิ. มรตีติ **มจฺจุ** (มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ตฺย) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมตาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มจฺจุ (สัตว์ผู้จะตาย, สัตว์)
- วิ. มรณ **มจฺจุ** (มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ตฺย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความตาย ชื่อว่า มจฺจุ (ความตาย) (แปลง ตฺย เป็น จจ)
- วิ. สตณ **สจฺจ** (สท สาทจฺเจ ในความเป็นจริง + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความเป็นจริง ชื่อว่า สจฺจ (ความจริง, ความสัตย์)
- วิ. นตณ **นจฺจ** (นต คตตฺวินาเม ในการน้อมกาย + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.การน้อมไป ชื่อว่า นจฺจ (การฟ้อนรำ)
- วิ. นิตณ **นิจฺจ** (นิต นิจฺเจ ในความแน่นอน + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความแน่นอน ชื่อว่า นิจฺจ (ความแน่นอน)
- วิ. กนติ ทิพฺพตีติ **กณฺญา** (กน ทิตฺติกนฺตีสฺ ในความรุ่งเรืองและน่าใคร่ + ย + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรุ่งเรือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กณฺญา (สาวน้อย)
- วิ. กนียเต กนฺตียเตติ **กณฺญา** (กน ทิตฺติกนฺตีสฺ ในความรุ่งเรืองและน่าใคร่ + ย + อา)
 (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกปรารภนา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กณฺญา (สาวน้อย)
- วิ. ธนณ **ธณฺณ** (ธน ธณฺเ ในความบริบูรณ์ด้วยสิริและปัญญา + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความบริบูรณ์ด้วยสิริและปัญญา ชื่อว่า ธณฺณ (ความมีบุญ)
- วิ. ปฺนาตีติ **ปฺญณ** (ปฺ ปวเน ในการชำระ + ย) (ลง นฺอาคม) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมชำระ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺญณ (บุญ)
- วิ. จินฺเตตีติ **จิตฺต** (จิน จินฺตาย ในความคิด + ต) (กัตตุสาธนะ) (แปลง น เป็น นิคฺหิต)
 ย่อมคิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จิตฺต (จิต) (ลปนฺนิคฺหิต)
- วิ. จินฺเตตีติ **จิตฺตร** (จินฺต จินฺตาย ในความคิด + ตฺรณ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง น เป็น นิคฺหิต)
 ย่อมคิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จิตฺตร (จิต) (ลปนฺนิคฺหิต, ลปนฺยัญชนะสังโยคตัวหน้า)

- วิ. อตฺเถ อภิสเวตีติ **สฺสุดตฺ** (สฺ อภิสเว ในการไหล + ต) (กัตตุสาธนะ) (ตฺ สทิสเทวภาวะ)
ยังอรรถ ท. (ประโยชน์) ย่อมให้ไหลออก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺสุดตฺ (ได้แก่สุดตันตปิฎก
และสูตร ไวยากรณ์เป็นต้น)
- วิ. มิชฺชติ ลินียหตีติ **เมตฺติ** (มิชฺ ลินเหน ในความรัก + ตฺติ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมรัก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เมตฺติ (ไมตรี)
- วิ. รนฺชนติ เอตฺถาติ **รณฺจ** (รนฺช ราเค ในความกำหนด + จ) (อิทธิกรณสาธนะ)
อ.ชาวแคว้นแคว้น ท. ย่อมยินดี ในแคว้นแคว้นนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รณฺจ (แคว้นแคว้น, รั้ว)
- วิ. สวติ หีสติ เอเตนาติ **สฺตถ** (สฺ หีสาย ในความเบียดเบียน + ถ) (กรณสาธนะ)
ย่อมเบียดเบียน ด้วยอาวุธนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺตถ (ศาสตรา, อาวุธ)
- วิ. วุณฺหาตีติ **วตฺถ** (วฺ สัรรณ ในการป้องกัน + ถ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมป้องกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วตฺถ (ผ้า)
- วิ. สทฺทานรูปฺ อสตี ภาวตีติ **อตฺถ** (อส ภาว ในความมี-ความเป็น + ถ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมมีอยู่ ตามสมควรแก่ศัพท์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อตฺถ (อรรถ, เนื้อความ)
- วิ. มจฺฉมกรานํ ปิตฺโสมนสฺส อุนฺหติ ปสฺสวติ ชเนตีติ **สมฺพุทฺ** (สฺพุพฺพ+ อฺกฺติ ปสวเนในการไหล + ท)
ยังปิตฺและโสมนสฺส ย่อมให้เกิดขึ้น แก่ปลาและมังกร ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สมฺพุทฺ (มหาสมุทร)
- วิ. รุทฺติ หีสตีติ **รุทฺโท, ลุทฺโท** (รุทฺ หีสาย ในความเบียดเบียน + ท) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมเบียดเบียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รุทฺท, ลุทฺท (นายพราน)
- วิ. ฆนฺทติ กลฺยาณํ ภาวตีติ **ภทฺโท** (ภทฺ กลฺยาณ ในความดี-ความงาม + ท) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมเป็นคนดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภทฺท (ผู้เจริญ, คนดี)
- วิ. นิหฺนฺตฺเตติ **นิทฺทา** (นิทฺ กุจฺฉาย ในความเกลียด + ท + อา) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกเกลียด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิทฺทา (การนอนหลับ)
- วิ. ทลฺลติ ทฺลคฺคตฺภาวํ คจฺฉตีติ **ทลฺลิตฺ** (ทลฺ ทฺลคฺคตฺมฺหิ ในความทุกข์ยาก + อิทฺท) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมถึง ซึ่งความเป็นผู้ตกยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทลฺลิตฺ (ผู้ขัดสน, ผู้ทุกข์ยาก)
- วิ. อปฺปฏิหตฺ วัชตีติ **วชฺริ** (วช คตฺมฺหิ ในการไป + อิริ) (กัตตุสาธนะ)
ไม่ถูกขวางกั้นแล้ว ย่อมไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วชฺริ (เพชร, อาวุธของพระอินทร์)
- วิ. กุสฺมาทฺหิ ลียติ เสวียตีติ **สิโร** (สิ เสวาย ในการเสพ + อิริ) (กัมมสาธนะ)
อันวัตถุทั้งหลายมีดอกไม้เป็นต้น ย่อมเสพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สิโร (หัว)
- วิ. อกฺกุฏฺ กุฏฺลตฺตํ อคฺมตีติ **กุฏฺโล** (กุฏฺ โกฏฺลเล ในความกด + อิริ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง ร เป็น ล)
ไม่เคยกดมาก่อน ได้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นของกด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุฏฺล (กด)
- วิ. ปฏฺิปกฺเข หรตีติ **ปาฏฺิหาริยํ** (ปตฺิพุพฺพ + หรฺ หรฺเณ ในการนำไป + ญฺย) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมนำออก(กำจัด) ซึ่งฝ่ายตรงกันข้าม ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาฏฺิหาริย (ปาฏฺิหาริย)
(วุทธิธาด)
- วิ. กณฺหยติ ฉินฺหตีติ **กณฺโท, อฺสุ** (กทฺิ ฉเทเน ในการตัด + ก) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมสามารถตัด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กณฺท (ลูกศร) (ลบ กอนุพันธ์ = กฺวจิ ธาตุวิภตฺติย)

- วิ. กณฺเฑียติ ฉินฺทียตีติ **กณฺโฑ**, ปริมาณ (กฺธิ เจทเน ในการตัด + ก) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกำหนด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กณฺฑ, ได้แก่ปริมาณ (กัณท์)
- วิ. สณฺฑนฺทติ คุมฺพนฺทติ เอตฺถาติ **สณฺโฑ**, วณฺสณฺโฑ (สฺหิ คุมฺพตฺเต ในอรรถคือหมู + ก) (อธิกรณะ)
 อ.ต้นไม้ ท. ย่อมรวมกัน ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สณฺฑ, ได้แก่ไพรสณฑ์, ช้างแห่งป่า
 (หมู, ช้าง)
- วิ. ภณฺฑนฺทติ ปริภาสนฺทติ เอเตนาติ **ภณฺฑิ** (ภฺหิ ภณฺฑตฺเต ในอรรถคือการทะเลาะกัน + ก) (กรณะ)
 อ.ชน ท. ย่อมด่ากัน ด้วยสิ่งของนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภณฺฑ (สิ่งของเป็นเครื่องด่ากัน,
 กัณท์)
- วิ. ทณฺฑยติ อเนนาติ **ทณฺโฑ** (ทฺหิ อาณาย ในการสั่ง-บังคับ + ก) (กรณสาธนะ)
 ย่อมลงอาชญา ด้วยสินไหมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทณฺฑ (ค่าปรับ, สินไหม)
- วิ. มนฺฑติ อปฺสฺสิตฺตพฺพมฺปิ โมทตีติ **มนฺโฑ** (มฺหิ หาเส ในการหัวเราะ + ก) (กัตตุสาธนะ)
 อ.บุคคลใด ย่อมยินดี แม้ซึ่งเรื่องอันไม่น่าสรรเสริญ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า มนฺฑ
 (คนมีปัญญาไม่ดี)
- วิ. ชาติชฺรามรณาทิหิ สํสํารทฺทุกฺเขหิ ชฺชชฺตีติ **ชฺนฺโฑ, ชฺนฺโฑโก** (ชาท ภฺทฺเขเน ในการกิน + ก) (กัม.)
 อันสังสารทุกข์ ท. มีชาติ ชรา และมรณะเป็นต้น ย่อมกิน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชนฺฑ (ได้แก่
 ชันท์ ๕)
- วิ. จกฺขุณา อมฺติ รุชฺชตีติ **อนฺโฑ, อนฺโฑโก** (อม โรเค ในความเสียดแทง + ก) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเสียดแทง ด้วยนัยน์ตา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อนฺฑ, อนฺฑก (คนตาบอด) (ลบ กอนฺฑพันธฺ)
- วิ. วาเตน นียมาโน หุตฺวา คจฺฉตีติ **คณฺโฑ, คณฺโฑโก** (คมฺ คตฺมฺหิ ในการไป + ก) (กัตตุสาธนะ)
 อันลม นำไปอยู่ เป็น ย่อมพัดไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า คณฺฑ, คณฺฑก (กลิ้ง)
- วิ. กุสฺติ ฉินฺทติ ปาปเก รมฺเมติ **กุสฺลํ** (กุส เจทเน ในการตัด + อล) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมตัด ซึ่งกรรม ท. อันชั่ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสฺล (กุศล)
- วิ. กุจฺฉิตฺเต สลยฺนฺทติ จลยฺนฺทติ เอเตนาติ **กุสฺลํ** (กุสฺทฺหฺยุปฺท + สล จลเน ในการห้วนไหว + อ)
 (กรณะ)
 ยังอกุศลกรรม ท. อันน่าเกลียด ย่อมให้ห้วนไหว ด้วยกรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสฺล
 (กุศล)
- วิ. กุจฺฉิตฺ สลนฺทติ สํวรนฺทติ เอเตนาติ **กุสฺลํ** (กุสฺทฺหฺยุปฺท + สล สํวเรน ในการสำรวจ + อ)
 ย่อมปิด ซึ่งประตูอบาย อันน่าเกลียด ด้วยกรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสฺล (กุศล)
- วิ. กุเส ลุณาติ ฉินฺทตีติ **กุสฺลํ** (กุสฺสฺทฺหฺยุปฺท + ลฺล เจทเน ในการตัด + อ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมตัด ซึ่งอกุศลกรรม ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสฺล (กุศล) (ทุติยาตฺปปริสฺสมาส)
- วิ. กุโส วิย ลุณาติ ฉินฺทตีติ **กุสฺลํ** (กุสฺสฺทฺหฺยุปฺท + ลฺล เจทเน ในการตัด + อ) (รัสสะ)
 ย่อมตัด ซึ่งกิเลส ท. ราวกะ อ.หญ้าคา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสฺล (กุศล) (กัตตุสาธนะ)

- วิ. กุเสน ฉาณน ลาดพฺพนฺติ **กุสล** (กุสสทฺทฺรูปฺปท + ลา อาทฺทฺเน ในกรณฺเฑอเอา + อ) (ตติยาตฺปฺปริสฺ) อันญาณ พึงถือเอา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสล (กุศล) (กัมมสาธนะ)
- วิ. สสติ หีสฺตีติ **สตฺตฺ** (สสฺ หีสฺสาคฺตีสุ ในกรณฺเบียดเบียดและการไป + ตฺ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมเบียดเบียด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สตฺตฺ (ศฺตฺร)
- วิ. จียฺตีติ **จิวฺ** (จิ จเย ในกรณฺสังสม + อิวฺ) (กัมมสาธนะ) ย่อมถูกสังสม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จิวฺ (ผ้าที่ถูกสังสม, จิว)
- วิ. มุณาตีติ **มุณี** (มุณ ฉาณน ในกรณฺมฺรู้ + อี) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มุณี (พระภิกษุ, พระพุทธเจ้า)
- วิ. มยติ คจฺจตีติ **มยฺ** (มย คตฺมฺหิ ในกรณฺไป + อฺ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มยฺ (นกยูง)
- วิ. กฺริยํ ลกฺขณํ วา ฐาเรตีติ **ฐาตฺ** (ฐา ฐาณน ในกรณฺทฺรงไว้ + ตฺ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมทฺรงไว้ ซึ่งกิริยา หรือ ซึ่งลักษณะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฐาตฺ (ฐาต)
- วิ. ชายตีติ **ชนฺตฺ** (ชน ชนน ในกรณฺเกิด + ตฺ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมเกิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชนฺตฺ (สัตว์ผู้เกิด, สัตว์)
- วิ. กฺฏฺตี ฉินฺทฺตีติ **กฺฏฺ**, พฺยาธิ (กฺฏฺ ฉนฺน ในกรณฺตัด + จ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมตัด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กฺฏฺ, ใต้แก่โรค (โรคเรื้อน)
- วิ. กฺฏฺตี มทฺทฺตีติ **กฺฏฺ** (กฺฏฺ มทฺทฺน ในกรณฺย่ำยี + จ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมเหยียบย่ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กฺฏฺ (ไม้, ฟืน)
- วิ. กํ สีสํ จาติ ตฺิฏฺจติ เอตฺถาติ **กณฺ** (กสทฺทฺรูปฺปท + จา คตฺนิวตฺตฺมฺหิ ในกรณฺห้ามการไป + อ) อ.ศีรฺษะ ย่อมตั้งอยู่ บนคอนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กณฺ (คอ) (อธิกรณฺสาธนะ)
- วิ. (หิตาหิต) มนเต ชานาตีติ **มนฺ** (มนฺ โปนฺน ในกรณฺรู้ + อฺ) (กัตตฺสาธนะ) ย่อมรู้ (ซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามนฺ (มนุษย์)
- วิ. มนเต ชานาตีติ **มานฺ** (มนฺ โปนฺน ในกรณฺรู้ + นฺ) (แปลงพยัญชนะที่สวดธาตุเป็น อา) ย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มานฺ (มนุษย์) (กัตตฺสาธนะ)
- วิ. มาตาปิตฺนํ ททฺยํ ปฺเรตีติ **ปฺริ** (ปฺริ ทานฺปฺรณฺสุ ในกรณฺให้และการเติม + อฺ) (กัตตฺสาธนะ) ยังใจ ของมารดาและบิดา ท. ย่อมให้เติม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺริ (บุรุษ)

บทที่ ๖

สมาส ว่าด้วยการย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปเข้าด้วยกัน

ความหมายของสมาส

สมาส คือ การย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปเข้าเป็นบทเดียวกัน (Compound) มีวิเคราะห์ว่า “สมสฺส เตติ สมาส” หม่อมบทย่อมถูกย่อ เพราะเหตุนั้น หม่อมบทนั้น ชื่อว่าสมาส (ส + อส สงฆาเต ในอรรถการรวมกัน + ณ) ได้แก่ การย่อนามบทกับนามบท อุปสรรคบทกับนามบท นิบาตบทกับนามบท และนิบาตบทกับนิบาตบท เข้าเป็นบทเดียวกัน รูปสำเร็จเป็นสมาสนาม เฉพาะนิบาตบทกับนิบาตบท รูปสำเร็จเป็นอภัยยศัพท์

(ข้อสังเกต : บท + บท = สมาส, บท + ปัจจัย = ตัทธิต, ธาตุ + ปัจจัย = กิตก์)

ลักษณะของสมาส มี ๓ อย่าง คือ

๑. เอกปท มีบทเดียวกัน “บท” ในที่นี้ หมายถึงบทที่มีวิภัติเป็นที่สุด จะเป็นสมาสที่ยาว มากน้อยแค่ไหน ก็นับเป็นเพียงบทเดียวเท่านั้น เช่น ราชบุรีโส เป็นหนึ่งบท พุทธมุตตมพุทธวิสุทธิคุณพิศณุ เป็นหนึ่งบท เป็นต้น
๒. เอกโกจจารณ สวดเป็นบทเดียวกัน เวลาอ่านออกเสียง ต้องอ่านเป็นบทเดียวกัน เช่น ราชบุรีโส
๓. เอกวิภตติ มีวิภัติเดียวกัน ก่อนสำเร็จเป็นสมาสจะมีวิภัติก็ได้ แต่เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว ต้องมีวิภัติตัวเดียวกัน ตัวสุดท้ายเท่านั้น เช่น ราชบุรีโส ก่อนสำเร็จเป็นสมาส มี ๒ วิภัติ คือ “รณโณ” เป็นฉวิภัติ “บุรีโส” เป็นปฐมวิภัติ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสมีรูปว่า “ราชบุรีโส” มีวิภัติเดียว คือปฐมวิภัติ

สมาส ว่าโดยชื่อ มี ๖ ประเภท คือ

๑. อพยยิภาวสมาส คือ สมาสที่มีอุปสรรคหรือนิบาต (ศัพท์ที่ไม่เปลี่ยนไปเพราะการลงวิภัติ) อยู่ข้างหน้า และแปลเป็นประธาน มี ๒ ประการ คือ
  - ๑.๑ อุปสรรคบุพพกอพยยิภาว อพยยิภาวสมาสที่มีอุปสรรคอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน
  - ๑.๒ นิบาตบุพพกอพยยิภาว อพยยิภาวสมาสที่มีนิบาตอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน

๒. **กัมมธารยสมาส** คือ สมาสที่ทรงไว้ซึ่งชื่อ ๒ อย่างเพียงดั่งกรรม กัมมธารยสมาสนี้ มี ๙ ประการ คือ

๒.๑ **วิเสสนปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ (ตัวขยาย) อยู่หน้า

๒.๒ **วิเสสนุตฺตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ (ตัวขยาย) อยู่หลัง

๒.๓ **วิเสสโนภยปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบททั้งสองเป็นวิเสสนะ (ทำหน้าที่ขยาย บทอื่นทั้งสองศัพท์)

๒.๔ **อุปฺมานุตฺตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทหลังเป็นบทเปรียบเทียบ

๒.๕ **สมุทฺทาวนาปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า

๒.๖ **อวธารณปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการกำหนดอยู่ข้างหน้า

๒.๗ **นนิปาทปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี น นิบาตเป็นบทหน้า (ปฏิเสธ)

๒.๘ **กุปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี กุ นิบาต (นำรังเกียจ) เป็นบทหน้า

๒.๙ **ปาทีปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี ป อุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า

๓. **ทิกุสฺมาส** คือ กัมมธารยสมาสที่ปกติสังขยาเป็นบทหน้า มี ๒ ประการ คือ

๓.๑ **สมหารทิกุสฺมาส** คือ ทิกุสฺมาสที่มีอรรธรวรรวม

๓.๒ **อสมหารทิกุสฺมาส** คือ ทิกุสฺมาสที่มีอรรธไม่รวรรวม

๔. **ตปฺปฺริสฺสมาส** คือ สมาสที่มีอรรธของบทหลังเป็นประธาน มี ๘ ประการ คือ

๔.๑ **หุติยาตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยหุติยาวิภัตติ

๔.๒ **ตติยาตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยตติยาวิภัตติ

๔.๓ **จตุตฺถิตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจตุตถีวิภัตติ

๔.๔ **ปญฺจมีตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปญฺจมีวิภัตติ

๔.๕ **ฉกฺขิตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยฉกฺขิตวิภัตติ

๔.๖ **สตุตฺตมีตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสตุตฺตมีวิภัตติ

๔.๗ **อมาทีปรตปฺปฺริสฺสมาส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยหุติยาวิภัตติ

เป็นต้นนั้น เมื่อรูปสำเร็จจะมีการสลับตำแหน่งที่ตั้งของบท

๔.๘ **อโลปตปฺปฺริสฺสมาส** คือ ตปฺปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยหุติยาวิภัตติ

เป็นต้นนั้น แต่เมื่อรูปสำเร็จจะไม่มีการลบลวิภัตติของบทหน้า เป็นประเภทอตุตตสมาส

๕. **พหุพฺพีหิสฺมาส** คือ สมาสที่มีอรรธของบทอื่นเป็นประธาน (อัญญาปทัตถะ) รูปสำเร็จ เป็น คุณศัพท์ พหุพฺพีหิสฺมาสนั้น มี ๙ ประการ คือ

๕.๑ **ทวิปทตฺตุลยาธิกรณพหุพฺพีหิสฺมาส** คือ พหุพฺพีหิสฺมาสที่มีอรรธของบท ทั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน หมายความว่า มีวิภัตติ และวจนะเหมือนกัน ส่วนลึงค์นั้นจะเหมือนกันหรือ ต่างกันก็ได้ และมีอัญญาบทเป็นตัวกำหนดวิภัตติ ให้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามวิภัตตินั้นๆ

๕.๑.๑ **หุติยาทวิปทตฺตุลยาธิกรณพหุพฺพีหิสฺมาส**

๕.๑.๒ ตติยาทวิบาทตุลยาธิกรณ พหุพพีหิสมาส

๕.๑.๓ จตุตถิทวิบาทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

๕.๑.๔ ปณจมีทวิบาทตุลยาธิกรณ พหุพพีหิสมาส

๕.๑.๕ ฉฎฐิทวิบาทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

๕.๑.๖ สตุตมีทวิบาทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

๕.๒ ทวิบาททินุหาธิกรณพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งแตกต่างกัน หมายความว่า มีวิภัติที่ต่างกัน ส่วนลึงค์จะเหมือนกันหรือต่างกันได้

๕.๓ ติปทพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีสามบทมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีอัญญบทเป็นประธาน

๕.๔ นหิปาตปุพพทพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีนหิปาตอยู่หน้า แปลว่า “ไม่มี...” โดยมีอัญญบทเป็นประธาน

๕.๕ [ปรมาตถ] สหปุพพทพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีสหนิบาตอยู่หน้า ในอรรถปฐมวิภัติ

๕.๖ อุปมานปุพพทพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ มี ๒ วิภัติ คือ

๕.๖.๑ ปรมาตถ อุปมานปุพพทพหุพพีหิสมาส

๕.๖.๒ ฉฎฐิตถ อุปมานปุพพทพหุพพีหิสมาส

๕.๗ วาสทตถ สงขโยภยทพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่บททั้งสอง เป็น สังขยาในอรรถของ วา ศัพท์ แสดงความไม่แน่นอน

๕.๘ ทิสนุตราสตุถพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่ใช้ในอรรถระหว่าง ทิศทั้งสอง ได้แก่การพูดถึงทิศเฉียงต่างๆ นั้นเอง

๕.๙ พยติหารลภขณพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่ลักษณะแผ่ขยายออกไป หมายความว่า ลุกลามไปสู่กิจการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

๖. ทวนุทสมาส คือ สมาสที่ย่อนามบทตั้งแต่สองบทขึ้นไป อันมีอรรถรวบรวมซึ่งกันและกัน และมีวิภัติเหมือนกัน คำแปลของทวนุทสมาสแปลว่า “และ” มี ๒ ประการ คือ

๖.๑ อิติตรีโยคทวนุท (อสมหาร) ได้แก่ ทวนุทสมาสที่มีอรรถของแต่ละบท เป็นประธานเสมอกัน ฉะนั้น จึงมีรูปเป็นพหูพจน์เท่านั้น ส่วนลึงค์ มีลึงค์ตามบทหลัง

๖.๒ สมารทวนุท ได้แก่ การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน รูปสำเร็จจะเป็น นปุงสกลึงค์ เอกวจนะเท่านั้น

สมาสว่าโดยอรรถมี ๔ ประเภท คือ

๑. **บุพพทตถุปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทหน้าเป็นประธาน ได้แก่ อพยยิภาวสมาส เช่น ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาทํ ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่า อนฺโตปาสาท (ในภายในแห่งปราสาท), นครสฺส สมปี อุปนครํ อ.ทีใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่า อุปนคร (ใกล้แห่งเมือง)

๒. **อุตฺตรปทตถุปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทหลังเป็นประธาน ได้แก่ กัมมชารยสมาส, ทิคุสมาส และตปฺปริสสมาส

๒.๑ **กัมมชารยสมาส** เช่น มหนฺโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า มหาปุริส (บุรุษผู้ประเสริฐ) ในกัมมชารยสมาส ๙ ประเภทนั้น ยกเว้นวิเสสนุตฺตรบท วิเสสนโณยบท และอุปมานุตฺตรบท ที่เหลือมีอรรถของ บทหลังเป็นประธานทั้งหมด

๒.๒ **ทิคุสมาส** เช่น ตโย โลกา ติโลกํ อ.โลก ท. สาม ชื่อว่า ติโลก (โลกทั้งสาม)

๒.๓ **ตปฺปริสสมาส** เช่น ฌมฺมํ นิสฺสิโต ฌมฺมนิสฺสิโต อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่า ฌมฺมนิสฺสิต (ผู้อาศัยธรรม)

๓. **อุกฺยปทตถุปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบททั้งสองเป็นประธาน ได้แก่ ทวันทสมาส เช่น สมโถ จ วิปฺสสนา จ สมถวิปฺสสนํ อ.สมถะด้วย อ.วิปฺสสนาดด้วย ชื่อว่า สมถวิปฺสสน (สมถะและวิปฺสสนา)

๔. **อญฺญปทตถุปธานสมาส** คือ สมาสที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน ได้แก่ พหุพพีหิสมาส เช่น กตํ กิจจํ เยน สมเณน โสยํ กตกิจฺโจ, สมโณ อ.กิจ อันพระสมณะใด กระทำแล้ว มีอยู่ อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่า กตกิจฺโจ, ได้แก่พระสมณะ (ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “กตกิจฺโจ” เป็นพหุพพีหิสมาส เป็นวิเสสนะ บทว่า “เยน” เป็นอัญญบท ส่วนบทว่า “สมโณ” เป็นอัญญูปัตถะ ทำหน้าที่ เป็นประธาน (วิเสสยะ)

สมาสว่าโดยกิจหรือหน้าที่ของสมาส มี ๒ ประเภท คือ

๑. **ลุตฺตสมาส** คือ สมาสที่ลวิภัตติของบททั้งหมด เช่น รมฺโฆ ปุริโส ราชปุริโส ในที่นี้ เมื่อเป็นรูปสำเร็จว่า “ราชปุริโส” มีการลบ ส จัญฐีวิภัตติ แต่อรรถของวิภัตติยังอยู่ โดยแปลว่า “อ.บุรุษ ของพระราชา” ลุตฺตสมาสนี้ สามารถเป็นได้ทั้ง สหุทสมสน การย่อศัพท์ และ อตฺถสมสน การย่ออรรถ ลุตฺตสมาสนี้ มีได้ในสมาสทั้ง ๖ ประเภท

๒. **อลุตฺตสมาส** คือ สมาสที่ไม่ลวิภัตติของบทหน้า หรือคงวิภัตติของบทหน้าไว้ เช่น มนสิ กรณํ มนสิกาโร การกระทำไว้ ในใจ ชื่อว่า มนสิการ ในที่นี้ คำว่า “มนสิ” ลง

ผู้มี สัตตมวิภักติ เมื่อรูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ก็ยังคงวิภักติไว้ตามเดิม แต่ต้องเขียนติดกันถึงจะเป็นสมาส ถ้าเขียนแยกหรืออ่านออกเสียงแยกจากกัน ก็จะกลายเป็นคนละบทกัน ซึ่งไม่ใช่สมาส อลุตตสมาสนี้ มีได้ ๒ นัย คือ (๑) นัยแรก เป็นได้เพียง อุตตสมสน การย่ออรรถเท่านั้น เพราะไม่ได้ลบวิภักติของบทหน้า (๒) นัยที่สอง เป็นได้ทั้ง สหุทสมสน การย่อศัพท์ และ อุตตสมสน การย่ออรรถ เพราะเมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้วต้องอ่านติดกันเขียนติดเป็นบทเดียวกัน

อลุตตสมาสนี้ มีได้ในสมาสเดียว คือ ตัปฺปฺริสสมาสเท่านั้น (หมายเหตุ : เฉพาะ ตัปฺปฺริสสมาส เป็นได้ทั้ง ลุตตสมาส และอลุตตสมาส)

การย่อของสมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. **สหุทสมสน** คือ การย่อศัพท์เพียงอย่างเดียว เช่น สมโถ จ วิปฺสฺสนา จ สมถวิปฺสฺสนํ สมถะด้วย วิปฺสฺสนาด้วย ชื่อว่าสมถวิปฺสฺสน การย่อนี้ เป็นเพียงการย่อศัพท์ โดยมีวิภักติเป็นที่สุด ส่วนอรรถหรือความหมาย ยังคงอยู่เท่าเดิม
๒. **อุตตสมสน** คือ การย่อทั้งศัพท์ทั้งอรรถ เช่น รมฺโถ ปฺริโส ราชปฺริโส บุรุษ ของ พระราชา ชื่อว่า ราชปฺริส ในรูปวิเคราะห์นี้ คำว่า “รมโถ” หมายถึง พระราชา เป็นคนๆ หนึ่ง คำว่า “ปฺริโส” หมายถึง บุรุษ เป็นอีกคนหนึ่ง เมื่อนำมารวมกัน จะได้รูปสำเร็จว่า “ราชปฺริโส” ซึ่งได้แก่บุคคลคนเดียว คือ ราชบุรุษ ฉะนั้น จึงเป็นทั้งการย่อศัพท์ โดยมีวิภักติเป็นตัวเดียวกัน และเป็นการย่ออรรถ โดยก่อนจะเป็นสมาส มีบุคคล ๒ คน แต่เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว หมายถึง บุคคลๆ คนเดียว คือราชบุรุษเท่านั้น

บทที่นำมาย่อเป็นสมาส

- บทที่นำมาย่อเป็นสมาสได้ มี ๓ บท คือ นามบท อุปสัคบท และ นิบาตบท มีตัวอย่างดังนี้
๑. นามบท กับ นามบท เช่น รมฺโถ ปฺริโส ราชปฺริโส (ราช + ปฺริส)
  ๒. อุปสัคบท กับ นามบท เช่น นครสฺส สมิปํ อฺปนฺครํ (อุป + นคร)
  ๓. นิบาตบท กับ นามบท เช่น ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาทํ (อนฺโต + ปาสาท)
  ๔. นิบาตบท กับ นิบาตบท เช่น น กตฺวา อกตฺวา (น + กตฺวา), น อาทาย อนาทาย (น + อาทาย)

หมายเหตุ : บทที่นำมาย่อเป็นสมาสทั้ง ๓ บทนั้น ทุกบทที่ย่อเข้าเป็นสมาส บทหลัง ต้องเป็นบทนามเท่านั้น เพราะรูปสำเร็จเป็นสมาสนาม จะต้องนำไปแจกปทมาลาด้วยวิภักตินามเสมอ ยกเว้น “นบุพพบทกัมมธารยสมาส” ประเภทเดียว เฉพาะที่ใช้กิริยาภักดิ์ที่มี ตเว, ตุ้, ตุน, ตวาน และ ตฺวา ปัจจัย นำมาทำเป็นสมาส โดยเป็นการย่อนิบาตกับนิบาตเข้าด้วยกัน รูปสำเร็จถือว่าเป็นนิบาต

ประโยชน์ของสมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. **เอกพทตต** ความเป็นพทเดียวกัน เช่น “ราชปุริโส” มาจาก “ราช + ปุริส” วิเคราะห์ว่า “รณโณ ปุริโส ราชปุริโส” ในรูปวิเคราะห์นี้ มี ๒ พท คือ “รณโณ” กับ “ปุริโส” เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว เหลือพทเดียว คือ “ราชปุริโส”

๒. **เอกวิภตติตต** ความมีวิภตติเดียวกัน เช่น “ราชปุริโส” มาจาก “ราช + ปุริส” วิเคราะห์ว่า “รณโณ ปุริโส ราชปุริโส” ในรูปวิเคราะห์นี้ มี ๒ พท มี ๒ วิภตติ คือบทว่า “รณโณ” เป็น ฦฐฐวิภตติ กับบทว่า “ปุริโส” เป็นปฐฐมาวิภตติ เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว เหลือพทเดียวและมีวิภตติเดียวกัน คือ “ราชปุริโส” มี สิ ปฐฐมาวิภตติตัวเดียว

การกำหนดลิ้งค์ของสมาส

(๑) กัมมชารยสมาส, อสมอาหารทิกุ, ตัปปุริสสมาส และอิตริตรทวันทสมาส ได้ลิ้งค์ของบพหลัง

๑.๑ กัมมชารยสมาส เช่น อวิชา จ สา ปจจโย จาติ อวิชาปจจโย (อวิชา + ปจจโย) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อวิชา” เป็นบพหน้า เป็นอิตถิลิ๊งค์ บทว่า “ปจจโย” เป็นบพหลัง เป็นปุงลิ๊งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “อวิชาปจจโย” เป็นปุงลิ๊งค์ ฉะนั้น ขอให้สังเกตว่า บพหลังเป็นลิ้งค์อะไรในรูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ก็จะมีลิ้งค์ตามบพหลังไป

๑.๒ อสมอาหารทิกุสมาส เช่น ตโย ภวา ตภวา (ติ + ภวา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ตโย” เป็นปุงลิ๊งค์ ส่วนบทว่า “ภวา” ซึ่งเป็นบพหลัง เป็นปุงลิ๊งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว เป็นปุงลิ๊งค์

๑.๓ ตัปปุริสสมาส เช่น ปกตिया เมธาวิ ปกติเมธาวิ (ปกติ + เมธาวิ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปกตिया” เป็นบพหน้า เป็นอิตถิลิ๊งค์ บทว่า “เมธาวิ” เป็นบพหลัง เป็นปุงลิ๊งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาส มีรูปว่า “ปกติเมธาวิ” เป็นปุงลิ๊งค์ ตามบพหลัง

๑.๔ อสมอาหารทวันทสมาส เช่น มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร (มาตุ + ปิตุ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มาตา” เป็นบพหน้า เป็นอิตถิลิ๊งค์ บทว่า “ปิตา” เป็นบพหลัง เป็นปุงลิ๊งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “มาตาปิตโร” เป็นปุงลิ๊งค์ ฉะนั้น ขอให้สังเกตลิ้งค์ของบพหลัง ว่าเป็นลิ้งค์อะไร เมื่อสำเร็จเป็นสมาส ก็จะเป็นลิ้งค์ตามบพหลัง

(๒) พหุพพีหิสมาส ได้ลิ้งค์ตามอรรถของบพอื่น (อัญญูปัทตะ)

๒.๑ อาคตสมโณ สัมมาราโม ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตสมโณ” เป็นพหุพพีหิสมาส เป็นปุงลิ๊งค์ เพราะอัญญูปัทตะ คือบทว่า “สัมมาราโม” เป็นปุงลิ๊งค์ ได้ลิ้งค์ตามอรรถของบพอื่น คือ “สัมมาราโม”

๒.๒ อากตสมณา สาวตฤติ ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อากตสมณา” เป็นพหูพหิสมาส เป็นอิตถิลิงค์ เพราะอัญญาปัตตะ อรรถของบทอื่น ในที่นี้คือบทว่า “สาวตฤติ” เป็นอิตถิลิงค์

๒.๓ อากตสมณั เซตวัน ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อากตสมณั” เป็นพหูพหิสมาส เป็นนปุงสกลิงค์ เพราะอัญญาปัตตะ อรรถของบทอื่น คือบทว่า “เซตวัน” เป็นนปุงสกลิงค์

(๓) อัพยยีภาวสมาส สมาหารทิกุสมาส และสมาหารทวันทสมาส รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์

๓.๑ อัพยยีภาวสมาส เช่น คงคาย สมีเป เวตตตีติ อุปคงค (อุป + คงคา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อุป” เป็นอุปสัค อยู่ข้างหน้า และแปลกก่อน ส่วนบทว่า “คงคา” เป็นอิตถิลิงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “อุปคงค” เป็นนปุงสกลิงค์

๓.๒ สมาหารทิกุสมาส เช่น จตสุโส ทิสา จตุททิส (จตุ + ทิสา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “จตสุโส” เป็นอิตถิลิงค์ ทำหน้าที่เป็นวิเศษนะของบทว่า “ทิสา” ๆ นี้ เป็นอิตถิลิงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “จตุททิส” เป็นนปุงสกลิงค์ ข้อสังเกต ศัพท์เดิมในรูปวิเคราะห์ จะเป็นลิงค์อะไรก็ตาม เมื่อสำเร็จเป็นสมาหารทิกุสมาสแล้ว ต้องเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะเท่านั้น

๓.๓ สมาหารทวันทสมาส เช่น สมโถ จ วิปสุสนา จ สมถวิปสุสน (สมถ + วิปสุสนา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สมโถ” เป็นนปุงลึงค์ ส่วนบทว่า “วิปสุสนา” เป็นอิตถิลิงค์ มีลิงค์ต่างกัน เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “สมถวิปสุสน” เป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะแน่นอน

๖.๑ อัพยยีภาวสมาส

อพยยีภาวสมาส คือ สมาสที่มีอุปสัคหรือนิบาต(ศัพท์ที่ไม่เปลี่ยนไปเพราะการลงวิภัตติ) อยู่ข้างหน้า และแปลเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “พยุยหน พยุโย” การเสียไป ชื่อว่า พยุย “นตฤติ พยุโย เอตสุสาติ อพยุย” การเสียไป แห่งบทนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อพยุย “อพยุยาน อตฤ วิภวายตีติ อพยุยภาโว” แปลว่า สมาสใด ยังเนื้อความของอุปสัคและนิบาตทั้งหลาย ย่อมให้ปรากฏ เพราะเหตุนี้ สมาสนั้น ชื่อว่า อัพยยีภาว (อพยุยสทหุปท + ภู + ฌ + ฌ) (ชื่อว่าอัพยยีภาวสมาส เพราะมีอรรถของอุปสัคและนิบาตเป็นประธาน), หรือวิเคราะห์ว่า “อนพยุย อพยุย ภาวตีติ อพยุยภาโว” แปลว่า ไม่เป็นอัพยยะ เป็นอัพยยะ ย่อมเป็น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อพยยีภาว (อพยุยสทหุปท+ ภู + ฌ) เช่น อุปนคริ บทว่า อุป เป็นอัพยยศัพท์ ส่วน นคร เป็นนามศัพท์ แต่ได้ชื่อว่าอัพยยะไปด้วย เนื่องจากว่า เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว อรรถของบทหน้าเป็นประธาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า เป็นอัพยยีภาวตามประธาน

ลักษณะของอัพยยีภาวสมาส มี ๓ ประการ

๑. มีอุปสัคหรือนิบาตอยู่หน้า
๒. อุปสัคและนิบาตนั้น ต้องแปลก่อน(แปลเป็นประธาน)
๓. รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์

๑. อุปสัคบุพพกอพยยีภาวสมาส

อุปสัคบุพพกอพยยีภาวสมาส คืออัพยยีภาวสมาสที่มีอุปสัคอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน เช่น นครสฺส สมีปํ อุปนครํ อ.ที่ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่า อุปนคร (ที่ใกล้แห่งเมือง) มาจาก “อุป + นคร” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อุป” เป็นอุปสัค อยู่ข้างหน้า และแปลก่อน

- วิ. กุมภสฺส สมีปํ **อุปกุมภํ** (อุป + กุมภ) (อุป = สมีป-ใกล้)
อ.ที่ใกล้ แห่งหม้อ ชื่อว่าอุปกุมภ (ใกล้หม้อ)
- วิ. ทรณํ อภาโว **นิทฺทรณํ** (นิ + ทรณ) (นิ = อภาว-ความไม่มี)
อ.ความไม่มี แห่งความเร้าร้อน ท. ชื่อว่า นิทฺทรณ (ไม่มี ความเร้าร้อน)
- วิ. รตสฺส ปจฺฉา **อนฺรตํ** (อนฺ + รต) (อนฺ = ปจฺฉา-ภายหลัง)
ในภายหลัง แห่งรต ชื่อว่า อนฺรต (ภายหลังรต)
- วิ. รูปสฺส รูปโยคคํ **อนฺรูปํ** (อนฺ + รูป) (อนฺ = รูปโยคค-สมควร)
อ.ความสมควร แก่รูป ชื่อว่า อนฺรูป (ตามความสมควรแก่รูป, ตามความเหมาะสม)
- วิ. อตฺตทานมตฺตทานํ ปติ **ปจฺจตฺตํ** (ปติ + อตฺต)
เฉพาะ ซึ่งตนๆ ชื่อว่า ปจฺจตฺต (เฉพาะตนๆ)
- วิ. อทฺธมาสํ อทฺธมาสํ อนฺ **อนฺวทฺธมาสํ** (อนฺ + อทฺธมาส) (อนฺ = วิจฺฉา-กล่าวซ้ำ)
ทุกๆ กิ่งแห่งเดือนๆ ชื่อว่า อนฺวทฺธมาส (ทุกๆ กิ่งแห่งเดือน) (เพราะสระหลัง แปลง อ เป็น ว)
- วิ. เชฏฺฐจฺานํ อนฺปุพฺโพ **อนฺเชฏฺฐจํ** (อนฺ + เชฏฺฐจ) (อนฺ = อนฺปุพฺพ-ลำดับ)
อ.ลำดับ แห่งบุคคลผู้เจริญ ท. ชื่อว่า อนฺเชฏฺฐจ (ลำดับแห่งผู้เจริญ)
- วิ. โสตสฺส ปฏฺิโลมํ **ปฏฺิโสตํ** (ปติ + โสต) (ปฏฺิ = ปฏฺิโลม-ทวนกลับ)
อ.ทวน แห่งกระแส ชื่อว่า ปฏฺิโสต (ทวนกระแส)
- วิ. อตฺตทานํ อธิกิจฺจ ปวตฺตทา **อชฺฌตฺตํ** (อธิ + อตฺต)
อ.ธรรม ท. อันอาศัย ซึ่งตนแล้วเป็นไป ชื่อว่า อชฺฌตฺต (อาศัยตนแล้วเป็นไป, ภายในตน)
- วิ. ภิกฺขาย สมิทฺธิติ **สุภิกฺขํ** (สุ + ภิกฺขา)
อ.ความสมบูรณ์ แห่งอาหาร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุภิกฺข (ความสมบูรณ์แห่งอาหาร)

๒. นิบาตปุพุกอพูยยีภาวสมาส

นิบาตปุพุกอพูยยีภาวสมาส คืออัพยยีภาวสมาสที่มีนิบาตอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน เช่น ปาสาทสฺส อนุโต อนุโตปาสาทิ ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่า อนุโตปาสาท (ในภายใน แห่งปราสาท) มาจาก “อนุโต + ปาสาท” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อนุโต” เป็นนิบาตอยู่ข้างหน้าและแปลก่อน

- วิ. ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท ยาวชีวิ (ยาว + ชีว)
 อ.การกำหนด อันมีประมาณเพียงใด แห่งชีวิต ชื่อว่า ยาวชีวิ (กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต, ตลอดชีวิต)
- วิ. อายุสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท ยาวตายุํ (ยาวตา + อายุ)
 อ.การกำหนด อันมีประมาณเพียงใด แห่งอายุ ชื่อว่า ยาวตายุํ (กำหนดเพียงไรแห่งอายุ, ตลอดอายุ)
- วิ. รุปรสฺส รูปโยคคํ ยถาสฺรูป (ยถา + สฺรูป) (ยถา = รูปโยคค-สมควร)
 อ.ความสมควร แก่สภาพของตนเอง ชื่อว่า ยถาสฺรูป (ตามสมควรแก่สภาพของตน)
- วิ. วุฑฺฒานํ ปฏิปาลฺลิตํ ยถาวุฑฺฒ (ยถา + วุฑฺฒ)
 อ.ลำดับ แห่งผู้เจริญ ท. ชื่อว่า ยถาวุฑฺฒ (ลำดับผู้เจริญ)
- วิ. เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒ (ยถา + วุฑฺฒ)
 อ.ผู้เจริญ ท. ใด ใด ชื่อว่า ยถาวุฑฺฒ (ลำดับผู้เจริญ)
- วิ. กมํ อนตฺติกุมิตฺวา ยถากุม (ยถา + กม)
 ไม่ข้ามแล้ว ซึ่งลำดับ ชื่อว่า ยถากุม (ตามลำดับ)
- วิ. สตฺตํ อนตฺติกุมิตฺวา ยถาสตฺติ (ยถา + สตฺติ)
 ไม่เกินแล้ว ซึ่งความสามารถ ชื่อว่า ยถาสตฺติ (ตามความสามารถ)
- วิ. พลํ อนตฺติกุมิตฺวา ยถาพล (ยถา + พล)
 ไม่เกินแล้ว ซึ่งกำลัง ชื่อว่า ยถาพล (ตามกำลัง)
- วิ. ยตฺตเกน อตฺตโย ยาวทตฺถ (ยาว + อตฺถ) (เพราะสระหลัง ลง ทฺอาคม)
 อ.ความต้องการ ตัววัตถุมีประมาณเท่าใด (อตฺถิ มีอยู่) ชื่อว่า ยาวทตฺถ (เท่าที่ต้องการ)
- วิ. ปพฺพตสฺส ปรภาโค ติโรปพฺพตํ (ติโร + ปพฺพต)
 อ.ส่วนอื่น แห่งภูเขา ชื่อว่า ติโรปพฺพต (ภายนอกแห่งภูเขา)
- วิ. ปาการสฺส ปรภาโค ติโรปาการํ (ติโร + ปาการ)
 อ.ส่วนอื่น แห่งกำแพง ชื่อว่า ติโรปาการ (ภายนอกกำแพง)
- วิ. กุญฺญสฺส ปรภาโค ติโรกุญฺญ (ติโร + กุญฺญ)
 อ.ส่วนอื่น แห่งฝา ชื่อว่า ติโรกุญฺญ (ภายนอกฝาเรือน)

- วิ. นครสฺส อนฺโต อนฺโตนคร (อนฺโต + นคร)
ในภายใน แห่งเมือง ชื่อว่า อนฺโตนคร (ภายในเมือง)
- วิ. วสฺสสฺส อนฺโต อนฺโตวสฺส (อนฺโต + วสฺส)
ในภายใน แห่งกาลฝน ชื่อว่า อนฺโตวสฺส (ภายในกาลฝน, ภายในพรรษา)
- วิ. นครสฺส พฺหิ พฺหินคร (พฺหิ + นคร)
ในภายนอก แห่งเมือง ชื่อว่า พฺหินคร (ภายนอกเมือง)
- วิ. ปาสาทสฺส อฺปฺริ อฺปฺริปาสาท (อฺปฺริ + ปาสาท)
ในเบื้องบน แห่งปราสาท ชื่อว่า อฺปฺริปาสาท (ข้างบนปราสาท)
- วิ. มณฺจสฺส อฺปฺริ อฺปฺริมณฺจ (อฺปฺริ + มณฺจ)
ในเบื้องบน แห่งเตียง ชื่อว่า อฺปฺริมณฺจ (ข้างบนเตียง)
- วิ. มณฺจสฺส เหฏฺฐา เหฏฺฐามณฺจ (เหฏฺฐา + มณฺจ)
ในภายใต้ แห่งเตียง ชื่อว่า เหฏฺฐามณฺจ (ใต้เตียง)
- วิ. ปาสาทสฺส เหฏฺฐา เหฏฺฐापาสาท (เหฏฺฐา + ปาสาท)
ในภายใต้ แห่งปราสาท ชื่อว่า เหฏฺฐापาสาท (ใต้ปราสาท)
- วิ. ภาตฺตสฺส ปุเร ปุเรภาตฺต (ปุเร + ภาตฺต)
ในกาลก่อน แห่งภัตฺร ชื่อว่า ปุเรภาตฺต (ก่อนอาหาร)
- วิ. ภาตฺตสฺส ปจฺฉา ปจฺฉาภาตฺต (ปจฺฉา + ภาตฺต)
ในภายหลัง แห่งภัตฺร ชื่อว่า ปจฺฉาภาตฺต (หลังอาหาร)

๖.๒ กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส คือ สมาสที่ทรงไว้ซึ่งชื่อ ๒ อย่างเพียงดั่งกรรม ตัวอย่างเช่น การทำเสื่อ คำว่า “เสื่อ” เป็นกรรมที่สามารถทำให้เกิด ๒ อย่าง คือ (๑) ทำให้เกิดกิริยาการทำ (๒) ทำให้เกิดประโยชน์ที่ได้จากกิริยาการกระทำนั้น สมาสนี้ก็ฉนั้น สามารถทรงไว้ซึ่งชื่อ ๒ อย่าง ดั่งมีวิเคราะห์ว่า “กมฺมมิว ทฺวยํ ธารยตีติ กมฺมธารโย” *ย่อมทรงไว้ ซึ่งอรรถสองอย่าง เพียงดั่งกรรม เพราะเหตุฉนั้น ชื่อว่า กัมมธารย*

๑. วิเสสนปุพฺพปท กัมมธารยสมาส

วิเสสนปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ (ตัวขยาย) อยู่หน้า เช่น มหนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ มหฺวาปฺริโส อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุฉนั้น ชื่อว่ามหาปฺริส (บุรุษผู้ประเสริฐ) มาจาก “มหนฺต + ปฺริส” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มหนฺโต” เป็นวิเสสนะ อยู่ข้างหน้า ทำหน้าที่ขยายบทวิเสสนะว่า “ปฺริโส” ซึ่งอยู่ข้างหลัง

- วิ. มหนตญจ ตํ ภยญจาติ **มหพุภย** (มหนต + ภย)
 อ.ใหญ่ด้วย อ.ใหญ่นั้น เป็นภัยด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มหพุภย (ภัยใหญ่)
- วิ. สนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ **สฺปฺปฺริโส** (สนฺต + ปฺริส)
 อ.ผู้สงบด้วย อ.ผู้สงบนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺปฺปฺริส (สัตบุรุษ)
- วิ. มหฺนฺโต จ โส วีโร จาติ **มหาวีโร** (มหนต + วีร)
 อ.มากด้วย อ.มากนั้น เป็นผู้กล้าหาญด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มหาวีร (ผู้กล้าหาญมาก)
- วิ. มหฺนฺโต จ โส มฺุณี จาติ **มหาฺมฺุณี** (มหนต + มฺุณี)
 อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นพระมุนีด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มหาฺมฺุณี (พระพุทธเจ้า)
- วิ. มหนตญจ ตํ พลญจาติ **มหาพล** (มหนต + พล)
 อ.มากด้วย อ.มากนั้น เป็นกำลังด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มหาพล (กำลังมาก)
- วิ. ปุพฺโพ จ โส ปฺริโส จาติ **ปุพฺพฺปฺริโส** (ปุพฺพ + ปฺริส)
 อ.ข้างหน้าด้วย อ.ข้างหน้านั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุพฺพฺปฺริส (บุรุษคนก่อน)
- วิ. ปโร จ โส ปฺริโส จาติ **ปรปฺริโส** (ปร + ปฺริส)
 อ.ข้างหลังด้วย อ.ข้างหลังนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปรปฺริส (บุรุษคนหลัง)
- วิ. ปจฺโม จ โส ปฺริโส จาติ **ปจฺมฺปฺริโส** (ปจฺม + ปฺริส)
 อ.ที่หนึ่งด้วย อ.ที่หนึ่งนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปจฺมฺปฺริส (บุรุษที่ ๑)
- วิ. มชฺฌิมโ จ โส ปฺริโส จาติ **มชฺฌิมฺปฺริโส** (มชฺฌิม + ปฺริส)
 อ.ผู้มีในท่ามกลางด้วย อ.ผู้มีในท่ามกลางนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มชฺฌิมฺปฺริส (บุรุษผู้มีในท่ามกลาง)
- วิ. อุตฺตโม จ โส ปฺริโส จาติ **อุตฺตมฺปฺริโส** (อุตฺตม + ปฺริส)
 อ.ผู้สูงสุดด้วย อ.ผู้สูงสุดนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุตฺตมฺปฺริส (บุรุษผู้สูงสุด)
- วิ. ทนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ **ทนฺตฺปฺริโส** (ทนฺต + ปฺริส)
 อ.ผู้ฝึกแล้วด้วย อ.ผู้ฝึกแล้วนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทนฺตฺปฺริส (บุรุษผู้ฝึกแล้ว)
- วิ. ปรมโ จ โส ปฺริโส จาติ **ปรมฺปฺริโส** (ปรม + ปฺริส)
 อ.ผู้ยอดเยี่ยมด้วย อ.ผู้ยอดเยี่ยมนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปรมฺปฺริส (บุรุษผู้ยอดเยี่ยม)
- วิ. วีโร จ โส ปฺริโส จาติ **วีโรปฺริโส** (วีร + ปฺริส)
 อ.ผู้กล้าหาญด้วย อ.ผู้กล้าหาญนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วีโรปฺริส (วีรบุรุษ, บุรุษผู้กล้าหาญ)
- วิ. เสโต จ โส หตฺถิ จาติ **เสตหตฺถิ** (เสต + หตฺถิ)
 อ.ขาวด้วย อ.ขาวนั้น เป็นข้างด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เสตหตฺถิ (ข้างเผือก)

- วิ. กณฺโห จ โส สปฺโป จาติ **กณฺหสโป** (กณฺห + สปฺป)
 อ.ดำด้วย อ.ดำนั้น เป็นงูด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กณฺหสโป (งูเห่า)
- วิ. นีลญจ ตํ อุปลณฺจจาติ **นีลุปฺปลํ** (นีล + อุปล)
 อ.เขียวด้วย อ.เขียวนั้น เป็นดอกอุบลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นีลุปฺปล (ดอกอุบลเขียว)
- วิ. โลหิตญจ ตํ จนฺทณฺจจาติ **โลหิตจฺนทฺ** (โลหิต + จนฺท)
 อ.แดงด้วย อ.แดงนั้น เป็นจันทน์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โลหิตจฺนท (จันทน์แดง)
- วิ. ปุมา จ โส โกกิโล จาติ **ปุํโกกิโล** (ปุํ + โกกิล)
 อ.ตัวผู้ด้วย อ.ตัวผู้้นั้น เป็นนกคู้เหว่าด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุํโกกิล (นกคู้เหว่าตัวผู้)
- วิ. ปุมา จ โส นาโค จาติ **ปุํนาโค** (ปุํ + นาโค)
 อ.ตัวผู้ด้วย อ.ตัวผู้้นั้น เป็นต้นกาทะกิงด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุํนาโค (ต้นกาทะกิง, ต้นบุญนาโค)
- วิ. ขตฺติยา จ สา กณฺญา จาติ **ขตฺติยกณฺญา** (ขตฺติยา + กณฺญา)
 อ.หญิงกษัตริย์ด้วย อ.หญิงกษัตริย์นั้น เป็นสาวน้อยด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ขตฺติยกณฺญา (สาวน้อยกษัตริย์)
- วิ. รตฺตา จ สา ลตา จาติ **รตฺตลตา** (รตฺตา + ลตา)
 อ.แดงด้วย อ.แดงนั้น เป็นเถาวัลย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รตฺตลตา (เถาวัลย์แดง)
- วิ. พฺราหฺมณฺี จ สา ทาริกา จาติ **พฺราหฺมณฺทาริกา** (พฺราหฺมณฺี + ทาริกา)
 อ.พราหมณ์ด้วย อ.พราหมณ์นั้น เป็นเด็กหญิงด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พฺราหฺมณฺทาริกา (เด็กหญิงพราหมณ์)
- วิ. ปฺรตฺถิมโ จ โส กาโย จาติ **ปฺรตฺถิมกาโย** (ปฺรตฺถิม + กาโย)
 อ.มีในเบื้องหน้าด้วย อ.มีในเบื้องหน้านั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺรตฺถิมกาโย (กายอันมีในเบื้องหน้า)
- วิ. ปจฺฉิมโ จ โส กาโย จาติ **ปจฺฉิมกาโย** (ปจฺฉิม + กาโย)
 อ.มีในเบื้องหลังด้วย อ.มีในเบื้องหลังนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปจฺฉิมกาโย (กายอันมีในเบื้องหลัง)
- วิ. สพุโป จ โส กาโย จาติ **สพุพกาโย** (สพุพ + กาโย)
 อ.ทั้งปวงด้วย อ.ทั้งปวงนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สพุพกาโย (กายทั้งปวง)
- วิ. ปฺราณโ จ โส วิหาโร จาติ **ปฺราณวิหาโร** (ปฺราณ + วิหาโร)
 อ.เก่าด้วย อ.เก่านั้น เป็นวิหารด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺราณวิหาร (วิหารเก่า)
- วิ. นโว จ โส อาวาโส จาติ **นวาวาโส** (นโว + อาวาโส) (ลบสระหน้า, ที่สระหลัง)
 อ.ใหม่ด้วย อ.ใหม่นั้น เป็นอาวาสด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นวาวาโส (อาวาสใหม่, วัดใหม่, ที่อยู่ใหม่)

- วิ. กตโร จ โส นิกายो जाति **กตโรนิกายो** (กตโร + นิกาย)
  - อ.ไหนด้วย อ.ไหนนั้น เป็นนิกายด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กตโรนิกาย (นิกายไหน)
- วิ. เหตุ จ โส ปจฺจโย जाति **เหตุปปจฺจโย** (เหตุ + ปจฺจย)
  - อ.เหตุด้วย อ.เหตุนั้น เป็นปจฺจยด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เหตุปปจฺจย (เหตุปจฺจย)
- วิ. อพฺหุลํ พฺหุลं กตฺตุนฺติ **พฺหุлікตํ** (พฺหุล + กต) (ลง อีอาคม = ยทฺนุปรพฺนฺนา นิปาตนา สิขฺมฺนฺติ)
  - อ.วัตถุอันไม่มาก ถูกกระทำแล้ว ให้มีมาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พฺหุлікต (ถูกกระทำให้มีมาก)
- วิ. ชีวิตฺปฺรชานํ นวกํ **ชีวิตนวกํ** (ชีวิต + นวก)
  - อ.หมวดเก่า อันมีชีวิตรูปเป็นประธาน ชื่อว่า ชีวิตนวก (หมวดเก่ามีชีวิตรูปเป็นประธาน)

๒. วิเสสนุตฺตรปท กัมมชารยสมาส

วิเสสนุตฺตรปท คือ กัมมชารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ (ตัวขยาย) อยู่หลัง มีศัพท์เป็นเครื่องสังเกต คือ เถโร, อาจารย์, ปณฺหิต, วิเสส และ ปาป ศัพท์ เป็นต้น เช่น สารีปุตฺโต จ โส เถโร जाति **สารีปุตฺตเถโร** อ.พระสารีบุตรด้วย อ.พระสารีบุตรนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **สารีปุตฺตเถโร** (พระสารีบุตรผู้เถระ) มาจาก “**สารีปุตฺต + เถโร**” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “**เถโร**” เป็นวิเสสนะ อยู่ข้างหลัง ทำหน้าที่ขยายบทวิเสสยะว่า “**สารีปุตฺโต**” ซึ่งอยู่ข้างหน้า

- วิ. พุทฺธโฆโส จ โส อาจริโย जाति **พุทฺธโฆสาจริโย** (พุทฺธโฆส + อาจริย)
  - อ.พระพุทฺธโฆสด้วย อ.พระพุทฺธโฆสนั้น เป็นอาจารย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พุทฺธโฆสาจริย (พระพุทฺธโฆส ผู้เป็นอาจารย์, พระอาจารย์ชื่อว่า พุทฺธโฆส, พระพุทฺธโฆสาจารย์)
- วิ. ฐมฺมปาโล จ โส อาจริโย जाति **ฐมฺมपालาจริโย** (ฐมฺมपाल + อาจริย)
  - อ.พระธรรมपालด้วย อ.พระธรรมपालนั้น เป็นอาจารย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฐมฺมपालาจริย (พระธรรมपाल ผู้เป็นอาจารย์, พระอาจารย์ชื่อว่า ธรรมपाल, พระธรรมपालาจารย์)
- วิ. อาจริโย จ โส คฺคฺตฺติโล जाति **आจริยคฺคฺตฺติโล** (आจริย + คฺคฺตฺติล) (เป็นวิเสสนบุพพบทบ้าง)
  - อ.อาจารย์ด้วย อ.อาจารย์นั้น เป็นคฺคฺตฺติลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาจริยคฺคฺตฺติล (อาจารย์คฺคฺตฺติล)
- วิ. มโหฺสโร จ โส ปณฺหิตो जाति **मโहोरपण्णितो** (मโहोर + ปณฺหิต)
  - อ.มโหฺสรด้วย อ.มโหฺสรนั้น เป็นบัณฑิตด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มโหฺสรปณฺหิต (มโหฺสร ผู้เป็นบัณฑิต, มโหฺสรบัณฑิต)
- วิ. วิธฺุโร จ โส ปณฺหิตो जाति **विधुरपण्णितो** (विधुर + ปณฺหิต)
  - อ.วิธฺุรด้วย อ.วิธฺุรนั้น เป็นบัณฑิตด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิธฺุรปณฺหิต (วิธฺุรบัณฑิต)
- วิ. วตฺถุ จ ตํ วิเสโส जाति **वट्ठुविसो** (वट्ठु + วิเสส)
  - อ.วัตถุด้วย อ.วัตถุนั้น เป็นความพิเศษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วตฺถุวิเสส (วัตถุพิเศษ)

๓. วิเสสโนภยปท กัมมธารยสมาส

วิเสสโนภยปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบททั้งสองเป็นวิเสสณะ (ทำหน้าที่ขยายบทอื่นทั้งสองศัพท์) เช่น สิตตญจ ตํ อุกุณฺหจจาติ สิตฺตญฺหํ, วตฺตญฺ อ. วัตตุนั้น เย็นด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สิตฺตญฺห (ทั้งเย็นทั้งร้อน) มาจาก “สิต + อุกุณฺห” ในตัวอย่างนี้ ทั้งบทว่า “สิต” และบทว่า “อุกุณฺห” ล้วนเป็นวิเสสณะทั้งคู่ ทำหน้าที่ขยายบทว่า “วตฺตญฺ” ซึ่งเป็นบทอื่น (คำแปล “ทั้ง... ทั้ง...”)

- วิ. สินฺทฺโร จ โส อุกุณฺโห จาติ **สินฺทฺรฺอุกฺกุณฺโห**, มาโส (สินฺทฺร + อุกุณฺห)
 อ. ถ้านั้น อ่อนนุ่มด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **สินฺทฺรฺอุกฺกุณฺห** (ทั้งอ่อนนุ่มทั้งร้อน)
- วิ. ขณฺโง จ โส ขุชฺโง จาติ **ขณฺชฺขุชฺโง** (ขณฺช + ขุชฺช)
 อ. บุรุษนั้น ขาเขยงด้วย ค่อมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **ขณฺชฺขุชฺช** (ทั้งขาเขยงทั้งค่อม)
- วิ. อนฺโร จ โส พริโร จาติ **อนฺรฺพริโร** (อนฺร + พริโร)
 อ. บุรุษนั้น ตาบอดด้วย หูหนวกด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **อนฺรฺพริโร** (ทั้งบอดทั้งหนวก)
- วิ. กตฺตญจ ตํ อกตฺตญจจาติ **กตฺตากตฺ** (กต + อกต)
 อ. กรรมนั้น อันถูกกระทำแล้วด้วย อันไม่ถูกกระทำแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **กตฺตากต** (ทั้งที่ถูกกระทำแล้ว ทั้งยังไม่ถูกกระทำ)
- วิ. จิตฺทญจ ตํ อวจิตฺทญจจาติ **จิตฺทาวจิตฺทํ** (จิตฺท + อวจิตฺท)
 อ. วัตตุนั้น มีช่องใหญ่ด้วย มีช่องเล็กด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **จิตฺทาวจิตฺท** (ทั้งมีช่องใหญ่ ทั้งมีช่องเล็ก)
- วิ. อจฺจญจ ตํ อวจญจจาติ **อจฺจาวจํ** (อจฺจ + อวจ)
 อ. กิจนั้น อันสูงด้วย อันต่ำด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **อจฺจาวจ** (ทั้งสูงทั้งต่ำ)
- วิ. จินฺนญจ ตํ ภินฺนญจจาติ **จินฺนภินฺนํ** (จินฺน + ภินฺน)
 อ. วัตตุนั้น อันถูกตัดแล้วด้วย อันถูกผ่าแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **จินฺนภินฺน** (ทั้งถูกตัด ทั้งถูกผ่า)
- วิ. สิตฺตญจ ตํ สมฺมฏฺฏญจจาติ **สิตฺตสมฺมฏฺฏจํ** (สิตฺต + สมฺมฏฺฏ)
 อ. สถานที่นั้น อันถูกรดแล้วด้วย อันถูกกวาดแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **สิตฺตสมฺมฏฺฏจ** (ทั้งถูกรดทั้งถูกกวาด)
- วิ. อาคตา จ เต อาคตา จาติ **อาคตาคตา**, ชนา (อาคต + อาคต)
 อ. ชน ท. เหล่านั้น ผู้มาแล้วด้วย ผู้มาแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **อาคตาคต**, ได้แก่ ชนทั้งหลาย (ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว)
- วิ. จินฺติตฺตญจ ตํ จินฺติตฺตญจจาติ **จินฺติตฺตจินฺติตํ, จินฺตนิ** (จินฺติต + จินฺติต)
 อ. ความคิดนั้น อันถูกคิดแล้วด้วย อันถูกคิดแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **จินฺติตฺตจินฺติต**, ได้แก่ความคิด (ทั้งถูกคิดแล้วทั้งถูกคิดแล้ว)

๔. อุปมาอนุตรปท กัมมธารยสมาส

อุปมาอนุตรปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทหลังเป็นบทเปรียบเทียบ เช่น มุณี จ โส สิโอ จาติ มุณีสิโอ อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงดั่งราชสีห์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มุณีสือ (พระมุณีเพียงดั่งราชสีห์) มาจาก “มุณี + สือ” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สือ” เป็นบทอุปมา อยู่ข้างหลัง ทำหน้าที่ขยายบทว่า “มุณี” ซึ่งอยู่ข้างหน้า โดยเป็นการเปรียบเทียบ พระพุทธเจ้าว่าเป็นดุจราชสีห์

- วิ. ปุ่คโว วีย ปุ่คโว, มุณี จ โส ปุ่คโว จาติ **มุณีปุ่คโว** (มุณี + ปุ่คว)
เพียงดั่ง อ.โคหนุ่ม ชื่อว่าปุ่คว, อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงดั่งโคหนุ่มด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า มุณีปุ่คว (พระมุณีผู้เป็นเพียงดั่งโคหนุ่ม)
- วิ. นาโค วีย นาโค, พุ่ชโร จ โส นาโค จาติ **พุ่ชรนาโค** (พุ่ช + นาค)
เพียงดั่ง อ.ช้างตัวประเสริฐ ชื่อว่านาค, อ.พระพุทธเจ้าด้วย อ.พระพุทธเจ้านั้น เป็นเพียงดั่งช้างตัวประเสริฐด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า พุ่ชรนาโค (พระพุทธเจ้าผู้เป็นเพียงดั่งช้างตัวประเสริฐ)
- วิ. อาทิจโจ วีย อาทิจโจ, พุ่ชโร จ โส อาทิจโจ จาติ **พุ่ชราทิจโจ** (พุ่ช + อาทิจจ)
เพียงดั่ง อ.พระอาทิตย์ ชื่อว่าอาทิจจ, อ.พระพุทธเจ้าด้วย อ.พระพุทธเจ้านั้น เป็นเพียงดั่งพระอาทิตย์ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า พุ่ชราทิจจ (พระพุทธเจ้าผู้เป็นเพียงดั่งพระอาทิตย์)
- วิ. รัสสิ วีย รัสสิ, สทฺธมฺโม่ จ โส รัสสิ จาติ **สทฺธมฺมฺรัสสิ** (สทฺธมฺม + รัสสิ)
เพียงดั่ง อ.รัศมี ชื่อว่ารัสสิ, อ.พระสังฆธรรมด้วย อ.พระสังฆธรรมนั้น เป็นเพียงดั่งรัศมีด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า สทฺธมฺมฺรัสสิ (พระสังฆธรรมเป็นเพียงดั่งรัศมี)
- วิ. สาคโร วีย สาคโร, วินโย จ โส สาคโร จาติ **วินยสาคโร** (วินย + สาคร)
เพียงดั่ง อ.มหาสมุทร ชื่อว่าสาคร, อ.พระวินัยด้วย อ.พระวินัยนั้น เป็นเพียงดั่งมหาสมุทรด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า วินยสาคร (พระวินัยเป็นเพียงดั่งมหาสมุทร)
- วิ. ปุ่ณฺทริกมิว ปุ่ณฺทริโก, สมโณ จ โส ปุ่ณฺทริโก จาติ **สมณปุ่ณฺทริโก** (สมณ + ปุ่ณฺทริก)
เพียงดั่ง อ.ดอกบัวบุณฑริก ชื่อว่า ปุ่ณฺทริก, อ.พระสมณะด้วย อ.พระสมณะนั้น เป็นเพียงดั่งดอกบัวบุณฑริกด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า สมณปุ่ณฺทริก (พระสมณะผู้เป็นเพียงดั่งดอกบัวบุณฑริก) ได้แก่ พระอนาคามี
- วิ. ปทุมมิว ปทุโม, สมโณ จ โส ปทุโม จาติ **สมณปทุโม** (สมณ + ปทุม)
เพียงดั่ง อ.ดอกปทุม ชื่อว่า ปทุม, อ.พระสมณะด้วย อ.พระสมณะนั้น เป็นเพียงดั่งดอกปทุมด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า สมณปทุม (พระสมณะผู้เป็นเพียงดั่งดอกปทุม) ได้แก่ พระสกทาคามี
- วิ. จนฺโท วีย จนฺโท, มุขญจ ตี จนฺโท จาติ **มุขจนฺโท** (มุข + จนฺท)
เพียงดั่ง อ.พระจันทร์ ชื่อว่า จนฺท, อ.หน้าด้วย อ.หน้านั้น เป็นเพียงดั่งพระจันทร์ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า มุขจนฺท (หน้าเพียงดั่งพระจันทร์)

- วิ. ปทุมมิมิ ปทุมํ, มุขญจ ตํ ปทุมญจาทิ **มุขปทุมํ** (มุข + ปทุม)
 เพียงตั้ง อ. ดอกปทุม ชื่อว่า ปทุม, อ.หน้าด้วย อ.หน้านั้น เป็นเพียงตั้งดอกปทุมด้วย
 เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มุขปทุม (หน้าเพียงตั้งดอกปทุม)

๕. สมภูวานาปุพฺพท กัมมธารยสมาส

สมภูวานาปุพฺพท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า โดยใช้
 “อิติศัพท์” คั่นกลางระหว่างสองศัพท์ในรูปวิเคราะห์ เช่น ธมโม อิติ พุทธิ ธมฺพพุทธิ อ.ความรู้
 ว่าเป็นพระธรรม ชื่อว่า ธมฺพพุทธิ (ความรู้ว่าเป็นพระธรรม) มาจาก “ธมฺ + พุทธิ”
 ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ธมโม” เป็นสมภูวานาบท แสดงการยกย่อง อยู่ข้างหน้า โดยมี อิติ ศัพท์
 คั่นอยู่ตรงกลาง รูปสำเร็จเป็นสมาส แปลว่า “...ว่า.....ว่าเป็น”

- วิ. ธมโม อิติ สญญา **ธมฺสญญา** (ธมฺ + สญญา)
 อ.ความจำหมาย ว่าเป็นธรรม ชื่อว่า ธมฺสญญา (ความจำหมายว่าเป็นธรรม)
- วิ. ธมโม อิติ สงฺขาโต **ธมฺสงฺขาโต** (ธมฺ + สงฺขาโต)
 อ.สภาพอันถูกกล่าวแล้ว ว่าเป็นธรรม ชื่อว่า ธมฺสงฺขาโต (สภาพอันถูกกล่าวว่าเป็นธรรม)
- วิ. ธมโม อิติ สมฺมโต **ธมฺสมฺมโต** (ธมฺ + สมฺมโต)
 อ.สภาพอันถูกสมมุติแล้ว ว่าเป็นธรรม ชื่อว่า ธมฺสมฺมโต (สภาพอันถูกสมมุติว่าเป็นธรรม)
- วิ. ปาโณ อิติ สญญิตา **ปาณสญญิตา** (ปาณ + สญญิตา)
 อ.ความเป็นผู้มีความรู้ ว่าเป็นสัตว์ ชื่อว่า ปาณสญญิตา (ความเป็นผู้รู้ว่าเป็นสัตว์)
- วิ. อสุโก อิติ สญญา **อสุกสญญา** (อสุก + สญญา)
 อ.ความจำหมาย ว่าเป็นของไม่งาม ชื่อว่า อสุกสญญา (ความจำหมายว่าเป็นของไม่งาม)
- วิ. อนิจฺจํ อิติ สญญา **อนิจฺจสญญา** (อนิจฺจ + สญญา)
 อ.ความจำหมาย ว่าเป็นของไม่เที่ยง ชื่อว่า อนิจฺจสญญา (ความจำหมายว่าเป็นของไม่เที่ยง)
- วิ. อนตฺตา อิติ สญญา **อนตฺตสญญา** (อนตฺต + สญญา)
 อ.ความจำหมาย ว่าเป็นของไม่ใช่ตัวตน ชื่อว่า อนตฺตสญญา (ความจำหมายว่าเป็นของไม่ใช่ตัวตน)
- วิ. ธาตุ อิติ สญญา **ธาตฺสญญา** (ธาตฺ + สญญา)
 อ.ความจำหมาย ว่าเป็นธาตุ ชื่อว่า ธาตฺสญญา (ความจำหมายว่าเป็นธาตุ)
- วิ. อตฺถิ อิติ สญญา **อตฺถิสญญา** (อตฺถิ + สญญา)
 อ.ความจำหมาย ว่ามีอยู่ ชื่อว่า อตฺถิสญญา (ความจำหมายว่ามีอยู่)
- วิ. อตฺตฺตา อิติ ทิฏฺฐิ **อตฺตฺติฏฺฐิ** (อตฺต + ทิฏฺฐิ)
 อ.ความเห็น ว่าเป็นตัวตน ชื่อว่า อตฺตฺติฏฺฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวตน)

๖. อวธารณปุพฺพปท กัมมธารยสมาส

อวธารณปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทที่ถูกกำหนดอยู่ข้างหน้า โดยใช้ “เอว ศัพท์” คั่นกลางในรูปวิเคราะหฺ์ เช่น สทฺธา เอว ธนํ สทฺธาธนํ อ.ศรัทฺธานํนํเทยว เป็นศัพท์ชื่อว่า สทฺธาธน (ศัพท์คือศรัทฺธา) มาจาก “สทฺธา + ธน” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สทฺธา” เป็นศัพท์ที่ถูกกำหนด โดยใช้ “เอว ศัพท์” เป็นตัวกล่าวกำหนด รูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “...คือ...”

- วิ. สีสฺเมว ธนํ **สีสฺธนํ** (สีส + ธน)
  - อ.สีสนั้นเทยว เป็นศัพท์ ชื่อว่า สีสฺธน (ศัพท์คือสีส)
- วิ. ปญฺญา เอว ธนํ **ปญฺญาธนํ** (ปญฺญา + ธน)
  - อ.ปญฺญานั้นเทยว เป็นศัพท์ ชื่อว่า ปญฺญาธน (ศัพท์คือปญฺญา)
- วิ. จกฺขุ เอว อินฺทฺริยํ **จกฺขุณฺทฺริยํ** (จกฺขุ + อินฺทฺริย)
  - อ.จกฺขุนั้นเทยว เป็นอินฺทฺริย ชื่อว่า จกฺขุณฺทฺริย (อินฺทฺริยคือจกฺขุ, จกฺขุนฺทฺริย)
- วิ. จกฺขุ เอว อายตฺนํ **จกฺขายตฺนํ** (จกฺขุ + อายตฺน)
  - อ.จกฺขุนั้นเทยว เป็นอายตฺน ชื่อว่า จกฺขายตฺน (อายตฺนคือจกฺขุ, จกฺขายตฺน)
- วิ. จกฺขุ เอว ธาตฺตํ **จกฺขุธาตฺตํ** (จกฺขุ + ธาตฺต)
  - อ.จกฺขุนั้นเทยว เป็นธาตฺต ชื่อว่า จกฺขุธาตฺต (ธาตฺตคือจกฺขุ)
- วิ. จกฺขุ เอว ทวารํ **จกฺขุทวารํ** (จกฺขุ + ทวาร)
  - อ.จกฺขุนั้นเทยว เป็นทวาร ชื่อว่า จกฺขุทวาร (ทวารคือจกฺขุ)
- วิ. รูปเมว อารมฺมณํ **รูปารมฺมณํ** (รูป + อารมฺมณ)
  - อ.รูปนั้นเทยว เป็นอารมฺมณ ชื่อว่ารูปารมฺมณ (อารมฺมณคือรูป, รูปารมฺมณ)

๗. นหิปาตปุพฺพปท กัมมธารยสมาส

นหิปาตปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มี น นินาตเป็นบทหน้า (ปฏฺิเสธ) เช่น น อริโย อนริโย อ.พระอริยะ ไม่ใช่ ชื่อว่า อนริย (ไม่ใช่พระอริยะ) มาจาก “น + อริย” คำแปลของ น นินาต แปลว่า “ไม่ใช่..., ...หาไม่ได้”

น นินาต : การปฏฺิเสธ มี ๒ อย่าง

(๑) **ปสฺซชฺชปฏฺิเสธ** การปฏฺิเสธอรรถของสิ่งที่ถูกปฏฺิเสธนั้น ได้แก่ การปฏฺิเสธกิริยา เช่น อสุริยปฺสฺสา ราชทารา (มเหสี ไม่เห็นพระอาทิตย์) เป็นต้น คำว่า “อสุริยปฺสฺสา” มาจาก รูปวิเคราะหฺ์ว่า “สุริยํ น ปสฺสนฺตฺติ อสุริยปฺสฺสา” น ศัพท์ปฏฺิเสธกิริยาว่า “น ปสฺสนฺตฺติ” ย่อมไม่เห็น

(๒) **ปริยฺกทาสปฏฺิเสธ** การปฏฺิเสธสิ่งซึ่งคล้ายคลึงกับสิ่งที่ถูกปฏฺิเสธนั้น ได้แก่ การปฏฺิเสธนาม เช่น อพฺราหฺมโณ ไม่ใช่พฺราหฺมณํ, อมนุสฺโส ไม่ใช่มนุสฺยํ เป็นต้น

น นิบาต มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

(๑) **สทิสตุถ** น นิบาตมีอรรถว่าเหมือน เช่น น พุราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ แปลว่า อ.พราหมณ์ ไม่ใช่ ชื่อว่า อพฺราหฺมณ (ผู้ไม่ใช่พราหมณ์, ผู้เหมือนกับพราหมณ์) มีบาลีว่า อพฺราหฺมโณติ พฺราหฺมณสทิสฺสตี วุตฺตํ โหติ แปลว่า มีคำอธิบายว่า บทว่า อพฺราหฺมโณ ได้แก่ ผู้เหมือนพราหมณ์ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อพฺราหฺมโณ” เป็นผู้คล้ายกับพราหมณ์ แต่ไม่ใช่พราหมณ์ ฉะนั้น น นิบาตที่ปฏิเสธในบทว่า “อพฺราหฺมโณ” นี้ จึงมีอรรถ “สทิส” แปลว่า เหมือน, คล้าย, ใกล้เคียง

(๒) **อญฺญตุถ** น นิบาตมีอรรถว่าอื่น เช่น น พฺยากตา อพฺยากตา แปลว่า อ.ธรรม ท. อันเป็นพยากฤต ไม่ใช่ ชื่อว่า อพฺยากต (ธรรมอันอื่นจากกุศลและอกุศล, อพฺยากตธรรม) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อพฺยากตา” เป็นธรรมที่อื่นหรือนอกเหนือจากกุศลธรรมและอกุศลธรรม ที่ไม่ใช่พยากตธรรม ฉะนั้น น นิบาตที่ปฏิเสธในบทว่า “อพฺยากตา” นี้ จึงมีอรรถ “อญฺญ” แปลว่า อื่น, นอกเหนือ

(๓) **วิรุฑฺตุถ** น นิบาตมีอรรถว่าตรงกันข้าม เช่น น กุสลา อกุสลา แปลว่า อ.กุศล ท. ไม่ใช่ ชื่อว่า อกุสล (ธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล, อกุศลธรรม) มีบาลีว่า “กุสลปฏิปกฺขาติ อตฺโต แปลว่า อ.อรรถว่า ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ต่อกุศล หรือธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อกุสลา” ไม่ใช่กุศล หรือตรงกันข้ามกับกุศล ฉะนั้น น นิบาตในบทว่า “อกุสลา” นี้ จึงมีอรรถ “วิรุฑฺ” แปลว่า ตรงกันข้าม, ปฏิปักษ์

(๔) **ปสฺซชฺชปฏิเสธ** น นิบาตมีอรรถกล่าวปฏิเสธกิริยา เช่น น กตฺวา อกตฺวา แปลว่า กระทำแล้ว ห้ามได้ ชื่อว่า อกตฺวา (ไม่กระทำแล้ว), น อุปฺวาโท อนุปฺวาโท แปลว่า อ.การว่าร้าย ห้ามได้ ชื่อว่าอนุปฺวาท (การไม่ว่าร้าย) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อกตฺวา” ไม่กระทำแล้ว น นิบาตทำหน้าที่ปฏิเสธกิริยา คือ กตฺวา คำว่า กิริยา ในที่นี้ หมายรวมถึง กิริยาอาการทั้งหมด ไม่เฉพาะเจาะจงว่าศัพท์นั้น จะเป็นกิริยาศัพท์หรือไม่ก็ตาม ฉะนั้น น นิบาต ในบทว่า “อนุปฺวาโท” การไม่ว่าร้าย จึงจัดเป็น การปฏิเสธกิริยา คือ อุปฺวาโท การว่าร้าย ด้วยเหมือนกัน

วิ น มนุสฺสํ อมนุสฺสํ (น + มนุสฺส) (๑.สทิสตุถ = อรรถเหมือน)

อ.มนุสฺยํ ไม่ใช่ ชื่อว่า อมนุสฺส (ผู้ไม่ใช่มนุสฺย, อมนุสฺย, ผู้เหมือนมนุสฺย)

วิ. น สมฺโณ อสฺสมฺโณ (น + สมณ)

อ.พระสมณะ ไม่ใช่ ชื่อว่า อสฺสมณ (ผู้ไม่ใช่พระสมณะ, ผู้เหมือนพระสมณะ)

วิ. น สํกิลฺลฺจา อสํกิลฺลฺจา (น + สํกิลฺลฺจ) (๒.อญฺญตุถ = อรรถอื่น)

อ.ธรรมอันเศร้าหมอง ท. ไม่ใช่ ชื่อว่า อสํกิลฺลฺจ (ธรรมอันไม่เศร้าหมอง, ธรรมอันอื่น จากธรรมอันเศร้าหมอง)

- วิ. น ปริยาปนฺนา **อปฺริยาปนฺนา** (น + ปริยาปนฺน)
 อ.ธรรม ท. อันนับเนื่องแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่า อปฺริยาปนฺน (ธรรมอันไม่นับเนื่อง, ธรรมอันอื่น จาก ปริยาปนฺนธรรม) ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน ๑
- วิ. น โลภ **อโลภ** (น + โลภ) (๓.วิรุฑฺตถ = อรรถตรงกันข้าม)
 อ.ความโลภ ไม่ใช่ ชื่อว่า อโลภ (ความไม่โลภ, อโลภะ, ธรรมอันตรงกันข้ามกับโลภะ)
- วิ. น มิตฺโต **อมิตฺโต** (น + มิตฺต)
 อ.มิตร ไม่ใช่ ชื่อว่า อมิตฺต (ไม่ใช่มิตร, ผู้ตรงกันข้ามกับมิตร, ศัตรู)
- วิ. น กาทฺน **อกาทฺน** (น + กาทฺน) (๔.ปสฺซชฺชปฏิเสธ = ปฏิเสธกิริยา)
 กระทำแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่า อกาทฺน (ไม่กระทำแล้ว)
- วิ. น กโรนฺโต **อกโรนฺโต** (น + กโรนฺต)
 กระทำอยู่ ไม่ใช่ ชื่อว่า อกโรนฺต (ไม่กระทำอยู่, เมื่อไม่กระทำ)
- วิ. น อสฺโส **อนสฺโส** (น + อสฺส)
 อ.ม้า ไม่ใช่ ชื่อว่า อนสฺส (ไม่ใช่ม้า, เหมือนม้า)
- วิ. น อิสฺสโร **อนิสฺสโร** (น + อิสฺสร)
 อ.ผู้เป็นใหญ่ ไม่ใช่ ชื่อว่า อนิสฺสร (ไม่ใช่ผู้เป็นใหญ่)
- วิ. น อิกฺกุจฺจ **อนิกฺกุจฺจ** (น + อิกฺกุจ)
 อ.สิ่งที่น่าปรารถนา ไม่ใช่ ชื่อว่า อนิกฺกุจฺจ (สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา, อนิกฺกุจฺจารมณ)
- วิ. น อฺปวาท **อนฺปวาท** (น + อฺปวาท)
 อ.การว่าร้าย ไม่ใช่ ชื่อว่า อนฺปวาท (การไม่ว่าร้าย)
- วิ. น อาทาย **อนาทาย** (น + อาทาย)
 ถือเอาแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่า อนาทาย (ไม่ถือเอาแล้ว)
- วิ. น โอลฺเกตฺวา **อโนลฺเกตฺวา** (น + โอลฺเกตฺวา)
 แลดูแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่า อโนลฺเกตฺวา (ไม่แลดูแล้ว)

๘. กุบุพฺพปท กมฺมธารยสมาส

กุบุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มี กุ นิบาต (นำรังเกียจ) เป็นบทหน้า เช่น กุจฺฉิตา ทิกฺกุจฺจ อ.ความเห็น อันน่ารังเกียจ ชื่อว่า กุทิกฺกุจฺจ (ทิกฺกุจฺจอันน่ารังเกียจ, มิจฉาทิกฺกุจฺจ) มาจาก “กุ + ทิกฺกุจฺจ” กุ นิบาต แปลว่า “กุจฺฉิต น่ารังเกียจ”

- วิ. กุจฺฉิตมนฺน **กทฺน** (กุ + อนฺน)
 อ.ข้าว อันน่าเกลียด ชื่อว่า กทฺน (ข้าวอันน่าเกลียด)

- วิ. กุञฺฉิตมสนฺ กทสนฺ (กุ + อสน) (เพราะสระหลัง แผลง กุ เป็น กท)
 อ.อาหาร อันน่าเกลียด ชื่อว่า กทสน (อาหารอันน่าเกลียด)
- วิ. กุञฺฉิตา ทารา กุทารา (กุ + ทาร)
 อ.ภรรยา ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่า กุทาร (ภรรยาผู้นำเกลียด, ภรรยาไม่ดี)
- วิ. กุञฺฉิตา ปุตุตา กุปุตุตา (กุ + ปุตุต)
 อ.บุตร ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่า กุปุตุต (บุตรผู้นำเกลียด, บุตรไม่ดี)
- วิ. กุञฺฉิตา ทาสา กุทาสา (กุ + ทาส)
 อ.ทาส ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่า กุทาส (ทาสผู้นำเกลียด, ทาสไม่ดี)
- วิ. กุञฺฉิตา ทิฏฺฐิ กุทิฏฺฐิ (กุ + ทิฏฺฐิ)
 อ.ทิฏฺฐิ อันน่าเกลียด ชื่อว่า กุทิฏฺฐิ (ความเห็นอันน่าเกลียด, มิจฉาทิฏฺฐิ)
- วิ. อปฺปกํ ลวณฺ กาลวณฺ (กุ + ลวณ) (แผลง กุ เป็น กา)
 อ.เกลื้อ อันน้อย ชื่อว่า กาลวณ (เกลื้อน้อย)
- วิ. อปฺปกํ ปุप्ผํ กาปุप्ผํ (กุ + ปุप्ผ)
 อ.ดอกไม้ น้อย ชื่อว่า กาปุप्ผ (ดอกไม้ น้อย)
- วิ. กุञฺฉิตอ ปุริโส กาปุริโส, กุปุริโส วา (กุ + ปุริส)
 อ.บุรุษ ผู้นำเกลียด ชื่อว่า กาปุริส, เป็น กุปุริส บ้าง (บุรุษผู้นำเกลียด)

๙. ปาทีปุปฺพพท กัมมธารยสมาส

ปาทีปุปฺพพท คือ กัมมธารยสมาสที่มี **ป** อุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า เช่น ปธานํ วจนํ ปาวจนํ อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่า ปาวจน (ปาพจน, พระพุทฺธพจน) มาจาก “ป + วจน”, หรือ วิวิธา มติ วิมติ อ.ความรู้ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่า วิมติ (ความรู้อันมีอย่างต่างๆ, ความสงสัย) มาจาก “วิ + มติ”

ข้อสังเกต : ในปาทีปุปฺพพทกัมมธารยสมาสนี้ มีลักษณะเหมือนกับอัพยยีภาวสมาส ตรงที่มีอุปสัคเป็นบทหน้า แต่ในกัมมธารยสมาส อุปสัคทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ

- วิ. ปธานํ วจนํ ปาวจนํ (ป + วจน)
 อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่า ปาวจน (คำพูดอันเป็นประธาน, ปาพจน, พระพุทฺธพจน)
- วิ. ภูสํ วทฺธํ ปวทฺธํ, สรีรํ (ป + วทฺธ)
 อ.ร่างกาย อันใหญ่โต ยิ่ง ชื่อว่า ปวทฺธ (ใหญ่โตยิ่ง)
- วิ. สมํ สมมา วา อาธานํ สมาธานํ (ส + อาธาน)
 อ.การตั้ง อันเสมอ หรือด้วยดี ชื่อว่า สมาธาน (การตั้งไว้เสมอหรือการตั้งไว้ด้วยดี)
- วิ. วิวิธา มติ วิมติ (วิ + มติ)
 อ.ความรู้ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่า วิมติ (ความรู้อันมีอย่างต่างๆ, ความสงสัย)

- วิ. วิวิธ กปโป **วิกปโป** (วิ + กปป)
 อ.การทำ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่า วิกปโป (การทำหลายอย่าง)
- วิ. วิสิฐโจ กปโป **วิกปโป** (วิ + กปป)
 อ.การทำ อันพิเศษ ชื่อว่า วิกปโป (การทำพิเศษ)
- วิ. อธิโก เทโว **อติเทโว** (อติ + เทว)
 อ.เทวดา ผู้ยิ่ง ชื่อว่า อติเทว (เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น)
- วิ. อธิโก เทโว **อริเทโว** (อริ + เทว)
 อ.เทวดา ผู้ยิ่ง ชื่อว่า อริเทว (เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น)
- วิ. อธิกั สील **อริสีล** (อริ + สีล)
 อ.ศีล อันยิ่ง ชื่อว่า อริสีล (ศีลอันยิ่ง, อริศีล)
- วิ. สุนทรโ คนโร **สุคนฺธ** (สุ + คนฺธ)
 อ.กลิ่น อันดี ชื่อว่า สุคนฺธ (กลิ่นดี, กลิ่นหอม)
- วิ. กุจฉิตฺ คนโร **ทุกฺคนฺธ** (ทุ + คนฺธ)
 อ.กลิ่น อันน่าเกลียด ชื่อว่า ทุกฺคนฺธ (กลิ่นอันน่าเกลียด, กลิ่นเหม็น)
- วิ. โสภณ กต **สุกต** (สุ + กต)
 อ.กรรมอันบุคคลกระทำแล้ว อันงาม ชื่อว่า สุกต (กรรมที่บุคคลทำดี, บุญ)
- วิ. โสภณ กต **ทุกฺกฏ** (ทุ + กต)
 อ.กรรมอันบุคคลกระทำแล้ว อันไม่งาม ชื่อว่า ทุกฺกฏ (กรรมที่บุคคลทำชั่ว, บาป)

๖.๓ ทิคุสมาส

ทิคุสมาส คือ กัมมชารยสมาสที่มีปกติสังขยาเป็นบทหน้า มีวิเคราะห์ว่า “เทว คาโว ทิคุ”
 วัททั้งหลาย สอง ชื่อว่า ทิคุสมาสที่มีลักษณะเหมือน ทิคุ ศัพท์ ชื่อว่าทิคุสมาส

๑. สมอาหารทิคุสมาส

สมอาหารทิคุสมาส คือ ทิคุสมาสที่มีอรรถรวบรวม รูปสำเร็จจะเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจะ
 เท่านั้น เช่น ตโย โลกา ติโลกิ อ.โลก ท. สาม ชื่อว่า ติโลก (โลกทั้งสาม) มาจาก “ติ + โลก”

- วิ. ตโย โลกา **ติโลกิ** (ติ + โลก)
 อ.โลก ท. สาม ชื่อว่า ติโลก (โลกสาม)
- วิ. ตโย ทณฺหา **ติทณฺหิ** (ติ + ทณฺห)
 อ.ท่อนไม้ ท. สาม ชื่อว่า ติทณฺห (ท่อนไม้ ๓ ท่อน)
- วิ. ตีณิ มลานิ **สมาหฺวานิ**, ตินฺณิ มลานิ **สมาหาโรติ** วา **ติมล** (ติ + มล)
 อ.มลทิน ท. สาม ถูกรวบรวมแล้ว, หรือ อ.การรวบรวม ซึ่งมลทิน ท. สาม ชื่อว่า ติมล (มลทิน ๓)

- วิ. ตีณิ ลกฺขณานิ สมาหฺวานีติ **ติลกฺขณํ** (ติ + ลกฺขณ)
 อ.ลักษณะ ท. สาม ญกรรวบรวมแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ตีลกฺขณ (ไตรลักษณะ)
- วิ. ตินฺณํ ลกฺขณานิ สมาหาโรติ **ติลกฺขณํ** (ติ + ลกฺขณ)
 อ.การรวบรวม ซึ่งลักษณะ ท. สาม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ตีลกฺขณ (ไตรลักษณะ)
- วิ. จตุตฺตาริ สจฺจานิ สมาหฺวานีติ **จตุสฺสจฺจํ** (จตุ + สจฺจ)
 อ.สัจจะ ท. สี่ ญกรรวบรวมแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จตุสฺสจฺจ (อริยสัจจ์ ๔)
- วิ. จตุณฺหนํ สจฺจานิ สมาหาโรติ **จตุสฺสจฺจํ** (จตุ + สจฺจ)
 อ.การรวบรวม ซึ่งสัจจะ ท. สี่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จตุสฺสจฺจ (อริยสัจจ์ ๔)
- วิ. จตฺสฺโส ทิสฺสา **จตุทฺทิสํ** (จตุ + ทิสฺสา) (รัสสะ อา ที่ ทิสฺสา เป็น อ)
 อ.ทิส ท. สี่ ชื่อว่า จตุทฺทิส (ทิสทั้ง ๔)
- วิ. ปณฺจ สิกฺขาปทานิ **ปณฺจสิกฺขาปทํ** (ปณฺจ + สิกฺขาปท)
 อ.สิกขาบท ท. ห้า ชื่อว่า ปณฺจสิกฺขาปท (สิกขาบท ๕ ข้อ, คีล ๕)
- วิ. ฉ อายตฺตานานิ **สพฺพายตฺนํ** (ฉ + อายตฺน) (แปลง ฉ เป็น ส, ลง ลฺ อวคฺม)
 อ.อายตนะ ท. หก ชื่อว่า สพฺพายตฺน (อายตนะ ๖)
- วิ. สตฺต อหา **สตฺตทาหํ** (สตฺต + อห)
 อ.วัน ท. เจ็ด ชื่อว่า สตฺตทาห (๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์)
- วิ. อญฺจ สीलานิ **อญฺจสีลํ** (อญฺจ + สีล)
 อ.ศีล ท. แปด ชื่อว่า อญฺจสีล (ศีล ๘, อุโบสถศีล)
- วิ. นว โลกุตฺตฺรา **นวโลกุตฺตฺรํ** (นว + โลกุตฺตร)
 อ.โลกุตตรธรรม ท. เก้า ชื่อว่า นวโลกุตฺตร (โลกุตตรธรรม ๙)
- วิ. ทสฺ สीलานิ **ทสฺสีลํ** (ทส + สีล)
 อ.ศีล ท. สิบ ชื่อว่า ทสฺสีล (ศีล ๑๐)
- วิ. สตานิ โยชนานิ **สตโยชนํ** (สต + โยชน)
 อ.โยชน ท. หนึ่งร้อย ชื่อว่า สตโยชน (ร้อยโยชน) (๑ โยชน = ๑๖ กิโลเมตร)
- วิ. เทว รตฺติโย **ทฺวิรตฺตํ** (ทฺวิ + รตฺติ) (แปลง อิ ของ รตฺติ ศัพท์ เป็น อ)
 อ.ราตรี ท. สอง ชื่อว่า ทฺวิรตฺต (๒ ราตรี, ๒ ค่ำ)
- วิ. เทว องฺคฺลฺโย **ทฺวํคฺลํ** (ทฺวิ + องฺคฺล) (เพราะสระหลัง ลบสระหน้า, แปลง อิ เป็น อ)
 อ.นิ้ว ท. สอง ชื่อ ทฺวํคฺล (๒ องคฺล, ๒ นิ้ว)

๒. อสมาหารทิกุสมาส

อสมาหารทิกุสมาส คือ ทิกุสมาสที่มีอรรถไม่รวบรวม รูปสำเร็จจะเป็นไปตามลึงค์ของ บทหลัง และจะเป็นเอกวาจนะหรือเป็นพหูวาจนะก็ได้ เช่น เอโก จ โส ปุคฺคโล จาติ **เอกปุคฺคโล** อ.ผู้เดียวด้วย อ.ผู้เดียวนั้น เป็นบุคคลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอกปุคฺคล (บุคคลผู้เดียว) มาจาก “เอก + ปุคฺคล”, ตโย ภวา **ติภวา** อ.ภพ ท. สาม ชื่อว่า ติภว (ภพสาม) มาจาก “ติ + ภว”

- วิ. เอโก จ โส ฌมฺโม จาติ **เอกฌมฺโม** (เอก + ฌมฺม)
อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นธรรมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอกฌมฺม (ธรรมอย่างหนึ่ง)
- วิ. เอโก จ โส ปุตุโต จาติ **เอกปุตุโต** (เอก + ปุตุต)
อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นบุตรด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอกปุตุต (บุตรหนึ่งคน)
- วิ. จตฺสโส ทิสฺวา **จตุทฺทิสฺวา** (จตุ + ทิสฺวา)
อ.ทศ ท. สี่ ชื่อว่า จตุทฺทิสฺวา (ทศ ๔ ทศ)
- วิ. ทสฺสทสฺसानิ จกฺกวาพานิ **ทสฺสทสฺสจกฺกวาพานิ** (ทสฺสทสฺส + จกฺกวาพ)
อ.จักรวาล ท. หนึ่งหมื่น ชื่อว่า ทสฺสทสฺสจกฺกวาพ (หมื่นจักรวาล)

๖.๔ ตัปปริสสมาส

ตปปริสสมาส คือ สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “**ตสฺส ปุริโส ตปปุริโส**” *บุรุษของพระราชานั้น* ชื่อว่า ตปปุริส “**ตปปุริโส วิทยาติ ตปปุริโส**” *สมาสที่มีบทหลังเป็นประธานเหมือน “ตปปุริส” นั้น* ชื่อว่า **ตัปปริสสมาส** ตัปปริสสมาสนี้ มี ๘ ประการ ตามอรรถของวิภัตติ มีทุกติยาวิภัตติเป็นต้น

๑. ทุตียาตปปริสสมาส

ทุตียาตปปุริส คือ ตัปปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุกติยาวิภัตติ เช่น ฌมฺมฺ นิสฺสิโต ฌมฺมนิสฺสิโต อาศฺยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่า ฌมฺมนิสฺสิต (ผู้อาศัยธรรม) มาจาก “ฌมฺม + นิสฺสิต”

ทุตียาตปปริสสมาส ทำสมาสกับศัพท์หลังมี **คต-**ไปแล้ว, ถึงแล้ว, **นิสฺสิต-**อาศัยแล้ว, **อตีต-**ล่วงไปแล้ว, **อติทุกฺหนต-**ก้าวล่วงแล้ว, **ปตฺต-**ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว, **อาปนฺน-**เข้าแล้ว, ถึงแล้ว, **ต้องแล้ว** เป็นต้น

- วิ. สรณฺ คโต **สรณคโต** (สรณ + คต)
ผู้ถึงแล้ว ซึ่งสรณะ ชื่อว่า สรณคต (ผู้ถึงสรณะ)
- วิ. อรณฺณํ คโต **อรณณคโต** (อรณณ + คต)
ไปแล้ว สู่ป่า ชื่อว่า อरणณคต (ผู้ไปแล้วสู่ป่า, ผู้ไปป่า)

- วิ. ภูมี คโต **ภูมิกโต** (ภูมี + คต)
ไปแล้ว สู่แผ่นดิน ชื่อว่า ภูมิกต (ผู้ไปแล้วสู่แผ่นดิน, ผู้ไปสู่แผ่นดิน)
- วิ. ทมมํ นิสฺสึโต **ทมมนิสฺสึโต** (ทมม + นิสฺสึต)
อาศัยแล้ว ซึ่งกรรม ชื่อว่า ทมมนิสฺสึต (ผู้อาศัยแล้วซึ่งกรรม, ผู้อาศัยกรรม, ผู้อาศัยเหตุ)
- วิ. อตถํ นิสฺสึโต **อตถนินฺสึโต** (อตถ + นิสฺสึต)
อาศัยแล้ว ซึ่งอรรถ ชื่อว่า อตถนินฺสึต (ผู้อาศัยแล้วซึ่งอรรถ, ผู้อาศัยอรรถ, ผู้อาศัยผล)
- วิ. กาลํ อตีโต **กาลาตีโต** (กาล + อตีต)
ล่วงแล้ว ซึ่งกาล ชื่อว่า กาลาตีต (ผู้ล่วงแล้วซึ่งกาลเวลา, ผู้ล่วงกาลเวลา)
- วิ. ปมาณํ อติกฺกนฺตํ **ปมาณาติกฺกนฺตํ** (ปมาณ + อติกฺกนฺต)
ล่วงเลยแล้ว ซึ่งประมาณ ชื่อว่า ปมาณาติกฺกนฺต (ผู้ล่วงแล้วซึ่งประมาณ, ผู้ล่วงเลยประมาณ)
- วิ. สุขํ ปตฺโต **สุขปฺตโต** (สุข + ปตฺต) (ปฺ สทิสทเวภาวะ)
ถึงแล้ว ซึ่งความสุข ชื่อว่า สุขปฺตต (ผู้ถึงแล้วซึ่งความสุข, ผู้ประสบความสุข)
- วิ. ทฺกฺขํ ปตฺโต **ทฺกฺขปฺตโต** (ทฺกฺข + ปตฺต)
ถึงแล้ว ซึ่งความทฺกฺข ชื่อว่า ทฺกฺขปฺตต (ผู้ถึงแล้วซึ่งความทฺกฺข, ผู้ประสบความทฺกฺข)
- วิ. โสตํ อาปนฺโน **โสตาปนฺโน** (โสต + อาปนฺน)
ถึงแล้ว ซึ่งกระแส(คืออริยมรรค) ชื่อว่า โสตาปนฺน (ผู้ถึงแล้วซึ่งกระแส, ผู้ถึงกระแส, พระโสตาบัน)
- วิ. นิโรธํ समाปนฺโน **นิโรธสมาปนฺโน** (นิโรธ + समाปนฺน)
เข้าถึงแล้ว ซึ่งนิโรธ ชื่อว่า นิโรธสมาปนฺน (ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งนิโรธ, ผู้เข้านิโรธสมาบัติ)
- วิ. รถํ อารูหฺโห **รถารูหฺโห** (รถ + อารูหฺ)
- ขึ้นแล้ว สู่รถ ชื่อว่า รถารูหฺ (ผู้ขึ้นแล้วสู่รถ, ผู้ขึ้นสู่รถ)
- วิ. สพฺพฺรตฺติ โสภโน **สพฺพฺรตฺติโสภโน** (สพฺพฺรตฺติ + โสภน)
อ.ผู้งาม ตลอดราตรีทั้งปวง ชื่อว่า สพฺพฺรตฺติโสภน (ผู้งามตลอดราตรีทั้งปวง)
- วิ. มฺหุตฺตํ สุขํ **มฺหุตฺตสุขํ** (มฺหุตฺต + สุข)
อ.ความสุข ลึนชั่วครู่หนึ่ง ชื่อว่า มฺหุตฺตสุข (ความสุขชั่วครู่, สุขชั่วขณะ)
- วิ. กมฺมํ กโรตีติ **กมฺมกาโร** (กมฺม + การ) (กิตฺนตสมาส)
ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กมฺมการ (ผู้กระทำซึ่งการงาน, ผู้ทำงาน)
- วิ. อตถํ กาเมตีติ **อตถกาโม** (อตถ + กาม)
ย่อมใคร่ ซึ่งประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อตถกาม (ผู้ใคร่ประโยชน์)
- วิ. ทมฺมํ กาเมตีติ **ทมฺมกาโม** (ทมฺม + กาม)
ย่อมใคร่ ซึ่งกรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทมฺมกาม (ผู้ใคร่กรรม)
- วิ. ทมฺมํ ชาเรตีติ **ทมฺมชโร** (ทมฺม + ชร)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งกรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทมฺมชร (ผู้ทรงกรรม)

- วิ. วินยั ชาเรตีติ **วินยธโร** (วินย + ทร)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วินยธร (ผู้ทรงวินัย)
- วิ. สจจัม วทิตุ สีสมสสาติ **สจจวาทิ** (สจจ + วาทิ)
อ.อันกล่าว ซึ่งความจริง เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สจจวาทิ (ผู้มีการกล่าวความจริงเป็นปกติ)

๒. ตติยัตปปริสสมาส

ตติยัตปปริส คือ ตปปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยตติยวิภตติ เช่น พุทุเชน เทลีโอ พุทุชเทลีโอ, ฆโม อ.พระธรรม อันพระพุทเจ้า ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่า พุทุชเทลีโอ (อันพระพุทเจ้า ทรงแสดงแล้ว) มาจาก “พุทุช + เทลีโอ”

ตติยัตปปริสสมาส ทำสมาสกับศัพท์หลังมีศัพท์ที่มีกิตปัจจัยเป็นที่สุด, **ปุพพ**-ก่อน, **สทิส**-เหมือน, **สม**-เสมอ, ศัพท์อันมีอรรกว่า **วิก**-พร้อม, **อุ**-หย่อน, **กล**-การทะเลาะ, **นิป**-ละเอียด, **มิ**-ผสม และ **สข**-อ่อนหวาน เป็นต้น

- วิ. พุทุเชน ภาสีโอ **พุทุชภาสีโอ**, ฆโม (พุทุช + ภาสีโอ)
อ.ธรรม อัน-อันพระพุทเจ้า ทรงภาษิตแล้ว ชื่อว่า พุทุชภาสีโอ (อันพระพุทเจ้าทรงภาษิตแล้ว)
- วิ. สตถารา วณณีโอ **สตถุวณณีโอ**, ภิกขุ (สตถุ + วณณีโอ)
อ.ภิกษุ ผู้-อันพระศาสดา ทรงสรรเสริญแล้ว ชื่อว่า สตถุวณณีโอ (ผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว)
- วิ. วิญญูหิ ครหีโอ **วิญญูครหีโอ**, ปุคคโ (วิญญู + ครหีโอ) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
อ.บุคคล ผู้-อันบัณฑิต ท. ดีเตียนแล้ว ชื่อว่า วิญญูครหีโอ (ผู้ถูกบัณฑิตดีเตียน)
- วิ. วิญญูหิ ปสตโ **วิญญูปสตโ**, ปุคคโ (วิญญู + ปสตโ)
อ.บุคคล ผู้-อันบัณฑิต ท. สรรเสริญแล้ว ชื่อว่า วิญญูปสตโ (ผู้ที่บัณฑิตสรรเสริญ)
- วิ. อีสฺสเรน กตํ **อีสฺสรกตํ**, กम्मํ (อีสฺสร + กต)
อ.กรรม อัน-อันบุคคลผู้เป็นใหญ่ กระทำแล้ว ชื่อว่า อีสฺสรกต (กรรมอันผู้เป็นใหญ่กระทำ)
- วิ. สยํ กตํ สยํกตํ, **กम्मํ** (สยํ + กต)
อ.กรรม อัน-อันบุคคล กระทำแล้ว ด้วยตนเอง ชื่อว่า สยํกต (กรรมที่กระทำด้วยตนเอง)
- วิ. สุกเกหิ อาหฺมึ **สุกาหฺมึ**, ฆณณํ (สุก + อาหฺมึ)
อ.ข้าวเปลือก อัน-อันนกแก้ว ท. นำมาแล้ว ชื่อว่า สุกาหฺมึ (ข้าวเปลือกที่ถูกรนกแก้วนำมา)
- วิ. รมณฺยา หโต **ราชหโต**, ปุริโส (ราช + หต)
อ.บุรุษ ผู้-อันพระราชา ทรงเบียดเบียนแล้ว ชื่อว่า ราชหต (ผู้ถูกพระราชาเบียดเบียน)
- วิ. โรเคน ปีพิโต **โรคปีพิโต**, ปุริโส (โรค + ปีพิโต)
อ.บุรุษ ผู้-อันโรค เบียดเบียนแล้ว ชื่อว่า โรคปีพิต (ผู้ถูกโรคเบียดเบียน)

- วิ. อคฺคินา ททฺโธ **อคฺคิททฺโธ**, ปุคฺคโล (อคฺคิ + ททฺธ)
 อ.บุคคล ผู้- อันไฟ ไหม้แล้ว ชื่อว่า อคฺคิททฺธ (ผู้ถูกไฟไหม้)
- วิ. สบฺเปน ทฏฺโจ **สบฺปทฏฺโจ**, ปุคฺคโล (สบฺป + ทฏฺจ)
 อ.บุคคล ผู้- อันงู กัดแล้ว ชื่อว่า สบฺปทฏฺจ (ผู้ถูกงูกัด)
- วิ. สลฺเลน วิทฺโธ **สลฺลวิทฺโธ**, ปุคฺคโล (สลฺล + วิทฺธ)
 อ.บุคคล ผู้- อันลูกศร แทะแล้ว ชื่อว่า สลฺลวิทฺธ (ผู้ถูกลูกศรทะ)
- วิ. อิจฺฉาย อปกโต **อิจฺฉापโกโต**, ปุคฺคโล (อิจฺฉา + อปกต)
 อ.บุคคล ผู้- อันความอยาก ครอบงำแล้ว ชื่อว่า อิจฺฉापกต (ผู้ถูกความอยากครอบงำ)
- วิ. สีสฺเลน สมฺปนฺโน **สีสฺสมฺปนฺโน**, ภิกฺขุ (สีสฺ + สมฺปนฺน)
 อ.ภิกษุ ผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยศีล ชื่อว่า สีสฺสมฺปนฺน (ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล)
- วิ. สุขฺเขน สหคตํ **สุขฺสหคตํ**, จิตฺตํ (สุขฺ + สหคต)
 อ.จิต อันเป็นไปกับ ด้วยความสุข ชื่อว่า สุขฺสหคต (อันเป็นไปกับด้วยความสุข)
- วิ. ฌาเณน สมฺปยุตฺตํ **ฌาณสมฺปยุตฺตํ**, จิตฺตํ (ฌาณ + สมฺปยุตฺต)
 อ.จิต อันประกอบแล้ว ด้วยญาณ ชื่อว่า ฌาณสมฺปยุตฺต (อันประกอบด้วยญาณ)
- วิ. มิตฺเตน สํสฺสฺโค **มิตฺตสํสฺสฺโค**, ปุคฺคโล (มิตฺต + สํสฺสฺค)
 อ.บุคคล ผู้คลุกคลี กับด้วยมิตร ชื่อว่า มิตฺตสํสฺสฺค (ผู้คลุกคลีด้วยมิตร)
- วิ. ปิเยหิ วิปฺปโยโค **ปิยวิปฺปโยโค** (ปิย + วิปฺปโยค)
 อ.การไม่ประกอบ ด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก ท. ชื่อว่า ปิยวิปฺปโยค (พลัดพรากด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก)
- วิ. ชาตียา ฤทฺโธ **ชาติตฺฤทฺโธ**, ปุคฺคโล (ชาติ + ฤทฺธ)
 อ.บุคคล ผู้กระต่าง โดยชาติ ชื่อว่า ชาติตฺฤทฺธ (ผู้กระต่างโดยชาติกำเนิด)
- วิ. คฺุณฺเนน หีนो **คฺุณฺหีนो**, ปุคฺคโล (คฺุณฺ + หีน)
 อ.บุคคล ผู้เลว ด้วยคฺุณฺ ชื่อว่า คฺุณฺหีน (ผู้เลวด้วยคฺุณฺ)
- วิ. คฺุณฺเนน วุฑฺโธ **คฺุณฺวุฑฺโธ**, ปุคฺคโล (คฺุณฺ + วุฑฺธ)
 อ.บุคคล ผู้เจริญ ด้วยคฺุณฺ ชื่อว่า คฺุณฺวุฑฺธ (ผู้เจริญด้วยคฺุณฺ)
- วิ. จตฺวารุคฺเคน กรณฺเญ **จตฺวารุคฺกรณฺเญ**, กมฺมํ (จตฺวารุค + กรณฺเญ)
 อ.กรรม อัน-อันสงฆ์จตฺวารุค ฟังกระทำ ชื่อว่า จตฺวารุคกรณฺเญ (กรรมที่สงฆ์จตฺวารุคฟังกระทำ)
- วิ. จตฺวารุคาคินา กตฺตพฺพํ **จตฺวารุคาคิกตฺตพฺพํ**, กมฺมํ (จตฺวารุคาคิ + กตฺตพฺพ)
 อ.กรรม อัน-อันสงฆ์จตฺวารุคเป็นต้น ฟังกระทำ ชื่อว่า จตฺวารุคาคิกตฺตพฺพ (กรรมที่สงฆ์ จตฺวารุคเป็นต้นฟังกระทำ)
- วิ. อฺุเรน คจฺฉตีติ **อฺุโรโค** (อฺุร + คมฺ คติมิหิ ในการไป + กฺุวิ) (กิตฺถนตสมาส)
 ย่อมไป ด้วยอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อฺุโรค (อฺุ) (ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ = ชาติวณฺตสฺสช, ลบ กฺุวิ ปัจจย)

- วิ. ปาเทน ปิวตีติ **ปาทโป** (ปาท + ปา ปาเน ในการตี + อ) (กัตสันตสมาส)
 ย่อมตีม ด้วยราก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาทป (ต้นไม้)
- วิ. มาเสน ปุพฺโพ **มาสปุพฺโพ** (มาส + ปุพฺพ)
 อ.ผู้ก่อน ด้วยเดือน ชื่อว่า มาสปุพฺพ (ผู้ก่อนด้วยเดือน)
- วิ. มาตุยา สทิส **มาตุสทิส** (มาตุ + สทิส)
 อ.ผู้เช่นกัน กับด้วยมารดา ชื่อว่า มาตุสทิส (ผู้เช่นกับด้วยมารดา)
- วิ. ปิตรา สโม **ปิตุสโม** (ปิตุ + สม)
 อ.ผู้เสมอ ด้วยบิดา ชื่อว่า ปิตุสม (ผู้เสมอด้วยบิดา)
- วิ. เอเกน อุนวีสติ **เอกุนวีสติ** (เอก + อุนวีสติ)
 อ.ยี่สิบอันหย่อน ด้วยหนึ่ง ชื่อว่า เอกุนวีสติ (ยี่สิบหย่อนหนึ่ง, สิบเก้า)
- วิ. สีเลน วิกโล **สีลวิกโล** (สีล + วิกล)
 อ.ผู้บกพร่อง ด้วยศีล ชื่อว่า สีลวิกล (ผู้บกพร่องด้วยศีล)
- วิ. อสินา กลโห **อสิกลโห** (อสิ + กลห)
 อ.ความทะเลาะ เพราะดาบ ชื่อว่า อสิกลห (ทะเลาะเพราะดาบ)
- วิ. วาจา ยนิปฺโณ **วาจานิปฺโณ** (วาจา + นิปฺณ)
 อ.ผู้นุ่มนวล ด้วยวาจา ชื่อว่า วาจานิปฺณ (ผู้นุ่มนวลด้วยวาจา)
- วิ. ยาวกาลิเกน สมิสฺสํ **ยาวกาลิกสมิสฺสํ**, โภชนํ (ยาวกาลิก + สมิสฺส)
 อ.โภชนะ อันผสม ด้วยยาวกาลิกวัตถุ ชื่อว่า ยาวกาลิกสมิสฺส (โภชนะที่ผสมด้วยยาวกาลิกวัตถุ)
- วิ. วาจา ยสฺชิล **วาจาสฺชิล** (วาจา + สฺชิล)
 อ.ผู้อ่อนหวาน ด้วยวาจา ชื่อว่า วาจาสฺชิล (ผู้อ่อนหวานด้วยวาจา)
- วิ. สตุฏฺฐา กปฺโป **สตุฏฺฐกปฺโป** (สตุฏฺฐ + กปฺป)
 อ.ผู้เช่นกับ ด้วยพระศาสดา ชื่อว่า สตุฏฺฐกปฺป (ผู้เช่นกับด้วยพระศาสดา)
- วิ. ปุณฺณเณน อตฺถิโก **ปุณฺณตฺถิโก** (ปุณฺณ + อตฺถิก)
 อ.ผู้มีความต้องการ ด้วยบุญ ชื่อว่า ปุณฺณตฺถิก (ผู้มีความต้องการด้วยบุญ)
- วิ. คุณฺเณน อธิโก **คุณฺหาธิโก** (คุณฺ + อธิก)
 อ.ผู้ยิ่ง ด้วยคุณ ชื่อว่า คุณฺหาธิก (ผู้ยิ่งด้วยคุณ)
- วิ. คุณฺเพน สฺสฏฺฐโจ โอทโน **คุโพทโน** (คุพ + โอทน) (เพราะสระหลัง ลบสระหน้า) (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
 อ.ข้าวสุก อันระคนแล้ว ด้วยน้ำอ้อยงบ ชื่อว่า คุโพทน (ข้าวสุกระคนด้วยน้ำอ้อยงบ)
- วิ. ซีเรน สฺสฏฺฐโจ โอทโน **ซีโรทโน** (ซีร + โอทน) (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
 อ.ข้าวสุก อันระคนแล้ว ด้วยน้ำนม ชื่อว่า ซีโรทน (ข้าวสุกระคนด้วยน้ำนม)
- วิ. อสฺเสน ยุตฺโต รโถ **อสุสรโถ** (อสุส + รถ) (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
 อ.รถ อันถูกประกอบแล้ว (อันเทียมแล้ว) ด้วยม้า ชื่อว่า อสุสรถ (รถเทียมม้า)

- วิ. มคฺเคน ยุตฺตํ จิตฺตํ **มคฺคจิตฺตํ** (มคฺค + จิตฺต) (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
 อ.จิต อันประกอบแล้ว ด้วยมรรค ชื่อว่ามคฺคจิตฺต (จิตที่ประกอบด้วยมรรค)
- วิ. ชมฺพฺยา ปณฺณาโต ลกฺขิตฺโต ทีโป **ชมฺพฺทีโป** (ชมฺพฺ + ทีโป) (รัสสะท่ามกลางสฺมาส)
 อ.ทวิป อันถูกจดจำแล้ว ด้วยต้นหญ้า ชื่อว่า ชมฺพฺทีโป (ทวิปที่ถูกจดจำด้วยต้นหญ้า)
 (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
- วิ. เอเกน อธิกา ทส **เอกาทส** (เอก + ทส)
 อ.สิป ท. อันยิ่ง ด้วยหนึ่ง ชื่อว่า เอกาทส (สิปอันยิ่งด้วยหนึ่ง, สิปเอ็ด)
- วิ. ชาติยา อนฺโธ **ชจฺจนฺโธ** (ชาติ + อนฺธ) (แปลง อิ เป็น ย, ตย เป็น จ, รัสสะ อา เป็น อ, ช้อน จ)
 อ.ผู้บอด โดยกำเนิด ชื่อว่า ชจฺจนฺธ (ผู้บอดโดยกำเนิด)
- วิ. ปกติยา เมธาวิ **ปกฺติเมธาวิ**, ปฺริโส (ปกฺติ + เมธาวิ)
 อ.บุรุษ ผู้มีปัญญา โดยปกฺติ ชื่อว่า ปกฺติเมธาวิ (ผู้มีปัญญาโดยปกฺติ)

๓. จตฺตถิตฺตปฺริสฺสมาส

จตฺตถิตฺตปฺริส คือ ตปฺริสฺสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจตฺตถิตฺตวิภคฺติ เช่น กถินสฺส ทฺสฺส กถินทฺสฺส อ.ผ้า เพื่อกจฺฉิน ชื่อว่า กถินทฺสฺส (ผ้าเพื่อกจฺฉิน) มาจาก “กถิน + ทฺสฺส”

- วิ. กถินสฺส ทฺสฺส **กถินทฺสฺส** (กถิน + ทฺสฺส)
 อ.ผ้า เพื่อกจฺฉิน ชื่อว่า กถินทฺสฺส (ผ้าเพื่อกจฺฉิน)
- วิ. จีวรสฺส มฺลฺยํ **จีวรมฺลฺยํ** (จีวร + มฺลฺย)
 อ.มูลค่า เพื่ोजีวร ชื่อว่า จีวรมฺลฺย (มูลค่าเพื่ोजีวร)
- วิ. ยาคฺยา อตฺถาย ตณฺหฺลฺลา **ยาคฺตณฺหฺลฺลา** (ยาคฺ + ตณฺหฺล)
 อ.ข้าวสาร ท. เพื่อบริโภค แก่ข้าวต้ม ชื่อว่า ยาคฺตณฺหฺล (ข้าวสารเพื่อข้าวต้ม)
- วิ. ภตฺตสฺส อตฺถาย ตณฺหฺลฺลา **ภตฺตตณฺหฺลฺลา** (ภตฺต + ตณฺหฺล)
 อ.ข้าวสาร ท. เพื่อบริโภค แก่ข้าวสวย ชื่อว่า ภตฺตตณฺหฺล (ข้าวสารเพื่อข้าวสวย)
- วิ. สัมมสฺสตฺถาย ภตฺตํ **สัมภตฺตํ** (สัม + ภตฺต)
 อ.ภัตฺร เพื่อบริโภค แก่พระสงฆ์ ชื่อว่า สัมภตฺต (ภัตฺรเพื่อบริโภคแก่พระสงฆ์, สังฆภัตฺร)
- วิ. อาคณฺตฺกานมตฺถาย ภตฺตํ **อาคณฺตฺกภตฺตํ** (อาคณฺตฺก + ภตฺต)
 อ.ภัตฺร เพื่อบริโภค แก่ภิกษุผู้จรมมา ท. ชื่อว่า อาคณฺตฺกภตฺต (ภัตฺรเพื่อภิกษุผู้จรมมา, อาคณฺตฺกภัตฺร)
- วิ. ปาสาทาย ทพฺพิ **ปาสาททพฺพิ** (ปาสาท + ทพฺพ)
 อ.ทัพพสัมภาระ เพื่อบริโภค ชื่อว่า ปาสาททพฺพ (ทัพพสัมภาระเพื่อปราสาท)

- วิ. ยสฺสตุถาย **ยทตฺโต** (ย + อตฺถ) (ทุ อากม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่า ยทตฺถ (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ยสฺสตุถาย **ยทตฺถา** (ยา + อตฺถา) (รัสสะ อา ของ ยา เป็น อ, ทุ อากม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่า ยทตฺถา (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ยสฺสตุถาย **ยทตฺถํ** (ย + อตฺถ) (ทุ อากม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่า ยทตฺถ (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ตสฺสตุถาย **ตทตฺโต, ตทตฺถา, ตทตฺถํ** (ต + อตฺถ) (ทุ อากม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งนั้น ชื่อว่า ตทตฺถ (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น)
- วิ. กิสฺสตุถาย **กิมตฺถํ** (กี + อตฺถ) (แปลงนิกหิตเป็น ม)
 เพื่อประโยชน์ แก่อะไร ชื่อว่า กิมตฺถ (เพื่อประโยชน์อะไร)
- วิ. อตฺตโน อตฺถาย **อตฺตตฺถํ, อตฺตทตฺถํ** (อตฺต + อตฺถ) (ทุ อากม)
 เพื่อประโยชน์ แก่ตน ชื่อว่า อตฺตตฺถ, อตฺตทตฺถ (เพื่อประโยชน์ตน)
- วิ. ปรสฺสตุถาย **ปรตฺถํ** (ปร + อตฺถ)
 เพื่อประโยชน์ แก่บุคคลอื่น ชื่อว่า ปรตฺถ (เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น)
- วิ. สํวรสฺส อตฺถาย (วินโย) **สํวรตฺโต** (สํวร + อตฺถ)
 อ.วินัย เพื่อประโยชน์ แก่การสำรวม ชื่อว่า สํวรตฺถ (เพื่อประโยชน์แก่การสำรวม)
- วิ. สมาริโน อตฺถาย (สฺขํ) **สมารตฺถํ** (สมาริ + อตฺถ)
 อ.ความสุข เพื่อประโยชน์ แก่สมาริ ชื่อว่า สมารตฺถ (เพื่อประโยชน์แก่สมาริ)
- วิ. วิจารณ์สฺส อตฺถาย (นิพฺพิทา) **วิจารณ์ตฺถา** (วิจารณ์ + อตฺถ)
 อ.ความเบื่อหน่าย เพื่อประโยชน์ แก่การคลายความกำหนัด ชื่อว่า วิจารณ์ตฺถ (เพื่อประโยชน์
 แก่การคลายกำหนัด)
- วิ. วิมุตฺติยา อตฺถาย (วิราโค) **วิมุตฺตตฺโต** (วิมุตฺติ + อตฺถ)
 อ.การคลายความกำหนัด เพื่อประโยชน์ แก่การหลุดพ้น ชื่อว่า วิมุตฺตตฺถ (เพื่อประโยชน์
 แก่ความหลุดพ้น)
- วิ. โลกสฺส หิตโต **โลกहितโต** (โลก + หิต)
 อ.อันเป็นประโยชน์แก่กุล แก่ชาวโลก ชื่อว่า โลกहित (อันเป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลก)
- วิ. พุทฺธสฺส เทยฺยํ **พุทฺธเทยฺยํ, ปุပ္ผํ** (พุทฺธ + เทยฺย)
 อ.ดอกไม้ อันบุคคลพึงถวาย แก่พระพุทฺธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธเทยฺย (อันบุคคลพึงถวาย
 แก่พระพุทฺธเจ้า)

๔. ปณฺจมีตปฺปริสสมาส

ปณฺจมีตปฺปริส คือ ตปฺปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปัญฺจมีวิภัตติ เช่น สพฺพภเวหิ นิสฺสโฆ สพฺพภวานิสฺสโฆ ผู้สลัดออกแล้ว จากภพทั้งปวงทั้งหลาย ชื่อว่า สพฺพภวานิสฺสภู (ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง) มาจาก “สพฺพภว + นิสฺสภู”

- วิ. เมถุนสฺมา อเปโต **เมถุนาเปโต** (เมถุน + อเปต)
 หลีกออกแล้ว จากเมถุน ชื่อว่า เมถุนาเปต (หลีกออกจากเมถุน)
- วิ. นครสฺมา นิคฺคโต **นครนิคฺคโต** (นคร + นิคฺคต)
 อ.ผู้ออกไปแล้ว จากเมือง ชื่อว่า นครนิคฺคต (ผู้ออกไปจากเมือง)
- วิ. ปิณฑฺวปาทสฺมา ปฏิกฺกนฺโต **ปิณฑฺวปาทปฏิกฺกนฺโต** (ปิณฑฺวปาท + ปฏิกฺกนฺต)
 อ.ผู้ก้าวกลับแล้ว จากบิณฑฺวปาท ชื่อว่า ปิณฑฺวปาทปฏิกฺกนฺต (ผู้กลับจากบิณฑฺวปาท)
- วิ. คามโต นิกฺขนฺโต **คามนิกฺขนฺโต** (คาม + นิกฺขนฺต)
 ออกไปแล้ว จากหมู่บ้าน ชื่อว่า คามนิกฺขนฺต (ออกไปจากหมู่บ้าน)
- วิ. รุกฺขคฺคา ปติโต **รุกฺขคฺคปติโต** (รุกฺขคฺค + ปติต)
 ตกแล้ว จากยอดแห่งต้นไม้ ชื่อว่า รุกฺขคฺคปติต (ผู้ตกจากยอดไม้)
- วิ. สาสฺนา จฺโต **สาสนจฺโต** (สาสน + จฺต)
 เคลื่อนแล้ว จากศาสนา ชื่อว่า สาสนจฺต (ผู้เคลื่อนจากศาสนา)
- วิ. อาปตฺติยา วุฏฺฏานํ **อาปตฺติวุฏฺฏานํ** (อาปตฺติ + วุฏฺฏาน)
 อ.การออก จากอาบัติ ชื่อว่า อาปตฺติวุฏฺฏาน (การออกจากอาบัติ)
- วิ. ธรณิตลสฺมา อฺคฺคโต **ธรณิตลฺคฺคโต** (ธรณิตล + อฺคฺคต) (ลบสระหน้า)
 ฟุ้งขึ้นแล้ว จากพื้นแห่งแผ่นดิน ชื่อว่า ธรณิตลฺคฺคต (ผู้ฟุ้งขึ้นจากพื้นดิน)
- วิ. สพฺพภเวหิ นิสฺสโฆ **สพฺพภวานิสฺสโฆ** (สพฺพภว + นิสฺสภู)
 สลัดออกแล้ว จากภพทั้งปวง ท. ชื่อว่า สพฺพภวานิสฺสภู (ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง)
- วิ. โจรเหติ ภยํ **โจรภยํ** (โจร + ภย)
 อ.ภัย จากโจร ท. ชื่อว่า โจรภย (ภัยจากโจร, โจรภัย)
- วิ. อมนุสฺเสหิ ภยํ **อมนุสฺสภยํ** (อมนุสฺส + ภย)
 อ.ภัย จากอมนุษย์ ท. ชื่อว่า อมนุสฺสภย (ภัยจากอมนุษย์)
- วิ. อคฺคิโต ภยํ **อคฺคิภยํ** (อคฺคิ + ภย)
 อ.ภัย จากไฟ ชื่อว่า อคฺคิภย (ภัยจากไฟ, อัคคีภัย)
- วิ. ปาปโต ภีโต **ปาปภีโต** (ปาป + ภีต)
 กลัวแล้ว จากบาป ชื่อว่า ปาปภีต (ผู้กลัวบาป)

- วิ. ปาปสุมา ภีรุโก **ปาปภีรุโก** (ปาป + ภีรุก)
 อ.ผู้กลัว จากบาป ชื่อว่า ปาปภีรุก (ผู้กลัวบาป)
- วิ. ออกตตพพโต วิตติ **ออกตตพพวิตติ** (ออกตตพพ + วิตติ)
 อ.การงดเว้น จากสิ่งที่ไม่พึงกระทำ ชื่อว่า ออกตตพพวิตติ (การงดเว้นจากสิ่งที่ไม่พึงทำ)
- วิ. กายทุจจริตเทหิ วิตติ **กายทุจจริตวิตติ** (กายทุจจริต + วิตติ)
 อ.การงดเว้น จากกายทุจจริต ท. ชื่อว่า กายทุจจริตวิตติ (การงดเว้นจากกายทุจจริต)
- วิ. วจิทุจจริตเทหิ วิตติ **วจิทุจจริตวิตติ** (วจิทุจจริต + วิตติ)
 อ.การงดเว้น จากวจิทุจจริต ท. ชื่อว่า วจิทุจจริตวิตติ (การงดเว้นจากวจิทุจจริต)
- วิ. พนฺธนา มุตโต **พนฺธนมุตโต** (พนฺธน + มุตโต)
 พันแล้ว จากเครื่องผูก ชื่อว่า พนฺธนมุตต (พันจากเครื่องผูก)
- วิ. พนฺธนา โมกฺโข **พนฺธนมอกฺโข** (พนฺธน + โมกฺข)
 อ.การพัน จากเครื่องผูก ชื่อว่า พนฺธนมอกฺข (การพันจากเครื่องผูก)
- วิ. กम्मโต สมุฏฺจิตฺ **กम्मสมุฏฺจิตฺ**, รูป (กम्म + สมุฏฺจิต)
 อ.รูป อันตั้งขึ้นพร้อมแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่า กम्मสมุฏฺจิต (อันตั้งขึ้นเพราะกรรม)
- วิ. อุกฺกฏฺจสุมา อุกฺกฏฺจํ **อุกฺกฏฺจุกฺกฏฺจํ**, จิตฺตํ (อุกฺกฏฺจ + อุกฺกฏฺจ)
 อ.จิต อันยิ่ง กว่าอุกฺกฏฺจจิต ชื่อว่า อุกฺกฏฺจุกฺกฏฺจ (จิตอันยิ่งกว่าอุกฺกฏฺจจิต)
- วิ. โอมกฺสุมา โอมกํ **โอมโกมกํ**, จิตฺตํ (โอมก + โอมก)
 อ.จิต อันต่ำ กว่าโอมกจิต ชื่อว่า โอมโกมก (จิตอันต่ำกว่าโอมกจิต)
- วิ. กम्मโต ชาตํ **กम्मชฺ**, รูป (กम्म + ช) (กิตฺนตสมาส)
 เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่า กम्मช (รูปที่เกิดเพราะกรรม)
- วิ. จิตฺโต ชาตํ **จิตฺตชฺ**, รูป (จิตฺต + ช) (กิตฺนตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะจิต ชื่อว่า จิตฺตช (รูปที่เกิดเพราะจิต, จิตฺตชรูป)
- วิ. อุตฺโต ชาตํ **อุตฺตชฺ**, รูป (อุตฺต + ช) (กิตฺนตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะเหตุ ชื่อว่า อุตฺตช (รูปที่เกิดเพราะเหตุ, อุตฺตชรูป)
- วิ. อาหารโต ชาตํ **อาหารชฺ**, รูป (อาหาร + ช) (กิตฺนตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะอาหาร ชื่อว่า อาหารช (รูปที่เกิดเพราะอาหาร, อาหารชรูป)

๕. ฦจิตปปริสสมาส

ฦจิตปปริส คือ ตัปปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยฦจิวินิภัตติ เช่น พุทฺธสฺส สวโก พุทฺธสวโก อ.สวาก ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธสวาก (สวากของพระพุทฺธเจ้า) มาจาก “พุทฺธ + สวาก”

- วิ. รมฺโง ปฺตฺโต **ราชปฺตฺโต** (ราช + ปฺตฺต)
  - อ.พระโอรส ของพระราชชา ชื่อว่า ราชปฺตฺต (พระราชโอรส)
- วิ. รมฺโง ปฺริโส **ราชปฺริโส** (ราช + ปฺริส)
  - อ.บุรุษ ของพระราชชา ชื่อว่า ราชปฺริส (ราชบุรุษ)
- วิ. อจฺริยสฺส ปฺชโก **อจฺริยปฺชโก** (อจฺริย + ปฺชก) (ฦจิวินิภัตติ)
  - อ.ผู้บูชา ซึ่งอาจารย์ ชื่อว่า อจฺริยปฺชก (ผู้บูชาอาจารย์)
- วิ. พุทฺธสฺส สวโก **พุทฺธสวโก** (พุทฺธ + สวาก)
  - อ.สวาก ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธสวาก (สวากของพระพุทฺธเจ้า, พุทฺธสวาก)
- วิ. พุทฺธสฺส รฺูปิ **พุทฺธรฺูปิ** (พุทฺธ + รฺูป)
  - อ.รูป ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธรฺูป (พระพุทฺธรูป)
- วิ. ชินสฺส วจฺนํ **ชินวจฺนํ** (ชิน + วจฺน)
  - อ.พระดำรัส ของพระชินเจ้า ชื่อว่า ชินวจฺน (พระชินพจน์, พระพุทฺธพจน์)
- วิ. สมฺมทฺทสฺส โฆโส **สมฺมทฺทโฆโส** (สมฺมทฺท + โฆส)
  - อ.เสียง ของมหาสมฺมทฺท ชื่อว่า สมฺมทฺทโฆส (เสียงของมหาสมฺมทฺท)
- วิ. ฦณฺณานํ ราสิ **ฦณฺณราสิ** (ฦณฺณ + ราสิ)
  - อ.กอง แห่งข้าวเปลือก ท. ชื่อว่า ฦณฺณราสิ (กองข้าวเปลือก)
- วิ. ปฺปฺผานํ คนฺโธ **ปฺปฺผคนฺโธ** (ปฺปฺผ + คนฺธ)
  - อ.กลิ่นหอม ของดอกไม้ ท. ชื่อว่า ปฺปฺผคนฺธ (กลิ่นดอกไม้)
- วิ. ผลานํ รโส **ผลรโส** (ผล + รส)
  - อ.รส แห่งผลไม้ ท. ชื่อว่า ผลรส (รสผลไม้)
- วิ. กายสฺส ลหฺตฺตา **กายลหฺตฺตา** (กาย + ลหฺตฺตา)
  - อ.ความเบา แห่งกาย ชื่อว่า กายลหฺตฺตา (ความเบากาย)
- วิ. มรณสฺส สติ **มรณสฺสติ** (มรณ + สติ) (ฦจิวินิภัตติ)
  - อ.ความระลึก ซึ่งความตาย ชื่อว่า มรณสฺสติ (มรณสติ)
- วิ. รุกฺขสฺส มฺลํ **รุกฺขมฺลํ** (รุกฺข + มฺล)
  - อ.โคน ของต้นไม้ ชื่อว่า รุกฺขมฺล (โคนต้นไม้, รากของต้นไม้)

- วิ. เทวานัน ราชา **เทวราชา** (เทว + ราช) (แปลง อ ที่สุดสมาส เป็น อ = กวจิ ชาติขุ, เป็นปริสาทิกณะ)
 อ.พระราช แห่งเทวดา ท. ชื่อว่า เทวราช (พระราชแห่งเทวดา, พระอินทร์)
- วิ. เทวานัน ราชา **เทวราชา** (เทว + ราช) (ไม่ต้องแปลง อ ที่สุดสมาส เป็น อ, เป็นราชาทิกณะ)
 อ.พระราช แห่งเทวดา ท. ชื่อว่า เทวราช (พระราชแห่งเทวดา, พระอินทร์)
- วิ. เทวานัน สขา **เทวสโข** (เทว + สข)
 อ.เพื่อน แห่งเทวดา ท. ชื่อว่า เทวสข (เพื่อนเทวดา)
- วิ. ปุ่มสุส ลิงคํ **ปุลลึงคํ** (ปุ่ม + ลิงค)
 อ.เพศ แห่งผู้ชาย ชื่อว่า ปุลลึงค (เพศชาย)
- วิ. ปุ่มสุส ภาโว **ปุมภาโว** (ปุ่ม + ภาว) (ลบสระ อ ที่สุดของ ปุ่มศัพท์)
 อ.ความเป็น แห่งผู้ชาย ชื่อว่า ปุมภาว (ความเป็นชาย)
- วิ. หตฺธิสฺส ปทํ **หตฺธิปทํ** (หตฺธิ + ปท) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.รอยเท้า ของช้าง ชื่อว่า หตฺธิปท (รอยเท้าช้าง)
- วิ. อิตฺติยา รูปํ **อิตฺติรูปํ** (อิตฺติ + รูป) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.รูป แห่งหญิง ชื่อว่า อิตฺติรูป (รูปผู้หญิง)
- วิ. ภิกฺขุณีเน สํโฆ **ภิกฺขุณิสํโฆ** (ภิกฺขุณี + สํฆ) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.หมู่ แห่งนางภิกษุณี ท. ชื่อว่า ภิกฺขุณิสํฆ (หมู่แห่งภิกษุณี, ภิกษุณีสงฆ์)
- วิ. ชมฺพฺยูสา สาขา **ชมฺพฺยสา** (ชมฺพฺย + สาขา) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.กิ่ง ท. แห่งต้นหว้า ชื่อว่า ชมฺพฺยสา (กิ่งต้นหว้า)
- วิ. สวากานํ สํโฆ **สวากสํโฆ** (สวาก + สํฆ)
 อ.หมู่ แห่งสาวก ท. ชื่อว่า สวากสํฆ (หมู่แห่งสาวก)

๖. สดตมิตปฺปริสสมาส

สดตมิตปฺปริส คือ ดับปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสัตตมิมิภัตติ เช่น จกฺขุมฺหิ นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณํ อ.วิญฺญาณํ อันอาศัยแล้ว ไนจกฺขุ ชื่อว่า จกฺขุวิญฺญาณ (วิญฺญาณํ อันอาศัย ไนจกฺขุ, จกฺขุวิญฺญาณ) มาจาก “จกฺขุ + นิสฺสิต + วิญฺญาณ”

- วิ. รูปเป สณฺญา **รูปสณฺญา** (รูป + สณฺญา)
 อ.ความหมายรู้ ในรูป ชื่อว่า รูปสณฺญา (สัญญาในรูป)
- วิ. รูปเป สณฺเจตนา **รูปสณฺเจตนา** (รูป + สณฺเจตนา)
 อ.ความตั้งใจด้วยดี ในรูป ชื่อว่า รูปสณฺเจตนา (ความตั้งใจด้วยดีในรูป)
- วิ. สํสारे ทฺกฺขํ **สํสารถฺกฺขํ** (สํสาร์ + ทฺกฺข)
 อ.ความทุกข์ ในสงสาร ชื่อว่า สํสารถฺกฺข (ทุกข์ในสงสาร, สังสารถฺกฺข)

- วิ. จกฺขุมฺหิ สนฺนิสฺสิตฺ วิญฺญาณํ **จกฺขุวิญฺญาณํ** (จกฺขุ + สนฺนิสฺสิต + วิญฺญาณ) (มชฺฌโลปสฺมาส)
 อ.วิญฺญาณ อັນอาศัยแล้ว ในจกฺขุ ชื่อว่า จกฺขุวิญฺญาณ (วิญฺญาณที่อาศัยในจกฺขุ, จกฺขุวิญฺญาณ)
- วิ. ฐมฺเม รโต **ฐมฺมรโต** (ฐมฺม + รต)
 ยินดีแล้ว ในธรรม ชื่อว่า ฐมฺมรต (ผู้ยินดีในธรรม)
- วิ. ฐมฺเม อภิริติ **ฐมฺมาภิริติ** (ฐมฺม + อภิริติ) (ลบสระหน้า, ที่ชนะสระหลัง)
 อ.ความยินดียิ่ง ในธรรม ชื่อว่า ฐมฺมาภิริติ (ความยินดียิ่งในธรรม)
- วิ. ฐมฺเม รุจิ **ฐมฺมรุจิ** (ฐมฺม + รุจิ)
 อ.ความชอบใจ ในธรรม ชื่อว่า ฐมฺมรุจิ (ความชอบใจในธรรม)
- วิ. ฐมฺเม คารโว **ฐมฺมคารโว** (ฐมฺม + คารว)
 อ.ความเคารพ ในธรรม ชื่อว่า ฐมฺมคารว (ความเคารพในธรรม)
- วิ. ฐมฺเมสุ นิริตฺติ **ฐมฺมนิริตฺติ** (ฐมฺม + นิริตฺติ) (ไวยากรณ์อันอธิบายในธรรม)
 อ.ไวยากรณ์อันกล่าวออก ในธรรม ท. ชื่อว่า ฐมฺมนิริตฺติ
- วิ. ทาเน อธิมฺุตฺติ **ทานาธิมฺุตฺติ** (ทาน + อธิมฺุตฺติ) (ลบสระหน้า, ที่ชนะสระหลัง)
 อ.ความน้อมไป ในทาน ชื่อว่า ทานาธิมฺุตฺติ (การน้อมไปในทาน)
- วิ. ภาวนฺตฺเร กตํ **ภาวนฺตฺรกตํ**, กมฺมํ (ภาวนฺตฺร + กต)
 อ.กรรม อันถูกกระทำแล้ว ในภพอื่น ชื่อว่า ภาวนฺตฺรกต (กรรมที่ถูกทำในภพอื่น)
- วิ. ทสฺสเน อสฺสาโท **ทสฺสนสฺสาโท** (ทสฺสน + อสฺสาท)
 อ.ความยินดี ในการเห็น ชื่อว่า ทสฺสนสฺสาท (ความยินดีในการเห็น)
- วิ. อรณฺเณ วาโส **อรณฺณวาโส** (อรณฺณ + วาส)
 อ.การอยู่ในป่า ชื่อว่า อรณฺณवास (การอยู่ในป่า)
- วิ. วิกาเล โภชนํ **วิกาลโภชนํ** (วิกาล + โภชน)
 อ.การกินอาหาร ในเวลาวิกาล ชื่อว่า วิกาลโภชน (กินอาหารในเวลาวิกาล)
- วิ. กाले วสฺสํ **กาลวสฺสํ** (กาล + วสฺส)
 อ.ฝน ในฤดูกาล ชื่อว่า กาลวสฺส (ฝนในฤดูกาล)
- วิ. วเน ปุปฺผํ **วนปุปฺผํ** (วน + ปุปฺผ)
 อ.ดอกไม้ ในป่า ชื่อว่า วนปุปฺผ (ดอกไม้ป่า)
- วิ. วเน มหิโส **วนมหิโส** (วน + มหิส)
 อ.กระบือ ในป่า ชื่อว่า วนมหิส (ควายป่า)
- วิ. คามे สุกโร **คามสุกโร** (คาม + สุกร)
 อ.สุกร ในหมู่บ้าน ชื่อว่า คามสุกร (สุกรบ้าน)
- วิ. สมฺมุตฺเต มจฺโจ **สมฺมุตฺทมจฺโจ** (สมฺมุตฺท + มจฺจ)
 อ.ปลา ในมหาสมุทร ชื่อว่า สมฺมุตฺทมจฺจ (ปลาทะเล)

- วิ. อาวาหฺว กจฺฉไป **อาวาหฺวกจฺฉไป** (อาวาหฺว + กจฺฉไป)
 อ.เต่า ในบ่อน้ำ ชื่อว่า อาวาหฺวกจฺฉไป (เต่าในบ่อ)
- วิ. อาวาหฺว มณฺฑุโก **อาวาหฺวมณฺฑุโก** (อาวาหฺว + มณฺฑุก)
 อ.กบ ในบ่อน้ำ ชื่อว่า อาวาหฺวมณฺฑุก (กบในบ่อ)
- วิ. กุเป มณฺฑุโก **กุเปมณฺฑุโก** (กุเป + มณฺฑุก)
 อ.กบ ในบ่อน้ำ ชื่อว่า กุเปมณฺฑุก (กบในบ่อ)
- วิ. ติตฺถเถ นาวา **ติตฺถนาวา** (ติตฺถ + นาวา)
 อ.เรือ ที่ท่า ชื่อว่า ติตฺถนาวา (เรือที่ท่า)
- วิ. อิตฺถิสฺส รุตฺโต **อิตฺถิรุตฺโต** (อิตฺถิ + รุตฺต) (วิเศษท่ามกลางสมาส)
 อ.นักเลง ในผู้หญิง ท. ชื่อว่า อิตฺถิรุตฺต (ชายผู้เป็นนักเลงหญิง, ผู้ชายที่เที่ยวผู้หญิงเก่ง)
- วิ. ฉายาย สุกฺโข **ฉายาสุกฺโข** (ฉายา + สุกฺข)
 อ.อันแห้งแล้ว ในร่มเงา ชื่อว่า ฉายาสุกฺข (ที่แห้งในร่ม)
- วิ. องฺคาเร ปกฺกํ **องฺคารปกฺกํ**, มํสํ (องฺคาร + ปกฺก)
 อ.เนื้อ อันสุกแล้ว บนถ่านไฟ ชื่อว่า องฺคารปกฺก (ที่สุกบนถ่านไฟ)
- วิ. จารเก พฺทฺโธ **จารกพฺทฺโธ** (จารก + พฺทฺธ)
 ถูกมัดแล้ว ในเรือนจำ ชื่อว่า จารกพฺทฺธ (ผู้ถูกมัดในเรือนจำ)
- วิ. วเน จรฺตฺติ **วนจโร** (วน + จร) (กิตันตสมาส)
 ย่อมเที่ยวไป ในป่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วนจร (ผู้เที่ยวไปในป่า)
- วิ. กุจฺฉิมฺหิ สยฺตฺติ **กุจฺฉิสย** (กุจฺฉิ + สย) (กิตันตสมาส)
 ย่อมนอน ในท้อง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุจฺฉิสย (ลมในท้อง)
- วิ. ถเล ติฏฺฐตฺติ **ถลฺลฺโจ** (ถล + จ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ บนบก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ถลฺลฺจ (ตั้งอยู่บนบก)
- วิ. ชเล ติฏฺฐตฺติ **ชลฺลฺโจ** (ชล + จ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ ในน้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชลฺลฺจ (ตั้งอยู่ในน้ำ)
- วิ. ปพฺพเต ติฏฺฐตฺติ **ปพฺพตฺลฺโจ** (ปพฺพต + จ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ บนภูเขา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปพฺพตฺลฺจ (ตั้งอยู่บนภูเขา)
- วิ. มคฺเค ติฏฺฐตฺติ **มคฺคฺลฺโจ** (มคฺค + จ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ ในหนทาง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มคฺคฺลฺจ (ผู้ตั้งอยู่ในหนทาง)
- วิ. สิเร รุหฺตฺติ **สิโรรุหํ** (สิร + รุห) (กิตันตสมาส) (แปลง อ ของมนโณคณศัพท์เป็น โอ)
 ย่อมงอก บนศีรษะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สิโรรุห (ผม)
- วิ. ปงฺเก ชาตํ **ปงฺกชํ**, ปุปฺผํ (ปงฺก + ช) (กิตันตสมาส)
 อ.ดอกไม้ อันเกิดแล้ว ในตม ชื่อว่า ปงฺกช (ดอกบัว, บงกช)

๗. อมาทิปรตปฺปริสสมาส

อมาทิปรตปฺปริสสมาส คือ ตฺปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทฺติยาวิภัตติ เป็นต้นนั้น รูปสำเร็จจะมีการสลับตำแหน่งที่ตั้งของบท เช่น อนฺตํ อติกฺกนฺตํ อจฺจนฺตํ อ.กรรมอันเกิน ซึ่งที่สุด ชื่อว่า อจฺจนฺต (กรรมอันเกินขอบเขต) มาจาก “อติ + อนฺต”, มาสฺสุส อทฺธํ อทฺธมาส, มาสฺสุส อ.กึ่ง แห่งเดือน ชื่อว่า อทฺธมาส, มาสฺสุส (กึ่งเดือน) มาจาก “อทฺธ + มาส” หรือ “มาส + อทฺธ”

- วิ. เวลํ อติกฺกนฺโต **อติเวโล** (เวลา + อติ) (รัสสะ)
 ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งเวลา ชื่อว่า อติเวล (ล่วงเวลา, เลยเวลา)
- วิ. มาสํ อติโต **อติมาโส** (มาส + อติ)
 อ.กาลอันล่วงเลยแล้ว ซึ่งเดือน ชื่อว่า อติมาส (ล่วงเลยเดือน)
- วิ. ชีวิกํ ปตฺโต **ปตฺตชีวิก** (ชีวิก + ปตฺต)
 ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอยู่ ชื่อว่า ปตฺตชีวิก (ผู้ถึงซึ่งความเป็นอยู่, ผู้ถึงซึ่งการเลี้ยงชีพ)
- วิ. ชีวิกํ อาปนฺโน **อาปนฺนชีวิก** (ชีวิก + อาปนฺน)
 ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอยู่ ชื่อว่า อาปนฺนชีวิก (ผู้ถึงซึ่งความเป็นอยู่, ผู้ถึงซึ่งการเลี้ยงชีพ)
- วิ. อกฺขํ ปติคฺโต นิสฺสิโตติ **ปจฺจกฺโข**, อตฺตภาโว (อกฺข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ, จฺ สทิสเทวภาวะ)
 อ.อัตรภาพ อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปจฺจกฺข (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็น ประจักษ์)
- วิ. อกฺขํ ปติคฺตา นิสฺสิตาติ **ปจฺจกฺขา**, พุทฺธิ (อกฺข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ, จฺ สทิสเทวภาวะ)
 อ.ความรู้ อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปจฺจกฺขา (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็น ประจักษ์)
- วิ. อกฺขํ ปติคฺตํ นิสฺสิตนฺติ **ปจฺจกฺขํ**, ทสฺสนํ (อกฺข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ, จฺ สทิสเทวภาวะ)
 อ.การเห็น อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปจฺจกฺข (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็น ประจักษ์)
- วิ. อตฺถํ อนฺนคฺตํ **อนฺนตฺถํ**, นามํ (อตฺถ + อนฺ) (แปลง อฺ เป็น วจ)
 อ.ชื่อ อันเป็นไปตาม ซึ่งอรรถ ชื่อว่า อนฺนตฺถ (ชื่อตามอรรถ)
- วิ. อชฺฌมฺนาย ปริคฺคิลาโน **ปริยชฺฌมฺโย** (อชฺฌมฺน + ปริ) (ลง ยุอาคม)
 อ.ผู้เหน็ดเหนื่อย ต่อการสาธยาย ชื่อว่า ปริยชฺฌมฺย (ผู้เหน็ดเหนื่อยต่อการสาธยาย)
- วิ. กมฺมสฺส อลํ สมตฺโถติ **อลํกมฺโม** (กมฺม + อลํ)
 อ.ผู้สามารถ เพื่อทำการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อลํกมฺม (ผู้สามารถเพื่อทำการงาน)
- วิ. วจฺนาย อลนฺติ **อลํวจโน** (วจน + อลํ)
 อ.ผู้ควร เพื่อการกล่าว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อลํวจน (ผู้ควรเพื่อกล่าว)

- วิ. วานโต นิภษนโต **นิพพาน** (วาน + นิ) (ซ้อน ว, แปลง วุ เป็น พุ)
 อ.ธรรมอันออกพ้นแล้ว จากต้นหา ชื่อว่า นิพพาน (ธรรมที่พ้นจากต้นหา, นิพพาน)
- วิ. กิเลสเหติ นิภษนโต **นิภิกิเลส** (กิเลส + นิ) (กฺ สทิสเทวภาวะ)
 ผู้ออกพ้นแล้ว จากกิเลส ท. ชื่อว่า นิภิกิเลส (ผู้ปราศจากกิเลส)
- วิ. วนโต นิยุยาโต **นิพพิน** (วน + นิ) (ซ้อน ว, แปลง วุ เป็น พุ)
 ผู้ออกไปแล้ว จากป่าคือกิเลส ชื่อว่า นิพพิน (ผู้ออกจากป่าคือกิเลส)
- วิ. อัจฉริยโต ปโร **ปาจิริโย** (อัจฉริย + ป)
 อ.อาจารย์ผู้ประเสริฐ กว่าอาจารย์ ชื่อว่า ปาจิริย (อาจารย์ของอาจารย์)
- วิ. อยยกสุม่า ปโร **ปยุโยโก** (อยยก + ป)
 อ.ปู่ผู้ประเสริฐ กว่าปู่ ชื่อว่า ปยุโยก (ปู่ของปู่, ทวด, ชวด)
- วิ. หิโยโย ปโร **ปรหิโยโย** (หิโยโย + พร)
 อ.วันอื่น จากเมื่อวาน ชื่อว่า ปรหิโยโย (หลังจากเมื่อวาน, วันขึ้น)
- วิ. คงคาย อูปริ **อุปริคงค** (คงคา + อูปริ) (รัสสะ)
 อ.ที่เบื้องบน แห่งแม่น้ำคงคา ชื่อว่า อุปริคงค (ที่เบื้องบนแม่น้ำคงคา)
- วิ. นทียา เหฏฐา **เหฏฐานที** (นที + เหฏฐา)
 อ.ที่ภายใต้ แห่งแม่น้ำ ชื่อว่า เหฏฐานที (ที่ภายใต้แห่งแม่น้ำ)
- วิ. สมาปตติยา อนโต **อนโตสมาปตติ** (สมาปตติ + อนโต)
 สภาพในภายใน แห่งสมบัติ ชื่อว่า อนโตสมาปตติ (สภาพภายในสมบัติ)
- วิ. หังสานิ ราชา **ราชหังส, หังสราชา** วา (หังส + ราช, ราช + หังส)
 อ.ราชา แห่งหงส์ ท. ชื่อว่า ราชหังส, หรือ ชื่อว่า หังสราช (พญาหงส์)
- วิ. อามลกสฺส อทุธํ **อทุธามลกํ, อามลกทุธ** วา (อามลก + อทุธ, อทุธ + อามลก)
 อ.กิ่ง แห่งผลมะขามป้อม ชื่อว่า อทุธามลก หรือ ชื่อว่า อามลกทุธ (ผลมะขามป้อมครึ่งผล)
- วิ. กหาปณสฺส อทุธํ **อทุธกหาปณ** (กหาปณ + อทุธ)
 อ.กิ่ง แห่งกหาปณะ ชื่อว่า อทุธกหาปณ (ครึ่งกหาปณะ)
- วิ. มาสกสฺส อทุธํ **อทุธมาสก** (มาสก + อทุธ)
 อ.กิ่ง แห่งมาสก ชื่อว่า อทุธมาสก (กิ่งมาสก)
- วิ. รตติยา อทุธํ **อทุธรตติ** (รตติ + อทุธ) (แปลงสระที่สูงสุดของสมาสเป็น อ)
 อ.กิ่ง แห่งราตรี ชื่อว่า อทุธรตติ (กิ่งราตรี)
- วิ. รตติยา ปจฺจา **ปจฺจารตติ** (รตติ + ปจฺจา) (แปลงสระที่สูงสุดของสมาสเป็น อ)
 ในกาลภายหลัง แห่งราตรี ชื่อว่า ปจฺจารตติ (ในกาลภายหลังแห่งราตรี, ก่อนคืน)
- วิ. อหสฺส ปุพฺพิ **ปุพฺพุนห** (อห + ปุพฺพ) (แปลง อห เป็น อนห)
 อ.เบื้องต้น แห่งวัน ชื่อว่า ปุพฺพุนห (เวลาเช้า)

- วิ. อหสฺส สายํ **สายนฺหํ** (อห + สาย) (แปลง อห เป็น อนฺห, ลบนิคหิต)
ในเวลานั้น แห่งวัน ชื่อว่า สายนฺห (เวลานั้น)

๘. อโลปตปฺปฺริสสมาส

อโลปตปฺปฺริสสมาส คือ ตปฺปฺริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทศยาวิภคิตเป็นต้น รูปสำเร็จจะไม่มีกรลวิภคิตของบทหน้า เป็นประเภทอลุตตสมาส เช่น ชฺฐี ชาเรตีติ ชฺฐินฺธโร ย่อมทรงไว้ ซึ่งรัชมี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชฺฐินฺธโร (ผู้ทรงไว้ซึ่งรัชมี) มาจาก “ชฺฐี + ธร” ปรสฺส ปทํ ปรสฺสปทํ อ.บท เพื่อผู้อื่น ชื่อว่า ปรสฺสปท (บทเพื่อผู้อื่น) มาจาก “ปร + ปท”

- วิ. ปภํ กโรตีติ **ปภงฺกโร** (ปภา + กร) (ทศยาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กิตันตสมาส)
ย่อมกระทำ ซึ่งแสงสว่าง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปภงฺกร (ผู้กระทำแสงสว่าง, พระอาทิตย์)
- วิ. อมตํ ททาสีติ **อมตฺนุทโท** (อมต + ทท) (ทศยาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กิตันตสมาส)
ย่อมให้ ซึ่งพระนิพพาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อมตฺนุทท (พระพุทธเจ้าผู้ให้พระนิพพาน)
- วิ. รณํ ชหาตีติ **รณฺณชฺโห** (रण + ชห) (ทศยาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กิตันตสมาส)
ย่อมละ ซึ่งกิเลส เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รณฺณชฺห (ผู้ละกิเลส)
- วิ. ชฺฐี ชาเรตีติ **ชฺฐินฺธโร** (ชฺฐี + ธร) (ทศยาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กิตันตสมาส)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งความรุ่งเรือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชฺฐินฺธโร (ผู้ทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง)
- วิ. สหสา กตํ **สหสากตํ**, กมฺมํ (สหสา + กต) (ตศยาอโลปตปฺปฺริสสมาส)
อ.กรรม อันถูกกระทำแล้ว โดยฉับพลัน ชื่อว่า สหสากต (ถูกกระทำโดยฉับพลัน)
- วิ. ปรสฺส ปทํ **ปรสฺสปทํ** (ปร + ปท) (จตุตถอโลปตปฺปฺริสสมาส)
อ.บท เพื่อผู้อื่น ชื่อว่า ปรสฺสปท (บทเพื่อผู้อื่น, ปรสฺสบท)
- วิ. อตฺตโน ปทํ **อตฺตโนปทํ** (อตฺต + ปท) (จตุตถอโลปตปฺปฺริสสมาส)
อ.บท เพื่อตน ชื่อว่า อตฺตโนปท (บทเพื่อตน, อตฺตโนบท)
- วิ. ภยโต อฺปฺภฺจฺจํ **ภยตฺตฺตฺจํ** (ภย + อฺปฺภฺจฺจํ) (ลง โต ปัจจัย, ลบสระหน้า, ที่ชะสระหลัง)
อ.การปรากฏ แต่ความเป็นภัย ชื่อว่า ภยตฺตฺตฺจํ (ปรากฏแต่ความเป็นภัย) (ปัญจมีอโลปตะ)
- วิ. ปรโต โสโส **ปรโตโสโส** (ปร + โส) (ลง โต ปัจจัย) (ปัญจมีอโลปตปฺปฺริสสมาส)
อ.เสียง จากบุคคลอื่น ชื่อว่า ปรโตโสโส (เสียงจากบุคคลอื่น, ปรโตโสสะ)
- วิ. กุณฺโณ ปติ **ควํปติ** (โค + ปติ) (ฉฺฐีอโลปตปฺปฺริสสมาส)
อ.เจ้าของ แห่งวัว ท. ชื่อว่า ควํปติ (เจ้าของแห่งวัว)
- วิ. ควํปติ จ โส เถโร จาติ **ควํปติเตโร** (ควํปติ + เถร) (วิเสสนุตตรบท กัมมชารยสมาส)
อ.เจ้าของแห่งวัวด้วย อ.เจ้าของแห่งวัวนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ควํปติเตโร (พระควํปติเถระ)

- วิ. มนสิ กรรม **มนสิกาโร** (มน + การ) (แปลง สมี เป็น อิ, ลง สุ อาคม)
 อ.การกระทำ ในใจ ชื่อว่า มนสิการ (การทำไว้ในใจ, มนสิการ) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
- วิ. ปุพฺเพ นิวาโส **ปุพฺเพนิวาโส** (ปุพฺพ + นิวาส) (แปลง สมี เป็น เอ) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.การอยู่ในกาลก่อน ชื่อว่า ปุพฺเพนิวาส (การอยู่ในกาลก่อน)
- วิ. ปุพฺเพ นิวาसानุสฺสติ **ปุพฺเพนิวาसानุสฺสติ** (ปุพฺพ + นิวาसानุสฺสติ) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.การระลึกถึงการอยู่ในกาลก่อน ชื่อว่า ปุพฺเพนิวาसानุสฺสติ (การระลึกถึงการอยู่ในกาลก่อน)
- วิ. มชฺเฌ กลฺยาณํ **มชฺเฌกลฺยาณํ**, ฌมฺมํ (มชฺฌ + กลฺยาณ) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.ธรรม อันงาม ในท่ามกลาง ชื่อว่า มชฺเฌกลฺยาณ (งามในท่ามกลาง)
- วิ. อนฺเต วสฺตุํ สีสฺมสฺสาติ **อนฺเตวาสิ, อนฺเตวาสิโก** (อนฺต + วาสิ) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.อันอยู่ในภายใน เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า อนฺเตวาสิ, อนฺเตวาสิโก (ผู้อยู่ในภายในเป็นปกติ, อันเตวาสิโก, ศิษย์)
- วิ. ชเน สุโต **ชเนสุโต** (ชน + สุต) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.ผู้ปรากฏ ในหมู่ชน ชื่อว่า ชเนสุต (ผู้ปรากฏในฝูงชน)
- วิ. อฺรฺสฺสิ อฺฏฺฐิจฺจิตฺ โลโม **อฺรฺสฺสิโลโม** (อฺรฺ + อฺฏฺฐิจฺจิตฺ + โลม) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.ชน อันตั้งขึ้นแล้ว บนอก ชื่อว่า อฺรฺสฺสิโลม (ชนบนอก) (แปลง สมี เป็น อิ, ลง สุ อาคม)
- วิ. กณฺเฌ จิตฺ กาโพ **กณฺเฌกาโพ** (กณฺฐ + จิตฺ + กาพ) (สัตตมื่อโลปตัปปริสสมาส)
 อ.ไฟ อันตั้งอยู่แล้ว ที่คอ ชื่อว่า กณฺเฌกาพ (ไฟที่คอ)

๖.๕ พหุพพีหิสมาส

พหุพพีหิสมาส คือ สมาสที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน (อัญญูปัตถะ) รูปสำเร็จเป็นคุณศัพท์ ทำหน้าที่เป็นวิเศษนะขยายบทอื่น มีวิเคราะห์ว่า “**พหโว วิหโย ยสุส โส พหุพพีหิ** (พหุ + วิหิ)” *อ.ข้าวเปลือก ท. อันมาก ของบุคคลใด มีอยู่ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า พหุพพีหิ (ผู้มีข้าวเปลือกมาก)* สมาสนี้ ก็ถูกเรียกว่า “พหุพพีหิ” ด้วยมีชื่อตามอรรถ เพราะสมาสนี้มีลักษณะเหมือนกับ พหุพพีหิตัพพี รูปสำเร็จเป็นคุณศัพท์ แปลว่า “ผู้มี..., อันมี...” พหุพพีหิสมาสนี้ เกี่ยวข้องกับบท ๒ บท คือ

(๑) บทที่ถูกย่อ เรียกว่า “**สภปท**” (บทของตัวเอง) เช่น **อาคตสมโณ** (อาคต + สมณ)

(๒) บทอื่นที่นอกจากบทที่ถูกย่อ เรียกว่า “**อญฺญปท**” (บทอื่น) ในรูปวิเคราะห์ใช้ ย, ต, เอต และ อิม ศัพท์แทน เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว จะปรากฏอยู่ข้างหลังบทสมาส เช่น **สัมมาราโม พหุพพีหิสมาสนิ** มี ๙ ประการ ดังนี้

๑. ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพีหิสมาส

ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพีหิสมาส คือ พหุพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน หมายความว่า มีวิภัติเหมือนกัน ส่วนลิงค์และวจนะนั้น จะเหมือนกันหรือต่างกันได้ และมีอัญญาบท เป็นตัวกำหนดวิภัติให้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามวิภัตินั้นๆ

๑.๑ ทุตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพีหิสมาส

ทุตติยตถ ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพีหิสมาส คือพหุพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถทุตติยาวิภัติ เช่น อาคตา สมณา อิมํ สัมมารามนุติ อาคตสมโณ, สัมมาราโม อ.สมณะ ท. มาแล้ว สูสังฆารามนี้ เพราะเหตุนั้น อ.สังฆารามนี้ ชื่อว่า อาคตสมณ (มีสมณะมาแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตา” กับบทว่า “สมณา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมวิภัติเหมือนกัน ส่วนบทว่า “อิม” เป็นอัญญาบท ลงทุตติยาวิภัติ

- วิ. ปฏิปนฺนา อทฺธิกา ยํ ปถํ โสยํ **ปฏิปนฺนทฺธิโก**, ปโต (ปฏิปนฺน + อทฺธิก)
 อ.คนเดินทางไกล ท. เดินไปแล้ว สูทางใด มีอยู่ อ.ทางนั้น ชื่อว่า ปฏิปนฺนทฺธิก (ทางอันมีผู้เดินทางไกลไปแล้ว)
- วิ. อภิรุพฺหา วาณิชา ยํ นาวิํ सा **อภิรุพฺหฺวาณิชา**, นาวา (อภิรุพฺห + วาณิช)
 อ.พ่อค้า ท. ขึ้นแล้ว สูเรือใด มีอยู่ อ.เรื่อนั้น ชื่อว่า อภิรุพฺหฺวาณิชา (เรืออันมีพ่อค้าขึ้นแล้ว)

๑.๒ ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพีหิสมาส

ตติยตถ ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพีหิสมาส คือพหุพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถตติยาวิภัติ เช่น ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โสยํ **ชิตินฺทฺริโย**, ภิกฺขุ อ.อินทฺริยํ ท. อันภิกษุใด ชนะแล้ว อ.ภิกษุนั้น ชื่อว่า ชิตินฺทฺริย (ผู้มีอินทฺริยอันชนะแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ชิตานิ” กับบทว่า “อินฺทฺริยานิ” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นนปุงสกลิงค์ ปฐมวิภัติเหมือนกัน ส่วนบทว่า “เยน” เป็นอัญญาบท ลงตติยาวิภัติ

- วิ. ทิฏฺฐา ฐมฺมา เยน สมณฺเณ โสยํ **ทิฏฺฐฐมฺโม**, สมโณ (ทิฏฺฐ + ฐมฺม)
 อ.ธรรม ท. อันพระสมณะใด เห็นแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่า ทิฏฺฐฐมฺม (ผู้มีธรรมอันเห็นแล้ว)
- วิ. ปตฺตา ฐมฺมา เยน สมณฺเณ โสยํ **ปตฺตฐมฺโม**, สมโณ (ปตฺต + ฐมฺม)
 อ.ธรรม ท. อันพระสมณะใด บรรลุแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่า ปตฺตฐมฺม (ผู้มีธรรมอันบรรลุแล้ว)

- วิ. กตานิ กิจจานิ เยน สมณเณ โสยํ **กตกิจโจ**, สมโณ (กต + กิจจ)
 อ.กิจ ท. อันพระสมณะใด กระทำแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่า กตกิจจ (ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว)
- วิ. ชิตา มารา อเนนาติ **ชิตมาโร**, ภควา (ชิต + มาร)
 อ.มาร ท. อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงชนะแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชิตมาร (ผู้มีมารอันชนะแล้ว)
- วิ. ปฏิวีฑฐา สพฺพธมฺมา อเนนาติ **ปฏิวีฑฐสพฺพธมฺโม**, ภควา (ปฏิวีฑฐ + สพฺพธมฺม)
 อ.ธรรมทั้งปวง ท. อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงแทงตลอดแล้ว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ปฏิวีฑฐสพฺพธมฺม (ผู้มีธรรมทั้งปวงอันแทงตลอดแล้ว)

๑.๓ จตุตถิติวุตฺถตฺตฺยาธิกรณพหุพฺพีหิสมาส

จตุตถิตยตฺถ ทฺวิปทตฺตฺยาธิกรณพหุพฺพีหิสมาส คือพหุพฺพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสองมีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนสัพพนามลงในอรรถจตุตถิติวุตฺถติ เช่น ทินฺโน สฺงฺโก ยสฺส โสยํ **ทินฺนสฺงฺโก**, ราชา อ.ส่วย อันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว แต่พระราชาใด มีอยู่ อ.พระราชานั้น ชื่อว่า ทินฺนสฺงฺก (ผู้มีส่วย อันชาวเมืองถวายแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทินฺโน” กับบทว่า “สฺงฺโก” เป็นตฺตฺยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปฺงฺลึงค์ ปฺจฺจมาวิภตฺติ เอกวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญบท ลงจตุตถิติวุตฺถติ

- วิ. อุปนีตํ โภชนํ อสฺส สมณฺสฺสาติ **อุปนีตโภชน**, สมโณ (อุปนีต + โภชน)
 อ.โภชนะ อันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว แก่พระสมณะนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อุปนีตโภชน (ผู้มีโภชนะอันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว)
- วิ. อุปฺหฺนฺว พฺลิ อสฺสฺสาติ **อุปฺหฺนฺวพฺลิ**, ยกฺโข (อุปฺหฺนฺว + พฺลิ)
 อ.พลีกรรม อันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว แก่ยักษ์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อุปฺหฺนฺวพฺลิ (ผู้มีพลีกรรม อันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว)

๑.๔ ปญฺจมีทฺวิปทตฺตฺยาธิกรณพหุพฺพีหิสมาส

ปญฺจมียตฺถ ทฺวิปทตฺตฺยาธิกรณพหุพฺพีหิสมาส คือพหุพฺพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนสัพพนามลงในอรรถปญฺจมีวิภตฺติ เช่น นิคฺคตา ชนา อสฺมา โสยํ **นิคฺคตชโน**, คาโม อ.ชน ท. ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านนั้น มีอยู่ อ.หมู่บ้านนั้น ชื่อว่า นิคฺคตชน (มีชนออกไปแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “นิคฺคตา” กับบทว่า “ชนา” เป็นตฺตฺยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปฺงฺลึงค์ ปฺจฺจมาวิภตฺติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “อสฺมา” เป็นอัญญบท ลงปญฺจมีวิภตฺติ

- วิ. วีโต ราโค อสสาติ **วีตราโค**, ภิกขุ (วีต + ราก)
 อ.รากะ อันไปปราศแล้ว ของภิกษุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วีตราค (ผู้มีรากะไปปราศแล้ว)
- วิ. เทว ปทานิ อสสาติ **ทวิปโท**, สตโต (ทวิ + ปท)
 อ.เท้า ท. สอง ของสัตว์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทวิปท (ผู้มีสองเท้า)
- วิ. เทว หตถา อสสาติ **ทวิหตโถ**, ปโฏ (ทวิ + หตถ)
 อ.ศอก ท. สอง ของผ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทวิหตถ (ที่มีสองศอก)
- วิ. ติสฺโส วิชฺชา อสสาติ **เตวิชฺโซ**, ภควา (ติ + วิชฺชา) (แปลง ติ เป็น เต, รัสสะ)
 อ.วิชชา ท. ๓ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เตวิชช (ผู้มีวิชชา ๓)
- วิ. ปญจ จกฺขุณี อสสาติ **ปญจจกฺขุ**, ภควา (ปญจ + จกฺขุ)
 อ.จักขุ ท. ๕ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปญจจกฺขุ (ผู้มีจักขุ ๕)
- วิ. ฉ อภิญญาโย อสสาติ **ฉภิญญโย**, ภควา (ฉ + อภิญญา) (รัสสะ, ลง ลฺอากม)
 อ.อภิญญา ท. ๖ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฉภิญญ (ผู้มีอภิญญา ๖)
- วิ. นว องฺคานิ อสสาติ **นวงฺค**, **สตฺถุสฺสสนฺ** (นว + องฺค)
 อ.องค์ ท. ๙ แห่งคำสอนของพระศาสดานั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นวงค (มีองค์ ๙)
- วิ. ทส พฺลานิ อสสาติ **ทสพฺโล**, พุทฺโธ (ทส + พล)
 อ.กำลัง ท. ๑๐ ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทสพล (ผู้มีพลญาณ ๑๐)
- วิ. อนนฺตานิ ฅาณานิ อสสาติ **อนนฺตฅาณ**, พุทฺโธ (อนนฺต + ฅาณ)
 อ.ญาณ ท. อันไม่มีที่สิ้นสุด ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อนนฺตฅาณ (ผู้มีญาณอันไม่มีที่สิ้นสุด)
- วิ. วิคตํ มลฺมสฺสาติ **วิมฺโล**, ปุคฺคโล (วิ + มล)
 อ.มลทิน อันไปปราศจากแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิมล (ผู้ปราศจากมลทิน)
- วิ. สฺนุทฺโร คณฺโธ อสสาติ **สฺคนฺธ**, จนฺทํ (สฺ + คณฺธ)
 อ.กลิ่น อันดี ของไม้จันทน์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺคนฺธ (อันมีกลิ่นหอม)
- วิ. สฺนุทฺรานิ สีลานิ อสสาติ **สฺสีโล**, ภิกฺขุ (สฺ + สีล)
 อ.ศีล ท. อันดี ของภิกษุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺสีล (ผู้มีศีลอันดี)
- วิ. สฺนุทฺรํ มุขํ อสสาติ **สฺมุโข**, ปุคฺคโล (สฺ + มุข)
 อ.หน้า อันงาม ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺมุข (ผู้มีหน้างาม)
- วิ. กุจฺฉิตฺโต คณฺโธ อสสาติ **ทฺคฺคนฺธ**, กุณฺป (ทฺ + คณฺธ)
 อ.กลิ่น อันน่ารังเกียจ ของซากศพนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทฺคฺคนฺธ (มีกลิ่นเหม็น)
- วิ. ทฺภูจฺจ มโน อสสาติ **ทฺมฺมโน**, ปุคฺคโล (ทฺ + มน)
 อ.ใจ อันไม่ดี ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทฺมฺมโน (ผู้มีใจไม่ดี, เสียใจ)

- วิ. ทุฏฐุ สीलานิ อสฺสาติ **ทุฏฐุสील**, ภิภฺชฺ (ทุ + สील)
 อ.ศีล ท. อันไม่ดี ของภิกษุ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ทุฏฐุสील** (ผู้มีศีลไม่ดี, ผู้ทุศีล)
- วิ. ทุฏฐุ มุขํ อสฺสาติ **ทุมมุข**, ปุริโส (ทุ + มุข)
 อ.หน้า อันไม่ดี ของบุรุษ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ทุมมุข** (ผู้มีหน้าไม่ดี, หน้าเศร้าหมอง)
- วิ. ตโป เอว ธนํ อสฺสาติ **ตโปธโน**, ภิภฺชฺ (ตป + ธน)
 อ.ตบะนั้น เทียว เป็นทรัพย์ ของภิกษุ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ตโปธน** (ผู้มีทรัพย์คือตบะ)
- วิ. ขนฺติสงฺฆาตํ พลํ อสฺสาติ **ขนฺติพล**, ภิภฺชฺ (ขนฺติ + พล)
 อ.กำลัง กล่าวคือความอดทน ของภิกษุ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ขนฺติพล** (ผู้มีกำลังกล่าวคือ ความอดทน)
- วิ. อินฺโทติ นามํ เอตสฺสาติ **อินฺทนาม**, ปุคฺคโล (อินฺท + นาม)
 อ.ชื่อ ว่าอินฺท ของบุคคล นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **อินฺทนาม** (ผู้มีชื่อว่าอินฺท)
- วิ. ฉนฺโท ชาโต อสฺสาติ **ฉนฺทชาโต**, ปุคฺคโล (ฉนฺท + ชาต)
 อ.ฉนฺทะ อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุคคล นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ฉนฺทชาต** (ผู้มีฉนฺทะอันเกิดขึ้นแล้ว)
- วิ. ชาโต ฉนฺโท อสฺสาติ **ชาตฉนฺโท**, ปุคฺคโล (ชาต + ฉนฺท)
 อ.ฉนฺทะ อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุคคล นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ชาตฉนฺท** (ผู้มีฉนฺทะอันเกิดขึ้นแล้ว)
- วิ. สญฺชาตา ปิตฺติโสมนสฺสา อสฺสาติ **สญฺชาตปิตฺติโสมนสฺโส**, ปุคฺคโล (สญฺชาต + ปิตฺติโสมนสฺส)
 อ.ปิตฺติและโสมนสฺ ท. อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคล นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **สญฺชาตปิตฺติโสมนสฺส** (ผู้มีปิตฺติและโสมนสฺอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว)
- วิ. ปิตฺติโสมนสฺสา สญฺชาตา อสฺสาติ **ปิตฺติโสมนสฺสสญฺชาโต**, ปุคฺคโล (ปิตฺติโสมนสฺส + สญฺชาต)
 อ.ปิตฺติและโสมนสฺ ท. อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคล นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ปิตฺติโสมนสฺสสญฺชาต** (ผู้มีปิตฺติและโสมนสฺอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว)
- วิ. ฉินฺนา หตฺถา อสฺสาติ **ฉินฺนหตฺถ**, ปุริโส (ฉินฺน + หตฺถ)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **ฉินฺนหตฺถ** (ผู้มีมือขาด)
- วิ. หตฺถา ฉินฺนา อสฺสาติ **หตฺถจฺฉินฺโน**, ปุริโส (หตฺถ + ฉินฺน)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า **หตฺถจฺฉินฺน** (ผู้มีมือขาด)
- วิ. ปหฺตุตา ชิวฺหา อสฺสาติ **ปหฺตุตฺตชิวฺโห**, ภควา (ปหฺตุตา + ชิวฺหา)
 อ.พระชิวฺหา อันกว้างยาว ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า **ปหฺตุตฺตชิวฺห** (ผู้มีพระชิวฺหาอันกว้างยาว)
- วิ. มหฺตฺติ ปญฺญา อสฺสาติ **มหฺตฺติปญฺญ**, ปุคฺคโล (มหฺตฺติ + ปญฺญา) (แปลง มหฺนฺต เป็น มหฺ)
 อ.ปัญญา อันมาก ของบุคคล นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น อ.บุคคล นั้น ชื่อว่า **มหฺตฺติปญฺญ** (ผู้มีปัญญามาก)

- วิ. ขมาเอว ธนํ อสุสาติ ขมาธโน, ปุริโส (ขมา + ธน)
 อ.ความอดทนนั้นเทียว เป็นทรัพย์ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า ขมาธน (ผู้มีทรัพย์คือความอดทน)
- วิ. สทฐา ชุรา เอตสุสาติ สทฐาธุโร, ปุริโส (สทฐา + ชุร)
 อ.ศรัทธา เป็นฐานะ(เป็นใหญ่) ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สทฐาธุร (ผู้มีศรัทธาเป็นใหญ่)
- วิ. ปญญา ปกติ ยสุสาติ ปญญาปกติโก, ปุริโส (ปญญา + ปกติ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.ปัญญา เป็นปกติ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า ปญญาปกติก (ผู้มีปัญญาเป็นปกติ)
- วิ. ปญญา วิสุทธิ ยสุสาติ ปญญาวิสุทธิโก, ปุริโส (ปญญา + วิสุทธิ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.ปัญญา อันบริสุทธ์ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า ปญญาวิสุทธิก (ผู้มีปัญญาอันบริสุทธ์)

๑.๖ สุตตมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สุตตมียตถ ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส คือพหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถสัตตมีวิภคิตี เช่น สมปนฺนานิ สสุสานิ ยสุมี ชนปเท โสยํ สมปนฺนสสุโส, ชนปโท อ.ข้าวกล้า ท. อันถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด มีอยู่ อ.ชนบทนั้น ชื่อว่าสมปนฺนสสุส (มีข้าวกล้าอันถึงพร้อมแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สมปนฺนานิ” กับบทว่า “สสุสานิ” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นนปุงสกลิงค์ ปฐมวิภคิตี พหุพพีหิสมาสเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสุมี” เป็นอัญญบท ลงสัตตมีวิภคิตี

- วิ. สมปนฺนานิ สสุสานิ ยสุมี ชนปเท โสยํ สมปนฺนสสุโส, ชนปโท (สมปนฺน + สสุส)
 อ.ข้าวกล้า ท. อันถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด มีอยู่ อ.ชนบทนั้น ชื่อว่า สมปนฺนสสุส, ได้แก่ชนบท (มีข้าวกล้าสมบูรณ์)
- วิ. สุลโก ปิณฺฑุเต อิมสุมินฺติ สุลกปิณฺฑุเต, เทโส (สุลก + ปิณฺฑุ)
 อ.ก้อนข้าว อันหาได้โดยง่าย ในสถานที่นี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.สถานที่นี้ ชื่อว่า สุลกปิณฺฑุท (มีก้อนข้าวหาได้ง่าย)
- วิ. อากิณฺณา มนุสฺสา ยสุสํ ราชธานียํ सा อากิณฺณมนุสฺสา, ราชธานี (อากิณฺณ + มนุสฺส)
 อ.มนุษย์ ท. อันเคลื่อนกล่นแล้ว ในราชธานีใด มีอยู่ อ.ราชธานีนั้น ชื่อว่า อากิณฺณมนุสฺสา (มีมนุษย์เคลื่อนกล่น)
- วิ. พหุโว ตาปสา เอตฺสฺมินฺติ พหุตาปโส, อสุสโม (พหุ + ตาปส)
 อ.ดาบส ท. มาก ในอาศรมนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.อาศรมนั้น ชื่อว่า พหุตาปส (มีดาบสมาก)

- วิ. อุปจิตฺ มัสโลหิตฺ อสฺมินฺติ **อุปจิตมัสโลหิตฺ**, สรีรํ (อุปจิต + มัสโลหิต)
 อ.เนื้อและเลือด อันถูกสังสมแล้ว ในสรีระนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.สรีระนี้ ชื่อว่า อุปจิตมัสโลหิต (มีเนื้อและเลือด อันถูกสังสมแล้ว)
- วิ. พหโว สามิโน อสฺมินฺติ **พหุสสามิกํ**, นครํ (พหุ + สามิ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.เจ้านาย ท. มาก ในเมืองนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.เมืองนี้ ชื่อว่า พหุสสามิก (มีเจ้านายมาก)
- วิ. พหุ นทโย อสฺมินฺติ **พหุนทโก**, ชนปโท (พหุ + นท) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.แม่น้ำ ท. อันมาก ในชนบทนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ชนบทนั้น ชื่อว่า พหุนทิก (มีแม่น้ำมาก)
- วิ. พหุ ชมฺพฺโย อสฺมินฺติ **พหุชมฺพุกํ**, วณํ (พหุ + ชมฺพ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.ต้นหว้า ท. มาก ในป่านี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ป่านี้ ชื่อว่า พหุชมฺพุก (มีต้นหว้ามาก)
- วิ. พหุ นาริโย ยสฺสาติ **พหุนาริโก**, ปุคฺคโล (พหุ + นาริ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.หญิง ท. มาก ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า พหุนาริก (ผู้มีผู้หญิงมาก)
- วิ. พหโว กตฺตารो อสฺมินฺติ **พหุกตฺตโก**, เทโส. (พหุ + กตฺต) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.กรรมกร ท. มาก ในประเทศนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ประเทศนั้น ชื่อว่า พหุกตฺตก (มีกรรมกรมาก)
- วิ. พหโว กตฺตารो อสฺสาติ **พหุกตฺตโก**, เทโส (พหุ + กตฺต) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.กรรมกร ท. มาก แห่งประเทศนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ประเทศนั้น ชื่อว่า พหุกตฺตก (มีกรรมกรมาก)

๒. ทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งแตกต่างกัน หมายความว่า มีวิภัตติที่ต่างกัน ส่วนลึงค์นั้น จะเหมือนกันหรือต่างกันได้ เช่น เอกรตฺตี วาโส อสฺสาติ **เอกรตฺติวาโส**, ปุริโส อ.การอยู่ สันราตรีหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกรตฺติวาส (ผู้มีการอยู่สันราตรีเดียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เอกรตฺตี” เป็นอิตถีลึงค์ ทุตยวิภัตติ ส่วนบทว่า “วาโส” เป็นปุงลึงค์ ปฐมวิภัตติ โดยมีบทว่า “อสฺส” เป็นอัญญบพ ฉะนั้น บททั้งสอง คือบทว่า “เอกรตฺตี” กับบทว่า “วาโส” จึงมีที่ตั้งแตกต่างกัน เพราะมีวิภัตติที่ต่างกั นันเอง ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส”

- วิ. เอกรตฺตี วาโส อสฺสาติ **เอกรตฺติวาโส**, ปุริโส (เอกรตฺติ + วาส) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.การอยู่ สันราตรีหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า เอกรตฺติวาส (ผู้มีการอยู่สันราตรีเดียว)
- วิ. สมานเนน ชเนน สทฺธิ วาโส อสฺสาติ **สมานวาโส**, ปุริโส (สมาน + วาส) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.การอยู่ กับ ด้วยชน ผู้เสมอกัน ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า สมานวาส (ผู้มีการอยู่เสมอกัน)

- วิ. อุกโต พุณฺณนมสฺส อตฺถิติ **อุกโตพุณฺณนโก**, ปุคฺคโล (อุก + พุณฺณน)
 อ.องคชาต (อันเกิดขึ้นแล้ว) เพราะกรรม ๒ อย่าง ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น
 ชื่อว่า อุกโตพุณฺณนโก (ผู้มีองคชาตเกิดขึ้นเพราะกรรม ๒ อย่าง)
- วิ. จตฺตํ ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **จตฺตปาณิ**, ปุริโส (จตฺต + ปาณิ)
 อ.ร่วม ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า จตฺตปาณิ (ผู้มีร่วมในมือ)
- วิ. ทณฺโฑ ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **ทณฺฑปาณิ**, ปุริโส (ทณฺฑ + ปาณิ)
 อ.ไม่ทำ ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า ทณฺฑปาณิ (ผู้มีไม่ทำในมือ)
- วิ. วชิรํ ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **วชิรปาณิ**, สกุโก (วชิร + ปาณิ)
 อ.วิเชียร ในพระหัตถ์ ของท้าวสักกะนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ท้าวสักกะนั้น ชื่อว่า วชิรปาณิ
 (ผู้มีวิเชียรในพระหัตถ์, พระอินทร์)
- วิ. ขคฺโค หตฺตสฺมี อสฺสาติ **ขคฺคหตฺโต**, ราชา (ขคฺค + หตฺต)
 อ.พระขรรค์ ในพระหัตถ์ ของพระราชอาพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระราชอาพระองค์นั้น
 ชื่อว่า ขคฺคหตฺต (ผู้มีพระขรรค์ในพระหัตถ์)
- วิ. สตฺถํ หตฺตสฺมี อสฺสาติ **สตฺถหตฺโต**, ปุคฺคโล (สตฺถ + หตฺต)
 อ.ศัสตรา ในมือ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สตฺถหตฺต (ผู้มีศัสตรา
 ในมือ)
- วิ. ทานเ อชฺฌาสโย อสฺสาติ **ทานชฺฌาสโย**, ปุคฺคโล (ทาน + อชฺฌาสย)
 อ.อัยยาศัย ในทาน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ทานชฺฌาสย
 (ผู้มีอัยยาศัยในทาน)
- วิ. ทานเ อธิมฺตฺติโก อสฺสาติ **ทานาธิมฺตฺติโก**, ปุคฺคโล (ทาน + อธิมฺตฺติก)
 อ.การน้อมไป ในทาน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ทานาธิมฺตฺติก
 (ผู้มีความน้อมไปในทาน)
- วิ. พุทฺเช ภตฺติโก อสฺสาติ **พุทฺธภตฺติโก**, ปุคฺคโล (พุทฺธ + ภตฺติก)
 อ.ความภักดี ในพระพุทฺธเจ้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า พุทฺธภตฺติก
 (ผู้มีความภักดีในพระพุทฺธเจ้า)
- วิ. สทฺธมฺเม คารโว อสฺสาติ **สทฺธมฺมคารโว**, ปุคฺคโล (สทฺธมฺม + คารว)
 อ.ความเคารพ ในพระสัทธรรม ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า
 สทฺธมฺมคารว (ผู้มีความเคารพในพระสัทธรรม)

๓. ติปทพหุพีหิสมาส

ติปทพหุพีหิสมาส คือ พหุพีหิสมาสที่มีสามบทมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมี อัญญบท เป็นประธาน เช่น ปรกุกเมนาชิตตา สมปทา เยหิ เต (ภานุติ) **ปรกุกมาชิตตสมปทา**, มหาปุริสา (ปรกุกม + อชิตตา + สมปทา) อ.ความถึงพร้อม อันมหาบุรุษ ท.เหล่าใด ได้แล้ว ด้วยความบากบั่น อ.มหาบุรุษ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าปรกุกมาชิตตสมปท (ผู้มีความถึงพร้อมอันได้แล้ว ด้วยความบากบั่น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปรกุกเมน” บทหนึ่ง บทว่า “อชิตตา” บทหนึ่ง และบทว่า “สมปทา” อีกบทหนึ่ง รวมเป็นสามบท โดยมีบทว่า “เยหิ” เป็นอัญญบท ทั้งสามบทดังกล่าวมา ย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน และมีบทอื่นเป็นประธาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ติปทพหุพีหิสมาส”

- วิ. ฐมเมเน อชิตตา โภคา เยหิ เต ฐมมาชิตตโภคา, ปุคฺคลา (ฐมม + อชิตต + โภค)
อ.โภคทรัพย์ ท. อันบุคคล ท.เหล่าใด ได้แล้ว โดยธรรม มีอยู่ อ.บุคคล ท.เหล่านั้น ชื่อว่า ฐมมาชิตตโภค (ผู้มีโภคทรัพย์อันได้แล้วโดยธรรม)
- วิ. ปรกุกเมนาชิตตา สมปทา เยหิ เต ภานุติ **ปรกุกมาชิตตสมปทา**, มหาปุริสา (ปรกุกม + อชิตตา + สมปทา)
อ.ความถึงพร้อม ท. อันมหาบุรุษ ท.เหล่าใด ได้แล้ว ด้วยความบากบั่น มีอยู่, อ.มหาบุรุษ ท. เหล่านี้ ชื่อว่า ปรกุกมาชิตตสมปท (ผู้มีความถึงพร้อมอันได้แล้วด้วยความบากบั่น)
- วิ. โอนฺตีโต ปตฺตโต ปาณิ เยน โสยํ **โอนฺตีตปตฺตปาณิ**, ภิกฺขุ (โอนฺตีต + ปตฺต + ปาณิ)
อ.มือ อันภิกษุใด นำออกแล้ว จากบาตร มีอยู่, อ.ภิกษุนั้น ชื่อว่า โอนฺตีตปตฺตปาณิ (ผู้มีมือ อันนำออกแล้วจากบาตร)
- วิ. สีหสฺส ปุพฺพทฺธํ วีย กาโย อสฺสาติ สีหปุพฺพทฺธกาโย, ภควา (สีห + ปุพฺพทฺธ + กาย)
อ.กาย เพียงดั่งกายครึ่งข้างหน้า ของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้
อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า สีหปุพฺพทฺธกาย (ผู้มีกายเพียงดั่งกายครึ่งข้างหน้าของราชสีห์)
- วิ. มตฺตา พหโว มาตงฺคา อสฺมินฺติ **มตฺตพหฺมาตงฺคํ**, วณฺ (มตฺต + พหุ + มาตงฺค)
อ.ข้าง ท. ตัวซบมันแล้ว จำนวนมาก ในปานี้ มีอยู่ เพราะเหตุนี้ อ.ปานี้ ชื่อว่า มตฺตพหฺมาตงฺค (มีข้างตัวซบมันจำนวนมาก)

๔. นหิปาตปุพฺพทพหุพีหิสมาส

นหิปาตปุพฺพทพหุพีหิสมาส คือ พหุพีหิสมาสที่มี น หิปาตอยู่หน้า แปลว่า “ไม่มี...” โดยมีอัญญบทเป็นประธาน เช่น นตฺถิ เอตฺสฺส สโมติ อสโม, ภควา (น + สม) อ.บุคคล ผู้เสมอ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า อสม (ผู้ไม่มีผู้เสมอ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “น” เป็นหิปาต อยู่หน้า ปฏิเสธบทว่า “สโม” โดยมีบทว่า “เอตฺสฺส” เป็นอัญญบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “นหิปาตปุพฺพทพหุพีหิสมาส”

- วิ. นตฺถิ เอตสฺส สโมติ **อสโม**, ภควา (น + สม)
 อ.บุคคลผู้เสมอ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อสม (ผู้ไม่มีผู้เสมอ)
- วิ. นตฺถิ เอตสฺส ปฏิปุคฺคโลติ **อปปฏิปุคฺคโล**, ภควา (น + ปฏิปุคฺค) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.บุคคลผู้เปรียบ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า อปปฏิปุคฺค (ผู้ไม่มีผู้เปรียบ)
- วิ. นตฺถิ ตสฺส ปุตุตฺโตติ **อปุตุตฺโต**, ปุคฺคโล (น + ปุตุต) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.บุตร ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า อปุตุต (ผู้ไม่มีบุตร)
- วิ. นตฺถิ ตสฺส เหตุติ **อเหตุโก**, ปุคฺคโล (น + เหตุ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.เหตุ ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า อเหตุก (ผู้ไม่มีเหตุ)
- วิ. นตฺถิ สํวาโส เอเตสนฺติ **อสังวาสา**, ชนา (น + สังวา) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.การอยู่ร่วม ของชน ท.เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.ชน ท.เหล่านั้น ชื่อว่า อสังวา (ผู้ไม่มีอยู่ร่วม)
- วิ. น วิชฺชเต วุฏฺฐิ เอตฺถาติ **อวุฏฺฐิโก**, ชนปโท (น + วุฏฺฐิ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.ฝน ย่อมไม่มี ในชนบทนี้ เพราะเหตุนั้น อ.ชนบทนี้ ชื่อว่า อวุฏฺฐิก (ไม่มีฝน)
- วิ. นตฺถิ เอตสฺส อุตฺตโรติ **อนุตฺตรโร**, ภควา (น + อุตฺต + เอต) (แปลง น เป็น อน)
 อ.บุคคลผู้ประเสริฐยิ่งกว่า ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า อนุตฺตร (ผู้ไม่มีใครประเสริฐยิ่งกว่า)
- วิ. นตฺถิ อนฺโต อสฺสาติ **อนนฺตํ**, จกฺกวาฬิ (น + อน) (แปลง น เป็น อน)
 อ.ที่สุด ของจักรวาลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.จักรวาลนั้น ชื่อว่า อนนฺต (ไม่มีที่สุด)
- วิ. น วิชฺชนฺติ อาสวา เอเตสนฺติ **อนาสวา**, ภิกฺขุ (น + อาส) (แปลง น เป็น อน)
 อ.อาสวะ ท. ของภิกษุ ท.เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.ภิกษุ ท.เหล่านั้น ชื่อว่า อนาสว (ผู้ไม่มีอาสวะ, พระอรหันต์)

๕. [ประมายตถ] สหปุพฺพทพฺพหุพฺพิหิสมาส

[ประมายตถ] สหปุพฺพทพฺพหุพฺพิหิสมาส คือ พหุพพิหิสมาสที่มีสหนิบาตอยู่หน้า ใน อรรถปฐมาวิภัตติ เช่น สห เหตุนา โย วตฺตเตติ **สเหตุโก**, **สเหตุ** วา, ฐมฺโม (สห + เหตุ) อ.ธรรมใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยเหตุ เพราะเหตุนั้น อ.ธรรมนั้น ชื่อว่า สเหตุก หรือชื่อว่า สเหตุ (เป็นไปกับด้วยเหตุ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สห” เป็นนิบาต อยู่ข้างหน้าบทว่า “เหตุนา” โดยมีบทว่า “โย” ลงปฐมาวิภัตติ เป็นอัญญาบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “สหปุพฺพท พหุพฺพิหิสมาส”

- วิ. สห ปิตฺติยา อิมะ วตฺตนฺตฺติติ **สปปิตฺติกา**, ฐมฺมา (สห + ปิตฺติ) (ลง ก ปัจจัย)
 อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปิตติ เพราะเหตุนั้น อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ชื่อว่า สปปิตฺติก (อันเป็นไปกับด้วยปิตติ)

- วิ. สห ปจฺจเยหิ อีเม วตฺตนฺตฺติติ **สปจฺจยา**, ฐมา (สห + ปจฺจย)
 อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปจฺจย ท. เพราะเหตุนั้น อ.ธรรม ท.เหล่านี้ ชื่อว่า
 สปจฺจย (อันเป็นไปกับด้วยปจฺจย)
- วิ. สห อุปาทาเนหิ อัย วตฺตตฺติติ **สอุปาทาโน**, ฐโม (สห + อุปาทาน)
 อ.ธรรมนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยอุปาทาน ท. เพราะเหตุนี้ อ.ธรรมนี้ ชื่อว่า สอุปาทาน (อันเป็นไป
 กับด้วยอุปาทาน)
- วิ. สห ปริวารเหิ อัย วตฺตตฺติติ **สปริวารो**, ปุคฺคโล (สห + ปริวาร)
 อ.บุคคลนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปริวาร ท. เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนี้ ชื่อว่า สปริวาร (ผู้เป็นไปกับ
 ด้วยปริวาร)
- วิ. สห มฺulen อุทฺธโต **สมฺมุตฺธโต**, รุกฺโข (สห + มฺล + อุทฺธต)
 อ.ต้นไม้ อันถูกถอนขึ้นแล้ว กับ ด้วยราก ชื่อว่า สมฺมุตฺธต (อันถูกถอนขึ้นพร้อมกับราก)

๖. อุปมานุปุพฺพทพฺพหุพฺพหิสมาส

อุปมานุปุพฺพทพฺพหุพฺพหิสมาส คือ พุพฺพหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ
 มี ๒ วิภัติ คือ ปฐมวิภัติ และจฺญฐวิภัติ

๖.๑ ปฐมอุปมานุปุพฺพทพฺพหุพฺพหิสมาส

ปฐมุตถ อุปมานุปุพฺพทพฺพหุพฺพหิสมาส พุพฺพหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ
 ลงในอรรถปฐมวิภัติ เช่น สงฺโข วยิ ปณฺฑโร อยนฺติ **สงฺขปณฺฑโร**, ปุคฺคโล (สงฺข +
 วยิ + ปณฺฑร) อ.บุคคลนี้ ชาว รวากะ อ.หอยสังข์ เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนี้ ชื่อว่า สงฺขปณฺฑร
 (ผู้ชาว เพียงดั่งหอยสังข์) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สงฺโข” เป็นบทอุปมา โดยมี “วยิ” ศัพท์สอง
 อรรถอุปมาให้ปรากฏ บทว่า “ปณฺฑโร” เป็นสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ โดยมีบทว่า “อัย” ลงปฐมวิภัติ
 เป็นอัญญบท

- วิ. สงฺโข วยิ ปณฺฑโร อยนฺติ **สงฺขปณฺฑโร**, ปุคฺคโล (สงฺข + วยิ + ปณฺฑร)
 อ.บุคคลนี้ ชาว รวากะว่า อ.หอยสังข์ เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนี้ ชื่อว่า สงฺขปณฺฑร (ผู้ชาวเพียงดั่ง
 หอยสังข์)
- วิ. กายพฺยามานํ สมปฺปมาณตาย นิโครฺโธ อิว ปริมณฺฑโล โย ราชกฺุมารो โสย **นิโครฺธปริมณฺฑโล**,
 ราชกฺุมารो (นิโครฺธ + อิว + ปริมณฺฑล)
 อ.พระราชกุมารใด มีปริมณฺฑลเพียงดั่ง อ.ต้นไทร เพราะความที่กายและวา ท. มีประมาณเท่ากัน
 อ.พระราชกุมารนั้น ชื่อว่า นิโครฺธปริมณฺฑล (มีปริมณฺฑลเพียงดั่งต้นไทร)

- วิ. กาโก วีย สุโร อยฺหนติ **กากสุโร**, ปุคฺคโล (กาก + วีย + สุร)
 อ.บุคคลนี้ กล้ำ เพียงดั่ง อ.กา เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนี้ ชื่อว่า กากสุร (ผู้ล้ำเพียงดั่งกา)
- วิ. จกฺขุ อิว ภูโต อยฺ ปรมตฺถปสฺสนโตติ **จกฺขุภูโต**, ภควา (จกฺขุ + อิว + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งจักขุ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่า จกฺขุภูต (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งจักขุ)
- วิ. อตฺถโก วีย ภูโต อยฺ ปรมตฺถปสฺสนโตติ **อตฺถภูโต**, ภควา (อตฺถ + วีย + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งอรรถ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่า อตฺถภูต (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งอรรถ)
- วิ. ธมฺโม วีย ภูโต อยฺ ปรมตฺถปสฺสนโตติ **ธมฺมภูโต**, ภควา (ธมฺม + วีย + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งธรรม เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่า ธมฺมภูต (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งธรรม)
- วิ. พุรฺหฺมา วีย ภูโต อยฺ ปรมตฺถปสฺสนโตติ **พุรฺหฺมภูโต**, ภควา (พุรฺหฺม + วีย + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งมรรคธรรมอันประเสริฐ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์
 เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่า พุรฺหฺมภูต (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งมรรคธรรมอัน
 ประเสริฐ)
- วิ. อนฺโธ วีย ภูโต อยฺหนติ **อนฺธภูโต**, พาโล (อนฺธ + วีย + ภูต)
 อ.คนพาลนี้ เป็น เพียงดั่งคนบอด เพราะเหตุนั้น อ.คนพาลนี้ ชื่อว่า อนฺธภูต (ผู้เป็นเพียงดั่ง
 คนบอด)

๖.๒ ฉกฺขิจฺจูปมาณปุพฺพปทพหุพฺพีหิสมาส

ฉกฺขิจฺจูปมาณปุพฺพปทพหุพฺพีหิสมาส พหุพฺพีหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ ลงในอรรถฉกฺขิจฺจิวินิยัติ เช่น สุวณฺณวณฺณโณ วีย วณฺโณ ยสฺส โสยฺ **สุวณฺณวณฺโณ**, ภควา (สุวณฺณวณฺณ + วีย + วณฺณ) อ.วรรณะ เพียงดั่งวรรณะแห่งทอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่า สุวณฺณวณฺณ (ผู้มีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สุวณฺณวณฺโณ” เป็นบทอุปมา โดยมี “วีย” ศัพท์เป็นบทสอง อรรถอุปมาให้ปรากฏ บทว่า “วณฺโณ” เป็นบทที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ โดยมีบทว่า “ยสฺส” ลงฉกฺขิจฺจิวินิยัติ เป็นอัญญาบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ฉกฺขิจฺจูปมาณปุพฺพปทพหุพฺพีหิสมาส”

- วิ. สุวณฺณวณฺโณ วีย วณฺโณ ยสฺส โสยฺ **สุวณฺณวณฺโณ**, ภควา (สุวณฺณวณฺณ + วีย + วณฺณ)
 อ.วรรณะ เพียงดั่งวรรณะแห่งทอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่า สุวณฺณวณฺณ (ผู้มีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง) (ลบ
 วณฺณ ศัพท์หลัง)

- วิ. นาคสฺส วีย อสฺส คตฺติ **นาคคตฺติ**, ภควา (นาค + วีย + คตฺติ)
 อ.การไป เพื่อดังการไปแห่งช้างตัวประเสริฐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า นาคคตฺติ (ผู้มีการไปเพื่อดังการไปของช้าง)
- วิ. สีหสฺส วีย อสฺส หนฺตฺติ **สีหหนฺ**, ภควา (สีห + วีย + หนฺ)
 อ.คาง เพื่อดังคางของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่า สีหหนฺ (ผู้มีคางเพื่อดังคางของราชสีห์)
- วิ. เณฺยสฺส วีย อสฺส ชฺงฺฆาติ **เณยฺชฺงฺโฆ**, ภควา (เณยฺ + วีย + ชฺงฺฆา)
 อ.พระชงฆ์ เพื่อดังแข้ง ของเนื้อทราย ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่า เณยฺชฺงฺโฆ (ผู้มีแข้งเพื่อดังแข้งของเนื้อทราย)
- วิ. สีหสฺส ปุพฺพทฺธํ วีย อสฺส กาโยติ **สีหปุพฺพทฺธกาโย**, ภควา (สีหปุพฺพทฺธ + วีย + กาย)
 อ.กาย เพื่อดังกายข้างหน้า ของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่
 เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่า สีหปุพฺพทฺธกาโย (ผู้มีกายเพื่อดังกาย
 ข้างหน้าของราชสีห์)
- วิ. พฺรหฺมโน วีย อญฺจกฺสมนฺนาคโต สโร อสฺสาติ **พฺรหฺมสฺสโร**, ภควา (พฺรหฺม + วีย + สร)
 อ.เสียง อันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อดังเสียง แห่งพรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า พฺรหฺมสฺสร (ผู้มีเสียงเพื่อดัง
 เสียงแห่งพรม)

๗. วาสทฺตฺถ สงฺขโยภยปทพฺพหฺพิหิสมาส

वासทत्तถ संखโยภयपत्तพप्पहिสมาส คือ พหุพพิหิสมาสที่บททั้งสองเป็นสังขยา ในอรรถของ วา ศัพท์ แสดงความไม่แน่นอน เช่น เทว วา ตโย วา ปตฺตา **ทฺตฺติปตฺตา** (ทฺ + ติ + ปตฺต) อ.บาตร ท. สอง หรือ หรือว่า สาม ชื่อว่า ทฺตฺติปตฺต (สองหรือสามบาตร) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เทว” กับบทว่า “ตโย” เป็นสังขยา และมี “วา ศัพท์” ต่อท้ายทั้งสองศัพท์ ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า เป็น “वासทत्तถ สงฺขโยภยปทพฺพหฺพิหิสมาส”

- วิ. เทว วา ตโย วา ปตฺตา **ทฺตฺติปตฺตา** (ทฺ + ติ + ปตฺต)
 อ.บาตร ท. สองหรือ หรือว่าสาม ชื่อว่า ทฺตฺติปตฺต (สองหรือสามบาตร)
- วิ. ทฺวึหํ วา ตึหํ วา ทฺวิหฺตีหํ (ทฺวิห + ตึห)
 อ.สองวัน หรือ หรือว่า อ.สามวัน ชื่อว่า ทฺวิหฺตีห (สองหรือสามวัน)
- วิ. ฉ วา ปญฺจ วา วาจา ฉปฺญจวาจา (ฉ + ปญฺจ + วาจา)
 อ.คำพูด ท. หกคำ หรือ หรือว่า ห้าคำ ชื่อว่า ฉปฺญจวาจา (หกหรือห้าคำ)

- วิ. สตุต วา อฏฺจ วา มาสา สตุตฏฺจมาสา (สตุต + อฏฺจ + มาส)
 อ.เดือน ท. เจ็ด หรือ หรือว่า แปด ชื่อว่า สตุตฏฺจมาส (เจ็ดหรือแปดเดือน)
- วิ. เอกโยชนํ วา ทฺวิโยชนานิ วา เอกโยชนทฺวิโยชนานิ (เอกโยชน + ทฺวิโยชน)
 อ.หนึ่งโยชน หรือ หรือว่า อ.สองโยชน ท. ชื่อว่า เอกโยชนทฺวิโยชน (หนึ่งโยชนหรือสองโยชน)

๘. ทิสนุตราพตฤพหุพีหิสมาส

ทิสนุตราพตฤพหุพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่ใช้ในอรรถระหว่างทิศทั้งสองได้แก่การพูดถึงทิศเฉียงต่างๆ นั้นเอง เช่น ปุพฺพสุสา จ ทกฺขินฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปุพฺพทกฺขินา**, วิทิสา (ปุพฺพา + ทกฺขินา) อ.ทิศเฉียงใด ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่า ปุพฺพทกฺขินา (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปุพฺพสุสา” พูดถึงทิศตะวันออก บทว่า “ทกฺขินฺสุสา” พูดถึงทิศใต้ บทว่า “ยา” เป็นอัญญาบท หมายถึงทิศเฉียง ฉะนั้น เมื่อพูดถึงทิศเฉียงของทั้งสองทิศดังกล่าว จึงได้แก่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ พหุพพีหิสมาสนี้ จึงได้ชื่อว่า “ทิสนุตราพตฤพหุพีหิสมาส”

- วิ. ปุพฺพสุสา จ ทกฺขินฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปุพฺพทกฺขินา**, วิทิสา (ปุพฺพา + ทกฺขินา)
 อ.ทิศเฉียงใด ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น
 ชื่อว่า ปุพฺพทกฺขินา (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) (รัสสะ)
- วิ. ปุพฺพสุสา จ อุตฺตราย จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปุพฺพอุตฺตรา**, วิทิสา (ปุพฺพา + อุตฺตรา)
 อ.ทิศเฉียงใด ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศเหนือด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น
 ชื่อว่า ปุพฺพอุตฺตรา (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) (รัสสะ)
- วิ. อปราย จ ทกฺขินฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **อปรทกฺขินา**, วิทิสา (อปรา + ทกฺขินา)
 อ.ทิศเฉียงใด ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันตกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น
 ชื่อว่า อปรทกฺขินา (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) (รัสสะ)
- วิ. ปจฺฉิมาย จ อุตฺตราย จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปจฺฉิมอุตฺตรา**, วิทิสา (ปจฺฉิมา + อุตฺตรา)
 อ.ทิศเฉียงใด ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันตกด้วย แห่งทิศเหนือด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น
 ชื่อว่า ปจฺฉิมอุตฺตรา (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) (รัสสะ)

๙. พฺยติหารลกฺษณพหุพีหิสมาส

พฺยติหารลกฺษณพหุพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่ลักษณะแผ่ขยายออกไป หมายความว่า ลูกกลมไปสู่กิริยาการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เกสฺสุ จ เกสฺสุ จ คเหตุวา อิหํ ยุกฺทํ ปวตฺตตีติ **เกสาเกสิ** (เกส + เกส + คเหตุวา + อิม) อ.การต่อสู่นี้ จับตั้งแล้ว ที่ผม ท.

ของฝ่ายนี้ด้วย ที่ผม ท. ของฝ่ายโน้นด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น อ.การต่อสู้นี้ ชื่อว่า เกสาเกสิ (การต่อสู้ที่มีการดิ่งหมกกันและกัน) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เกเสสุ” ทั้งสองบท เป็นผลเนื่องมาจากการทะเลาะกัน โดยมีบทว่า “อิห” เป็นอัญญบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “พยุติหาร-ลกฺขณพหุพีหิสมาส”

วิ. ทณฺฑเทหิ จ ทณฺฑเทหิ จ ปหริตฺวา อิหิ ยุกฺฐิ ปวตฺตตีติ ทณฺฑาททณฺฑิ (ทณฺฑ + ทณฺฑ + ปหริตฺวา + อิม)

อ.การต่อสู้นี้ ดีแล้ว ด้วยท่อนไม้ ท.ของฝ่ายนี้ด้วย ด้วยท่อนไม้ ท.ของฝ่ายโน้นด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น อ.การต่อสู้นี้ ชื่อว่า ทณฺฑาททณฺฑิ (การต่อสู้ที่มีการตีด้วยท่อนไม้) (ทีฆะ อ เป็น อา ท่ามกลางสมาส, แปลงสระที่สุดของสมาสเป็น อิ)

๖.๖ ทวันทสมาส

ทวันทสมาส คือ สมาสที่ย่อนามบทตั้งแต่สองบทขึ้นไป อันมีอรรถรวบรวมซึ่งกันและกัน และมีวิภัตติเหมือนกัน คำแปลของทวันทสมาสแปลว่า “...และ...”

หลักการเรียงศัพท์ไว้ก่อนและหลังในทวันทสมาส มีดังนี้

- (๑) เรียงตามสิ่งที่นำบุชามาก-นำบุชาน้อย มีคุณมาก-มีคุณน้อย เช่น สาริปุตฺโต จ โมคคฺคฺลฺลาโน จ สาริปุตฺตโมคคฺคฺลฺลานา
- (๒) เรียงตามที่มีสระน้อย-มาก เช่น จนฺโท จ สฺฐิโย จ จนฺทสฺฐิยา
- (๓) เรียงตาม อิ วัณณะ และ อุ วัณณะเป็นที่สุด เช่น อคฺคิ จ ฐโม จ อคฺคิฐฺมา
- (๔) เรียงตาม อ การันต์มีสระเป็นเบื้องต้น เช่น อตฺโต จ ฐโม จ อตฺตฐฺมา
- (๕) เรียงตาม (สังขยา)จำนวน จากน้อยไปหามาก เช่น เอกกณฺจ ทุกณฺจ เอกกทฺกั
- (๖) กรณีที่มีศัพท์เป็นจำนวนมาก ไม่มีความแน่นอนในการเรียงลำดับ

๑. อิตฺตริตรโยคทวันท (อสมอาหาร)

อิตฺตริตรโยคทวันท (อสมอาหาร) ได้แก่ ทวันทสมาสที่มีอรรถของแต่ละบท เป็นประธานเสมอกัน ฉะนั้น จึงมีรูปเป็นพหูวนะเท่านั้น ส่วนลิงค์ มีลิงค์ตามบทหลัง เช่น สาริปุตฺโต จ โมคคฺคฺลฺลาโน จ สาริปุตฺตโมคคฺคฺลฺลานา พระสาริปุตฺตด้วย พระโมคคฺคฺลฺลานะด้วย ชื่อว่า สาริปุตฺต-โมคคฺคฺลฺลาน (พระสาริปุตฺตและพระโมคคฺคฺลฺลานะ) มาจาก “สาริปุตฺต + โมคคฺคฺลฺลาน” ทั้งสองศัพท์ มีอรรถเสมอกันเท่าเทียมกัน ฉะนั้นให้ลงวิภัตติพหูวนะเท่านั้น

- วิ. เทโว จ มนุสฺโส จ **เทวมนุสฺสา** (เทว + มนุสฺส)
 อ.เทวดาด้วย อ.มนุษย์ด้วย ชื่อว่า เทวมนุสฺส (เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)
- วิ. สารีปฺตุโต จ โมคคฺลฺลานโน จ **สารีปฺตุตโมคคฺลฺลานา** (สารีปฺตุต + โมคคฺลฺลาน)
 อ.พระสารีบุตรด้วย อ.พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อว่า สารีปฺตุตโมคคฺลฺลาน (พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะทั้งหลาย)
- วิ. สมณเณ จ พฺราหฺมเณ จ **สมณพฺราหฺมณา** (สมณ + พฺราหฺมณ)
 อ.สมณะด้วย อ.พราหมณ์ด้วย ชื่อว่า สมณพฺราหฺมณ (สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย)
- วิ. พฺราหฺมเณ จ คหปติโก จ **พฺราหฺมณคหปติกา** (พฺราหฺมณ + คหปติก)
 อ.พราหมณ์ด้วย อ.คหบดีด้วย ชื่อว่า พฺราหฺมณคหปติกา (พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย)
- วิ. ขตฺติโย จ พฺราหฺมเณ จ **ขตฺติยพฺราหฺมณา** (ขตฺติย + พฺราหฺมณ)
 อ.กษัตริย์ด้วย อ.พราหมณ์ด้วย ชื่อว่า ขตฺติยพฺราหฺมณ (กษัตริย์และพราหมณ์ทั้งหลาย)
- วิ. จนฺทิมो จ สฺวริโย จ **จนฺทิมสฺวริยา** (จนฺทิม + สฺวริย)
 อ.พระจันทร์ด้วย อ.พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่า จนฺทิมสฺวริย (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)
- วิ. มาตา จ ปิตา จ **มาตาปิตโร** (มาตุ + ปิตุ) (แปลง อุ ของ มาตุ ศัพท์เป็น อา = เตสุ วุทธิโลปาคมฯ)
 อ.มารดาด้วย อ.บิดาด้วย ชื่อว่า มาตาปิตุ (มารดาและบิดาทั้งหลาย)
- วิ. ปิตา จ ปฺตุโต จ **ปิตापฺตุตา** (ปิตุ + ปฺตุต) (แปลง อุ ของ ปิตุ ศัพท์เป็น อา = เตสุ วุทธิโลปาคมฯ)
 อ.บิดาด้วย อ.บุตรด้วย ชื่อว่า ปิตापฺตุต (บิดาและบุตรทั้งหลาย)
- วิ. จนฺโท จ สฺวริโย จ **จนฺทิสฺวริยา** (จนฺท + สฺวริย)
 อ.พระจันทร์ด้วย อ.พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่า จนฺทิสฺวริย (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)
- วิ. นิคมา จ ชนปทา จ **นิคมชนปทา** (นิคม + ชนปท)
 อ.นิคม ท.ด้วย อ.ชนบท ท.ด้วย ชื่อว่า นิคมชนปท (นิคมและชนบททั้งหลาย)
- วิ. สฺวรา จ อสฺวรา จ ครุพา จ มนุชา จ ภูชคา จ คนฺธพฺพา จ **สฺวราสฺวครุพฺพนุชภูชคคนฺธพฺพา**
 (สฺว + อสฺว + ครุพ + มนุช + ภูชค + คนฺธพฺพ)
 อ.เทวดา ท.ด้วย อ.อสูร ท.ด้วย อ.ครุฑ ท.ด้วย อ.มนุษย์ ท.ด้วย อ.นาค ท.ด้วย อ.คนธรรพ์ ท.ด้วย ชื่อว่า สฺวราสฺวครุพฺพนุชภูชคคนฺธพฺพ (เทวดา อสูร ครุฑ มนุษย์ นาค และคนธรรพ์)
- วิ. อคฺคิ จ ฐโม จ **อคฺคิฐมา** (อคฺคิ + ฐม)
 อ.ไฟด้วย อ.ควันด้วย ชื่อว่า อคฺคิฐม (ไฟและควัน)
- วิ. ชาติโว จ ลิงฺคานิ จ **ชาติลึงฺคานิ** (ชาติ + ลิงฺค)
 อ.ชาติ ท.ด้วย อ.ลิงค์ ท.ด้วย ชื่อว่า ชาติลึงฺค (ชาติและลิงค์)

- วิ. อตุโถ จ ฐมโไม จ **อตุถฐมฺมา** (อตุถ + ฐมฺม)
 อ.อรรถด้วย อ.ธรรมด้วย ชื่อว่า อตุถฐมฺม (อรรถและธรรม)
- วิ. อตุโถ จ สหุโท จ **อตุถสหุทา** (อตุถ + สหุท)
 อ.อรรถด้วย อ.ศัพท์ด้วย ชื่อว่า อตุถสหุท (อรรถและศัพท์)
- วิ. สหุโท จ อตุโถ จ **สหุทตฺถา** (สหุท + อตุถ)
 อ.ศัพท์ด้วย อ.อรรถด้วย ชื่อว่า สหุทตฺถ (ศัพท์และอรรถ)

๒. สมาหารทวนฺท

สมาหารทวนฺท ได้แก่ การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน รูปสำเร็จจะเป็น นปฺงสกลิงค์เอกวจนะเท่านั้น เช่น จกฺขุ จ โสตณฺจ จกฺขุโสติ ตาด้วย หูด้วย ชื่อว่า จกฺขุโสติ (ตาและหู) มาจาก “จกฺขุ + โสติ” บทว่า “จกฺขุ” และบทว่า “โสติ” ล้วนเป็นอวัยวะที่ไม่ได้กล่าวถึงความหมายแยกเป็นอิสระจากกัน แต่กล่าวโดยความเป็นอวัยวะที่รวมอยู่ด้วยกัน กล่าวถึงการรวมอยู่ของศัพท์นั้น

- วิ. จกฺขุ จ โสตณฺจ **จกฺขุโสติ** (จกฺขุ + โสติ)
 อ.ตาด้วย อ.หูด้วย ชื่อว่า จกฺขุโสติ (ตาและหู)
- วิ. สมโถ จ วิปฺสสนา จ **สมถวิปฺสสนํ** (สมถ + วิปฺสสนา)
 อ.สมถะด้วย อ.วิปัสสนาด้วย ชื่อว่า สมถวิปฺสสน (สมถะและวิปัสสนา)
- วิ. มฺขณฺจ นาสิกา จ **มฺขณาสิกํ** (มฺข + นาสิกา) (รัสสะที่สุดสมาส = สโร รสฺโส นปฺสเก)
 อ.ปากด้วย อ.จมูกด้วย ชื่อว่า มฺขณาสิก (ปากและจมูก)
- วิ. หนุ จ คีวา จ **หนุคีวิ** (หนุ + คีวา) (รัสสะที่สุดสมาส)
 อ.คางด้วย อ.คอด้วย ชื่อว่า หนุคีวิ (คางและคอ)
- วิ. กณฺโณ จ นาสา จ **กณฺณนาสํ** (กณฺณ + นาสา) (รัสสะที่สุดสมาส)
 อ.หูด้วย อ.จมูกด้วย ชื่อว่า กณฺณนาส (หูและจมูก)
- วิ. ปาณิ จ ปาโท จ **ปาณิปาทํ** (ปาณิ + ปาท)
 อ.มือด้วย อ.เท้าด้วย ชื่อว่า ปาณิปาท (มือและเท้า)
- วิ. ฉวิ จ มฺสณฺจ โสหิตณฺจ **ฉวิมฺสโลหิตํ** (ฉวิ + มฺส + โลหิต)
 อ.ผิวหนังด้วย อ.เนื้อด้วย อ.เลือดด้วย ชื่อว่า ฉวิมฺสโลหิต (ผิวหนัง เนื้อ และเลือด)
- วิ. คีตณฺจ วาทิตณฺจ **คีตวาทิตํ** (คีต + วาทิต)
 อ.การขับร้องด้วย อ.การบรรเลงด้วย ชื่อว่า คีตวาทิต (การขับร้องและการบรรเลง)
- วิ. สมฺมณฺจ ตาพณฺจ **สมฺมตาทิ** (สมฺม + ตาพ)
 อ.การตีฆ้องด้วย อ.การปรบมือด้วย ชื่อว่า สมฺมตาท (การตีฆ้องและการปรบมือ)

- วิ. สงฺข โข จ ปณฺโง จ ทิณฺฑิโม จ **สงฺขปณฺวทิณฺฑิม** (สงฺข + ปณฺว + ทิณฺฑิม)
 อ.สังข์ด้วย อ.กลองบัณเฑาะว์ด้วย อ.เปิงมางด้วย ชื่อว่า สงฺขปณฺวทิณฺฑิม (สังข์ กลอง
 บัณเฑาะว์ และเปิงมาง)
- วิ. สงฺขา จ ปณฺวา จ ทิณฺฑิมา จ **สงฺขปณฺวทิณฺฑิม** (สงฺข + ปณฺว + ทิณฺฑิม)
 อ.สังข์ ท.ด้วย อ.กลองบัณเฑาะว์ ท.ด้วย อ.เปิงมาง ท.ด้วย ชื่อว่า สงฺขปณฺวทิณฺฑิม
 (สังข์ กลองบัณเฑาะว์ และเปิงมาง)
- วิ. ผาโล จ ปาจนญจ **ผาลปาจน** (ผาล + ปาจน)
 อ.ผาลด้วย อ.ปฏักด้วย ชื่อว่า ผาลปาจน (ผาลและปฏัก)
- วิ. ยุคญจ นงฺคณฺญจ **ยุคนงฺคณ** (ยุค + นงฺคณ)
 อ.แอกด้วย อ.ไถด้วย ชื่อว่า ยุคนงฺคณ (แอกและไถ)
- วิ. หตฺถิโน จ อสฺสา จ **หตฺถิอฺสฺส** (หตฺถิ + อสฺส) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.ข้าง ท.ด้วย อ.ม้า ท.ด้วย ชื่อว่า หตฺถิอฺสฺส (ข้างและม้า)
- วิ. รถา จ ปตฺติกา จ **รถปตฺติก** (รถ + ปตฺติก)
 อ.รถ ท.ด้วย อ.ทหารบก ท.ด้วย ชื่อว่า รถปตฺติก (รถและทหารบก)
- วิ. อสิ จ จมฺมญจ **อสิจมฺม** (อสิ + จมฺม)
 อ.ดาบด้วย อ.โล่ด้วย ชื่อว่า อสิจมฺม (ดาบและโล่)
- วิ. ธนุ จ กลาโป จ ธนุกลาโป (ธนุ + กลาโป)
 อ.ธนูด้วย อ.แล่งธนูด้วย ชื่อว่า ธนุกลาโป (ธนูและแล่งธนู)
- วิ. หฺมฺสา จ มกฺสา จ **หฺมฺสมกฺส** (หฺมฺส + มกฺส)
 อ.เหลือบ ท.ด้วย อ.ยุง ท.ด้วย ชื่อว่า หฺมฺสมกฺส (เหลือบและยุง)
- วิ. กุณฺธา จ กิปีลฺลิกา จ **กุณฺธกิปีลฺลิก** (กุณฺธ + กิปีลฺลิก)
 อ.มด ท.ด้วย อ.ปลวก ท.ด้วย ชื่อว่า กุณฺธกิปีลฺลิก (มดและปลวก)
- วิ. กิฏฺฐา จ ปฏฺฐคา จ **กิฏฺฐปฏฺฐค** (กิฏฺฐ + ปฏฺฐค)
 อ.ตัวแก้ว ท.ด้วย อ.ตึกแตน ท.ด้วย ชื่อว่า กิฏฺฐปฏฺฐค (ตัวแก้วและตึกแตน)
- วิ. กิฏฺฐา จ สรีสฺปา จ **กิฏฺฐสรีสฺป** (กิฏฺฐ + สรีสฺป)
 อ.ตัวแก้ว ท.ด้วย อ.แมงป่อง ท.ด้วย ชื่อว่า กิฏฺฐสรีสฺป (ตัวแก้วและแมงป่อง)
- วิ. อหิ จ นกุโล จ **อหिनกุล** (อหิ + นกุล)
 อ.งูด้วย อ.ฟังพอนด้วย ชื่อว่า อหिनกุล (งูและฟังพอน)
- วิ. พิพาโร จ มฺุสิกกา จ **พิพารมฺุสิก** (พิพาร + มฺุสิกกา) (รัสสะที่สุตสมาส)
 อ.แมวด้วย อ.หนูด้วย ชื่อว่า พิพารมฺุสิก (แมวและหนู)
- วิ. กาโก จ โอลฺลโก จ **กาโกลฺลก** (กา + โอลฺลก)
 อ.กาด้วย อ.นกเค้าด้วย ชื่อว่า กาโกลฺลก (กาและนกเค้า)

- วิ. สປไป จ มณฺหุโก จ **สປปมณฺหุโก** (สປไป + มณฺหุโก)
อ.งูด้วย อ.กบด้วย ชื่อว่า สປปมณฺหุโก (งูและกบ)
- วิ. ครุโพ จ สປไป จ **ครุพสປไป** (ครุพ + สປไป)
อ.ครุทด้วย อ.นาคด้วย ชื่อว่า ครุพสປไป (ครุทและนาค)
- วิ. สีลณฺจ ปณฺญาณณฺจ **สีลปณฺญาณ** (สีล + ปณฺญาณ)
อ.ศีลด้วย อ.ปัญญาด้วย ชื่อว่า สีลปณฺญาณ (ศีลและปัญญา)
- วิ. นามณฺจ รุปณฺจ **นามรูป** (นาม + รูป)
อ.นามด้วย อ.รูปด้วย ชื่อว่า นามรูป (นามและรูป)
- วิ. หิริ จ โอตตปฺปณฺจ **หิโรตตปฺป** (หิริ + โอตตปฺป)
อ.ความละอายด้วย อ.ความเกรงกลัวด้วย ชื่อว่า หิโรตตปฺป (ความละอายและความเกรงกลัว)
- วิ. สติ จ สมฺปชฌณฺจ **สติสมฺปชฌณ** (สติ + สมฺปชฌณ)
อ.ความระลึกได้ด้วย อ.ความรู้สึกตัวด้วย ชื่อว่า สติสมฺปชฌณ (สติและสัมปชัญญะ)
- วิ. โลโก จ โมโห จ **โลกโมห** (โลก + โมห)
อ.ความโลภด้วย อ.ความหลงด้วย ชื่อว่า โลกโมห (โลภะและโมหะ)
- วิ. โทโส จ โมโห จ **โทสโมห** (โทส + โมห)
อ.ความโกรธด้วย อ.ความหลงด้วย ชื่อว่า โทสโมห (โทสะและโมหะ)
- วิ. อหิริโก จ อโนตตปฺปณฺจ **อหิริกาโนตตปฺป** (อหิริก + อโนตตปฺป)
อ.ความไม่ละอายด้วย อ.ความไม่เกรงกลัวด้วย ชื่อว่า อหิริกาโนตตปฺป (ความไม่ละอาย และไม่เกรงกลัว)
- วิ. ถีนณฺจ มิทฺทณฺจ **ถีนมิทฺธ** (ถีน + มิทฺท)
อ.ความหดหู่ด้วย อ.ความง่วงเหงาหาวด้วย ชื่อว่า ถีนมิทฺธ (ถีนะและมิทฺธะ)
- วิ. อุกฺกจฺจณฺจ กุกฺกจฺจณฺจ **อุทฺทจฺจกุกฺกจฺจ** (อุทฺทจฺจ + กุกฺกจฺจ)
อ.ความฟุ้งซ่านด้วย อ.ความรำคาญใจด้วย ชื่อว่า อุทฺทจฺจกุกฺกจฺจ (ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ)
- วิ. อาธิปจฺจณฺจ ปรีวารโ จ **อาธิปจฺจปรีวาร** (อาธิปจฺจ + ปรีวาร)
อ.ความเป็นแห่งอธิบดีด้วย อ.บริวารด้วย ชื่อว่า อาธิปจฺจปรีวาร (ความเป็นแห่งอธิบดีและบริวาร)
- วิ. ฉนฺโท จ ปาริสฺสุทฺธิ จ **ฉนฺทปาริสฺสุทฺธิ** (ฉนฺท + ปาริสฺสุทฺธิ)
อ.ฉันทะด้วย อ.ปาริสฺสุทฺธิด้วย ชื่อว่า ฉนฺทปาริสฺสุทฺธิ (ฉันทะและปาริสฺสุทฺธิ)
- วิ. ปฏฺฐิสฺสนฺธิ จ ปวตฺตติ จ **ปฏฺฐิสฺสนฺธิปวตฺตติ** (ปฏฺฐิสฺสนฺธิ + ปวตฺตติ)
อ.ปฏฺฐิสฺสนฺธิกาลด้วย อ.ปวัตตติกาลด้วย ชื่อว่า ปฏฺฐิสฺสนฺธิปวตฺตติ (ปฏฺฐิสฺสนฺธิกาลและปวัตตติกาล)
- วิ. ทาสี จ ทาโส จ **ทาสิทาส** (ทาสี + ทาส) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
อ.ทาสหญิงด้วย อ.ทาสชายด้วย ชื่อว่า ทาสิทาส (ทาสหญิงและทาสชาย)

- วิ. อิตฺถิ จ ปุมา จ **อิตฺถิปุมา** (อิตฺถิ + ปุมา) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.หญิงด้วย อ.ชายด้วย ชื่อว่า อิตฺถิปุมา (หญิงและชาย)
- วิ. ปตฺโต จ จีวรญจ **ปตฺตจีวร** (ปตฺต + จีวร)
 อ.บาตรด้วย อ.จีวรด้วย ชื่อว่า ปตฺตจีวร (บาตรและจีวร)
- วิ. สาขา จ ปลาโส จ **สาขาปลาสร** (สาขา + ปลาสร)
 อ.กิ่งไม้ด้วย อ.ใบไม้ด้วย ชื่อว่า สาขาปลาสร (กิ่งไม้และใบไม้)
- วิ. เอกกณฺจ ทุกณฺจ **เอกกทุก** (เอกก + ทุก)
 อ.หมวดหนึ่งด้วย อ.หมวดสองด้วย ชื่อว่า เอกกทุก (หมวดหนึ่งและหมวดสอง)
- วิ. ทุกณฺจ ติกณฺจ **ทุกติก** (ทุก + ติก)
 อ.หมวดสองด้วย อ.หมวดสามด้วย ชื่อว่า ทุกติก (หมวดสองและหมวดสาม)
- วิ. ติกณฺจ จตฺกณฺจ **ติกจตฺก** (ติก + จตฺก)
 อ.หมวดสามด้วย อ.หมวดสี่ด้วย ชื่อว่า ติกจตฺก (หมวดสามและหมวดสี่)
- วิ. จตฺกณฺจ ปญฺจกณฺจ **จตฺกปญฺจก** (จตฺก + ปญฺจก)
 อ.หมวดสี่ด้วย อ.หมวดห้าด้วย ชื่อว่า จตฺกปญฺจก (หมวดสี่และหมวดห้า)
- วิ. ทีโฆ จ มชฺฌิมโฆ จ **ทีฆมชฺฌิม** (ทีฆ + มชฺฌิม)
 อ.ยาวด้วย อ.ปานกลางด้วย ชื่อว่า ทีฆมชฺฌิม (ยาวและปานกลาง)
- วิ. โอรพฺภิกา จ สฺฐกริกา จ **โอรพฺภิกสฺฐกริ** (โอรพฺภิก + สฺฐกริก)
 อ.คนฆ่าแกะ ท. ด้วย อ.คนฆ่าสุกร ท. ด้วย ชื่อว่า โอรพฺภิกสฺฐกริก (คนฆ่าแกะและคนฆ่าสุกร
 เลี้ยงชีพ)
- วิ. สากฺุณิกา จ มาควิกา จ **สากฺุณิกมาควิ** (สากฺุณิก + มาควิก)
 อ.คนฆ่านก ท. ด้วย อ.คนฆ่าเนื้อ ท. ด้วย ชื่อว่า สากฺุณิกมาควิก (พรานนกและพรานเนื้อ)
- วิ. สปากโก จ จณฺฑาโล จ **สปากจณฺฑาล** (สปาก + จณฺฑาล)
 อ.คนกินเนื้อสุนัขด้วย อ.คนจันฑาลด้วย ชื่อว่า สปากจณฺฑาล (คนกินเนื้อสุนัขและจันฑาล)
- วิ. ปุกฺกุโส จ ฉวทาหโก จ **ปุกฺกุสฉวทาห** (ปุกฺกุส + ฉวทาห)
 อ.คนที่งดอกไม้ (อุจจาระ) ด้วย อ.คนเผาศพด้วย ชื่อว่า ปุกฺกุสฉวทาห (คนที่งดอกไม้และ
 สัปเหร่อ)
- วิ. เวนา จ รกฺการา จ **เวนรกการ** (เวน + รกการ)
 อ.ช่างสาน ท. ด้วย อ.ช่างหนัง ท. ด้วย ชื่อว่า เวนรกการ (ช่างสานและช่างหนัง)
- วิ. ปุพฺพา จ อปรา จ **ปุพฺพาปร** (ปุพฺพา + อปรา) (รัสสะ)
 อ.ทิศตะวันออกด้วย อ.ทิศตะวันตกด้วย ชื่อว่า ปุพฺพาปร (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก)
- วิ. ปฺรตฺติมา จ ปจฺฉิมา จ **ปฺรตฺติมปจฺฉิม** (ปฺรตฺติมา + ปจฺฉิมา) (รัสสะ)
 อ.ทิศตะวันออกด้วย อ.ทิศตะวันตกด้วย ชื่อว่า ปฺรตฺติมปจฺฉิม (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก)

- วิ. ทกฺขินฺนา จ อุตฺตฺรา จ **ทกฺขินฺนุตฺตฺริ** (ทกฺขินฺนา + อุตฺตฺรา) (รัสสะ)
 อ.ทิสได้ด้วย อ.ทิสเหนือด้วย ชื่อว่า ทกฺขินฺนุตฺตฺริ (ทิสได้และทิสเหนือ)
- วิ. อชฺรา จ อุตฺตฺรา จ **อชฺรุตฺตฺริ** (อชฺรา + อุตฺตฺรา)
 อ.ทิสเบื้องล่างด้วย อ.ทิสเบื้องบนด้วย ชื่อว่า อชฺรุตฺตฺริ (ทิสเบื้องล่างและทิสเบื้องบน)

ตัวอย่างที่เป็นได้ทั้งสมาหารวันทสมาสและอิตรีตรโยควันทสมาส มีดังนี้

- วิ. อสฺสตุถฺตา จ กปิตฺถา จ **อสฺสตุถฺกปิตฺถํ, อสฺสตุถฺกปิตฺถา** วา (อสฺสตุถฺ + กปิตฺถ)
 อ.ต้นโพธิ์ ท.ด้วย อ.ต้นมะขวิด ท.ด้วย ชื่อว่า อสฺสตุถฺกปิตฺถ (ต้นโพธิ์และต้นมะขวิด)
- วิ. อชฺา จ เอพฺกา จ **อเชพฺกํ, อเชพฺกา** วา (อชฺ + เอพฺก)
 อ.แพะ ท.ด้วย อ.แกะ ท.ด้วย ชื่อว่าอเชพฺก (แพะและแกะ)
- วิ. หิริณฺณณฺจ สุวณฺณณฺจ **หิริณฺณสุวณฺณํ, หิริณฺณสุวณฺณานิ** วา (หิริณฺณ + สุวณฺณ)
 อ.เงินด้วย อ.ทองด้วย ชื่อว่า หิริณฺณสุวณฺณ (เงินและทอง)
- วิ. ชาตฺรุปรณฺจ รชตณฺจ **ชาตฺรุปรชตํ, ชาตฺรุปรชตานิ** วา (ชาตฺรุปร + รชต)
 อ.ทองด้วย อ.เงินด้วย ชื่อว่า ชาตฺรุปรชต (ทองและเงิน)
- วิ. มณฺิ จ มุตฺตณฺจ สงฺโฆ จ เวพฺุริยณฺจ **มณฺิมุตฺตสงฺขเวพฺุริยํ, มณฺิมุตฺตสงฺขเวพฺุริยานิ** วา
 อ.แก้วมณีด้วย อ.มุกดาด้วย อ.สังข์ด้วย อ.แก้วไพฑูรย์ด้วย ชื่อว่า มณฺิมุตฺตสงฺขเวพฺุริย (แก้วมณี มุกดา สังข์ และแก้วไพฑูรย์) (มณฺิ + มุตฺต + สงฺข + เวพฺุริย)
- วิ. กาสี จ โกสลฺา จ **กาสีโกสลํ, กาสีโกสลฺา** วา (กาสี + โกสล) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.แคว้นกาสี ท.ด้วย อ.แคว้นโกศล ท.ด้วย ชื่อว่า กาสีโกสล (แคว้นกาสีและแคว้นโกศล)
- วิ. กุสลณฺจ อกุสลณฺจ **กุสลากุสลํ, กุสลากุสลฺา** วา (กุสล + อกุสล)
 อ.กุศลด้วย อ.อกุศลด้วย ชื่อว่า กุสลากุสล (กุศลและอกุศล)
- วิ. สวาชฺชณฺจ อนวาชฺชณฺจ **สวาชฺชานวาชฺชํ, สวาชฺชานวาชฺชา** วา (สวาชฺช + อนวาชฺช)
 อ.ธรรมอันมีโทษด้วย อ.ธรรมอันไม่มีโทษด้วย ชื่อว่า สวาชฺชานวาชฺช (ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ)
- วิ. หีนณฺจ ปณฺิตณฺจ **หีนปฺปณฺิตํ, หีนปฺปณฺิตา** วา (หีน + ปณฺิต)
 อ.เลวด้วย อ.ประณีตด้วย ชื่อว่า หีนปฺปณฺิต (เลวและประณีต)
- วิ. กณฺ्हณฺจ สุกฺกณฺจ **กณฺ्हสูกฺกํ, กณฺ्हสูกฺกา** วา (กณฺ्ह + สุกฺก)
 อ.ดำด้วย อ.ขาวด้วย ชื่อว่า กณฺ्हสูกฺก (ดำและขาว หรือ อกุศลและกุศล)
- วิ. สุขณฺจ ทุกฺขณฺจ **สุขทุกฺขํ, สุขทุกฺขานิ** วา (สุข + ทุกฺข)
 อ.ความสุขด้วย อ.ความทุกข์ด้วย ชื่อว่า สุขทุกฺข (ความสุขและความทุกข์)
- วิ. ปฏฺิโฆ จ อนฺุณโย จ **ปฏฺิฆานฺุณยํ, ปฏฺิฆานฺุณยา** วา (ปฏฺิฆ + อนฺุณย)
 อ.ความเคียดแค้นด้วย อ.ความยินดีด้วย ชื่อว่า ปฏฺิฆานฺุณย (ความเคียดแค้นและความยินดี)

- วิ. ฉายา จ อาตโป จ ฉายาตป, ฉายาตปา วา (ฉายา + อาตป)
อ.ร่มเงาด้วย อ.แดดด้วย ชื่อว่า ฉายาตป (ร่มเงาและแดด)
- วิ. อาโลโก จ อนุทกาโร จ อาโลกนุทธการ, อาโลกนุทธการา วา (อาโลก + อนุทการ)
อ.แสงสว่างด้วย อ.ความมืดด้วย ชื่อว่า อาโลกนุทธการ (แสงสว่างและความมืด)
- วิ. รตติ จ ทิวา จ รตติทิว, รตติทิวา วา (รตติ + ทิวา) (ลงนิกหิตอาคม, แปลง อา เป็น อ)
อ.กลางคืนด้วย อ.กลางวันด้วย ชื่อว่า รตติทิว (กลางคืนและกลางวัน)
- วิ. อหฺยจ รตติ จ อโหฺรตฺ, อโหฺรตฺตา วา(อห + รตติ) (แปลง อ เป็น โอ, แปลง อิ เป็น อ)
อ.วันด้วย อ.คืนด้วย ชื่อว่า อโหฺรตฺ (วันและคืน)
- วิ. สุกา จ สาลิกา จ สุกสาลิก, สุกสาลิกา วา (สุก + สาลิกา)
อ.นกแก้ว ท.ด้วย อ.นกสาลิกา ท.ด้วย ชื่อว่า สุกสาลิก (นกแก้วและนกสาลิกา)

๖.๗ สมาสทออง (คพฺภสสมาส)

สมาสทออง คือ การย่อศัพท์หลายๆ ศัพท์เข้าด้วยกัน โดยมีสมาสตั้งแต่สองสมาสขึ้นไปย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีสมาสที่วิเคราะห์สุดท้ายเป็นตัวหลัก และมีสมาสที่อยู่ภายใน เป็นสมาสเชื่อม

สำหรับการเรียกชื่อสมาสนั้น เรียกตามชื่อสมาสที่วิเคราะห์สุดท้าย แล้วเรียกชื่อสมาสที่อยู่ภายในตั้งแต่ข้างหน้าสุดที่วิเคราะห์ก่อน ไปตามลำดับ ส่วนการวิเคราะห์นั้น ให้วิเคราะห์สมาส ภายในสุดก่อน แล้วจึงวิเคราะห์ไล่เรียงไปตามลำดับจนถึงสมาสสุดท้าย

ตัวอย่างที่ ๑ : “**นทานาทุมปติตปฺพฺผวาสิตฺตทานุ, ปพฺพโต**”

อุทาหรณ์ว่า “**นทานาทุมปติตปฺพฺผวาสิตฺตทานุ**” นี้เป็นสมาสทออง โดยเป็นทวิบทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีกัมมชารยสมาสและตปฺปริสสมาสอยู่ในทออง มีวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

- วิ. นานปฺปการา ทุมมา **นทานาทุมมา** (นทานา + ทุม) (วิเสสนบุพพบทกัมมชารยสมาส)
อ.ต้นไม้อันมีประการต่างๆ ชื่อว่า นทานาทุม (ต้นไม้อันหลายชนิด)
- วิ. นานาทุมเมหิ ปติตทานิ **นทานาทุมปติตทานิ, ปฺพฺผวาสิ** (นทานาทุม + ปติต) (ปัญจมีตปฺปริสสมาส)
อ.ดอกไม้ อันตกไปแล้ว จากต้นไม้อันต่างๆ ท. ชื่อว่า นานาทุมปติต (ตกจากต้นไม้อันต่างๆ)
- วิ. นานาทุมปติตทานิ จ ตานิ ปฺพฺผวาสิ จาติ **นทานาทุมปติตปฺพฺผวาสิ** (นทานาทุมปติต + ปฺพฺผวา)
อ.อันตกไปแล้วจากต้นไม้อันต่างๆ ท.ด้วย อ.อันตกไปแล้วจากต้นไม้อันต่างๆ ท.เหล่านั้น เป็นดอกไม้ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นานาทุมปติตปฺพฺผวา (ดอกไม้อันตกจากต้นไม้อันต่างๆ) (วิ.ปฺ.กัม.)

- วิ. นานาทุมปติตปุเปเหติ วาสิตา **นานาทุมปติตปุเปววาสิตา**, สาธุ (นานาทุมปติตปุเป + วาสิต) (ตติยัตปปริสสมาส)
 อ.ไหล่เขา ท. อันถูกอบแล้ว ด้วยดอกไม้อันตกไปแล้วจากต้นไม้ต่างๆ ท. ชื่อว่า นานาทุม-
 ปติตปุเปววาสิต (ถูกอบด้วยดอกไม้ที่หล่นจากต้นไม้ต่างๆ)
- วิ. นานาทุมปติตปุเปววาสิตา สาธุ ยสฺส ปพฺพตฺสฺส โสยํ **นานาทุมปติตปุเปววาสิตสาธุ**, ปพฺพโต
 (นานาทุมปติตปุเปววาสิต + สาธุ) (ฉฺฉฐีทวิปทตฺถยาธิกรณพหุพพีหิสมาส)
 อ.ไหล่เขา ท. อันถูกอบแล้วด้วยดอกไม้อันตกไปแล้วจากต้นไม้ต่างๆ แห่งภูเขาใด มีอยู่
 อ.ภูเขานั้น ชื่อว่า นานาทุมปติตปุเปววาสิตสาธุ ได้แก่ภูเขา (ที่มีไหล่เขาที่ถูกอบด้วยดอกไม้
 ที่หล่นจากต้นไม้ต่างๆ)

ตัวอย่างที่ ๒ : “**พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิตฺกุโฏ**, ปพฺพโต”

อุทาหรณ์ว่า “**พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิตฺกุโฏ**” นี้ เป็นฉฺฉฐีตฺถยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีกัมมชารยสมาส และตปฺปริสสมาสอยู่ในท้อง มีวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

- วิ. พฺยาลมฺโพ อมฺพฺุรฺโร พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺโร (พฺยาลมฺพ + อมฺพฺุรฺ) (วิเสสนมฺพพทกัมมชารยสมาส)
 อ.เมฆ อันน้อย ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺุรฺโร (เมฆอันน้อย)
- วิ. พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺรสฺส พินฺหุณี **พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุ** (พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺ + พินฺหุ) (ฉฺฉฐี-
 ตปฺปริสสมาส)
 อ.หยาดน้ำ ท. แห่งเมฆอันน้อย ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุ (หยาดน้ำแห่งเมฆที่น้อย)
- วิ. พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุ จุมฺพิโต **พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิโต**, กุโฏ (พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุ +
 จุมฺพิต) (ตติยัตปฺปริสสมาส)
 อ.ยอด อันหยาดน้ำแห่งเมฆอันน้อย ท. จวบแล้ว ชื่อว่าพฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิต (ถูกหยาดน้ำ
 แห่งเมฆที่น้อยจวบแล้ว)
- วิ. พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิโต กุโฏ ยสฺส โสยํ **พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิตฺกุโฏ**, ปพฺพโต
 (พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิต + กุโฏ) (ฉฺฉฐีตฺถยาธิกรณพหุพพีหิสมาส)
 อ.ยอด อันหยาดน้ำแห่งเมฆอันน้อยจวบแล้ว แห่งภูเขาใด มีอยู่ อ.ภูเขานั้น ชื่อว่า
 พฺยาลมฺพมฺพฺุรฺพินฺหุจฺมฺพิตฺกุโฏ ได้แก่ภูเขา (ที่มียอดเขาอันหยาดน้ำแห่งเมฆที่น้อยจวบแล้ว)

บทที่ ๗

ศัพท์ ว่าด้วยการย่อบทกับปัจจัยเข้าด้วยกัน

ความหมายของศัพท์

ศัพท์ คือปัจจัยหมู่หนึ่งที่ใช้ประกอบหลังนามบท เพื่อแทนศัพท์ที่ถูกกลบไป (Nominal derivation) มีวิเคราะห์ว่า “ตสุมา ตวิริลึงคโต ปรี หุตฺวา หิตา สหิตาติ ตทฺธิตา, ณาภิปัจจยา” (ต + หิต) ปัจจัยทั้งหลายมี ณ เป็นต้น เป็นเบื้องหลังจากลิงค์ทั้งสามนั้น เป็นไปด้วยกัน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ศัพท์ หรือวิเคราะห์ว่า “เตสฺ นามิกานํ หิตา อุปการา ตทฺธิตา” ปัจจัยทั้งหลายอันเกี่ยวพัน แก่บททั้งหลายอันประกอบด้วยนามวิภัติเหล่านั้น ชื่อว่า ศัพท์

ฉะนั้น ศัพท์นี้ จึงได้แก่ศัพท์นามใหม่ที่เกิดจากการผสมค่านามกับปัจจัยเข้าด้วยกัน การเรียกชื่อศัพท์ต่าง ๆ เรียกตามศัพท์ที่ถูกกลบไป ดังมีคำกล่าวที่ว่า “หฺมุตฺยา หฺมุตฺตทฺธิต, หฺมาตฺยา หฺมาตฺตทฺธิต” เช่นในตัวอย่างว่า “วาสิฏฺโฐ” แปลว่า เหล่ากของนายวาสิฏฐะ มาจาก “วาสิฏฺฐ + ณ ปัจจัย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “วาสิฏฺฐสฺส อปฺจจํ วาสิฏฺโฐ” ในที่นี้ ลง ณ ปัจจัยมาแทน “อปฺจจ” ศัพท์ที่ถูกกลบไป ดังนั้นจึงเรียกศัพท์นี้ว่า “อปฺจจตฺตทฺธิต” เป็นต้น

ความหมายของคำว่า “ปัจจัย”

คำว่า “ปัจจัย” หมายความว่า เป็นแดนให้ทราบเนื้อความของบทที่ถูกกลบไป หรือเป็นเหตุให้ทราบเนื้อความของบทที่ถูกกลบไป มีวิเคราะห์ว่า “ปฏฺิจจฺ เอตฺสฺมา อตฺโถ เอตฺติติ ปจฺจโย (ปติ + อิ คติมิหิ ในการไป + อ) แปลว่า อ.เนื้อความ (มีปัจจัยเป็นต้น) อาศัยแล้วจาก ณ เป็นต้นนี้ ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนี้ อ.ณ เป็นต้นนี้ ชื่อว่า ปัจจัย หรือวิเคราะห์ว่า “ปติยฺหฺติ อเนน อตฺถาติ ปจฺจโย แปลว่า อ.เนื้อความ ท. (มีปัจจัยเป็นต้น) ย่อมถูกรู้ ด้วย ณ เป็นต้นนี้ เพราะเหตุนี้ อ.ณ เป็นต้นนี้ ชื่อว่า ปัจจัย

อนุพันธ์ (ศัพท์อนุพันธ์)

อนุพันธ์ คืออักษรที่จะต้องถูกกลบไปแน่นอน ไม่มีการประกอบใช้ในบาลี ดังมีคำกล่าวที่ว่า “อปฺปิโยคิ อนุพฺนฺโธ” และเมื่อลบบไปแล้วมีผลทำให้มีการรหฺฐิ (พหฺฐิ) สระหน้าในกรณีที่ไม่มียกเป็นที่สุด ในศัพท์มีตัวเดียว คือ ญ อนุพันธ์ มีปัจจัย ๑๐ ตัว ได้แก่ ณ, ณาณ, ฌาน, ฌย, ฌิ, ฌิก, ฌย, ฌว, ฌร และ กญ ปัจจัย

ประเภทของนามศัพท์และนิบาตที่นำมาทำเป็นศัพท์

๑. สุทธานาม+ปัจจัย เช่น สมณสฺส อปจฺจํ สามเณโร (สมณ + เณร) (อปัจจัตถิต)
เหล่ากอ แห่งพระสมณะ ชื่อว่า สามเณร (สามเณร)
๒. คุณนาม+ปัจจัย เช่น สพฺเพสํ วิเสเสน วโรติ วรโตร (วร + ตร) (วิเสสศัพท์)
ผู้ประเสริฐ โดยยิ่ง กว่าชนทั้งหลาย ทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า
วรรต (ผู้ประเสริฐกว่า)
๓. สัพพนาม+ปัจจัย เช่น เตน ปกาเรน ตถา (ต + ถา) (อัพยยศัพท์)
โดยประการนั้น ชื่อว่า ตถา (โดยประการนั้น)
๔. สมานนาม+ปัจจัย เช่น สุนฺทโร มโน ยสฺสาติ สฺมโน (สุ + มน) (พหุพหิสมาส)
ใจ อันดี ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า สฺมโน
(ผู้มีใจดี)
สมนสฺส ภาโว สฺมณสฺสํ (สมน + ฌย) (ภาวศัพท์)
ความเป็น แห่งผู้มีใจดี ชื่อว่า สฺมณสฺส (ความเป็นแห่งผู้มีใจดี)
๕. ตัทธิตนาม+ปัจจัย เช่น เมธา อสฺส อตฺถิติ เมธาวิ (เมธา + วิ) (อัสสัถิตัทธิต)
ปัญญา ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เมธาวิ (ผู้มีปัญญา)
วิเสเสน เมธาวิติ เมธิโย (เมธาวิ + อีย) (วิเสสศัพท์)
ผู้มีปัญญา โดยเฉพาะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเมธิย (ผู้มีปัญญากว่า)
๖. นิบาต+ปัจจัย เช่น ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิม (ปจฺฉา + อิม) (สังสฺฐจาทิอเนกัตถิต)
อ.ผู้เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ปจฺฉิม (ผู้เกิดในภายหลัง)

ศัพท์ว่าโดยประเภทใหญ่ ๆ มี ๓ ประเภท คือ

(๑) สามัญญวุตติศัพท์ คือศัพท์ต่างๆ ไป แบ่งออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑.๑ อปัจจัตถิต ศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับโคตร ตระกูล เหล่ากอ บุตร มีปัจจัย ๙ ตัว คือ ณ, ฌายน, ฌาน, ฌย, ฌิ, ฌิก, ฌย, ฌว และ เณร ปัจจัย

๑.๒ สังสฺฐจาทิอเนกัตถิต ศัพท์ที่มีอรรถสังสฺฐจ (ระคน) เป็นต้น มีปัจจัย ๑๘ ตัว คือ ฌิก, ณ, ฌย, อิม, อีย, อิก, กีย, ย, ฌย, กณ, ตา, आयิตต, ล, อาล, ก, ตต, วก, วนตุ และ มย ปัจจัย

๑.๓ วิเสสศัพท์ ศัพท์ที่ลงหลังคุณศัพท์ รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ชั้นพิเศษ และ อติวิเศษ มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตร, ตม, อิลิก, อีย และ อิกฺจ ปัจจัย

๑.๔ **อัสสัถิตัทธิต** ตัทธิตที่มี “อสุส+อตุถิ” หรือเรียกว่า “ตัทสัถิตัทธิต” มีปัจจัย ๑๒ ตัว คือ **วี, โส, อิล, ว, อาล, สี, อิก, อี, ร, วหตุ, มหตุ และ ฌ** ปัจจัย

๑.๕ **สังขยัตัทธิต** ปัจจัยที่ลงในอรรถสังขยัตัทธิตมี ๖ ตัว โดยเป็นปุณฺณสังขยา มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ม, ฌ, จ, ตย และ อี** ปัจจัย แปลว่า “ที่...” และที่เป็นอเนกัตถสังขยามีปัจจัย ๑ ตัว คือ **ก** ปัจจัย

๒) **ภาวตัทธิต** คือตัทธิตที่มี “ภาว”ศัพท์ แปลว่า “ความมี, ความเป็น” จะต้องสัมพันธ์กับบทที่มีฉัญญวิภัติเป็นที่สุดเสมอ ในภาวตัทธิตนี้ มีปัจจัย ๗ ตัว คือ **ฌ, ตต, ตา, ตตฺน, ฌ, ฌ, ฌ** และ **ก** ปัจจัย

(๓) **อพยยตัทธิต** ปัจจัยที่ลงท้ายคำนามก็มี ท้ายสังขยาก็มี รูปสำเร็จจะเป็น อพยยศัพท์ (นิบาต) ทั้งหมด จึงเรียกตัทธิตนี้ว่า **อพยยตัทธิต** มีปัจจัย ๑๐ ตัว คือ **กขตตุ, ธา, ชุณฺ, โส, ภา, ฌตฺตา, ฌ, ชุช, ชุช และ ตน** ปัจจัย

๗.๑ อปัจจตัทธิต

อปัจจตัทธิต คือตัทธิตที่เกี่ยวข้องกับโคตร ตระกูล เหล่ากอ บุตร มีวิเคราะห์ว่า **“น ปตติ น ฉิซฺชติ วัส เอเตนาติ อปัจจ”** ชื่อว่า **อปัจจ** เพราะเป็นเครื่องไม่ขาดสูญแห่งวงศ์ตระกูล ในอปัจจตัทธิตนี้ มีปัจจัย ๙ ตัว คือ **ฌ, ฌายน, ฌาน, ฌ, ฌ, ฌ, ฌ, ฌ** และ **ฌ** ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามนาม

- วิ. วสิฏฺฐสฺส อปัจจ วสิฏฺฐโ (วสิฏฺฐ + ฌ)
อ.เหล่ากอ ของนายวสิฏฺฐ ชื่อว่า วสิฏฺฐ (เหล่ากอของวสิฏฺฐ)
- วิ. กจฺจสฺส ปุตุโต กจฺจายโน, กจฺจโน (กจฺจ + ฌายน, ฌาน)
อ.บุตร ของกัจจะ ชื่อว่า กจฺจายน, กจฺจน (บุตรของกัจจะ)
- วิ. ภคินียา ปุตุโต ภาคินีโย (ภคินี + ฌายน)
อ.บุตร ของพี่สาว/น้องสาว ชื่อว่า ภาคินีโย (บุตรของพี่สาว/น้องสาว, หลาน)
- วิ. สุกุโธทสฺส อปัจจ สุกุโธนฺ (สุกุโธน + ฌ)
อ.พระราชโอรส ของพระเจ้าสุกุโธน ชื่อว่า สุกุโธน (พระราชโอรสของพระเจ้าสุกุโธน, พระนามของพระพุทธเจ้าโคดม)
- วิ. สกฺยปุตุตสฺส ปุตุโต สกฺยปุตุติโก, สกฺยปุตุติโย (สกฺยปุตุต + ฌ) (ลง ฌ ปัจจัย)
อ.ลูก ของศากยบุตร ชื่อว่า สกฺยปุตุติก, สกฺยปุตุติโย (ลูกของศากยบุตร) (แปลง ก เป็น ย)
- วิ. อทิตฺติยา ปุตุโต อาทิจฺโจ (อทิตติ + ฌ) (วุทธิ อ เป็น อา)
อ.ลูก ของอทิตติเทพธิดา ชื่อว่า อาทิจฺจ (ลูกของอทิตติเทพธิดา, พระอาทิตย์)

- วิ. อุปคฺคฺส อุปจจํ โอปคโว (อุปคฺ + ฌว)
 อ. เหล่ากอ ของอุปคฺ ชื่อว่า โอปคว (เหล่ากอของอุปคฺ)
- วิ. สมณฺสฺส อุปจจํ สามเณโร (สมณ + เณร) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
 อ. เหล่ากอ ของพระสมณะ ชื่อว่า สามเณร (เหล่ากอของพระสมณะ, สามเณร)

๗.๒ สังสฺกฺฐาฑิอเนกัตถตฺทฑิธิ

สังสฺกฺฐาฑิอเนกัตถตฺทฑิธิ คือตฺทฑิธิที่มีอรรธมมากมีอรรธสังสฺกฺฐะ (ระคน) เป็นต้น มีปัจจย ๑๘ ตัว คือ ฌิก, ฌ, ฌะยฺย, อิม, อีย, อิก, กีย, ย, ฌย, กฌ, ตา, อายิตตฺต, ล, อาลฺ, ก, ตฺตก, วนฺตฺ และ มย ปัจจย รูปสำเร็จเป็นนามนามกิมิ เป็นคุณนามกิมิ

- วิ. ติลน สํสฺกฺจํ เตลิกํ, โภชนํ (ติล + ฌิก) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ)
 ระคนแล้ว ด้วยงา ชื่อว่า เตลิก, ได้แก่อาหาร (ผสมด้วยงา)
- วิ. นาวาย ตรตีติ นาวิกอ (นาวา + ฌิก)
 ย่อมข้าม ด้วยเรือ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นาวิก (ผู้ข้ามด้วยเรือ)
- วิ. สกฺกฺเณน จรตีติ สากฺกฺโก (สกฺกฺ + ฌิก) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
 ย่อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สากฺกิก (ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน)
- วิ. ฌมฺเมน จรตี ปวตฺตตีติ ฌมฺมิโก (ฌมฺ + ฌิก)
 ย่อมเป็นไป ด้วยธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฌมฺมิก (ผู้เป็นไปด้วยธรรม)
- วิ. วินยฺมธิตเตติ เวณฺยิกอ (วินย + ฌิก) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ)
 ย่อมสวด ซึ่งพระวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เวณฺยิก (ผู้สวดพระวินัย, ผู้ชำนานูพระวินัย)
- วิ. วินยํ อเวจฺจารีเตติ เวณฺยิกอ (วินย + ฌิก) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ)
 พิจารณาแล้ว ซึ่งพระวินัย ย่อมสวด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เวณฺยิก (ผู้สวดพระวินัย, ผู้ชำนานูพระวินัย)
- วิ. สุตฺตฺนฺตํ อธิเตติ สุตฺตฺนฺตฺติโก (สุตฺตฺนฺต + ฌิก)
 ย่อมสวด ซึ่งพระสูตร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุตฺตฺนฺตฺติก (ผู้สวดพระสูตร, ผู้ชำนานูพระสูตร)
- วิ. สุตฺตฺนฺตํ อเวจฺจารีเตติ สุตฺตฺนฺตฺติโก (สุตฺตฺนฺต + ฌิก)
 พิจารณาแล้ว ซึ่งพระสูตร ย่อมสวด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุตฺตฺนฺตฺติก (ผู้สวดพระสูตร, ผู้ชำนานูพระสูตร)
- วิ. อภิรฺมฺมํ อธิเตติ อภิรฺมฺมิกอ (อภิรฺมฺม + ฌิก) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
 ย่อมสวด ซึ่งพระอภิธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อภิรฺมฺมิก (ผู้สวดพระอภิธรรม, ผู้ชำนานูพระอภิธรรม)

- วิ. อภิธมฺม อเวจจาตีเตติ **อาภิธมฺมิโก** (อภิธมฺม + ฦก) (วฺทธิ อ เป็น อา)
พิจารณาแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ย่อมสวด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาภิธมฺมิก (ผู้สวดพระอภิธรรม, ผู้ชำนาญพระอภิธรรม)
- วิ. กาเยน กโต ปโยโค **กายิก** (กาย + ฦก)
อ.ความพยายาม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่า กายิก (ผู้พยายามทางกาย)
- วิ. กาเยน กตํ กมฺมํ **กายิกํ** (กาย + ฦก)
อ.กรรม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่า กายิก (กรรมที่ทำทางกาย, กายกรรม)
- วิ. วจสา กตํ กมฺมํ **วจาสิกํ** (วจ + ฦก) (วฺทธิ อ เป็น อา, ลง สฺ อาคม)
อ.กรรม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยวาจา ชื่อว่า วจาสิก (กรรมที่ทำทางวาจา, วจกรรม)
- วิ. มนสา กตํ กมฺมํ **มานสิกํ** (มน + ฦก) (วฺทธิ อ เป็น อา, ลง สฺ อาคม)
อ.กรรม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยใจ ชื่อว่า มานสิก (กรรมที่ทำทางใจ, มโนกรรม)
- วิ. สรีเร สนฺนิธานา เวทนา **สารีริก** (สรีร + ฦก + อา) (สนฺนิธานตฺถ = อรรถนัยเนื่อง)
อ.เวทนา อันนัยเนื่อง ในสรีระ ชื่อว่า สารีริก, ได้แก่เวทนา (อันนัยเนื่องในสรีระ)
- วิ. สรีเร สนฺนิธานํ ทุกฺขํ **สารีริกํ** (สรีร + ฦก) (วฺทธิ อ เป็น อา)
อ.ทุกข์ อันนัยเนื่อง ในสรีระ ชื่อว่า สารีริก, ได้แก่ทุกข์ (อันนัยเนื่องในร่างกาย)
- วิ. มนสิ สนฺนิธานา เวทนา **มานสิกา** (มน + ฦก + อา) (วฺทธิ อ เป็น อา, ลง สฺ อาคม)
อ.เวทนา อันนัยเนื่อง ในใจ ชื่อว่า มานสิกา, ได้แก่เวทนา (อันนัยเนื่องในใจ)
- วิ. มนสิ สนฺนิธานํ ทุกฺขํ **มานสิกํ** (มน + ฦก) (วฺทธิ อ เป็น อา, ลง สฺ อาคม)
อ.ทุกข์ อันนัยเนื่อง ในใจ ชื่อว่า มานสิก, ได้แก่ทุกข์ (อันนัยเนื่องในใจ)
- วิ. ทฺวารे นียุตโต **ทวาริก** (ทฺวาร + ฦก) (ลง โออาคม) (นียุตตฺถ = อรรถประกอบ)
ประกอบแล้ว ที่ประตู ชื่อว่า ทวาริก (ผู้เฝ้าประตู)
- วิ. ฆณฺฑาคารे นียุตโต **ฆณฺฑาคาริก** (ฆณฺฑาคาร + ฦก)
ประกอบแล้ว ในเรือนคั้ง ชื่อว่า ฆณฺฑาคาริก (ผู้เฝ้าเรือนคั้ง, ขุนคั้ง)
- วิ. นครे นียุตโต **นาคริก** (นคร + ฦก) (วฺทธิ อ เป็น อา)
ประกอบแล้ว ในเมือง ชื่อว่า นาคริก (ผู้รักษานคร)
- วิ. อาทิกมฺเม นียุตโต **อาทิกมฺมิโก** (อาทิกมฺม + ฦก)
ประกอบแล้ว ในกรรมเบื้องต้น ชื่อว่า อาทิกมฺมิก (ผู้ทำกรรมเบื้องต้น)
- วิ. เจตสิ นียุตตา **เจตสิกา** (เจต + ฦก) (ลง สฺ อาคม)
ประกอบแล้ว ในใจ ชื่อว่า เจตสิกา (ประกอบในใจ)
- วิ. วิณา อสฺส สิปปนฺติ **เวณิก** (วิณา + ฦก) (วฺทธิ อี เป็น เอ) (สิปปนฺตฺถ = อรรถศิลปะ)
อ.การดีดพิณ เป็นศิลปะ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เวณิก (ผู้มีการดีดพิณ เป็นศิลปะ)

- วิ. เตลฺลํ อสฺส ภณฺทหนฺติ **เตลฺลิก** (เตล + ฦก) (ภณฺทตฺถ = อรรถสฺนคํ)
 อ.น้ำมัน เป็นสฺนคํ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เตลลิก (ผู้มีน้ำมันเป็นสฺนคํ)
- วิ. อฺรพฺภํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **โอรพฺภิก** (อฺรพฺภ + ฦก) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ) (ชีวฺกตฺถ = อรรถคฺืออาชีพ)
 ฆ่าแล้ว ซึ่งแกะ ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โอรพภิก (ผู้ฆ่าแกะเลี้ยงชีพ)
- วิ. มคฺคํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **มาคฺคิก** (มค + ฦก) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, ลง วฺอาคฺม)
 ฆ่าแล้ว ซึ่งเนื้อ ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มาคคิก (ผู้ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีพ)
- วิ. สฺกฺกรํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **สฺกฺกริก** (สฺกฺกร + ฦก)
 ฆ่าแล้ว ซึ่งสฺกฺกร ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สฺกกริก (ผู้ฆ่าสฺกกรเลี้ยงชีพ)
- วิ. สกฺกฺณํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **สากฺกฺณิก** (สกฺกฺณ + ฦก) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
 ฆ่าแล้ว ซึ่งนก ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สากฺกณิก (ผู้ฆ่านกเลี้ยงชีพ, พรานนก)
- วิ. มจฺจํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **มจฺจิก** (มจฺจ + ฦก)
 ฆ่าแล้ว ซึ่งปลา ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มจจิก (ผู้ฆ่าปลาเลี้ยงชีพ)
- วิ. ชาเลน หนฺตฺติติ **ชาลิก** (ชาล + ฦก)
 ย่อมฆ่า ด้วยตาข่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชาลิก (ผู้ฆ่าด้วยตาข่าย)
- วิ. พพิเสน หนฺตฺติติ **พพิสิลิก** (พพิส + ฦก) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
 ย่อมฆ่า ด้วยเบ็ด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พพิสิลิก (ผู้ฆ่าด้วยเบ็ด, พรานเบ็ด)
- วิ. จาปํ อสฺส อาวฺโรตฺติ **จาปิก** (จาป + ฦก)
 อ.ธนู เป็นอาวุธ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จापิก (ผู้มีธนูเป็นอาวุธ)
- วิ. เสมฺโห อสฺส อาพาโรตฺติ **เสมฺหิก** (เสมฺห + ฦก)
 อ.เสลด เป็นอาพาธ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เสมหิก (ผู้มีโรคเสลด)
- วิ. พุทฺเต ปสนฺโน **พุทฺธิก** (พุทฺธ + ฦก)
 เลื่อมใสแล้ว ในพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธิก (ผู้เลื่อมใสในพระพุทฺธเจ้า)
- วิ. ฐมฺเม ปสนฺโน **ฐมฺมิก** (ฐมฺม + ฦก)
 เลื่อมใสแล้ว ในพระธรรม ชื่อว่า ฐมฺมิก (ผู้เลื่อมใสในพระธรรม)
- วิ. สํฆे ปสนฺโน **สํฆิก** (สํฆ + ฦก)
 เลื่อมใสแล้ว ในพระสงฆ์ ชื่อว่า สํฆิก (ผู้เลื่อมใสในพระสงฆ์)
- วิ. พุทฺธสฺส สนฺตโก **พุทฺธิก** (พุทฺธ + ฦก)
 อ.สมบัตติ ของพระพุทฺธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธิก (สมบัตติของพระพุทฺธเจ้า)
- วิ. ฐมฺมสฺส สนฺตโก **ฐมฺมิก** (ฐมฺม + ฦก)
 อ.สมบัตติ ของพระธรรม ชื่อว่า ฐมฺมิก (สมบัตติของพระธรรม)
- วิ. สํฆสฺส สนฺตโก **สํฆิก** วิหาโร, **สํฆิกา** ภูมि, **สํฆิกํ** จิวํ (สํฆ + ฦก)
 อ.สมบัตติ ของพระสงฆ์ ชื่อว่า สํฆิก (สมบัตติของพระสงฆ์)

- วิ. ปุคฺคสฺส สนฺตํ **ปุคฺคสิก**, จีวร (ปุคฺค + ณิก)
 อ.จีวร อันเป็นสมบัติ ของบุคคล ชื่อว่า ปุคฺคสิก (อันเป็นสมบัติของบุคคล)
- วิ. สนฺทิฏฺฐมรหตีติ **สนฺทิฏฺฐิโก** (สนฺทิฏฺฐ + ณิก)
 ย่อมควร ซึ่งการเห็นเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สนฺทิฏฺฐิก (อันควรซึ่งการเห็นเอง)
- วิ. “เอหิ ปสฺสา”ติ อิมํ วิธึ อรหตีติ **เอหิปสฺสิโก** (เอหิปสฺส + ณิก)
 ย่อมควร ซึ่งวิธีนี้ว่า อ.ท่าน จงมา จงดู ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอหิปสฺสิก (อันควรซึ่งวิธีว่า จงมาและจงดู)
- วิ. ปัสฺสกูลชาเรณ ปัสฺสกูลํ, ตํ สีลมสฺสาติ **ปัสฺสกุสิโก**, ภิกฺขุ (ปัสฺสกูล + ณิก) (สีลตถ = อรรถปกติ)
 อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล ชื่อว่า ปัสฺสกูล, อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลนั้น เป็นปกติ ของภิกษุผู้มีมืออยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปัสฺสกุสิก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ)
- วิ. ติจีวรํ สีลมสฺสาติ **เตจิวริโก**, ภิกฺขุ (ติจีวร + ณิก) (วุทธิ อี เป็น เอ)
 อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวร เป็นปกติ ของภิกษุผู้มีมืออยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เตจิวริก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวรเป็นปกติ)
- วิ. เอกาสนเณ โภชนสีโล **เอกาสนิโก**, ภิกฺขุ (เอกาสน + ณิก)
 อ.ผู้มีการฉัน-บนอาสนะเดียว-เป็นปกติ ชื่อว่า เอกาสนิก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีการฉันบนอาสนะเดียว เป็นปกติ, ผู้ฉันมือเดียว)
- วิ. รุกฺขมฺมุเล วสนสีโล **รุกฺขมฺมุสิโก**, ภิกฺขุ (รุกฺขมฺมูล + ณิก)
 อ.ผู้มีการอยู่ที่โคนแห่งต้นไม้-เป็นปกติ ชื่อว่า รุกฺขมฺมุสิก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีการอยู่ที่โคนต้นไม้ เป็นปกติ)
- วิ. อरणฺเณ วสนสีโล **อารณฺณิโก**, ภิกฺขุ (อารณฺณ + ณิก) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ผู้มีการอยู่ในป่า-เป็นปกติ ชื่อว่า อารณฺณิก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีการอยู่ในป่าเป็นปกติ)
- วิ. สฺสาเน วสนสีโล **โสสานิโก**, ภิกฺขุ (สฺसान + ณิก) (วุทธิ อุ เป็น โอ)
 อ.ผู้มีการอยู่ในป่าช้า-เป็นปกติ ชื่อว่า โสสานิก, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ)
- วิ. อปายเณ ชาโต **อปายิโก** (อปาย + ณิก) (วุทธิ อ เป็น อา) (ชาตตถ = อรรถคือเกิด)
 ผู้เกิดแล้ว ในอบายภูมิ ชื่อว่า อปายิก (ผู้เกิดในอบายภูมิ)
- วิ. นิริเย ชาโต **นิริยิโก** (นิริย + ณิก) (วุทธิ อี เป็น เอ)
 ผู้เกิดแล้ว ในนรก ชื่อว่า นิริยิก (ผู้เกิดในนรก, สัตว์นรก)
- วิ. ราชคเห ชาโต **ราชคหิโก**, ชโน (ราชคห + ณิก)
 อ.ชน ผู้เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อว่า ราชคหิก (ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์)
- วิ. ราชคเห วสติติ **ราชคหิโก**, ชโน (ราชคห + ณิก)
 อ.ชน ย่อมอยู่ในเมืองราชคฤห์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ราชคหิก (ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์)

- วิ. มคเชสุ ชาโต **มาคธิโก, มาคธิกา, มาคธิกั** (มคธ + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
ผู้เกิดแล้ว ในแคว้นมคธ ท. ชื่อว่า มาคธิก, มาคธิกา, มาคธิก (ผู้เกิดในแคว้นมคธ)
- วิ. มคเชสุ วสตีติ **มาคธิโก, มาคธิกา, มาคธิกั** (มคธ + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
ย่อมอยู่ในแคว้นมคธ ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มาคธิก, มาคธิกา, มาคธิก (ผู้อยู่ในแคว้นมคธ)
- วิ. โลเก วิทิตโต **โลกิโก** (โลก + ฦก)
ผู้ปรากฏแล้ว ในโลก ชื่อว่า โลกิก (ผู้ปรากฏในโลก)
- วิ. โลกาย สวัตตตตีติปิ **โลกิโก** (โลก + ฦก)
ย่อมเป็นไป เพื่อโลก แม้เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โลกิก (ผู้เป็นไปเพื่อโลก)
- วิ. อสงฺขาโรเยว **อสงฺขาริกั** (อสงฺขาร + ฦก) (สกตฺถ = อรรถของตนเอง, มีความหมายเท่าเดิม)
อ.อสังขารนั้นเกี่ยว ชื่อว่า อสงฺขาริก (อสังขาริก)
- วิ. สสงฺขาโรเยว **สสงฺขาริกั** (สสงฺขาร + ฦก)
อ.สสังขารนั้นเกี่ยว ชื่อว่า สสงฺขาริก (สสังขาริก)
- วิ. นามเมว **นามิกั** (นาม + ฦก)
อ.ชื่อนั้นเกี่ยว ชื่อว่า นามิก (ชื่อ, นาม)
- วิ. อาขยาดเมว **อาขยาดิกั** (อาขยาด + ฦก)
อ.อาขยาดนั้นเกี่ยว ชื่อว่า อาขยาดิก (อาขยาด)
- วิ. อุปสคฺคเมว **โอปสคฺคิกั** (อุปสคฺค + ฦก) (วุทธิ อฺ เป็น โอ)
อ.อุปสคฺคนั้นเกี่ยว ชื่อว่า โอปสคฺคิก (อุปสคฺค)
- วิ. นิปาตเมว **เนปาดิกั** (นิปาต + ฦก) (วุทธิ อี เป็น เอ)
อ.นิปาตนั้นเกี่ยว ชื่อว่า เนปาดิก (นิปาต)
- วิ. จตุมหาราเช ภตฺติ เอเตสนฺติ **จตุมหาราชิกา** (จตุมหาราช + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
อ.ความภักดี ในท้าวมหาราช ๔ พระองค์ ของเทวดา ท.เหล่านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น
ชื่อว่า จตุมหาราชิกา (ผู้มีความภักดีในท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์)
- วิ. กสฺวาเน รตฺตํ **กาสาวั, วตฺถั** (กสฺวา + ฦ) (วุทธิ อ เป็น อา)
อ.ผ้า อันถูกย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่า กาสาว (อันถูกย้อมด้วยน้ำฝาด, ผ้ากาสาวพัสตร์)
- วิ. กสฺวาเน รตฺตํ **กาสายั, วตฺถั** (กสฺวา + ฦ) (วุทธิ อ เป็น อา)
อ.ผ้า อันถูกย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่า กาสาย (อันถูกย้อมด้วยน้ำฝาด, ผ้ากาสาวพัสตร์)
- วิ. มิตฺเต ภาวา **เมตฺตา, เมตฺตี** วา (มิตฺต + ฦ + อา, อี) (วุทธิ อี เป็น เอ)
อ.ความรักอันเป็นอยู่(อันเกิด) ในมิตร ชื่อว่า เมตฺตา, เมตฺตี (ความรักที่เกิดในมิตร)
- วิ. ปาวุเส ชาโต **ปาวุโส** เมโฆ, **ปาวุสา** รตฺติ, **ปาวุสั** อพฺภั (ปาวุส + ฦ) (ชาตาทิอตฺถ)
อ.เมฆ เกิดแล้ว ในฤดูฝน ชื่อว่า ปาวุส (เกิดในฤดูฝน)

- วิ. สรเท ชาโต สารโท มาโส, สารทา รตติ, สารทํ ปุบุผิ (สรท + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.เดือน เกิดแล้ว ในฤดูอับลม ชื่อว่า สารท (เกิดในฤดูอับลม)
- วิ. สลิเร ชาโต สลิโร (สลิร + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูใบไม้ผลิ ชื่อว่า สลิร. (เกิดในฤดูใบไม้ผลิ)
- วิ. เหมนุเต ชาโต เหมนุโต (เหมนุต + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูหนาว ชื่อว่า เหมนุต (เกิดในฤดูหนาว)
- วิ. วสนุเต ชาโต วสนุโต (วสนุต + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูฝน ชื่อว่า วสนุต (เกิดในฤดูฝน)
- วิ. คิมเห ชาโต คิมโห (คิมห + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูร้อน ชื่อว่า คิมห (เกิดในฤดูร้อน)
- วิ. ราชคเห ชาโต ราชคโห (ราชคห + ณ)
 เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อว่า ราชคห (ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์)
- วิ. ราชคหา อาคโต ราชคโห (ราชคห + ณ)
 มาแล้ว จากเมืองราชคฤห์ ชื่อว่า ราชคห (ผู้มาจากเมืองราชคฤห์)
- วิ. ราชคโห อสสุ นิวาโสติ ราชคโห (ราชคห + ณ)
 อ.เมืองราชคฤห์ เป็นที่อยู่ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ราชคห (ผู้มีเมืองราชคฤห์ เป็นที่อยู่)
- วิ. ราชคหสสุ อิสฺสโรติ ราชคโห, ราชคโโก วา (ราชคห + ณ) (ลง กุ อาคม)
 ผู้เป็นใหญ่ แห่งเมืองราชคฤห์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ราชคห, ราชคหก (ผู้เป็นใหญ่แห่ง เมืองราชคฤห์)
- วิ. นครเว วสตีติ นาคโร, นาคโรโก วา (นคร + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา) (ลง กุ อาคม)
 ย่อมอยู่ในเมือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นาคร หรือชื่อว่า นาครก (ผู้อยู่ในเมือง, ชาวเมือง)
- วิ. ชนปเท วสตีติ ชานปโท (ชนปท + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 ย่อมอยู่ในชนบท เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชานปท (ผู้อยู่ในชนบท)
- วิ. มคเรสุ ชาโต มาคโร (มคธ + ณ) (วุทธิ) (ชื่อชนบททั้ง ๑๖ แคว้น ใช้เป็นพหูวนะเท่านั้น)
 เกิดแล้ว ในแคว้นมคธ ท. ชื่อว่า มคธ (ผู้เกิดในแคว้นมคธ)
- วิ. มคเรหิ อาคโต มาคโร (มคธ + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 มาแล้ว จากแคว้นมคธ ท. ชื่อว่า มคธ (ผู้มาจากแคว้นมคธ)
- วิ. มคธา อสสุ นิวาโสติ มาคโร (มคธ + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.แคว้นมคธ ท. เป็นที่อยู่ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มคธ (ผู้มีแคว้นมคธ เป็นที่อยู่)

- วิ. มคธานํ อีสฺสโรติ **มาคธ**, **มาคธโก** วา (มคธ + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา) (ลง กุ อาคม)
 ผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้น ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาคธ หรือชื่อว่า มาคธก (ผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้นมคธ)
- วิ. กตติกาย ปุณฺณจฺนทฺยุตฺตาย ยุตฺโต มาโส **กตฺติโก** (กตติกา + ณ) (นฺกขตฺตโยค = ดาว)
 อ.เดือน อันประกอบด้วยดาวลูกไก่ อันประกอบด้วยพระจันทร์เต็มดวง ชื่อว่า กตติก
 (เดือน ๑๒)
- วิ. มคฺสิเรน จฺนทฺยุตฺเตน นฺกขตฺเตน ยุตฺโต มาโส **มาคฺสิโร** (มคฺสิร + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
 อ.เดือน อันประกอบด้วยดาวหั่วเหนือ อันประกอบด้วยพระจันทร์เต็มดวง ชื่อว่า มาคฺสิร
 (เดือนอ้าย)
- วิ. มุสฺเสน ยุตฺโต มาโส **มุสฺโส** (มุสฺส + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวสมอสำเภา ชื่อว่า มุสฺส (เดือนยี่)
- วิ. มชฺมาย ยุตฺโต มาโส **มาชฺ** (มชฺมา + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวงูตัวผู้ ชื่อว่า มาช (เดือน ๓)
- วิ. ผคฺคฺนินฺยา ยุตฺโต มาโส **ผคฺคฺโน** (ผคฺคฺนี + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวงูตัวเมีย ชื่อว่า ผคฺคฺน (เดือน ๔)
- วิ. จิตฺตํ ยุตฺโต มาโส **จิตฺโต** (จิตฺตา + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวจระเข้ ชื่อว่า จิตฺต (เดือน ๕)
- วิ. วิสาขาย ยุตฺโต มาโส **เวสาข** (วิสาข + ณ) (วृทธิ อิ เป็น เอ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวคันฉัตร ชื่อว่า เวสาข (เดือน ๖)
- วิ. เชฏฺฏจาย ยุตฺโต มาโส **เชฏฺฏจ** (เชฏฺฏจา + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวช้างใหญ่ ชื่อว่า เชฏฺฏจ (เดือน ๗)
- วิ. อุตฺตราสาพฺพหฺวย ยุตฺโต มาโส **อาสาพฺพโห**, **อาสาพฺพหิ** วา (อาสาพฺพหา + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวอาสาพฺพหะเหนือ ชื่อว่า อาสาพฺพห, อาสาพฺพหิ บ้าง (เดือน ๘)
- วิ. สวณฺเณน ยุตฺโต มาโส **สวณฺ** **สวณฺ** (สวณ + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวหลักชัย ชื่อว่า สวณ, สวณฺ (เดือน ๙)
- วิ. ภทฺทเทน ยุตฺโต มาโส **ภทฺโท** (ภทฺท + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวเนื้อทราย ชื่อว่า ภทฺท (เดือน ๑๐)
- วิ. อสฺสยฺเชน ยุตฺโต มาโส **อสฺสยฺช** (อสฺสยฺช + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวม้า ชื่อว่า อสฺสยฺช (เดือน ๑๑)
- วิ. วเนน ชาตํ **วานะยฺย**, **ปุปฺผ** (วณ + ณะยฺย) (วृทธิ อ เป็น อา)
 เกิดแล้ว ในป่า ชื่อว่า วานะยฺย, ไม้แตกดอกไม้ (ที่เกิดในป่า)
- วิ. ปถสฺส หิตํ **ปาถะยฺย** (ปถ + ณะยฺย) (วृทธิ อ เป็น อา)
 เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่หนทาง ชื่อว่า ปาถะยฺย (เสบียงเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การเดินทาง)

- วิ. สปัตติสฺส หิตํ **สัปเตยฺยํ**, ฐนฺ (สปัตติ + เณยฺย) (วุทธิ อ เป็น อา)
เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่เจ้าของ ชื่อว่า สัปเตยฺย, ได้แก่ทรัพย์ (ทรัพย์สมบัติเป็นประโยชน์
เกื้อกูลแก่เจ้าของ)
- วิ. ปทีปสฺส หิตํ **ปทีเปยฺยํ**, เตลฺ (ปทีป + เณยฺย)
เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ประทีป ชื่อว่า ปทีเปยฺย, ได้แก่น้ำมัน (เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ประทีป)
- วิ. ทกฺขิณฺมรหตีติ **ทกฺขิเณยฺโย** (ทกฺขิณา + เณยฺย)
ย่อมควร ซึ่งทกฺขิณา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทกฺขิเณยฺย (ผู้ควรซึ่งทกฺขิณา)
- วิ. ปจฺฉา ชาโต **ปจฺฉิม** (ปจฺฉา + อิม)
เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ปจฺฉิม (ผู้เกิดในภายหลัง)
- วิ. ปจฺฉา ชาตา **ปจฺฉิมา**, ชนตา (ปจฺฉา + อิม)
เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ปจฺฉิมา, ได้แก่หมู่มชน (ผู้เกิดในภายหลัง)
- วิ. ปจฺฉา ชาตํ **ปจฺฉิมํ**, จิตฺตํ (ปจฺฉา + อิม)
เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ปจฺฉิม, ได้แก่จิต (ดวงที่เกิดในภายหลัง)
- วิ. อนฺเต ชาโต **อนฺติโม**, **อนฺติมา**, **อนฺติมํ** (อนฺต + อิม)
เกิดแล้ว ในที่สุด ชื่อว่า อนฺติม, อนฺติมา, อนฺติม (ผู้เกิดในสุดท้าย)
- วิ. มชฺเฌ ชาโต **มชฺฉิม** (มชฺฉ + อิม)
เกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อว่า มชฺฉิม (ผู้เกิดในท่ามกลาง)
- วิ. ปุเร ชาโต **ปุริม** (ปุร + อิม)
เกิดแล้ว ในกาลก่อน ชื่อว่า ปุริม (ผู้เกิดในกาลก่อน)
- วิ. มนุสฺสชาติยา ชาโต **มนุสฺสชาติโย** (มนุสฺสชาติ + อีย) (ปฺรฺลิงค์)
เกิดแล้ว ในชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสชาติย (ผู้เกิดในชาติมนุษย์)
- วิ. มนุสฺสชาติยา ชาตา **มนุสฺสชาติยา** (มนุสฺสชาติ + อีย + อา) (อิติลึงค์)
เกิดแล้ว ในชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสชาติยา (ผู้เกิดในชาติมนุษย์)
- วิ. มนุสฺสชาติยา ชาตํ **มนุสฺสชาติยํ** (มนุสฺสชาติ + อีย) (นปฺรฺลิงค์)
เกิดแล้ว ในชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสชาติย (ผู้เกิดในชาติมนุษย์)
- วิ. โลเก ชาโต **โลกิโย** (โลก + อีย)
เกิดแล้ว ในโลก ชื่อว่า โลกิย (ผู้เกิดในโลก)
- วิ. อนฺเต นิยฺตุโต **อนฺติโม**, **อนฺติโย**, **อนฺติโก** (อนฺต + อิม, อีย, อิก)
ประกอบแล้ว ในที่สุด ชื่อว่า อนฺติม, อนฺติย, อนฺติก (ผู้ประกอบในที่สุด)
- วิ. กปฺโป อสฺส อตฺถิติ **กปฺปิโย** (กปฺป + อีย)
อ.การกระทำสมควรแห่งภิกษุ แห่งโอรานั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กปฺปิย (โอรหฺรอันทำ
สมควรแห่งภิกษุ)

- วิ. โพรธิสฺส ปกุเข ภวา **โพรธิปกุขิยา**, ฐมา (โพรธิ + ปกุข + อีย)
 อ.ธรรม ท. อันมีอยู่ในฝักฝ่าย แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ ชื่อว่า โพรธิปกุขิย, ได้แก่ธรรม
 ทั้งหมด (อันมีในฝักฝ่ายแห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้)
- วิ. ปญจจคฺเค ภวา **ปญจจคฺคิยา**, ภิกฺขุ (ปญจจคฺค + อีย)
 อ.ภิกษุ ท. ผู้มีอยู่ในพวกห้า ชื่อว่า ปญจจคฺคิย (ภิกษุผู้มีอยู่ในพวกห้ารูป)
- วิ. ฉพฺพคฺเค ภวา **ฉพฺพคฺคิยา**, ภิกฺขุ (ฉพฺพคฺค + อีย)
 อ.ภิกษุ ท. ผู้มีอยู่ในพวกหก ชื่อว่า ฉพฺพคฺคิย (ภิกษุผู้มีอยู่ในพวกหกรูป)
- วิ. ปาทานํ หิตํ **ปชฺช**, เตลฺลํ (ปาท + ย)
 เกื้อกูล แก่เท่า ท. ชื่อว่า ปชฺช, ได้แก่น้ำมัน (เกื้อกูลแก่เท่า)
- วิ. ปาทํ อรหตีติ **ปชฺช**, คาถา (ปาท + ย)
 ย่อมควร ซึ่งบาท เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปชฺช, ได้แก่คาถา (คาถาอันสมควรซึ่งบาท)
- วิ. คาเม ภโว **คฺมฺโม** (คาม + ย)
 อ.ความประพฤดิอันมีอยู่ในบ้าน ชื่อว่า คฺมฺม (อันมีอยู่ในบ้าน)
- วิ. ถนโต ชาตํ **ถณฺณ** (ถน + ย)
 (อ.น้ำนม) อันเกิดขึ้น จากเต้า ชื่อว่า ถณฺณ (น้ำนมอันเกิดขึ้นจากเต้านม)
- วิ. ธนาย สํวตตตีติ **ธณฺณ** (ธน + ย)
 ย่อมเป็นไป เพื่อทรัพย์ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ธณฺณ (เป็นไปเพื่อทรัพย์)
- วิ. สมณานํ หิตา **สามณฺญา**, ชนา (สมณ + ญย) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ชน ท. ผู้เกื้อกูล แก่พระสมณะ ท. ชื่อว่า สามณฺณ (ผู้เกื้อกูลแก่พระสมณะ)
- วิ. มนุสฺसानํ สมฺมโห **มานุสฺสโก** (มนุสฺส + กณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.หมู่ ของมนุษย์ ท. ชื่อว่า มานุสฺสก (หมู่ของมนุษย์)
- วิ. มนุสฺसानํ สมฺมโห **มานุสฺโส** (มนุสฺส + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.หมู่ ของมนุษย์ ท. ชื่อว่า มานุสฺส (หมู่ของมนุษย์)
- วิ. อฏฺฐจฺจนํ สมฺมโห **อฏฺฐจโก** (อฏฺฐ + กณ)
 อ.หมู่ แห่งแปด ท. ชื่อว่า อฏฺฐจก (หมู่แห่งแปด)
- วิ. ทฺวิณฺณํ สมฺมโห **ทฺวย** (ทฺวิ + ณ) (แปลง อี เป็น อย)
 อ.หมู่ แห่งสอง ท. ชื่อว่า ทฺวย (หมู่แห่งสอง)
- วิ. ตินฺณณํ สมฺมโห **ตย** (ติ + ณ) (แปลง อี เป็น อย)
 อ.หมู่ แห่งสาม ท. ชื่อว่า ตย (หมู่แห่งสาม)
- วิ. ชนนานํ สมฺมโห **ชนตา** (ชน + ตา)
 อ.หมู่ แห่งชน ท. ชื่อว่า ชนตา (หมู่แห่งชน)

- วิ. สหายานัน สมุโห สหายตา (สหาย + ตา)
 อ.หมู่ แห่งสหาย ท. ชื่อว่า สหายตา (หมู่แห่งสหาย)
- วิ. นาครานัน สมุโห นาครตา (นาค + ตา)
 อ.หมู่ แห่งชาวเมือง ท. ชื่อว่า นาครตา (หมู่แห่งชาวเมือง)
- วิ. เทโวเยว เทวตา (เทว + ตา) (ลง ตา ปัจจัยในอรรถสัถยะ)
 อ.เทวดานั้นเทียว ชื่อว่า เทวตา (เทวตา)
- วิ. อุปาทานานัน หิตา อุปาทานียา (อุปาทาน + อีย) (ลง อีย ปัจจัยในอรรถ “หิต”)
 อ.ธรรม ท. อันเกื้อกูล ต่ออุปาทาน ท. ชื่อว่า อุปาทานีย (ธรรมอันเกื้อกูลต่ออุปาทาน)
- วิ. ฐโม วีย ทิสฺสตีติ ฐมายิตตตฺติ (ฐม + วีย + आयิตตต)
- ย่อมปรากฏ เพียงตั้งควันไฟ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฐมายิตตต (ปรากฏเพียงตั้งควันไฟ)
- วิ. ติมิรฺ วีย ทิสฺสตีติ ติมิรายิตตตฺติ (ติมิร + วีย + आयิตตต)
- ย่อมปรากฏ เพียงตั้งความมืด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ติมิรายิตตต (ปรากฏเพียงตั้งความมืด)
- วิ. ทุฏฺจฺ นิสฺสตีติ ทุฏฺจฺลฺ (ตุฏฺจฺ + ล) (ช้อน ล)
 อาศัยแล้ว ซึ่งวัตถุไม่ดี ชื่อว่า ทุฏฺจฺล (อาศัยวัตถุไม่ดี)
- วิ. ทุฏฺจฺ จานัน ทุฏฺจฺลฺ (ตุฏฺจฺ + ล) (ช้อน ล)
 อ.เหตุเป็นที่ตั้ง ไม่ดี ชื่อว่า ทุฏฺจฺล (เหตุเป็นที่ตั้งไม่ดี)
- วิ. เวทฺ นิสฺสตีติ เวทฺลฺ (เวท + ล) (ช้อน ล)
 อ.พระพุทฺทพจน์ อันอาศัยแล้ว ซึ่งความยินดี ชื่อว่า เวทฺล (อาศัยความยินดี)
- วิ. อภิขฺมา อสฺส ปกตีติ อภิขฺมาลฺ (อภิขฺมา + อาล)
- อ.อภิขฺมา เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อภิขฺมาล (ผู้มีอภิขฺมาเป็นปกติ)
- วิ. อภิขฺมา อสฺส พหฺลาคี อภิขฺมาลฺ (อภิขฺมา + อาล)
- อ.อภิขฺมา อันมาก ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อภิขฺมาล (ผู้มีอภิขฺมามาก)
- วิ. สีตฺ อสฺส ปกตีติ สีตาลฺ (สีต + อาล)
- อ.ความหนาว เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สีตาล (ผู้มีความหนาวเป็นปกติ)
- วิ. ทยา อสฺส ปกตีติ ทยาลฺ (ทยา + อาล)
- อ.ความกรุณา เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทยาล (ผู้มีความกรุณาเป็นปกติ)
- วิ. อภิขฺมา อสฺส ปกตีติ อภิขฺมาลฺโก, อภิขฺมาลฺกา, อภิขฺมาลฺกํ (อภิขฺมา+อาล) (ลง กุ อาคม)
- อ.อภิขฺมา เป็นปกติ ของบุคคล มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อภิขฺมาล (ผู้มีอภิขฺมาเป็นปกติ)
- วิ. อฺชฺเยว อฺชฺโก (อฺชฺ) (ลง กุ อาคม)
 อ.ผู้ตรงนั้นเทียว ชื่อว่า อฺชฺก (ผู้ตรง)
- วิ. สีลมตฺตเมว สีลมตฺตกํ (สีลมตฺต) (ลง กุ อาคม)
 อ.สักว่าศีลนั้นเทียว ชื่อว่า สีลมตฺตก (สักว่าศีล)

- วิ. หตฺถิโน อิว **หตฺถิกา** (หตฺถี + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถปฏิภาคะ - ส่วนเหมือน)
เพียงดั่ง อ.ช้าง ท. ชื่อว่า หตฺถิก (เพียงดั่งช้าง, ตุกตาช้าง) (รัสสะท่ามกลางตฺทิต)
- วิ. อสฺสา อิว **อสฺสกา** (อสฺส + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถปฏิภาคะ - ส่วนเหมือน)
เพียงดั่ง อ.ม้า ท. ชื่อว่า อสฺสก (เพียงดั่งม้า, ตุกตาม้า)
- วิ. กุจฺฉิโต ปณฺหิตโต **ปณฺหิตโก** (ปณฺหิต + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถกุจฉิตะ - น่ารังเกียจ)
อ.ปณฺหิต ผู้น่ารังเกียจ ชื่อว่า ปณฺหิตก (ปณฺหิตผู้น่ารังเกียจ)
- วิ. ภตฺติยา ชีวนฺติ **ภโฏ, ภโฏเยว ภฏโก** (ภฏ + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถสญฺญา - นามบัญญัติ)
ย่อมเป็นอยู่ ด้วยคำจ้าง ชื่อว่า ภฏ, อ.ผู้เป็นอยู่ด้วยคำจ้างนั้นเทียว ชื่อว่า ภฏก (ลูกจ้าง)
- วิ. อนุกมฺปิโต **ปฺตุโต ปฺตุตโก** (ปฺตุต + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถอนุกัมปา - นำสงสาร)
อ.บุตร ผู้ถูกสงสาร ชื่อว่า ปฺตุตก (บุตรน้อยผู้นำสงสาร)
- วิ. กิ ปริมาณมฺสฺสาติ **กิตฺตกํ** (กิ + ตฺตก) (ลง ตฺตก ปัจจัย ในอรรถปริมาณ - ประมาณ)
อ.ปริมาณ เท่าไร แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กิตฺตก (มีประมาณเท่าไร)
- วิ. ยํ ปริมาณมฺสฺสาติ **ยตฺตกํ** (ย + ตฺตก)
อ.ปริมาณ เท่าใด แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ยตฺตก (มีประมาณเท่าใด)
- วิ. ตํ ปริมาณมฺสฺสาติ **ตตฺตกํ** (ต + ตฺตก)
อ.ปริมาณ เท่านั้น แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ตตฺตก (มีประมาณเท่านั้น)
- วิ. เอตํ ปริมาณมฺสฺสาติ **เอตฺตกํ** (เอต + ตฺตก) (แปลง เอต เป็น เอ)
อ.ปริมาณ เท่านั้น แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอตฺตก (มีประมาณเท่านั้น)
- วิ. ยํ ปริมาณมฺสฺสาติ **ยาวา** (ย + วนฺตุ) (ที่ชะ อ เป็น อา)
อ.ปริมาณ เท่าใด แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ยาวนฺตุ (มีประมาณเท่าใด)
- วิ. สุวณฺเณน ปกโต **สุวณฺณมโย โสวณฺณมโย** วา, รโถ (สุวณฺณ + มย) (บุงฺลึงค์)
ถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่า สุวณฺณมย, โสวณฺณมย, ได้แก่รถ (ถูกกระทำด้วยทอง)
- วิ. สุวณฺเณน ปกตา **สุวณฺณมยา, ภาชนวิกติ** (สุวณฺณ + มย + อา) (อิตถิลึงค์)
ถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่า สุวณฺณมยา, ได้แก่ภาชนะพิเศษ (ถูกกระทำด้วยทอง)
- วิ. สุวณฺเณน ปกตํ **สุวณฺณมยํ, ภาชน** (สุวณฺณ + มย) (นบุงฺสกลึงค์)
ถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่า สุวณฺณมย, ได้แก่ภาชนะ (ถูกกระทำด้วยทอง)
- วิ. รูปีเยน ปกตํ **รूपิยมยํ** (รूपิย + มย)
ถูกกระทำแล้ว ด้วยเงิน ชื่อว่า रूपิยมย (ถูกกระทำด้วยเงิน)
- วิ. รชเตน ปกตํ **รชตมยํ** (รชต + มย)
ถูกกระทำแล้ว ด้วยเงิน ชื่อว่า รชตมย (ถูกกระทำด้วยเงิน)
- วิ. มตฺติกาย ปกตํ **มตฺติกามยํ** (มตฺติกา + มย)
ถูกกระทำแล้ว ด้วยดินเหนียว ชื่อว่า มตฺติกามย (ถูกกระทำด้วยดินเหนียว)

- วิ. อิทธิยา นิพพตต์ **อิทธิมย** (อิทธิ + มย)
 อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยฤทธิ์ ชื่อว่า อิทธิมย (อันเกิดขึ้นด้วยฤทธิ์, อันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์)
- วิ. มนโต นิพพนา **มโนมยา** (มน + มย) (แปลง อ เป็น โอ ท่ามกลางศัพท์ิต)
 สำเร็จแล้ว เพราะใจ ชื่อว่า มโนมย (อันสำเร็จเพราะใจ)
- วิ. ทานเมว **ทานมย** (ทาน + มย) (ลง มย ปัจจัยในอรรณสกัตตะ)
 อ.ทานนั้นเกี่ยว ชื่อว่า ทานมย (ทาน)
- วิ. สีลเมว **สีลมย** (สีล + มย) (ลง มย ปัจจัยในอรรณสกัตตะ)
 อ.สีลนั้นเกี่ยว ชื่อว่า สีลมย (สีล)

๗.๓ กาวตศัพท์ิต

กาวตศัพท์ิต คือ ตศัพท์ิตที่มี “กาว” ศัพท์ แปลว่า “ปวัตตินิมิต เป็นแดนเกิดความรู้และศัพท์” มีวิเคราะห์ว่า “**กาวตติ เอตสฺมา พุทฺติสฺส ทา อิติ ภาโว**” แปลว่า **ชื่อว่า กาวะ เพราะเป็นแดนเกิดของความรู้และศัพท์** (ภ + ณ) กาว ศัพท์นี้ จะต้องสัมพันธ์กับบัญญัติวิภตติเสมอ ในกาวตศัพท์ิต นี้มีปัจจัย ๗ ตัว คือ **ณฺย, ตฺต, ตา, ตฺตณ, เณฺย, ณ** และ **กณ** ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามนาม

ภาวะ มี ๕ อย่าง

(๑) **ชาติ** = ชาติกำเนิด, ชนิด เช่น ควสฺส ภาโว โคตต อ.เหตุอันเป็นมา แห่งวั
 ชื่อว่า โคตต (เหตุอันเป็นมาแห่งวั, ความเป็นแห่งวั) หมายถึง โคชาติ (ชาติ) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “โค” (วั)

(๒) **ทพฺพ** = ทัพพะ (ตัว, องค์กรรม) เช่น ทณฺทโน ภาโว ทณฺทิตต อ.เหตุอันเป็นมา แห่งผู้มีไม้เท้า ชื่อว่า ทณฺทิตต (เหตุอันเป็นมาแห่งผู้มีไม้เท้า) หมายถึง ไม้เท้า (ทัพพะ) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “ทณฺท” (ผู้มีไม้เท้า)

(๓) **คฺุณ** = คุณศัพท์ (สภาพ) เช่น นิลสฺส ภาโว นิลตต อ.เหตุอันเป็นมา แห่งผ้าสีเขียว ชื่อว่า นิลตต (เหตุอันเป็นมาแห่งผ้าสีเขียว) หมายถึง สีเขียว (คุณ) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “นึล” (ผ้าเขียว)

(๔) **กฺิริยา** = กิริยาการกระทำ (อาการ) เช่น ปาจกสฺส ภาโว ปาจกตต อ.เหตุอันเป็นมา แห่งผู้หุง ชื่อว่า ปาจกตต (เหตุอันเป็นมาแห่งผู้หุง) หมายถึง กิริยาการหุง (กิริยา) อันเป็น

เหตุให้เกิด ศัพท์ว่า ปาจโก (ผู้หุง)

(๕) **นาม** = นาม, ชื่อ เช่น เทวทตตสฺส ภาโว เทวทตตตฺตํ อเหตุอันเป็นมา แห่ง เทวทต ชื่อว่า เทวทตตตฺต (เหตุอันเป็นมาแห่งเทวทต) หมายถึง ชื่อว่า เทวทต (นาม) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “เทวทตโต” (เทวทต)

- วิ. อลสฺส ภาโว **อาลสฺยํ** (อลส + ฌย) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ชื่อว่า อาลสฺย (ความเป็นผู้เกียจคร้าน)
- วิ. อโรคฺส ภาโว **อาโรคฺยํ** (อโรค + ฌย) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค ชื่อว่า อาโรคฺย (ความเป็นผู้ไม่มีโรค)
- วิ. ทุพฺพลสฺส ภาโว **ทุพฺพลยํ** (ทุพฺพล + ฌย)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ไม่มีกำลัง ชื่อว่า ทุพฺพลย (ความเป็นผู้ไม่มีกำลัง, ทุพฺพลภาพ)
- วิ. มจฺจรสฺส ภาโว **มจฺจริยํ** (มจฺจร + ฌย) (เพราะ ย ปัจจัย ลง อิ อาคม)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ตระหนี่ ชื่อว่า มจฺจริย (ความเป็นผู้ตระหนี่)
- วิ. อีสฺสรสฺส ภาโว **อิสฺสริยํ** (อิสฺสร + ฌย) (เพราะ ย ปัจจัย ลง อิ อาคม)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่า อีสฺสริย (ความเป็นใหญ่)
- วิ. ปณฺทิตสฺส ภาโว **ปณฺทิจจํ** (ปณฺทิต + ฌย) (แปลง ตย เป็น จ, ช้อน จ)
 อ.ความเป็น แห่งบัณฑิต ชื่อว่า ปณฺทิจจ (ความเป็นบัณฑิต)
- วิ. พหุสฺสฺส ภาโว **พหุสฺสจฺจํ** (พหุสฺสฺส + ฌย) (วุทธิ อ เป็น อา, แปลง อุ ของ สฺส เป็น อ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้พหุสูตร ชื่อว่า พหุสฺสจจ (ความเป็นพหุสูตร)
- วิ. มุฏฺจสฺสฺส ภาโว **มุฏฺจสฺสจฺจํ** (มุฏฺจสฺสฺส + ฌย) (ลบอิ, แปลง ตย ป็น จ, ช้อน จ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีสติหลงลืม ชื่อว่า มุฏฺจสฺสจจ (ความเป็นผู้มีสติหลงลืม)
- วิ. กุสลสฺส ภาโว **โกสลลํ** (กุสล + ฌย) (วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง ลย เป็น ล, ช้อน ล)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ฉลาด ชื่อว่า โกสลล (ความเป็นผู้ฉลาด)
- วิ. วิปฺลสฺส ภาโว **เวปฺลลํ** (วิปฺล + ฌย) (วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง ลย เป็น ล, ช้อน ล)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้บริบูรณ์ ชื่อว่า เวปฺลล (ความเป็นผู้บริบูรณ์)
- วิ. สมานานํ ภาโว **สามณฺยํ** (สมาน + ฌย) (วุทธิ อ เป็น อา, แปลง ฌย เป็น ฌ, ช้อน ฌ)
 อ.ความเป็น แห่งสิ่งอันเหมือนกัน ท. ชื่อว่า สามณฺย (ความเป็นสิ่งเหมือนกัน) (รัสสะ อา เป็น อ)
- วิ. คิลานสฺส ภาโว **เคลณฺยํ** (คิลาน + ฌย) (วุทธิ อิ เป็น เอ, รัสสะ, แปลง ฌย เป็น ฌ, ช้อน ฌ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เป็นไข้ ชื่อว่า เคลณฺย (ความเป็นผู้เป็นไข้)
- วิ. สุทฺทสฺส ภาโว **โสทฺทชฺชํ** (สุทฺท + ฌย) (วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง ฑย เป็น ฑ, ช้อน ฑ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีใจดี ชื่อว่า โสทฺทชช (ความเป็นผู้มีใจดี)

- วิ. วิสารทสฺส ภาโว เวสสารชฺชํ (วิสารท + ฌย) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ, แปลง ทฺย เป็น ช, ช้อน ช)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้แก้ลักล้า ชื่อว่า เวสสารชฺช (ความเป็นผู้แก้ลักล้า)
- วิ. สุมฺนสฺส ภาโว โสมนสฺสํ (สุมฺน + ฌย) (วฺทฺธิ อุ เป็น โอ, ลง สฺ อากม, แปลง สฺย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีใจดี ชื่อว่า โสมนสฺส (ความเป็นผู้มีใจดี)
- วิ. ทุมฺนสฺส ภาโว โทมฺนสฺสํ (ทุมฺน + ฌย) (วฺทฺธิ อุ เป็น โอ, ลง สฺ อากม, แปลง สฺย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีใจไม่ดี ชื่อว่า โทมฺนสฺส (ความเป็นผู้มีใจไม่ดี)
- วิ. สฺวจสฺส ภาโว โสวฺจสฺสํ (สฺวจ + ฌย) (วฺทฺธิ อุ เป็น โอ, ลง สฺ อากม , แปลง สฺย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ว่าง่าย ชื่อว่า โสวฺจสฺส (ความเป็นผู้ว่าง่าย)
- วิ. ทฺวจสฺส ภาโว โทวฺจสฺสํ (ทฺวจ + ฌย) (วฺทฺธิ อุ เป็น โอ, ลง สฺ อากม, แปลง สฺย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ว่ายาก ชื่อว่า โทวฺจสฺส (ความเป็นผู้ว่ายาก)
- วิ. นิปกสฺส ภาโว เนปกกํ (นิปก + ฌย) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ, แปลง กฺย เป็น ก, ช้อน ก)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีปัญญา ชื่อว่า เนปกก (ความเป็นผู้มีปัญญา)
- วิ. ราชฺโณ ภาโว รชฺชํ (ราช + ฌย) (รฺสสอะ อา เป็น อ, แปลง ชฺย เป็น ช, ช้อน ช)
 อ.ความเป็น แห่งพระราชา ชื่อว่า รชฺช (ความเป็นพระราชา)
- วิ. สมณสฺส ภาโว สามณฺณํ (สมณ + ฌย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, แปลง ฌย เป็น ฌ, ช้อน ฌ)
 อ.ความเป็น แห่งพระสมณะ ชื่อว่า สามณฺณ (ความเป็นพระสมณะ)
- วิ. ปัสฺกุณฺณิกสฺส ภาโว ปัสฺกุณฺณิกตฺตํ (ปัสฺกุณฺณิก + ตฺต)
 อ.ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ ชื่อว่า ปัสฺกุณฺณิกตฺต (ความเป็นผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลเป็นปกติ)
- วิ. ปัสฺกุณฺณิกสฺส ภาโว ปัสฺกุณฺณิกตา (ปัสฺกุณฺณิก + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ ชื่อว่า ปัสฺกุณฺณิกตา (ความเป็นผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลเป็นปกติ)
- วิ. เตจฺฉีวริกสฺส ภาโว เตจฺฉีวริกตา (เตจฺฉีวริก + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวรเป็นปกติ ชื่อว่า เตจฺฉีวริกตา (ความเป็นผู้มีการทรงผ้าไตรจีวรเป็นปกติ)
- วิ. กตณฺณสฺส ภาโว กตณฺณตา (กตณฺณ + ตา) (เพราะตัจฉัย รฺสสอะ อุ เป็น อุ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้รู้อุปการะที่บุคคลอื่นกระทำแล้ว ชื่อว่า กตณฺณตา (ความเป็นผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้ว)
- วิ. อปฺปิจฺจนสฺส ภาโว อปฺปิจฺจนตา (อปฺปิจฺจน + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อย ชื่อว่า อปฺปิจฺจนตา (ความเป็นผู้มีความ

ปรารภนาน้อย)

- วิ. อัสสัคคตส ภาวโ อัสสัคคตา (อัสสัคค + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ไม่มีความเกี่ยวข้อง ชื่อว่า อัสสัคคตา (ความเป็นผู้ไม่มีความเกี่ยวข้อง)
- วิ. ภสฺสารามสฺส ภาวโ ภสฺสารามตา (ภสฺสาราม + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีความยินดีในการพูด ชื่อว่า ภสฺสารามตา (ความเป็นผู้ชอบพูดมาก)
- วิ. นิทฺทารามสฺส ภาวโ นิทฺทารามตา (นิทฺทาราม + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ชอบในการนอน ชื่อว่า นิทฺทารามตา (ความเป็นผู้ชอบนอนมาก)
- วิ. ลหุโน ภาวโ ลหุตา (ลหุ + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งวัตถุอันเบา ชื่อว่า ลหุตา (ความเป็นวัตถุเบา)
- วิ. ปุณฺณชฺชนสฺส ภาวโ ปุณฺณชฺชนตฺตณฺ (ปุณฺณชฺชน + ตฺตณ)
 อ.ความเป็น แห่งปุณฺณชฺชน ชื่อว่า ปุณฺณชฺชนตฺตณ (ความเป็นปุณฺณชฺชน)
- วิ. อธิปติสฺส ภาวโ อธิปเตยฺยํ (อธิปติ + เณยฺย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่า อธิปเตยฺย (ความเป็นใหญ่, ความเป็นอธิปติ)
- วิ. เถนสฺส ภาวโ เถยฺยํ (เถน + เณยฺย) (ลป น ของ เถน)
 อ.ความเป็น แห่งขโมย ชื่อว่า เถยฺย (ความเป็นขโมย)
- วิ. วีรานฺ ภาวโ กมฺมํ วา วีริยํ (วีร + ญฺย) (ลง อิ อากม)
 อ.ความเป็น หรือ อ.กรรม แห่งบุคคลผู้กล้าหาญ ท. ชื่อว่า วีริย (ความเป็นผู้กล้าหาญ, กรรมของผู้กล้าหาญ, วีริยะ)
- วิ. โสวจฺสสฺส ภาวโ โสวจฺสสฺสตา (โสวจฺสส + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ว่าง่าย ชื่อว่า โสวจฺสสฺสตา (ความเป็นผู้ว่าง่าย)
- วิ. ภิสฺสคฺคสฺส กมฺมํ เกสฺสชฺชํ (ภิสฺสคฺค + ญฺย) (วฺทฺธิ อิ เป็น เอ, ลป ค, แปลง คฺย เป็น ช, ช้อน ฑ)
 อ.กรรม แห่งหม้อ ชื่อว่า เกสฺสชฺช (กรรมแห่งหม้อ, เกสฺช, ยา)
- วิ. พฺยวาวฺฐสฺส กมฺมํ เวยฺยวาวฺจจํ (พฺยวาวฺฐ + ญฺย) (แปลง พฺ เป็น ว, ลง เอ อากม)
 อ.กรรม แห่งบุคคลผู้ชวนชวาย ชื่อว่า เวยฺยวาวฺจจ (กรรมแห่งผู้ชวนชวาย) (ภฺย เป็น ภู, ภู เป็น จจ)
- วิ. สจฺสสฺส ภาวโ สจฺเจยฺยํ (สจ + เณยฺย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, ลง เณยฺย ัจจัจ)
 อ.ความเป็น แห่งผู้หลอกลวง ชื่อว่า สจฺเจยฺย (ความเป็นผู้หลอกลวง)
- วิ. กรุณฺณเวว การุณฺณํ (กรุณฺณ + ญฺย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, แปลง ญฺย เป็น ญ, ช้อน ญ) (สกฺตตะ)
 อ.ความเอ็นดูนั้นเกี่ยว ชื่อว่า การุณฺณ (ความเอ็นดู)

- วิ. ปตตกาลเมว **ปตตกุลล** (ปตตกาล + ญ) (รัสสะ อา เป็น อ, แปลง ลย เป็น ล, ซ้อน ล)
 อ.กรรมอันมีกาลอันสมควรนั้นเที่ยว ชื่อว่า ปตตกุลล (กรรมมีกาลอันสมควรนั้นเที่ยว)
- วิ. อากาसानนุโตเยว **อากาसानญจ** (อากาसानนุ + ญ) (แปลง ตย เป็น จ, แปลง นุ เป็น นิคหิต)
 อ.อากาศอันไม่มีที่สูดนั้นเที่ยว ชื่อว่า อากาसानญจ (อากาศไม่มีที่สูด)
- วิ. กายปาคุณณเมว **กายปาคุณณตา** (กายปาคุณณ + ตา)
 อ.ความคล่องแคล่วแห่งหมู่เจตสิกนั้นเที่ยว ชื่อว่า กายปาคุณณตา (ความคล่องแคล่วแห่งหมู่เจตสิก)
- วิ. มุทฺโณ ภาโว **มทฺทว** (มุทฺ + ฌ) (แปลง อุ เป็น อา, ซ้อน ท, รัสสะ อา เป็น อ, แปลง อุ หลัง เป็น อว)
 อ.ความเป็น แห่งผู้อ่อนโยน ชื่อว่า มทฺทว (ความเป็นแห่งผู้อ่อนโยน)
- วิ. มุทฺโณ ภาโว **มุตฺตา** (มุทฺ + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งผู้อ่อนโยน ชื่อว่า มุตฺตา (ความเป็นแห่งผู้อ่อนโยน)
- วิ. ปรมานํ ภาโว **กมฺมํ วา ปารมี, ทานาทิกิริยา** (ปรม + ฌ + อี) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น หรือ อ.กรรม แห่งพระโพธิสัตว์เป็นต้น ท. ผู้ประเสริฐ ชื่อว่า ปารมี, ได้แก่ กิริยา มีการให้ทานเป็นต้น
- วิ. สมคฺคานํ ภาโว **สามคฺคี** (สมคฺค + ฌ + อี) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งชนผู้พร้อมเพรียงกัน ท. ชื่อว่า สามคฺคี (ความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน)
- วิ. รณณียสฺส ภาโว **รามณียก** (रणณีย + กณ) (ลบ ฌ, วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งสถานที่อันน่ารื่นรมย์ ชื่อว่า รามณียก (ความเป็นแห่งสถานที่อันน่ารื่นรมย์)

๗.๔ วิเสสศัพท์

วิเสสศัพท์ คือ ศัพท์ที่ลงหลังคุณศัพท์ มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตร, ตม, อสิก, อีย** และ **อฏฺจ** ปัจจัย ศัพท์ที่ลงปัจจัย ๓ ตัว คือ **ตร, อสิก** และ **อีย** ปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ชั้นวิเศษ และศัพท์ที่ลงปัจจัย ๒ ตัว คือ **ตม** และ **อฏฺจ** ปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ชั้นอติวิเศษ (ชั้นสูงสุด)

- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปโตร**, ปุริโส (ปาป + ตร) (บุ่งลิงค์)
 อ.บุรุษ ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งบุรุษ ท.เหล่านี้หนา -บุรุษนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปตร, ได้แก่ บุรุษ (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺพายो อิมายो ปापายो, อยมิมาสํ วิเสเสน ปापายติ **ปาปตรา**, อิตถิ (ปาป + ตร + อา)
 อ.หญิง ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งหญิง ท.เหล่านี้หนา -หญิงนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปตรา, ได้แก่ หญิง (ผู้เลวกว่า) (อิตถิลิงค์)
- วิ. สพฺพานิ อิมานิ ปापानิ, อทมิเมสํ วิเสเสน ปापานติ **ปาปตรํ**, กุล (ปาป + ตร) (นบุ่งสกลิงค์)
 อ.ตระกูล ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งตระกูล ท.เหล่านี้หนา -ตระกูลนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปตร, ได้แก่ ตระกูล (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ อติสเยน ปาโปติ **ปาปตโม**, ชโน (ปาป + ตม) (โตปิ อธิโก)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้แล้ว โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปตม, ได้แก่ ชน (ผู้เลวกว่าที่สุด)
- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปสิโก**, ชโน (ปาป + อสิก)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปสิก, ได้แก่ ชน (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปิโย**, ชโน (ปาป + อีย)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปิย, ได้แก่ ชน (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ อติสเยน ปาโปติ **ปาปิฏฺจ**, ชโน (ปาป + อฏฺจ)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้แล้ว โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปิฏฺจ, ได้แก่ ชน (ผู้เลวกว่าที่สุด)
- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ อติสเยน ปาโปติ **ปาปิฏฺจโตร**, ชโน (ปาป + อฏฺจ + ตร)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้แล้ว โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปาปิฏฺจตร, ได้แก่ ชน (ผู้เลวกว่าที่สุด)

- วิ. สพฺเพ อิมะ วุฑฺฒา, อยฺมิเมสํ วิเสเสน วุฑฺโฒติ **เซยฺโย** (วุฑฺฒ + อिय) (แปลง วุฑฺฒ เป็น ช)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เจริญ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เจริญ โดยเฉพาะ
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า เซยฺย (ผู้เจริญกว่า) (ลบสระหน้า, เมื่อลบสระหน้าแล้ว วิการ อี เป็น เอ)
- วิ. สพฺเพ อิมะ วุฑฺฒา, อยฺมิเมสํ อติสเยน วุฑฺโฒติ **เซฏฺโฐ** (วุฑฺฒ + อิกฺจ) (แปลง วุฑฺฒ เป็น ช)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เจริญ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เจริญ โดยยิ่ง
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า เซฏฺฐ (ผู้เจริญที่สุด) (ลบสระหน้า, เมื่อลบสระหน้าแล้ว วิการ อี เป็น เอ)
- วิ. อยฺญจ ปสฺตโถ อยฺญจ **ปสฺตโถ**, สพฺเพ อิมะ ปสฺตถา, อยฺมิเมสํ วิเสเสน ปสฺตโถติ **เสยฺโย**
 (ปสฺตถ + อिय) (แปลง ปสฺตถ เป็น ส, ลบสระหน้า, เมื่อลบสระหน้าแล้ว วิการ อี เป็น เอ)
 อ.บุคคลนี้ด้วย เป็นผู้ประเสริฐ อ.บุคคลนี้ด้วย เป็นผู้ประเสริฐ, อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง
 เป็นผู้ประเสริฐ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -บุคคลนี้ เป็นผู้ประเสริฐ โดยเฉพาะ เพราะเหตุ นั้น
 ชื่อว่า เสยฺย (ผู้ประเสริฐกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิมะ ปสฺตถา, อยฺมิเมสํ อติสเยน ปสฺตโถติ **เสฏฺโฐ** (ปสฺตถ + อิกฺจ)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -บุคคลนี้ เป็นผู้ประเสริฐ
 โดยยิ่ง เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า เสฏฺฐ (ผู้ประเสริฐที่สุด)
- วิ. อติสเยน อปฺโปติ **กณฺ्हิฏฺโฐ** (อปฺป + อิกฺจ)
 อ.ผู้น้อย โดยยิ่ง เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า กณฺ्हิฏฺฐ (ผู้น้อยที่สุด)
- วิ. วิเสเสน สติมาติ **สติโย** (สติมนฺตุ + อिय)
 อ.บุคคลผู้มีสติ โดยเฉพาะ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า สติย (ผู้มีสติกว่า)
- วิ. อติสเยน สติมาติ **สติฏฺโฐ** (สติมนฺตุ + อิกฺจ)
 อ.บุคคลผู้มีสติ โดยยิ่ง เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า สติฏฺฐ (ผู้มีสติที่สุด)

๗.๕ อัสนัตถิตัทธิ

อัสนัตถิตัทธิ คือ ตัทธิที่มี “อสน+อตุถิ” หรือเรียกว่า “ตัทสนัตถิตัทธิ” แปลว่า “สิ่งนั้น ของบุคคลนั้น มีอยู่” มีปัจจัย ๑๒ ตัว คือ **วี, โส, อิล, ว, อาล, สี, อิก, อี, ร, วนฺตุ, มนฺตุ** และ **ณ** ปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ (วิเสสนะ) มีบางตัวที่นิยมแปลเป็นวิเสสยะ คำแปลของอัสนัตถิตัทธิ แปลว่า “ผู้มี..., อันมี...”

- วิ. เมธา ยสฺส อตุถิติ เมธาวิ, **ปุริโส** (เมธา + วี)
 อ.ปัญญา ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า เมธาวิ, ใต้แก่บุรุษ (ผู้มีปัญญา)
- วิ. สุเมธา ยสฺส อตุถิติ **สุเมธโส** (สุเมธา + โส) (รัสสะ อา ที่ ธา เป็น อ)
 อ.ปัญญาดี ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุ นั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สุเมธโส (ผู้มีปัญญาดี)

- วิ. ชฎา อสฺส อตฺถิติ **ชฎิโล** (ชฎา + อิล)
อ.มวยพม ของฤษีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ฤษีนั้น ชื่อว่า ชฎิล (ผู้มีมวยพม)
- วิ. เกสา อสฺส อตฺถิติ **เกสโว** (เกส + ว)
อ.พม ท. ของฤษีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ฤษีนั้น ชื่อว่า เกสว (ผู้มีพม)
- วิ. สุขุมํ อสฺส อตฺถิติ **สุขุมาล** (สุขุม + อาล)
อ.ความละเอียดอ่อน แห่งบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สุขุมาล (ผู้มีควา
ละเอียดอ่อน)
- วิ. ตโป อสฺส อตฺถิติ **ตปสฺสี, ปุคฺคโล** (ตป + สี) (ปุงลิงค์) (ช้อน ส)
อ.ตบะ (ข้อปฏิบัติ) ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ตปสฺสี (ผู้มีตบะ)
- วิ. ตโป อสฺสา อตฺถิติ **ตปสฺสินี**, อิตฺถิ (ตป + สี + อินิ) (อิตถิลิงค์) (ลง อินิปัจจัย)
อ.ตบะ (ข้อปฏิบัติ) ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่า ตปสฺสินี (หญิง
ผู้มีตบะ)
- วิ. ตโป อสฺส อตฺถิติ **ตปสฺสิ**, กุลํ (ตป + สี) (นปุงสกลิงค์) (รัสสะ)
อ.ตบะ (ข้อปฏิบัติ) ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่า ตปสฺสิ (ตระกูลที่
มีตบะ)
- วิ. ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ **ทณฺทิก**, ปุคฺคโล (ทณฺท + อิก) (ปุงลิงค์)
อ.ไม้เท้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ทณฺทิก (ผู้มีไม้เท้า)
- วิ. ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ **ทณฺที**, ปุริโส (ทณฺท + อี) (ปุงลิงค์)
อ.ไม้เท้า ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า ทณฺที (ผู้มีไม้เท้า)
- วิ. ทณฺโท อสฺสา อตฺถิติ **ทณฺทีน**, อิตฺถิ (ทณฺท + อี + อินิ) (อิตถิลิงค์)
อ.ไม้เท้า ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่า ทณฺทีน (ผู้มีไม้เท้า)
- วิ. มรฺุ อสฺส อตฺถิติ **มรฺุโร**, कुपो (มรฺุ + ร)
อ.รสหวาน ของน้ำตาลก้อนนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.น้ำตาลก้อนนั้น ชื่อว่า มรฺุร, ได้แก่
น้ำตาลก้อน (มีรสหวาน)
- วิ. สีลํ อสฺส อตฺถิติ **สีลวา**, ปุริโส (สีล + วนฺตุ)
อ.ศีล ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า สีลวนฺตุ (ผู้มีศีล)
- วิ. ปญฺญา อสฺส อตฺถิติ **ปญฺญวา**, ปุริโส (ปญฺญา + วนฺตุ) (รัสสะ อา เป็น อ)
อ.ปัญญา ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า ปญฺญวนฺตุ (ผู้มีปัญญา)
- วิ. สติ อสฺส อตฺถิติ **สติมา**, ปุคฺคโล (สติ + มนฺตุ) (ปุงลิงค์) (แปลง นฺตุ+สิ เป็น อา)
อ.สติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สติมนฺตุ (ผู้มีสติ)
- วิ. สติ อสฺสา อตฺถิติ **สติมตี**, อิตฺถิ (สติ + มนฺตุ + อี) (อิตถิลิงค์)
อ.สติ ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่า สติมตี, ได้แก่หญิง (ผู้มีสติ)

- วิ. สติ อสฺส อตฺถิติ **สติมฺ**, ภูลฺ (สติ + มนฺตุ) (นฺปฺงฺสกลิงค์)
 อ.สติ ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่า สติมนฺตุ (ผู้มีสติ)
- วิ. อายุ อสฺส อตฺถิติ **อายุสฺมา**, ภาฺกฺชฺ (อายุ + มนฺตุ) (แปลง อฺ เป็น อสฺ, แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา)
 อ.อายุ ของภิกษุ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ภิกษุ นั้น ชื่อว่า อายุสฺมนฺตุ, ได้แก่ภิกษุ (ผู้มีอายุ)
- วิ. สทฺธา อสฺส อตฺถิติ **สทฺโธ**, ปรฺโส (สทฺธา + ณ) (ปฺงฺลิงค์)
 อ.ศรัทธา ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่า สทฺธ (ผู้มีศรัทธา)
- วิ. สทฺธา อสฺสา อตฺถิติ **สทฺธา**, อิตฺถิ (สทฺธา + ณ + อา) (อิตฺถิลิงค์)
 อ.ศรัทธา ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่า สทฺธา (ผู้มีศรัทธา)
- วิ. สทฺธา อสฺส อตฺถิติ **สทฺธํ**, ภูลฺ (สทฺธา + ณ) (นฺปฺงฺสกลิงค์)
 อ.ศรัทธา ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่า สทฺธ (ผู้มีศรัทธา)
- วิ. ปญฺญา อสฺส อตฺถิติ **ปญฺโณ**, ปรฺคฺโล (ปญฺญา + ณ)
 อ.ปัญญา ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า ปญฺณ (ผู้มีปัญญา)

๗.๖ สังขยาตฺถิต

สังขยาตฺถิต คือ ตฺถิตที่เกี่ยวกับจำนวน ปัจจัยที่ลงในอรรถสังขยาตฺถิตมี ๖ ตัว โดยเป็นปฺรณฺสังขยา มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ติย, ถ, จ, ม** และ **อี** ปัจจัย แปลว่า “ที่...” และที่เป็นอเนกัตถะสังขยามีปัจจัย ๑ ตัว คือ **ก** ปัจจัย

คำว่า “**ปฺรณฺสังขยา**” หมายถึง สังขยาเป็นเหตุเต็ม ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า “**ปฺรยติ สงฺขยา** **อเนนาติ ปฺรโณ** (ปร + ยุ) *อ.สังขยา ย่อมเต็ม ด้วยอรรถนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฺรณ (เป็นเครื่องเต็ม, เป็นเหตุเต็ม), สงฺขยาย ปฺรโณ สงฺขยาปฺรโณ* (สงฺขยา + ปฺรณ) *อ.เหตุอันเต็มแห่งสังขยา ชื่อว่า สงฺขยาปฺรณ (สังขยาเป็นเหตุเต็ม)”*

- วิ. ทฺวิหนฺ ปฺรโณ **ทฺติโย**, ปรฺโส (ทฺวิ + ตฺย) (แปลง ทฺวิ เป็น ทฺ)
 อ.บุรุษ อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสอง ท. ชื่อว่า ทฺติย, ได้แก่บุรุษ (ที่สอง)
- วิ. ทฺวิหนฺ ปฺรณิ **ทฺติยา**, อิตฺถิ (ทฺวิ + ตฺย + อา)
 อ.หญิง อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสอง ท. ชื่อว่า ทฺติยา, ได้แก่หญิง (ที่สอง)
- วิ. ทฺวิหนฺ ปฺรณิ **ทฺติยํ**, ภูลฺ (ทฺวิ + ตฺย)
 อ.ตระกูล อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสอง ท. ชื่อว่า ทฺติย, ได้แก่ตระกูล (ที่สอง)
- วิ. ตฺถณฺ ปฺรโณ **ตฺติโย**, ปรฺโส (ติ + ตฺย) (แปลง ติ เป็น ต)
 อ.บุรุษ อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสาม ท. ชื่อว่า ตฺติย, ได้แก่บุรุษ (ที่สาม)
- วิ. ตฺถณฺ ปฺรณิ **ตฺติยา**, อิตฺถิ (ติ + ตฺย + อา)
 อ.หญิง อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสาม ท. ชื่อว่า ตฺติยา, ได้แก่หญิง (ที่สาม)

- วิ. ตินุณฺ ปรุณฺ **ตติยํ**, กุลํ (ติ + ตिय)
 อ.ตระกูล อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสาม ท. ชื่อว่า ตติย, ได้แก่ตระกูล (ที่สาม)
- วิ. จตุณฺ ปรุโณ **จตุตฺถํ** (จตุ + ถ) (ตุ อสทิสทวารวาระ)
 อ.อรรถอันเป็นเหตุเต็ม แห่งสี่ ท. ชื่อว่าจตุตถ (ที่สี่)
- วิ. จตุณฺ ปรุณี **จตุตฺถิ**, จตุตฺถา (จตุ + ถ + อี, อา)
 อ.ดิถีอันเป็นเหตุเต็ม แห่งสี่ ท. ชื่อว่า จตุตถิ, จตุตถา (ที่สี่)
- วิ. จตุณฺ ปรุณฺ **จตุตฺถํ** (จตุ + ถ)
 อ.ตระกูลอันเป็นเหตุเต็ม แห่งสี่ ท. ชื่อว่า จตุตถ (ที่สี่)
- วิ. ปญฺจณฺ ปรุโณ **ปญฺจโม** (ปญฺจ + ม)
 อ.อรรถอันเป็นเหตุเต็ม แห่งห้า ท. ชื่อว่า ปญฺจม (ที่ห้า)
- วิ. ปญฺจณฺ ปรุณี **ปญฺจมี**, ปญฺจมา, วิริยปารมี (ปญฺจ + ม + อี, อา)
 อ.วิริยบารมี อันเป็นเหตุเต็ม แห่งห้า ท. ชื่อว่า ปญฺจมี, ปญฺจมา, ได้แก่วิริยบารมี (ที่ห้า)
- วิ. ปญฺจณฺ ปรุณฺ **ปญฺจมํ**, ฌานํ (ปญฺจ + ม)
 อ.ฌาน อันเป็นเหตุเต็ม แห่งห้า ท. ชื่อว่า ปญฺจม, ได้แก่ฌาน (ที่ห้า)

ตัวอย่างที่ลง **ม** ปัจจัยและวิเคราะห์เหมือน ปญฺจสังขยา มีดังนี้ **สตุตฺโม, สตุตฺมี สตุตฺมา, สตุตฺมํ (ที่ ๗), อฏฺฐโม, อฏฺฐมี อฏฺฐมา, อฏฺฐมํ (ที่ ๘), นวโม, นวมี่ นวมา, นวมํ (ที่ ๙), ทสโม, ทสมี่ ทสมา, ทสมํ (ที่ ๑๐)**

- วิ. ฉนฺ ปรุโณ **ฉนฺจ** (ฉ + จ) (ฌ อสทิสทวารวาระ)
 อ.อรรถอันเป็นเหตุเต็ม แห่งหก ท. ชื่อว่า ฉนฺจ (ที่หก)
- วิ. ฉนฺ ปรุณี **ฉนฺจิ**, **ฉนฺจา** (ฉ + จ + อี, อา)
 อ.ดิถีอันเป็นเหตุเต็ม แห่งหก ท. ชื่อว่า ฉนฺจิ, ฉนฺจา (ที่หก)
- วิ. ฉนฺ ปรุณฺ **ฉนฺจ**. (ฉ + จ)
 อ.ตระกูลอันเป็นเหตุเต็ม แห่งหก ท. ชื่อว่า ฉนฺจ (ที่หก)
- วิ. ฉนฺจ เอว **ฉนฺจโม** (ฉนฺจ + ม) (ลง มปัจจัย)
 อ.ที่หกนั้นเทียว ชื่อว่า ฉนฺจม (ที่หก)
- วิ. เอกาทสณฺ ปรุณี **เอกาทสี**, อิตฺถิ (เอกาทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบเอ็ด ชื่อว่า เอกาทสี, ได้แก่หญิง (ที่สิบเอ็ด)
- วิ. เอกาทสณฺ ปรุโณ **เอกาทสโม**, ปุริโส (เอกาทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบเอ็ด ชื่อว่า เอกาทสม (ที่สิบเอ็ด)

- วิ. เอกาทสนัน ปุรณ **เอกาทสม**, กุล (เอกาทส + ม)
 อ.ตระกูลผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งตระกูล ท. สิบเอ็ด ชื่อว่า เอกาทสม (ที่สิบเอ็ด)
- วิ. ทวาทสนัน ปุรณ **พารสโม**, ทวาทสโม, ปุริโส (ทวาทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบสอง ชื่อว่า พารสม, ทวาทสม (ที่สิบสอง)
- วิ. ทวาทสนัน ปุรณ **ทวาทสี**, อิตถิ (ทวาทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบสอง ชื่อว่า ทวาทสี (ที่สิบสอง)
- วิ. เตรสนัน ปุรณ **เตรสโม**, ปุริโส (เตรส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบสามคน ชื่อว่า เตรสม (ที่สิบสาม)
- วิ. เตรสนัน ปุรณ **เตรสี**, อิตถิ (เตรส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบสามคน ชื่อว่า เตรสี, ได้แก่หญิง (ที่สิบสาม)
- วิ. จตุทสนัน ปุรณ **จตุทสโม**, จตุทสโม, ปุริโส (จตุทส + ม, จตุทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบสี่คน ชื่อว่า จตุทสม, จตุทสโม, ได้แก่บุรุษ (ที่สิบสี่)
- วิ. จตุทสนัน ปุรณ **จตุทสี**, จาตุทสี วา, อิตถิ (จตุทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบสี่คน ชื่อว่า จตุทสี, จาตุทสี, ได้แก่หญิง (ที่สิบสี่)
- วิ. ปณจทสนัน ปุรณ **ปณจทสโม**, ปณจทสโม, ปุริโส (ปณจทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบห้าคน ชื่อว่า ปณจทสม, ปณจทสโม, ได้แก่บุรุษ (ที่สิบห้า)
- วิ. ปณจทสนัน ปุรณ **ปณจทสี**, ปณจทสี, อิตถิ (ปณจทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบห้าคน ชื่อว่า ปณจทสี, ปณจทสี, ได้แก่หญิง (ที่สิบห้า)
- วิ. โสพสนัน ปุรณ **โสพสโม**, ปุริโส (โสพส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบหก ชื่อว่า โสพสม, ได้แก่บุรุษ (ที่สิบหก)
- วิ. โสพสนัน ปุรณ **โสพสี**, อิตถิ (โสพส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบหก ชื่อว่า โสพสี, ได้แก่หญิง (ที่สิบหก)
- วิ. สตุตทสนัน ปุรณ **สตุตทสโม**, สตุตทสโม, ปุริโส (สตุตทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบเจ็ดคน ชื่อว่า สตุตทสม, สตุตทสโม, ได้แก่บุรุษ (ที่สิบเจ็ด)
- วิ. อฏฐจารสนัน ปุรณ **อฏฐจารสโม**, อฏฐจารสโม, ปุริโส (อฏฐจารส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบแปดคน ชื่อว่า อฏฐจารสม, อฏฐจารสโม, ได้แก่บุรุษ (ที่สิบแปด)
- วิ. เอกุณวีสติยา ปุรณ **เอกุณวีสติโม**, ปุริโส (เอกุณวีสติ + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบเก้าคน ชื่อว่า เอกุณวีสติม, ได้แก่บุรุษ (ที่สิบเก้า)
- วิ. วีสติยา ปุรณ **วีสติโม**, ปุริโส (วีสติ + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. ยี่สิบ ชื่อว่า วีสติม, ได้แก่บุรุษ (ที่ยี่สิบ)

สังขยา มี ๕ ประการ คือ

(๑) **มิสฺสสังขยา** = สังขยาผสมกัน หรือสังขยาบวก เช่น เอกาทส = เอก + ทส (สังขยาตั้งแต่ ๑๑ ถึง ๙๙ เป็นสังขยาบวก) (เอกาทส ถึง เอกุณสต)

(๒) **คุณิตสังขยา** = สังขยาคุณ เช่น ติสตํ แปลว่า สามร้อย มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “ตีหิ คุณิตํ สตํ ติสตํ” อ.ร้อย อันถูกคุณ ด้วยสาม ท. ชื่อว่า ติสต (สต x ติ) สามร้อย (๑๐๐ x ๓ = ๓๐๐), จตุตารี สตสทสฺสาณิ ฉพภิกฺขุณฺหา มหิทฺธิกา ภิกษุผู้มีภิกฺขุณฺหา ๖ มีฤทธิ์มาก มีสี่แสนรูป (๔๐๐,๐๐๐) ในตัวอย่างนี้ บทว่า จตุตารี แปลว่า สี่, บทว่า สตสทสฺสาณิ แปลว่า หนึ่งแสนนำไปคูณกัน คือ $๑๐๐,๐๐๐ \times ๔ = ๔๐๐,๐๐๐$

(๓) **สมพฺหุธสังขยา** = สังขยาสัมพันธ์กัน หมายความว่าศัพท์ที่เป็นสังขยาศัพท์สุดท้าย ต้องนำไปคูณกับสังขยาศัพท์ข้างหน้าที่ละศัพท์ โดยสังขยาศัพท์สุดท้ายเป็นสังขยาหลัก แล้วนำไปคูณ กับสังขยาตัวที่อยู่ข้างหน้าของสังขยาหลักทีละตัว เช่น “จตุราสีติสทสฺสาณิ” แปรหมื่นสี่พัน (๘๔,๐๐๐) มาจาก “จตุ แปลว่า สี่, อสี่ติ แปลว่า แปรดสิบ, สทสฺส แปลว่า หนึ่งพัน” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สทสฺส” ซึ่งแปลว่า “หนึ่งพัน” นี้ จะต้องไปสัมพันธ์กับศัพท์ข้างหน้า คือ สทสฺส x อสี่ติ = แปรหมื่น (๑,๐๐๐ x ๘๐ = ๘๐,๐๐๐), สทสฺส x จตุ = สี่พัน (๑,๐๐๐ x ๔ = ๔,๐๐๐) เมื่อรวมกันแล้ว จึงแปลว่า แปรหมื่นสี่พัน (๘๔,๐๐๐) เป็นต้น

(๔) **สงฺเกตสังขยา** = สังขยาที่ใช้สิ่งที่มีปรากฏอยู่ในโลกเป็นเครื่องหมาย

๔.๑ ใช้อักษรในภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นเครื่องหมาย ดังนี้

กาที ฎาที ยการาที   หนวสังขยา ปกาสิตา

ปญจสังขยา ปการาที   สญญา นาม สรญญา

อักษรมี ก เป็นต้น อักษรมี ฎ เป็นต้น และอักษรมี ย เป็นต้น ถูกแสดงแล้วว่าเป็นสังขยาตั้งแต่ ๑ - ๙, อักษรมี ป เป็นต้น ถูกแสดงแล้วว่าเป็นสังขยาตั้งแต่ ๑ - ๕ และสระแปดตัว, ญ และ ฌ อักษร ถูกแสดงแล้วว่าชื่อว่าศุณฺย

ตารางแสดงอักษรที่ใช้เป็นสังเกตสังขยา

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
ก	ข	ค	ฌ	ง	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ฎ	จ	ฉ	ฌ	ณ	ต	ถ	ท	ธ	น
ป	ผ	พ	ภ	ม					
ย	ร	ล	ว	ศ	ษ	ส	ห	ฬ	อ-โอ

- ๔.๒ ใช้สิ่งที่มีปรากฏอยู่โลก ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นเครื่องสังเกต ดังนี้
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑	เช่น จนุท พระจันทร์, สุริย พระอาทิตย์ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๒	เช่น เนตุต นัยน์ตา, หตุถ มือ, ปกข ปักข์ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๓	เช่น อคติ ไฟ, กาล กาลเวลา เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๔	เช่น อณฺณว, สินธุ มหาสมุทร เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๕	เช่น อสุ ลูกร เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๖	เช่น รส รสอาหาร, อุตฺ ฤดู เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๗	เช่น สร สระน้ำ, เสียงดนตรี เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๘	เช่น วสุ วสุเทพ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๙	เช่น คห ดาวนพเคราะห์ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๐	เช่น ทิสา ทิศ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๑	เช่น รุกท, ลิว พระศิวะ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๒	เช่น ราสิ ราศี, มาส เดือน เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๓	เช่น วิสฺส วิสสเทพ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๔	เช่น ภูวน ภูวนเทพ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๕	เช่น ติติ ติติ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๖	เช่น กลา เลี้ยวของพระจันทร์ เป็นต้น

(๕) **อเนกสงขยา** = สังขยาที่มีจำนวนมาก เช่น สหสฺสรสิ รัตมีหลายพัน, สดเตโช มีเดชหลายร้อย เป็นต้น

สังขยาจำนวนโกฏิขึ้นไป แสนของจำนวนนั้น ๆ คุณด้วยร้อยเสมอ ดังนี้

สทสทสฺสานํ สตํ โกฏิ	อ.ร้อย แห่งแสน ท. ชื่อว่าโกฏิ
โกฏิสทสทสฺสานํ สตํ ปโกฏิ	อ.ร้อย แห่งแสนโกฏิ ท. ชื่อว่า ปโกฏิ
ปโกฏิสทสทสฺสานํ สตํ โกฏิปโกฏิ	อ.ร้อย แห่งแสนปโกฏิ ท. ชื่อว่า โกฏิปโกฏิ
โกฏิปโกฏิสทสทสฺสานํ สตํ นหุตํ	อ.ร้อย แห่งแสนโกฏิปโกฏิ ท. ชื่อว่า นหุต
นหุตสทสทสฺสานํ สตํ นินฺนหุตํ	อ.ร้อย แห่งแสนนหุต ท. ชื่อว่า นินฺนหุต
นินฺนหุตสทสทสฺสานํ สตํ อกุโขภินิ	อ.ร้อย แห่งแสนนินฺนหุต ท. ชื่อว่า อกุโขภินิ
อกุโขภินิสทสทสฺสานํ สตํ พินฺทุ	อ.ร้อย แห่งแสนอกุโขภินิ ท. ชื่อว่า พินฺทุ
พินฺทุสทสทสฺสานํ สตํ อพฺพุท	อ.ร้อย แห่งแสนพินฺทุ ท. ชื่อว่า อพฺพุท
อพฺพุทสทสทสฺสานํ สตํ นิริพฺพุท	อ.ร้อย แห่งแสนอพฺพุท ท. ชื่อว่า นิริพฺพุท
นิริพฺพุทสทสทสฺสานํ สตํ อหฺ	อ.ร้อย แห่งแสนนิริพฺพุท ท. ชื่อว่า อห

อหสตสหสฐานัน สัต อพพ	อ.ร้อย แห่งแสนอหหะ ท. ชื่อว่า อพพ
อพพสตสหสฐานัน สัต อฏฏ	อ.ร้อย แห่งแสนอพพะ ท. ชื่อว่า อฏฏ
อฏฏสตสหสฐานัน สัต โสคนุธิก	อ.ร้อย แห่งแสนอฏฏะ ท. ชื่อว่า โสคนุธิก
โสคนุธิกสตสหสฐานัน สัต อุปปล	อ.ร้อย แห่งแสนโสคนุธิกะ ท. ชื่อว่า อุปปล
อุปปลสตสหสฐานัน สัต กมุท	อ.ร้อย แห่งแสนอุปปละ ท. ชื่อว่า กมุท
กมุทสตสหสฐานัน สัต ปฺณทริก	อ.ร้อย แห่งแสนกมุท ท. ชื่อว่า ปฺณทริก
ปฺณทริกสตสหสฐานัน สัต ปทุม	อ.ร้อย แห่งแสนปฺณทริกะ ท. ชื่อว่า ปทุม
ปทุมสตสหสฐานัน สัต กถาน	อ.ร้อย แห่งแสนปทุม ท. ชื่อว่า กถาน
กถานสตสหสฐานัน สัต มหากถาน	อ.ร้อย แห่งแสนกถานะ ท. ชื่อว่า มหากถาน
มหากถานสตสหสฐานัน สัต อสงฺเขยยุย	อ.ร้อย แห่งแสนมหากถานะ ท. ชื่อว่า อสงฺเขยยุย

- วิ. เทว ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **ทฺวิโก**, ราสิ (ทฺวิ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. สอง แห่งกอนันัน มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทฺวิก, ได้แก่ กอง (มีปริมาณ ๒)
- วิ. เทวเยว **ทฺวิก**, **ทฺก** (ทฺวิ + ก)
 อ.สอง ท. นั้นเทียว ชื่อว่า ทฺวิก, ทฺก (หมวดสอง)
- วิ. ตีณ ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **ติโก**, ราสิ (ติ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. สาม แห่งกอนันัน มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ติก, ได้แก่ กอง (มีปริมาณ ๓)
- วิ. ตีณเยว **ติก** (ติ + ก)
 อ.สาม ท. นั้นเทียว ชื่อว่า ติก (หมวดสาม)
- วิ. จตุตาริ ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **จตุกโก**, ราสิ (จตุ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. สี่ แห่งกอนันัน มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จตุก, ได้แก่ กอง (มีปริมาณ ๔)
- วิ. จตุตาริเยว **จตุก** (จตุ + ก) (ช้อน ก)
 อ.สี่ ท. นั้นเทียว ชื่อว่า จตุก (หมวดสี่)
- วิ. ปณจ ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **ปณจโก**, ราสิ (ปณจ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. ห้า แห่งกอนันัน มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปณจ, ได้แก่ กอง (มีปริมาณ ๕)
- วิ. ปณจเยว **ปณจ** (ปณจ + ก)
 อ.ห้า ท. นั้นเทียว ชื่อว่า ปณจ. (หมวดห้า)
- วิ. ฉ ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **ฉกโก**, ราสิ. (ฉ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. หก แห่งกอนันัน มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฉก, ได้แก่ กอง (มีปริมาณ ๖)
- วิ. ฉเยว **ฉก** (ฉ + ก) (ช้อน ก)
 อ.หก ท. นั้นเทียว ชื่อว่า ฉก (หมวดหก)

- วิ. สตุต ปริมาณานิ เอตสุสาติ **สตุตโก**, ราสิ (สตุต + ก)
 อ.ปริมาณ ท. เจ็ด แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สตุตก, ใต้แก่ กอง (มีปริมาณ ๗)
- วิ. สตุตเยว **สตุตกั** (สตุต + ก)
 อ.เจ็ด ท. นั้นเทียว ชื่อว่า สตุตก (หมวดเจ็ด)
- วิ. อฏฺจ ปริมาณานิ เอตสุสาติ **อฏฺจโก**, ราสิ (อฏฺจ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. แปด แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อฏฺจก, ใต้แก่ กอง (มีปริมาณ ๘)
- วิ. อฏฺจเยว **อฏฺจกั** (อฏฺจ + ก)
 อ.แปด ท. นั้นเทียว ชื่อว่า อฏฺจก (หมวดแปด)
- วิ. นว ปริมาณานิ เอตสุสาติ **นวโก**, ราสิ (นว + ก)
 อ.ปริมาณ ท. เก้า แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นวก, ใต้แก่กอง (มีปริมาณ ๙)
- วิ. นวเยว **นวกั** (นว + ก)
 อ.เก้า ท. นั้นเทียว ชื่อว่า นวก (หมวดเก้า)
- วิ. ทส ปริมาณานิ เอตสุสาติ **ทสโก**, ราสิ (ทส + ก)
 อ.ปริมาณ ท. สิบ แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทสก, ใต้แก่ กอง (มีปริมาณ ๑๐)
- วิ. ทสเยว **ทสกั** (ทส + ก)
 อ.สิบ ท. นั้นเทียว ชื่อว่า ทสก (หมวดสิบ)
- วิ. ปณฺณาส ปริมาณานิ เอตสุสาติ **ปณฺณาสโก**, ราสิ (ปณฺณาส + ก)
 อ.ปริมาณ ท. ห้าสิบ แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปณฺณาสก, ใต้แก่ กอง (มีปริมาณ ๕๐)
- วิ. ปณฺณาสเยว **ปณฺณาสกั** (ปณฺณาส + ก)
 อ.ห้าสิบ ท. นั้นเทียว ชื่อว่า ปณฺณาสก (หมวดห้าสิบ)

๗.๗ อพยยศัพท์ิต

อพยยศัพท์ิต คือศัพท์ิตปัจจัยที่ลงท้ายสังขยา สุทธานามและศัพท์พนาม รูปสำเร็จเป็น อพยยศัพท์ (นิบาต) ทั้งหมด จึงเรียกศัพท์ิตนี้ว่า อพยยศัพท์ิต มีปัจจัย ๑๐ ตัว คือ **กฺขตฺตํ, ธา, ชฺฉ, โส, ธา, ถตฺตา, ถ, ชฺช, ชฺช** และ **ตน** ปัจจัย

- วิ. เอกสมิ วาเร **เอกกฺขตฺตํ** (เอก + กฺขตฺตํ) (กฺขตฺตํ ปัจจัย ลงในอรรถวาระ = ครั้ง, วาระ)
 ในวาระ หนึ่ง ชื่อว่า เอกกฺขตฺตํ (ครั้งหนึ่ง, วาระหนึ่ง)
- วิ. ทฺวิสุ วาเรสุ **ทฺวิกฺขตฺตํ** (ทฺวิ + กฺขตฺตํ)
 ในวาระ ท. สอง ชื่อว่า ทฺวิกฺขตฺตํ (สองครั้ง)

- วิ. ตีสฺ วาเรสุ **ติภตฺตํ** (ติ + ภตฺตํ)
ในวาระ ท. สาม ชื่อว่า ติภตฺตํ (สามครั้ง)
- วิ. เอกเณ วิภาเคน **เอกธา** (เอก + ธา) (ลง ธา ปัจจัยในอรรณวิภาคะ = ส่วน)
โดยส่วน หนึ่ง ชื่อว่า เอกธา (โดยส่วนเดียว)
- วิ. ทฺวิหิ วิภาเคหิ **ทฺวิธา, เทวธา, ทฺธา** (ทฺวิ + ธา) (แปลง อิ เป็น เอ, ทฺวิ เป็น ทฺ)
โดยส่วน ท. สอง ชื่อว่า ทฺวิธา, เทวธา, ทฺธา (โดยสองส่วน)
- วิ. เอกธา กโรตีติ **เอกชฺฌํ** (เอก + ชฺฌํ)
ย่อมกระทำ โดยส่วนเดียว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอกชฺฌํ (โดยส่วนเดียว)
- วิ. ทฺวิธา กโรตีติ **เทวชฺฌํ** (ทฺวิ + ชฺฌํ) (แปลง อิ เป็น เอ)
ย่อมกระทำ โดยสองส่วน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เทวชฺฌํ (โดยสองส่วน)
- วิ. สุตฺเตน วิภาเคน **สุตฺตโส** (สุตฺต + โส)
โดยส่วน โดยสูตร (มาติกา) ชื่อว่า สุตฺตโส (โดยส่วนคือสูตร)
- วิ. ปเทน วิภาเคน **ปทโส** (ปท + โส)
โดยส่วน โดยบท ชื่อว่า ปทโส (โดยส่วนคือบท)
- วิ. สพฺพากาเรน **สพฺพโส** (สพฺพ + โส)
โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่า สพฺพโส (โดยอาการทั้งปวง)
- วิ. โยนิยา วิภาเคน **โยนิโส** (โยนิ + โส)
โดยส่วน โดยแยกคาย ชื่อว่า โยนิโส (โดยแยกคาย)
- วิ. เตน ปกาเรน **ตถา** (ต + ธา)
โดยประการนั้น ชื่อว่า ตถา (โดยประการนั้น)
- วิ. เยน ปกาเรน **ยถา** (ย + ธา)
โดยประการใด ชื่อว่า ยถา (โดยประการใด)
- วิ. สพฺเพน ปกาเรน **สพฺพถา** (สพฺพ + ธา)
โดยประการทั้งปวง ชื่อว่า สพฺพถา (โดยประการทั้งปวง)
- วิ. อญฺเณน ปกาเรน **อญฺญถา** (อญฺญ + ธา)
โดยประการอื่น ชื่อว่า อญฺญถา (โดยประการอื่น)
- วิ. เตน ปกาเรน **ตถตฺตา** (ต + ถตฺตา)
โดยประการนั้น ชื่อว่า ตถตฺตา (โดยประการนั้น)
- วิ. เยน ปกาเรน **ยถตฺตา** (ย + ถตฺตา)
โดยประการใด ชื่อว่า ยถตฺตา (โดยประการใด)
- วิ. อญฺเณน ปกาเรน **อญฺญถตฺตา** (อญฺญ + ถตฺตา)
โดยประการอื่น ชื่อว่า อญฺญถตฺตา (โดยประการอื่น)

- วิ. โภ ปกาโร กถิ (กี + ถิ) (แปลง กี เป็น ก)
 อ.ประการไร ชื่อว่า กถิ (ประการไร, อย่างไร)
- วิ. อยิ ปกาโร อิตถิ (อิม + ถิ) (แปลง อิม เป็น อี, ช้อน ต)
 อ.ประการนี้ ชื่อว่า อิตถิ (ประการนี้)
- วิ. อิมสุมี ทิวเส อชช (อิม + ชช) (แปลง อิม เป็น อ)
 ในวันนี้ ชื่อว่า อชช (ในวันนี้)
- วิ. สมานे กाले सचु (สมาน + ชช) (แปลง สมาน เป็น ส)
 ในกาลเหมือนกัน ชื่อว่า สชช (ในกาลเหมือนกัน, ในกาลที่มีอยู่)
- วิ. อปรสุมี ทิวเส อปรชช (อปร + ชช)
 ในวันอื่น ชื่อว่า อปรชช (ในวันอื่น, วันมะรืน)
- วิ. อชช ภาวา อชชตนิ (อชช + ตน + อี)
 (อ.กิริยา) อันมีแล้ว ในวันนี้ ชื่อว่า อชชตนิ (กิริยาอันมีในวันนี้)
- วิ. เสว ภาวु सवतन (เสว + ตน) (แปลง เอ เป็น อา)
 (อ.ภัต) อันมีอยู่ในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่า สวตน (อันมีอยู่ในวันพรุ่งนี้)

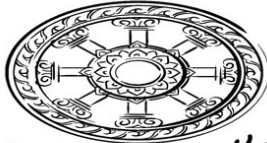

โย สหตถกกุสโล นิมนทุ-
 ฉนโทลงกติสุ นิจจกตาภิโยโค
 โสยิ กวิตตวิกโลปิ กวีสุ สงขย-
 โมคยห วินุทติ ทิ กิตตมมทุรูป

(สุโพธาลังการะ)

ชนผู้ฉลาดในคัมภีร์สัตตศาสตร์
 ฉลาดในคัมภีร์นิพนธ์ศาสตร์
 ฉันทศาสตร์ และอลังการศาสตร์
 กระทำความเพียรเป็นนิจ
 แม้เขาจะบกพร่องความเป็นกวี
 ก็ยังลงสู่ความนับในหมู่กวี
 ย่อมประสพเกียรติคุณหาไม่

จิรั ทิฏฐตุ สทุธมโฆ

มหาบาหลีวิชาลัย
MAHAPALI VIJJALAYA

มหาบาหลีวิชาลัย สถาบันสอนภาษาบาหลีสำหรับบุคคลทั่วไป

มหาบาหลีวิชาลัย ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๕

วัตถุประสงค์ของสถาบัน

๑. เพื่อศึกษา ออกแบบ และพัฒนาหลักสูตรภาษาบาหลีสำหรับบุคคลทั่วไป
๒. เพื่อจัดการเรียนการสอนภาษาบาหลีสำหรับบุคคลทั่วไป
๓. เพื่อพัฒนาศูนย์ทดสอบความรู้มาตรฐานภาษาบาหลี
๔. เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศที่ส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาบาหลีในรูปแบบต่างๆ

แผนงานในอนาคต

๑. เปิดห้องเรียนบาหลีสำหรับผู้สนใจเรียนบาหลีในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ
๒. พัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศที่ส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาบาหลีทุกรูปแบบ
๓. ส่งเสริมให้ชาวไทยเรียนภาษาบาหลีเป็นประเพณี ปีละ ๒๐๐,๐๐๐ คน ภายใน ๑๐ ปี

คณะที่ปรึกษา

พระคันธสาราภิวังศ์ สาสนธชะ ธรรมาจริยะ วัดท่ามะโอ จ.ลำปาง
พระมหาประนอม ฐมมาลงกาโร สาสนธชะ ธรรมาจริยะ วัดจากแดง จ. สมุทรปราการ
พระมหาชิตีพงศ์ อุตตมปญโญ วัดพิบูลทอง จ. นนทบุรี
พระมหาชัยวุฒิ พุฑุฑวโร วัดโพธิ์ชัย นางัว จ.นครพนม
นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย (มหาบาหลีครู)
อาจารย์โสวัส ฐงชัย (มหาบาหลีครู) ประเทศเยอรมันนี
อาจารย์สมภพ สงวนพานิช (มหาบาหลีครู) จ.สุพรรณบุรี
อาจารย์ศักดิ์ดา วิมลจันทร์ สถาบันภาษาการ์ตูน

การดำเนินงาน

ประธานบริหาร

พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสุลี) ป.ธ.๙, พธ.บ.อ.ม.,ค.ม.(บริหารการศึกษา)
เจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร

คณะพระอาจารย์/อาจารย์

พระมหาประดิษฐ์ ฐมมกาโม ป.ธ.๙, พธ.ม.
พระมหาวิทยาเชษฐ วรรชโม ป.ธ.๙, นักศึกษบาลีใหญ่ วัดท่ามะโอ ลำปาง
พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ. ป.ธ.๗, พธ.ม.(บาลี), นักศึกษบาลีใหญ่ วัดท่ามะโอ
พระมหาอภิรักษ์ ญาณวโร ป.ธ.๙, พธ.บ
พระมหาพีรน้อย กลยาณเมธี ป.ธ.๙, พธ.บ.
พระมหาชาญ เขมปญโญ ป.ธ.๓, ศน.บ. (บาลี-สันสกฤต)
พระมหาสุเทิด มหิทธิโก ป.ธ.๔, นักศึกษบาลีใหญ่ วัดจากแดง จ.สมุทรปราการ

คณะบริหารงาน

นายชฎฤเดชชา ลิภา ป.ธ.๗, พธ.บ. มหาบาลีวิชชาลัย
นายชินวุฒิ จันโท ป.ธ.๙, ศศ.ม. สำนักพิมพ์ Goodness
นายเกษม แสงนนท์ ป.ธ.๗, พธ.ด. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
นายอุดม สุขกลาง ป.ธ.๗, พธ.บ. สถาบันวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๗
นายวโรดม ตริรัตน์ฐากร ป.ธ.๗, พธ.บ. อนุศาสนาจารย์เรือนจำแม่สอด จ.ตาก
นายระวิง เรืองสังข์ ป.ธ.๗, กศ.ด. นักวิจัยอิสระ
นายธรรมนันท์ บัวจัน ป.ธ.๕, พธ.บ. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
นายวงศกร เพิ่มผล ป.ธ.๙, ศน.ด. มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี
นายสนม นิลวรรณ ป.ธ.๙, อ.ม. บจก.ตถาถา พับลิเคชั่น
นายภูเมธ ทิพวัน ป.ธ.๖, พธ.บ., ศน.ม. อนุศาสนาจารย์เรือนจำกลางขอนแก่น จ.ขอนแก่น

หลักสูตรที่เปิดสอนในปัจจุบัน

	หลักสูตร	สถานที่เปิดสอน
๑	บาลีศึกษา/บาลีสนามหลวง	วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร
๒	บาลีเตรียมสอบมหาวิทยาลัย	วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร
๓	ภาษาบาลีเบื้องต้น	วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร
๔	ภาษาบาลีเบื้องต้น	มูลนิธิบ้านอารีย์ ถนนพหลโยธิน
๕	ภาษาบาลีเบื้องต้น	เรือนจำอำเภอมแม่สอด จังหวัดตาก

งบประมาณมหาบาลีวิทยาลัย

มหาบาลีวิทยาลัย ดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆ ได้โดยอาศัยเงินทำบุญอุปถัมภ์จากองค์กรและบุคคลต่างๆ หากเห็นว่ากิจกรรมที่สถาบันกำลังดำเนินการอยู่มีประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ประเทศชาติและสังคม เชิญท่านมาร่วมทำบุญอุปถัมภ์กิจกรรมและโครงการต่างๆ ของสถาบันตามกำลังศรัทธา

ร่วมทำบุญอุปถัมภ์มหาบาลีวิทยาลัย

ธนาคารกรุงไทย สาขาปากคลองตลาด

ชื่อบัญชี วัดโมลีโลกยาราม (กองทุนมหาบาลีวิทยาลัย) เลขที่ ๑๖๐-๐-๐๗๒๗๗-๑

(เมื่อโอนเงินเข้าบัญชีแล้ว กรุณาแฟกซ์แจ้งไปที่ ๐-๒๕๕๙-๑๓๙๑

หรืออีเมล maha@mahapali.com)

ต้องการเรียนบาลี ต้องการเปิดสอนภาษาบาลี

ชาวบ้านอยากเรียนภาษาบาลี เชิญสมัครเรียนที่มหาบาลีวิทยาลัย

พระสงฆ์ทุกวัดทั่วประเทศ ต้องการเปิดสอนภาษาบาลีให้ชาวบ้าน

นิมนต์ติดต่อร่วมทำงานกับมหาบาลีวิทยาลัย

สำนักงานมหาบาลีวิทยาลัย

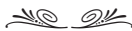
วัดโมลีโลกยาราม ราชวรวิหาร

ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐

โทร. ๐-๒๕๗๒-๘๑๕๗, ๐-๒๕๑๕-๖๕๑๑, ๐๘๙-๖๖๐-๑๕๖๔, ๐๘๐-๕๕๙๒-๘๘๕

เว็บไซต์ www.mahapali.com

อีเมล maha@mahapali.com

นามผู้ร่วมทำบุญ/ร่วมเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือเรียนมหาวิทยาลัย

(สิงหาคม ๒๕๕๕ - สิงหาคม ๒๕๕๖)

ด้วยกุศลนี้ ขอจงเป็นเหตุปัจจัยให้คณะผู้ร่วมทำบุญและผู้ร่วมอนุโมทนาทุกท่าน
มีสุขภาพแข็งแรง ปลอดภัยอันตรายทั้งปวง ประสบแต่ความสุข
มีความสำเร็จในกิจการทุกประการ และขอจงมีปัญญาหยั่งรู้พระสัทธรรม
บังเกิดธรรมจักขุ หมดสิ้นอาสวะ ในกาลอันไม่นานเทอญ
(ขออภัยมา ณ ที่นี้ หากพิมพ์ชื่อตกหล่น/พิมพ์ผิด)

ชื่อ-นามสกุล	จังหวัด	ร่วมทำบุญ
บุคคลต่าง ๆ (หลายท่านหลายวาระ รวม ๆ กัน/ไม่ได้ระบุนาม)		๔๕,๐๐๐
คุณปราณี อัสวศิริเลิศ (พร้อมครอบครัว)	กรุงเทพ	๒๐,๐๐๐
พระครูปลัดพิจารย์ วิจารโณ วัดโพธิ์ผักไห่	พระนครศรีอยุธยา	๑๐,๐๐๐
คุณสมพงษ์ โชติพันธ์วิทยากุล	กรุงเทพ	๑๐,๐๐๐
ผู้ไม่ประสงค์แจ้งนาม	กรุงเทพ	๑๐,๐๐๐
คุณณัฐพงศ์ สารทรัพย์ และครอบครัว	กรุงเทพ	๙,๙๓๐
กองทุนเพื่อนहनอนพระไตรปิฎก	ปทุมธานี	๙,๒๖๐
ครอบครัววงศ์แพทย์	กรุงเทพ	๗,๐๐๐
คุณจรินทร์ แทนคุณ	สุพรรณบุรี	๕,๐๐๐
คุณทวีชัย (พร้อมคุณพ่อ) รุ่งวานิชสุขานนท์	กรุงเทพ	๕,๐๐๐
เพื่อนเอแบค #๑๒	กรุงเทพ	๔,๐๐๐
คุณชนาธิป คล้อยสวาท	กรุงเทพ	๓,๓๕๐
คุณพาสนา ส่งาพงษ์	กรุงเทพ	๓,๓๑๐
คุณวัลย์ลดา อัสวศิริเลิศ	กรุงเทพ	๓,๓๑๐
คุณสถิตพงษ์-ชัตติยา-ชัตติพงษ์ ด้วงสำราญ	สมุทรปราการ	๓,๓๑๐
คุณอัญชุลี ลาคำ	อุดรธานี	๓,๓๑๐
คุณชัญญ์ชญา ศรีรัตนกุล		๓,๑๖๙
คุณทวีชัย รุ่งวานิชสุขานนท์	กรุงเทพ	๓,๐๐๐
คุณอารย์ คุณเสาวณี ปาลเดชพงศ์	กรุงเทพ	๓,๐๐๐

ชื่อ-นามสกุล	จังหวัด	ร่วมทำบุญ
คุณปรีนทร์ จิระภัทรศิลป์	กรุงเทพ	๒,๕๐๐
คุณพรหมเทพ ชัยกิตติวณิชย์	กรุงเทพ	๒,๐๕๐
คุณจิราภรณ์ เวคะวณิชย์	กรุงเทพ	๒,๐๐๐
คุณศิริพร เพ็ชฎไพศิษฏ์/ช.นัฐณี เพ็ชฎไพศิษฏ์	กรุงเทพ	๒,๐๐๐
คุณสมควร วัฒนพิทยกุล		๒,๐๐๐
ผู้ไม่ประสงค์แจ้งนาม		๒,๐๐๐
ผู้ไม่ประสงค์แจ้งนาม		๒,๐๐๐
ผู้ไม่ประสงค์แจ้งนาม		๒,๐๐๐
คุณสมพร แก้วศรี	กรุงเทพ	๒,๐๐๐
คุณพยอมไพโร พิมป์สุวรรณค์		๑,๘๖๐
คุณจุติกาญจน์ วิชยาวิวัฒนา	นนทบุรี	๑,๔๕๐
คุณทัศนีย์ คุณนิภาภรณ์ คุณกิตติยาภรณ์ อุทุมพร เพื่อนเอแบค ๑๒ กลุ่ม ๒๑		๑,๓๖๐
คุณกุลปราณี จันท์สุกรี	กรุงเทพ	๑,๒๕๐
คุณจันทร์สว่าง งามผ่องใส	นนทบุรี	๑,๐๐๐
คุณณัชชา คุณทวีลาภ		๑,๐๐๐
คุณนงนุช ธนเศรษฐ์	นนทบุรี	๑,๐๐๐
คุณนุช พรหมโยธิน	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณปราณี อัสวศิริเลิศ	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณวิกุล วิสาเสสน์		๑,๐๐๐
คุณปัญจวัฒน์ โห่งเวเจริญและครอบครัว	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณเมตตา ตรีบำรุง	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณยุพดี พยัคฆพันธ์	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณระวิวัลย์ ตันชนะศิริเดช	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณรัชดาภรณ์ พิริยเลิศศักดิ์	นนทบุรี	๑,๐๐๐
คุณฤดีพร พ่วงสมจิตต์	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณสมจิต คุณสมใจ สุขสุธรรมวงศ์	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณสมชัย คุณณัฐรดา สุขสุธรรมวงศ์	ชลบุรี	๑,๐๐๐

ชื่อ-นามสกุล	จังหวัด	ร่วมทำบุญ
คุณสมบัติ ศรีธเนศ	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณสิทธิชัย ปัสังคมาน	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณสุรินทร์ คุณสาคร ศรีแดงทอง		๑,๐๐๐
คุณอลิศรา ธรรมรัตนากร	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณนารีรัตน์ ลิภา	กรุงเทพ	๑,๐๐๐
คุณฉันทพัฒน์ ตระกูลสัมฤทธิ์	}	๙๙๐
คุณแม่ชนาภรณ์ แก้วธรรม		
คุณพ่อสัมฤทธิ์ สง่าศักดิ์		
คุณสหพร สมันตกล และครอบครัว		
คุณพรทิพย์ โตใหญ่ และคุณวิชชุพร ชมภู	กรุงเทพ	๙๐๐
คุณเอนก บุญโส	ขอนแก่น	๖๐๐
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	ปทุมธานี	๖๐๐
คุณसानสิริ สิงคเสลิต	ปทุมธานี	๖๐๐
คุณวรวรรณ ทิพย์พยอม		๕๕๐
คุณพ่อไฉตัง แซ่โง้งน และคุณแม่แจ็กเอ็ง แซ่ก้วย		๕๐๐
คุณกาญจนา วิวัฒน์เจริญ	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณณัฐพงษ์ เบ็ญชา	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณเทพสุดา ทิพยเนตร คุณ จิรพงศ์ เลิศไกร	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณธีร์ พุ่มทับทิม	เพชรบุรี	๕๐๐
คุณปิ่น โรจนมณฑียร		๕๐๐
คุณภิรมย์ ภูพฤกษา	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณรัชฎา สุขรังสรรค์	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณโรจนา โกวิทวัฒนพงศ์	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณศุภพร ชัยทัต	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณศุภรา หงส์ลดารมภ์	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณสิทธิเดช ปาลี	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณอภิษฎา พัฒนวงศ์	กรุงเทพ	๕๐๐
เด็กหญิงอนันต์ลีนา ลิภา	กรุงเทพ	๕๐๐

ชื่อ-นามสกุล	จังหวัด	ร่วมทำบุญ
เด็กหญิงอาเนญชาดา ลิภา	กรุงเทพ	๕๐๐
คุณกิตติวรรณ ทิพย์พยอม	กรุงเทพ	๔๐๐
คุณพรลดา เชิดชูศักดิ์สกุล	กรุงเทพ	๔๐๐
คุณดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์	กรุงเทพ	๓๕๐
คุณวิภา จรรยาภรณ์พงษ์	กรุงเทพ	๓๕๐
คุณชฎากัญจน์ วัฒนุญญาณ	กรุงเทพ	๓๐๐
คุณทีพรรัตน์ ชำนาญกิจวนิช	กรุงเทพ	๓๐๐
คุณพยอม พุทรวงค์	กรุงเทพ	๓๐๐
คุณวรวรรณ ทิพย์พยอม		๓๐๐
คุณจารุวรรณ ลีวศรีสกุล	กรุงเทพ	๒๕๐
คุณ่องจิตต์ บุญยืน	กรุงเทพ	๒๕๐
คุณวิรัตน์ วงศ์ศรีนันท์	กรุงเทพ	๒๕๐
คุณอัจฉรา อรรถยุกติ	นนทบุรี	๒๕๐
คุณวรวรรณ ทิพย์พยอม		๒๔๐
คุณเกษม คุณวลัยพรรณ ศรีสุวรรณ	เชียงใหม่	๒๐๐
คุณดลฤดี โฆษิตพันธ์วงศ์		๒๐๐
คุณปริญญารัตน์ ภูศิริ	กรุงเทพ	๒๐๐
คุณมนตรา กะวีรัตน์	กรุงเทพ	๒๐๐
คุณวราพร เลอสิทธิศักดิ์ (พร้อมครอบครัว)	กรุงเทพ	๒๐๐
คุณศศิวรรณ วรรณวาทกุล	พระนครศรีอยุธยา	๒๐๐
คุณอาชวพล ดิ่งเพชร	กรุงเทพ	๒๐๐
คุณอุฬารัตน์ เจียมสังข์ทอง	นนทบุรี	๒๐๐
คุณสลิลทิพย์ สุสิตานันท์		๑๕๐
คุณเกษณี คุณพิชามญฺ์ บุญที	ลพบุรี	๑๐๐
คุณวรวรรณ คุณอมรพงศ์	ลำปาง	๑๐๐
รวมยอดทำบุญ		๒๒๓,๐๓๙
(สองแสนสองหมื่นสามพันสามเก้าบาทถ้วน)		